

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

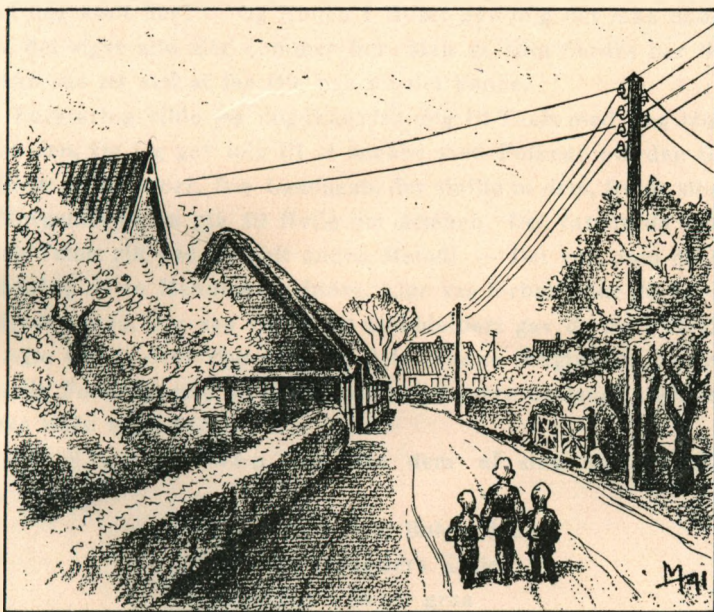
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF
RS. NIELSEN OG SIGFRED KNUDSEN

VI.

1941

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Hjemstavn.

Af Olaf Andersen.

For en Del Aar siden kom jeg engang som Gæst til et Husmandshjem, der laa ualmindelig højt og smukt, med vældige Udsyn over Bakkefald til grønne Øer og blaa Sunde. Jeg kunde ikke lade være med at udbryde: Hvor har I det dog kønt her! — Og Konen i Huset gav mig det ikke usædvanlige Svar: Ja, det siger alle, der kommer her. Men vi, som færdes her til daglig, vi har ikke saa let ved at faa Øje paa alt det kønne.

Den Forklaring vilde jeg dog ikke slaa mig til Taals med. Jeg troede ikke rigtig paa den. Og jeg gav mig til at snakke med Folkene om den Glæde, de maatte have af det store, frie Landskab, der smilte til dem, fra de slog Øjnene op om Morgenens til de gik til Hvile om Aftenen. Det varede da heller ikke længe, før Talen gik paa en helt anden Melodi. — Det var, som en Isskorpe brast omkring de to Menneskers Indre. Lige saa forbeholdne de havde været til at begynde med, lige saa varmt og umiddelbart gav de nu Udtryk for en dyb og ægte Glæde over Hjemmet og dets skønne Omgivelser. — Jeg fik en uomtvistelig Fornemmelse af, at de saa meget mere og langt klarere, end de lige straks vilde være ved.

Det var Hjemstavn en, der bød dem af sine udtømmelige Rigdomme:

Grønne Kyster og Bølger blaa
blev evige Længsler Kilde,
Smilehuller i Skyer graa
bød Sindet til dagligt Gilde.

Det første, Hjemstavn en har at byde os, er Landet selv, dets Grundformer og store Linjer, der i alt væsentligt er de samme fra Istidens Afslutning til nu om Dage, dets skiftende Præg fra Aarhundrede til Aarhundrede, til Aarets og Dagens Tider.

Men i Historiens Lys faar ethvert Landskab en dybere Synsvidde. Der er ingen Egn, uden at Minder fra Fortiden indgaar i en forunderlig og uløselig Sammenhæng med Landet i Nutiden. Jeg tager et Eksempel fra Østjylland, Tamdrup Kirke i Horsensegnen, et af vore ældste og stolteste Minder

fra den store Kirkebygningstid. Naar man færdes i de lavere Egne omkring Bygholm Aa, ligger den herligt deroppe som den hvide Kirke paa Bjerget, lysende milevidt ud over Omlandet. Og paa Højderne i dens Nærhed gribes jeg af en mægtig Jyllandsfornemmelse. Med usvigelig Sikkerhed, ledet af en uvilkaarlig og rigtig Tilskyndelse, rejstes en Kirke som denne — eller dens Forgænger, det hedenske Vi — netop der, hvor den i sig selv virkede magtfuldt og tillige kom til at danne Kronen paa et Landskab, der til alle Aars-tider synger sig ind i Sindet med stor og rungende Tone. Og mon ikke denne Tone, bevidst eller ubevidst, har ligget og nynnet i Sjælen hos Folk i Om-egnen gennem alle de Aarhundreder, Kirken har været til?

Hjemstavn — det er alt det, der ligger for din Dør: mulddybe Kilder, der som dagligt rindende Vande Aar efter Aar har gennemrislet dine Tanker og Drømme; »Guld under Gyvelrod«, der ligger og venter paa at blive draget frem i Dagens Lys og udmøntet i Glæde.

Selv under de alvorligste Forhold, ja, netop under dem, har Glæden sin Plads i Ens Tilværelse. Og i de strenge Dage, vi nu gennemlever, kommer de simple, naturlige Glæder helt af sig selv i Forgrunden. Tænk bare paa Sangen! Hvilken Lykke, om der af den Folkesangs-Bølge, som nu gaar hen over Danmark, kunde rejse sig et virkeligt og varigt Gennembrud for Sangen i Hjemmene! I hvert Fald er det sikkert, at de kostbare Fornøjelsers Tid foreløbig er forbi. Og til de bedste og billigste Glæder hører dem Hjemstavnens skænker os.

Paa Baggrund af Øjeblikkets Alvor skulde der da være Mulighed for, at Tusinder af Landsmænd finder Glæde i at tilegne sig Værdier, som hidtil har været dem fremmede og ukendte.

Vor Danskhed, vort folkelige Særpræg, vor inderste og mest urørlige Rigdom er en levende Vækst, der trives eller vantrives, som den faar Næring til. Altid har det været magtpaaliggende at faa den til at gro og blomstre; aldrig mere end nu. Hvad kan vi da gøre dertil? Vi kan finde Udløsning for Trangen til Stadfæstelse i vor Danskhed ved Indlevelse i Danmarks Historie, i Sang og Tale, i Digtning og Kunst, i dybere Fortrolighed med vor Hjemstavn.

Det danske Landskabs bløde og stærke Linjer, vore Strandes Friskhed og Farvespil, Kornmarkernes Fylde og Lyngheden i Blomstring er kommet til at staa for os i et rigere og varmere Lys. Dyssens og Gravhøjens Tale, Folkevisens Tone, Sagnets hviskende Røst og Modersmaalets milde Klang er rykket vort Hjerter nærmere. Alle disse Ting, og hundrede andre, som er os os kære og umistelige, omfatter vi med en Inderlighed, der skyer de stærke Ord, netop af Frygt for at miste noget af sin Styrke!

Alt dette ligesom ligger i Luften, det er i vore Drømme, det kommer til os i tusinde ubevogtede Øjeblikke. Men det maa ikke fortone sig i Stemning alene; det maa omsættes i nærmere Kendskab til Hjemstavnen og dens Her-

ligheder. Og i denne Forbindelse vil jeg gerne fremsætte nogle enkelte praktiske Vink:

Sørg for, at Kirkerne alle Vegne staar aabne paa Hverdage fra Morgen til Solnedgang! Gør det saa let som muligt for Sognets Folk som for Tilreisende og Vejfarende at modtage uforglemmelige og mangfoldige Indtryk af det Stykke Hjemstavns- og Danmarkshistorie, som Kirkerne rummer! Under en Cykletur gennem store Dele af Østjylland sidste Sommer har jeg trykket paa Haandtaget til en Mængde Kirkedøre og fundet de fleste af dem lukkede.

Brug Musæerne! En Søndag i August gik jeg tillige med min Kone nogle Timer i Aarhus Musæum, der sandelig nok er værd at gæste. Vi havde da ogsaa megen Glæde af Besøget. Men til vor Overraskelse og store Skuffelse var der øde og tomt i mange af de dejlige Sale. Nogen unge Mennesker hist og her, ganske enkelte ældre — det var det hele. Mange Steder gik vi helt alene omkring. At tænke sig: en Sommersøndag, da der burde være fuldt Hus overalt!

Og endelig: Vilde det ikke være paa Tide, om der i hvert Samlingshus paa Landet, eller i hver Læsestue, ophængtes et Kort over Sognet eller dets enkelte Byer fra Udskiftningstiden, og et Nutidskort over Egnen, sammenstykket af Geodætisk Instituts Maalebordsblade?

Hjemstavnskundskab kræver Hjælpemidler; lad os gøre, hvad vi kan, for at hjælpe alle og enhver i Gang med at lære sin Hjemstavn at kende paa en ny og lykkelig Maade! Lad det blive saa let som muligt for Hvermand at leve sig sammen med sin Egn, og derigennem med sit Land, med vor fælles dyrebare Hjemstavn!

Bliv Ven med Ættens Veje
og Verden om din Dør,
saa skal dit Hjerte eje
dit Hjem som aldrig før!

Kan vi gøre Hjemstavnen levende i danske Hjerter, som en Kilde til daglig Glæde, vil vi derigennem faa voksende Styrke til at føre Danmark frit og frelst ind i en ny og bedre Tid.

Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Aarhus Amtsraadskreds gennem 100 Aar.

Af Kjeld Jensen.

I. 1842—1891.

De ældste Amter. Medens Inddelingen i Stifter, Herreder og Sogne er af ældgammel Oprindelse, stammer de danske Amter fra en langt senere Tid, idet de oprettedes kort efter Enevældens Indførelse 1660. Fra Valdemarstiden havde Landet været delt i Len, og den kongelige Lensmand var højeste Øvrighedsperson i sit Omraade. Kun adelige kunde udnævnes til Lensmænd. Denne Forret ønskede Enevældens Mænd frataget Adelen, og derfor blev Lenene ophævet. Ved en Anordning af 19. Febr. 1662 deltes Landet i Stedet for i Amter, der skulde styres af Amtmænd, som ikke behøvede at være adelige.

Amtsinddelingen af 1662 var dog meget forskellig fra den nugældende. Amterne var mindre. I Nørrejylland var der 21, hvoraf de 8 laa i Aarhus Stift. Som Regel fik de Navn efter Slotte eller større Herresæder. Der blev ikke noget Aarhus Amt, Egnen omkring Aarhus kaldtes Havreballegaards Amt efter Gaarden af samme Navn, det senere Marselisborg. Desuden skal nævnes Aakjær Amt i Hads Herred, Skanderborg og Silkeborg Amter. Randersegnen bestod af Dronningborg og Kalø Amter. Amtmændene havde som Regel 2 eller flere Amter at raade over. I hvert Stift var en Stiftamtmand, der var de andre i Stiftet boende Amtmænds overordnede. Stiftamtmanden i Aarhus var som oftest tillige Amtmand i Havreballegaard og Stjernholm Amter. Sidstnævnte bestod af Nim, Bjerre og Hatting Herreder.

Aarhus Amt oprettes. Den gamle Amtsinddeling bestod til 1794. Da kom en ny Forordning, hvorved Antallet af Amter indskrænkedes stærkt, og som Regel skulde hvert Amt have sin Amtmand. Amterne fik Navn efter en af Amtets Købstæder. I alt væsentligt stammer de nuværende Amter fra denne Omlægning. Nørrejylland fik 9 Amter, Skanderborg Amt var udgaaet.

Ved den Lejlighed blev Aarhus Amt oprettet, og det kom til at bestaa af ikke mindre end 12 Herreder, nemlig Hasle, Vester-Lisbjerg, Sabro, Framlev, Galten, Ning, Hads, Vor, Tyrsting, Hjelmlev, Gjern og Hids. Heri skete dog i den følgende Tid et Par Forandringer. Nim Herred var 1794 lagt til Vejle Amt, men kom 1799 til Aarhus samtidig med, at Galten Herred gik til Randers. Vrads Herred hørte til Ringkøbing Amt fra 1794 til 1822, da det henlagdes under Aarhus. Samtidig blev Hids Herred afgivet til Viborg Amt. Saa havde Aarhus Amt faaet samlet det Omraade, som de nuværende Aarhus og Skanderborg Amtsraadskredse udgør.

— De første Amtmænd i Aarhus Amt var C. V. Munthe af Morgenstjerne 1795—1804, Baron F. J. C. Guldencrone til Vilhelmsborg 1804—20 og Kammer-

herre Peder Otto Rosenørn 1820—28. De var alle Stiftamtmand, Munthe Morgenstjerne dog kun fra 1803; thi Ove Høegh-Guldberg, der efter sin Fjernelse fra Regeringen 1784 var bleven Stiftamtmand i Aarhus og Amtmand over Havreballegaards og Stjernholms Amter, trak sig vel tilbage som Amtmand 1795; men han fortsatte som Stiftamtmand til 1802, da han flyttede til Hald.

Medens P. O. Rosenørn var Amtmand, deltes det store Amt. En Plakat fra det kgl. Rentekammer, udfærdiget 18. Marts 1824, lyder saaledes: »Hans Majestæt Kongen har behaget under 9. i denne Maaned allernaadigst at befale, at det nuværende Aarhus Amt for Eftertiden skal udgøre 2de Amter saaledes, at under det ene, der som hidtil benævnes Aarhus Amt, forbliver efterfølgende 6 Herreder, nemlig: Hasle, Vester Lisbjerg, Sabro og Framlev samt Hads og Ning med Købstaden Aarhus; og under det andet Amt, der bliver at benævne Skanderborg Amt, henlægges de øvrige 6 Herreder, nemlig Hjelmlev og Gjern, Vor og Nim samt Tyrsting og Vrads med Købstæderne Skanderborg og Horsens.

Dette bliver herved til alle Vedkommendes Efterretning bekendtgjort.

Den 9. Marts s. A. var Kammerjunker Niels Preben Rosenkrantz beskikket til Amtmand i Skanderborg. Han døde allerede Aaret efter, knap 30 Aar gl., og efterfulgtes af C. G. Rosenørn. Denne flyttede 1826 til Vejle og afløstes af Grev M. Sponneck, som 1828 blev Stiftamtmand i Ribe. Hans Efterfølger blev Kammerjunker Frederik Urne, der døde 1837, hvorefter H. Lindholm blev Amtmand i Skanderborg.

P. O. Rosenørn havde som Stiftamtmand faaet Tilladelse til at bo paa Ristrup, og her døde han 1828, 50 Aar gl. Hans Efterfølger blev hans førnævnte Broder C. G. Rosenørn.

Amtsraadenes Indførelse. Før 1842 var de kommunale Forhold paa Landet meget lidt udviklet. Fattigvæsenet varetoges siden 1803 af en Fattigkommission, bestaaende af Sognepræsten og nogle Fattigforstandere, der første Gang udnævntes af Præsten, Herredsfogeden og Kommunens største Lodsejer og senere supplerede sig selv, naar et Medlem afgik. Skolevæsenet bestyredes efter Loven af 1814 af en Skolekommission i Forbindelse med Amtsskoleledere. Sognefogderne havde siden 1791 Opsyn med Vevævsenet. I intet Tilfælde havde Beboerne Valgret.

Da udkom 13. August 1841 en Anordning om Landkommunalvæsenet. Heri bestemtes, at de kommunale Anliggender skulde bestyres af et Amtsraad i hvert Amt og et Sogneforstanderskab i hver Kommune. Amtsraadene fik følgende Sammensætning: Amtmanden, der var Formand, 2 Lensbesiddere, hvis saadanne fandtes i Amtet, en Provst, udnævnt af Kancelliet, og 6 valgte Medlemmer, hvoraf Halvdelen skulde vælges af Sædegaardsejerne og de øvrige af en Valgforsamling, hvortil hvert Sogneforstanderskab valgte et Medlem. Sædegaardsejerne skulde dog kun vælge 2, dersom de ikke i Forening med Lensbesidderne raadede over Halvdelen af Amtets Hartkorn. Derved kom Sogneforstanderskaberne i Aarhus Amt — som overalt i Jylland — til at vælge 4. I hver Valgklasse skulde vælges 1 Suppleant. Medlemmerne valgtes for 6 Aar, Suppleanterne dog kun for 3; men der skulde dog hvert 3. Aar være Valg paa Halvdelen af Medlemmerne.

Medlemmerne skulde være fyldt 30 Aar, men Sædegaardsejerne havde dog Valgret, naar de var 25. Her kan tilføjes, at til Sogneforstanderskaberne krævedes kun 25 Aar for at have baade Valgret og Valgbarhed; men man skulde være Ejer eller Fæster af mindst 1 Td. Hartkorn eller en Ejendom af lign. Værdi.

Aarhus Amtsraad kom i 1842 til at bestaa af 10 Medlemmer. Det var det højeste Medlemstal i Jylland, fordi Amtet havde 2 Lensbesiddere, medens de fleste jydske Amter slet ingen havde.

Selvskrevne Medlemmer til 1856.

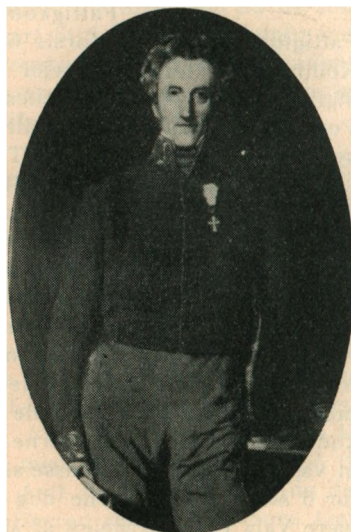

Stiftamtmand C. G. Rosenørn.
(1828—1843)

Carl Gustav Rosenørn var Raadets første Formand. Han var født 14. Decbr. 1784 paa Hersomgaard ved Viborg, Søn af Major Chr. R. 1804 blev han juridisk Kandidat. I nogle Aar bestyrede han Moderens Ejendom Nørholm ved Varde, indtil han 1814 blev Byfoged i Varde og Herredsfoged i Øster- og Vesterhorne Herreder. 1825 blev han Amtmand i Skanderborg, 1826 i Vejle og endelig 1828 Stiftamtmand i Aarhus. Sine Embeder bestyrede han med en fra alle Sider anerkendt Dygtighed og ualmindelig Arbejdskraft. Personlig var han meget afholdt, og at ogsaa Vestjyderne har sat Pris paa ham, kan ses af, at de vestjydske Købstæder 1834 valgte Stiftamtmanden i Aarhus som deres Repræsentant i Viborg Stænderforsamling, hvor han mødte i alle Samlinger 1836—46, sidst som kongevalgt. I Amtsraadet kom han ikke til at sætte dybe Spor. Han medvirkede ved dets Oprettelse, men ledede kun dets 2 første Møder. Paa

Grund af tiltagende Øjensvaghed tog han sin Afsked fra $\frac{1}{2}$ 1843. Endnu nogle Aar boede han i Aarhus, saa flyttede han til Nørholm ved Varde, og her døde han 27. Juni 1858.

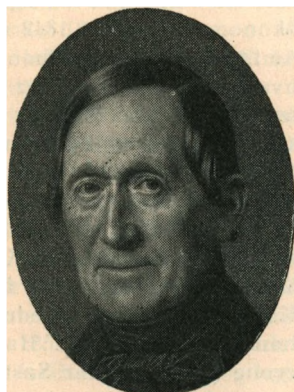
Jens Andreas Graah blev Rosenørns Efterfølger. Han var Søn af Højesterets-assessor P. H. G. og født i København 18. Februar 1787, blev juridisk Kandidat 1812 og Amtmand i Hjørring 1822. 1836 blev han Kammerherre og udnævntes til Amtmand i Præstø, men forblev alligevel efter eget Ønske i Hjørring. Her blev hans Stilling efterhaanden pinlig, en stærk Opposition rejstes imod ham, og Forflyttelsen til Aarhus maa have været velkommen for ham. Men heller ikke her opnaaede han hverken Popularitet eller Anseelse. Han manglede Energi og Snarraadighed, skønt han utvivlsomt var retsindig. Under Krigen 1848 ansaa Orla Lehmann det for nødvendigt, at Bankkasserer Otterstrøm overtog Amtmandens vigtigste Funktioner en Tid, da Graah ikke magtede Forholdene. Han fortsatte dog som Amtmand til Udgangen af 1857 og døde i København 26. Januar 1873.

Stiftamtmand J. A. Graah.
(1843—57).

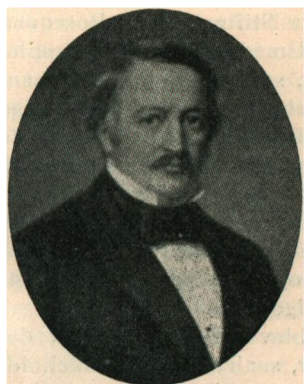
De to Lensbesiddere, som skulde have Sæde i Amtsraadet, var Grev Frijs til Frijsenborg og Baron Guldencrone til Vilhelmsborg.

Jens Christian Carl Greve Krag-Juel-Vind-Frijs var født 12. Februar 1779 og døde paa Boller 12. Novbr. 1860. Da han 1825 overtog Frijsenborg efter sin Fader, var Grevskabet baade forgældet og misrøgtet. Men han fik efterhaanden alt i bedste Orden. Han er fuldstændig bleven stillet i Skygge af sin Søn Konsejlspræsidenten og Sønesønnen Grev Mogens Frijs; men han var dog langt fra nogen ubetydelig Mand, tværtimod var han en sjælden dygtig og human Godsbesidder. 1832 var han Medlem af de »oplyste Mænds« Forsamling, der raadslog om Stænderforfatningen. To Gange fik han kgl. Ud-nævnelse som Medlem af Viborg Stænderforsamling, men han mødte kun i den første Samling 1836. Da Amtsradsinstitutionen indførtes, blev han som Lensbesidder Medlem af baade Aarhus og Skanderborg Amtsråd. Sidstnævnte Sted mødte han ikke. Men min andetsteds udtalte Formodning om, at kommunale Anliggender næppe interesserede ham, kan ikke fastholdes; thi det viser sig, at han i omtrent 10 Aar var et flittigt mødende og dygtigt

Lensgreve J. Chr. Krag-Juel-Vind-Frijs.
Medlem 1842—52.

Medlem af Aarhus Amtsråd. Saa sent som i Februar mødet 1852 var han til Stede. Kort efter — 10. Marts 1852 — ophævedes ved Lov Lensbesiddernes Ret til uden Valg at indtræde i Amtsrådet.

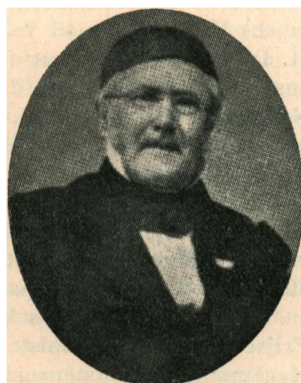
Lensbaron Ove Güldencrone,
Vilhelmsborg.
Medlem fra 1842—52.

Ove Christian Ludvig Emmerich Baron Güldencrone Medlem 1842 og flg. Aar, var født i Slesvig 13. Juli 1799 og Søn af Major Vilhelm G., der var gift med en Datter af Ove Høegh-Guldberg. — Han blev juridisk Kand., og ved sin Farbroders, Stiftamtmand G.s, Død 1824 arvede han Vilhelmsborg, som han besad til sin Død 7. Juni 1863. Offentlig Virksomhed gav han sig ikke meget af med. I Amtsrådet mødte han, saa vidt det kan ses, aldrig. — Som Stændersuppleant

mødte han i Viborg 1838, men da han i samme Egenskab 1842 stod for Tur at blive indkaldt, havde han allerede meddelt den kgl. Kommissarius, at han formedelst Sygdom vilde være ude af Stand til at møde.

Der var to Provster, som efter hinanden sad i Amtsrådet.

Bernt Magnussen, Medlem 1842—49, var født i Folgerø, Bergens Stift, 7. Decbr. 1798. Faderen var Gæstgiver og Skipper, men døde, da Drengen var 6 Aar. Denne kom saa i Huset hos sin Morbroder Apoteker Køster i Aarhus, blev Student fra Kathedralskolen og teologisk Kandidat 1822. Kort efter kom han til Frijsenborg

Provst Bernt Magnussen,
Lyngaa.
Medlem 1842—49.

som Huslærer, og 1824 blev han Præst paa Tunø. Grev Frijs glemte dog ikke sin Huslærer, og da Embedet i Lyngaa-Skød blev ledigt 1826, sørgede han for, at Magnussen blev Præst der. Præsten gjorde da heller ikke Greven til Skamme, 1832 blev han Provst, og han var en Dygtighed baade som Provst og Landøkonom. 26. Marts 1842 udnævntes han af Kancelliet til Medlem af Aarhus Amtsraad, og her sad han i 7 Aar sammen med sin gamle Velynder Grev Frijs, hvad der utvivlsomt har været til gensidig Glæde. 1849 flyttede han til Følleslev og Sørslev i Holbæk Amt, og her blev han atter Provst 1852. Han døde som Følge af en Kørselsulykke 16. Septbr. 1867. Hans Hustru Elise Marie Gyberg var Datter af Gaardejer og theol. Kand. Clemens Poulsen G. i Linæa.

Nicolaj Christian Weisner, gejstligt Medlem 1849—56, valgt Medlem 1856—58, var født i København 19. April 1805 og Søn af Kand. theol. N. N. W., der var Forstander for de 32 Mænds Skole i København. Han blev theol. Kand. 1831, Præst i Beder-Malling 1834 og i Gosmer-Halling 1839. Tillige var han Provst 1842—57. Hans Hustru Emma Sofie Emilie Baronesse Guldencrone (1803—86) var Søster til Baron O. G. til Vilhelmsborg. Ligesom Magnussen var Weisner et fremtrædende Medlem af Raadet, hvad hans Valg blandt de højstbeskattede 1856 ogsaa tyder paa. Han døde dog allerede 1. Marts 1858, faa Dage efter at have deltaget i et Amtsraadmøde.

En Valgdag. Straks efter Nytaar 1842 begyndte Stiftamtmand Rosenørn at forberede Valget af 6 Amtsraadsmedlemmer og 2 Suppleanter. Han skulde selv udpege 2 større Grundejere, som i Forening med ham udgjorde Valgbestyrelsen, og hans Valg faldt paa et Par særdeles betydelige unge Mænd, hvis Navne ofte vil forekomme i det følgende. Begge var baade Godsejere og Jurister. Det var Prokuratorerne Ingerslev til Marselisborg og Dahl til Moesgaard.

Om det forberedende Møde indeholder Valgbogen følgende: »Aar 1842, 15. Januar, blev der af Valgdirektøren Stiftamtmand Rosenørn og de af ham udvalgte Valgbestyrere Prokuratorerne Ingerslev og Dahl paa Aarhus Stiftamthus holdt et Møde, hvor da blev forhandlet følgende:

a) De fra Justitsbetjentene indhentede Lister blev forelagt, og blev det besluttet derefter at forfatte de fornødne Valglister, saaledes at de indeholdt under Litra a Sædegaardsejerne og under Litra b de øvrige Valgbare, samt at derefter skulde besørges trykt 150 Eksemplarer.

b) Med Hensyn til Valg af Suppleanter, hvorved Kancelliets Skrivelse af 11. Decbr. f. A. viser, at forskellige Fremgangsmaader kan følges, blev det enstemmig besluttet, at, dels med Hensyn til Mængden af Vælgerne, dels med Hensyn til den lange Vej, mange af Vælgerne have at rejse, Valget af Suppleanter skal ske under Eet med Valg af Repræsentanter«.

Selve Valget afholdtes den 19. Marts 1842 paa Raadhuset i Aarhus. Skønt det i denne Skildring vilde blive alt for omfattende at nævne Valgmændene ved de forskellige Valg, skal vi dog gøre en Undtagelse og anføre, hvem der var til Stede ved det første Amtsraadsvalg for snart 100 Aar siden. Det giver et Indblik i, hvem der paa den Tid hørte med til Amtets kendte Skikkelser.

I Sædegaardsejernes Valgklasse var der 12 Vælgere: Grev Chr. Frijs til Frijsenborg, Major Holstein-Rathlou til Rathlousdal og Gersdorffslund, O. V. Hagemann til Rodstenseje, J. G. Cohen til Aakjær og Dybvad, Baron O. Guldencrone til Vilhelmsborg, T. C. Dahl til Moesgaard, F. E. Koch til Østergaard, P. J. Møller til Constantinsborg, C. P. R. Ingerslev til Marselisborg,

Johs. Friis til Lyngbygaard. H. Folsach til Ristrup og Th. Secher Hansen til Kærbygaard.

Blandt Sædegaardsejerne i Aarhus Amt var der særdeles stabile Forhold 1842—54. Kun 1 af de 12 Ejendomme skiftede Besidder i den Tid. Det var Rathlousdal, hvor Major N. R. Holstein-Rathlou døde 1846. Hans Søn af samme Navn døde 1850, og dennes Søn, den senere Hofjægermester C. F. E. H.-R. († 1919) var da et Barn, saa Valgretten bortfaldt.

I 1842 var der 34 Sognekommuner i Amtet. Deri er der siden kun sket faa Forandringer. Andre Steder er Kommunernes Antal steget betydelig ved Sogneadskillelse, men dette har kun i 2 Tilfælde fundet Sted i Aarhus Amt, saa Antallet nu er 36. Oprindeligt var der en Kommune, der har det lange Navn: Skjolddelev-Lading-Sabro-Faarup. Omtr. 1847 blev den delt i de nuværende Lading og Sabro-Faarup. Viby og Tiset var i en Aarrække een Kommune, men skiltes 1868. Et Par andre Ændringer har dog ogsaa fundet Sted. Fra 1842 hørte Brabrand og Kasted sammen, medens Aarslev og Tilst dannede en anden Kommune. Dette forandredes omtr. 1858 til det nuværende. Endelig hørte Laasby til Sjelle-Skørring, men blev udskilt inden 1845 og lagt under Skanderborg Amt.

Hvis alle de valgberettigede var mødt, kunde der have været 46. Saa mange var der dog ikke. Af Sædegaardsejerne manglede 3: Guldencrone, Møller og ~~Hansen~~. Fra 2 Kommuner, Øerne Alrø og Tunø, var heller ingen Valgmænd ankommet. 3 Sædegaardsejere var tillige Kommunevalgmænd. Forsamlingen bestod af 38 foruden Amtmanden.

Af de 32 Delegerede for Sogneforstanderskaberne var omtrent lige mange egentlige Bønder og Mænd udenfor Bondestanden.

De 3 Sædegaardsejere var Ingerslev (for Viby-Tiset), Koch (for Astrup-Tulstrup-Hvilsted) og Folsach (for Lading-Sabro osv.). Andre Proprietærer var Kammerraad Krarup til Haraldslund i Grundfør, Storm til Kjærgaard i Elsted, Agent Nyholm til Skaarupgaard (Elev), Wittusen til Gammelgaard i Storring, Folsach til Wedelslund i Sjelle, S. P. Poulsen til Oudrupgaard i Hundslund og J. O. Lauritsen til Svejgaard i Bjerager. Endvidere var der 2 Møllere: Jacob Nielsen i Norring (Søften-Folby) og Kiørboe i Odder, samt 4 Præster: Budtz i Maarslet, Weisner i Gosmer, Sadolin i Torrild og O. F. Bruun i Saxild.

De fleste Bønder var fra Egnen nærmest omkring Aarhus: Mads Pedersen af Aaby, Mads Laursen, Vejlbj, Niels Loft, Hasle, Rasmus Jensen, Aarslev, Buch i Brabrand, Chr. Sørensen af Pannerup i Trige, Søren Pedersen af Borum, K. J. Knudsen af Taastrup i Harlev, Peder Sørensen af Hasselager (Ormslev-Kolt), Jens Andersen af Østerby i Tranbjerg og Niels Jensen af Neder Fløjstrup i Malling. Fra Amtets nordvestlige Del var mødt Sognefoged Jens Rasmussen, Skovby, Niels Mikkelsen af Vivild i Lyngaa og Søren Rasmussen Mikkelsen af Haar i Haldum. Sidstnævnte, der døde allerede Aaret efter, omtales som en sjælden dygtig og oplyst Bonde. Endelig var fra det sydlige Hads Herred mødt 2 Gaardmænd: Isak Andersen af Gylling og Niels Leth af Damgaard i Falling.

Paa Valgdagen begyndte man allerede Kl. 9. Valgbestyrelsen gjorde særlig opmærksom paa, at Sædegaardsejerne skulde stemme paa 3, hvoraf de 2, som fik flest Stemmer, blev Medlemmer og den nærmest følgende Suppleant. Paa samme Maade skulde Kommunevalgmændene stemme paa 5.

I Henhold til Forordningen skulde Sædegaardsejerne stemme først, og Begyndelsen gjordes med, at Grev Frijs stemte paa Ritmester Friis, Ingerslev og Koch. Mærkeligt nok var alle 9 Stemmeafgivelser forskellige. Optæl-

lingen viste, at Ingerslev havde faaet 7 St., Ritmester Friis 6, Dahl 5, Koch og Holstein-Rathlou hver 3, Hagemann 2 og Cohen 1. Følgelig var Ingerslev og Friis valgt som Medlemmer med Dahl som Suppleant.

Resultatet af Kommunevalgmandenes Stemmeafgivning blev saaledes: Møller N. Langballe af Grundfør fik 31 St., Proprietær N. J. Secher til Faurgaard 28, Gaardejer Jens Andersen af Østerby 27 og Proprietær J. P. Wittusen til Gammelgaard 27. Disse fire blev Medlemmer, og Proprietær Chr. Storm til Kærsgaard blev Suppleant med 21. De øvrige Stemmer faldt saaledes: K. J. Knudsen 9, Proprietær Watt, Holmstrupgaard, 6, Folsach til Wedelslund og Krarup til Haraldslund hver 3, medens følgende kun fik 1 St.: Gaardejer P. Sørensen, Hasselager, Koch til Østergaard, Pastor Blicher i Vithen. Terndrup til Pedersminde og Kaptajn Lange til Kalbygaard.

Da Provst Magnussen en Uge senere blev udnævnt til gejstligt Medlem, havde Amdraadet faaet sin endelige Sammensætning. Raadet holdt sit første Møde 30. Maj 1842.

Valgene 1845—54. Den 21. Maj 1845 var der Valg af 3 Medlemmer og 2 Suppleanter. J. Friis, Secher og Jens Andersen afgik i Følge Lodtrækning. Valgbestyrelsen bestod af Amtmanden, Ingerslev og Langballe. Af Sædegaardsejerne var mødt 7, som genvalgte Friis til Medlem med 6 St. og Dahl til Suppleant, ogsaa med 6 St. Koch fik 1 St. til hver af Posterne. Valgbestyrelsen havde valgt en anden Fremgangsmaade ved Stemmegivningen end i 1842; man stemte særskilt, men samtidig, paa Medlemmer og Suppleanter. Derved kunde indtræffe det Tilfælde, at samme Mand kunde få flest Stemmer begge Steder, hvad da ogsaa skete en Gang. Formen blev dog brugt til 1854.

Fra Kommunerne var mødt 28 Valgmænd. Hasle, Beder, Ørting, Saksild, Alrø og Tunø manglede. Som Medlemmer valgtes Proprietær F. E. Koch til Østergaard med 22 St. og Gaardejer Rasmus Andersen af Morsholt med 17. Derefter havde Krarup 8, Mads Laursen 5, Jacob Andersen i Beder 2 og Kiørboe og Olsen til Thomasminde hver 1.

Ved Suppleantvalget fik Proprietær C. F. Olsen, Thomasminde, og Sognefoged Jacob Andersen, Beder, hver 8 St., Kiørboe 6, Krarup 4, Mads Laursen og K. J. Knudsen hver 1. Ved Lodtrækning valgtes Olsen.

Aaret efter solgte baade Wittusen, Langballe og Olsen deres Ejendomme, og Suppleringsvalg holdtes 30. Maj 1846 paa 2 Medlemmer og 1 Suppleant. Som sidst var kun mødt 28 Valgmænd, 5 af de Kommuner som da var urepræsenterede, lod heller ikke høre fra sig denne Gang. For Hasle var der dog en Valgmand til Stede, men til Gengæld manglede saa Lading-Sabro-Faarup. — Stemmerne faldt enestaaende splittet. Valgt til Medlemmer blev Proprietær S. J. Ramsing, Vestereng, og Gaardejer Mads Laursen, Vejlbj. De fik hver kun 10 St. Derefter havde Møller Th. S. Schmidt, Tarskov, 9, K. J. Knudsen 8, Pastor Budtz i Maarslet 7, Møller P. Sørensen af Snostrup 6, Pastor Blicher i Vithen 2. Fire andre fik hver en St.

Som Suppleant fik Ramsing 9 St., K. J. Knudsen 7, Faurschou til Pedersminde 4, Møller Sørensen 3, Mads Laursen 2 og tre andre hver 1. Da Ramsing var valgt til Medlem, erklærede Valgbestyrelsen Gaardejer K. J. Knudsen af Taastrup for valgt som Suppleant.

1845—46 træffer man som Valgmand den fhv. Stænderdeputerede Jesper Sørensen af True. En Del Proprietærer og Præster er ogsaa mødt. Mere mærkeligt er det, at man 1845 finder to Skolelærere som Valgmænd: Ene-

mark for Viby-Tiset og Schmidt i Vitten. De har nok tillige været Ejendomsbesiddere.

Det næste Valg blev afholdt 9. Februar 1848, da Ingerslev, Ramsing og M. Laursen afgik. Kun 6 Sædegaardsejere var mødt. Som Medlem fik Ingerslev 3, Dahl 2 og Cohen 1 St. og Suppleant fik Folsach og Dahl hver 2 St., Hansen 1 og Hagemann 1. Ingerslev blev saaledes genvalgt, og Dahl blev Suppleant ved Lodtrækning.

Ormslev, Skivholme og Tunø havde ingen Kommunevalgmænd sendt, saa der var 32. Valgt som Medlemmer blev Gaardejer K. J. Knudsen, Taastrup, med 16 St. og Gaardejer Peder Mortensen, Gylling, med 15. Krarup fik 14, Mads Laursen 12, Sognefoged Niels Sørensen af Snostrup 3 og fire andre fik 1 St. hver.

Ved Suppleantvalget faldt Stemmerne saaledes: Mads Laursen 7, P. Mortensen 7, K. J. Knudsen 6, Bay til Ludvigsholm 5, medens 7 St. var fordelt mellem 4 andre. Mads Laursen erklæredes valgt uden Lodtrækning, da Mortensen var blevet Medlem.

1851 holdtes Amdraadsvalget allerede 15. Januar. De afgaaede var Johs. Friis, Koch og Andersen.

Sædegaardsejerne var denne Gang mere enige end sædvanlig. Der var mødt 7, og de genvalgte Friis med 6 St. som Medlem, Koch fik 1. Folsach blev Suppleant med 6 St., selv stemte han paa Hansen. Baron Guldencrone deltog i dette Valg, den eneste Gang han mødte. Dahl var fraværende, han var paa den Tid Landstingsmand.

For Kommunerne mødte kun 28. Følgende 7 Kommuner var ikke repræsenteret: Vejlbj, Hasle, Elev, Lyngaa, Saxild, Alrø og Tunø. Man genvalgte Rasmus Andersen med 22 St. og nyvalgte Proprietær J. Budtz til Thomasminde med 15. Proprietær Hansen, Gammelgaard, fik 14 og Koch kun 5. Endelig var der afgivet en skriftlig Stemmeseddel fra Alrø. Den lød paa Secher, Faurgaard, som Medlem og Gaardejer Chr. Leth i Halkjær som Suppleant.

Jens Andersen, Østerby, valgtes til Suppleant med 10 St., N. Sørensen af Snostrup fik 7, Møller Breinholm i Hadsten 6, R. Andersen 3, Budtz og Hansen hver 1.

Det sidste Valg efter Forordningen af 1841 foregik 22. Marts 1854, da Ingerslev, Knudsen og Mortensen afgik. Der var kun mødt 4 Sædegaardsejere: Koch, Møller, Folsach og Hansen. Ingerslev og Friis var Rigsdagsmænd og har sikkert været i København, da Rigsdagen sluttede et Par Dage senere. De mødte behandlede dog de fraværende med fuld Honor. De genvalgte Ingerslev med 3 St., Dahl fik 1. Som Suppleant fik Dahl 2 St., Ingerslev 1 og Folsach 1, saa Dahl blev valgt i Stedet for Folsach. Folsach, der var den eneste Sædegaardsejer, som mødte ved samtlige 5 Valg, stemte selv paa Dahl.

I de mindre Landejendomsbesidderes Valgklasse var mødt 33 Valgmænd af 35. Tunø manglede som sædvanlig. Alrø havde sendt en skriftlig Stemmeseddel, der lød paa Hansen og Mortensen som Medlemmer, men ingen Suppleant. Valgt som Medlemmer blev Proprietær C. D. Hansen til Gammelgaard med 33 og Peder Mortensen, der blev genvalgt med 18. Gaardejer Jens Nygaard, Boulstrup, fik 16 og Jens Andersen, Østerby, 1 (Hansens).

Jens Andersen blev Suppleant med 19 St., medens 14 blev afgivet paa Møller Breinholm, Hadsten.

Kampen mellem Peder Mortensen og Jens Nygaard kan anses for at være den første politiske Fægtning ved Amtsraadsvalgene, den Kamp, der dog først tog rigtig Fart i 1870'erne. Mortensen var konservativ, Nygaard Bonden. Valgmændene var nu mest Bønder, kun 5 Proprietærer, en enkelt Præst og en Skolelærer, Hjortshøj i Vejlbj, der ligesom Præsten og Proprietærerne stemte paa Mortensen. De 16 Bønder, der stemte paa Nygaard, stemte alle paa Jens Andersen som Suppleant.

— De valgte Medlemmer mødte i Aarene 1842—56 meget flittigt og synes at have varetaget deres Hverv paa bedste Maade. Sædegaardsejernes Repræsentanter kom begge til at sidde i Raadet i mangfoldige Aar. Anderledes med dem, som Kommunevalgmændene udsøgte sig. Valgmændene skiftede stærkt fra Valg til Valg, Amtsraadsmedlemmerne ligeledes. Kun to af de valgte, R. Andersen og Budtz, holdt ud længe.

Af Suppleanterne har baade Dahl, Knudsen og Folsach enkelte Gange givet Møde, den sidstnævnte i Februar 1854, da Ingerslev og Friis var paa Rigsdagen.

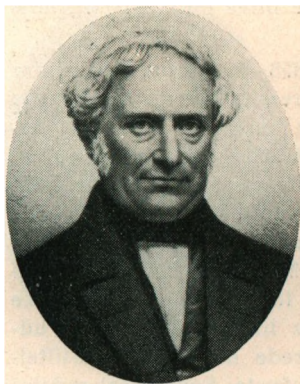
Amtsraadets Arbejde skal vi ikke her komme nøjere ind paa. Det mest omfattende var i mange Aar Vevvæsenet og Tilsynet med Amtets mange Vandløb. Som en Slags Amtsvandinspektør, men med Titelen Vandopsynsmand, ansatte man 1852 Jens Andersen, Østerby, og den gamle Sognefoged og Dannebrogsmænd varetog meget interesseret dette Hverv til 1861, da det overgik til Vejnspektøren. Som en Kuriositet kan anføres, at der behandlede et Utal af Andragender om Tilladelse til at sælge Brændevin. Disse Ansøgninger blev langtfra modtaget med særlig Velvilje i Raadet, men de bærer Vidne om, at der har været et stort Spiritusforbrug i Befolkningen.

De valgte Medlemmer 1842-56.

Casper Peter Rothe Ingerslev, Medlem 1842—64. Han var født i Aarhus 2. August 1800 som Søn af Raadmand H. P. I., der tillige var Ejer af Hovedgaarden Rugaard ved Ebeltoft. Farfaderen Hans I. var Sogndegn i Maarslet og senere Præst i Beder. C. P. R. l., blev dansk Jurist 1818, derefter Godsforvalter paa Lyngbygaard og 1825—42 Prokurator i Aarhus. Ved Faderens Død 1830 blev han Ejer af Rugaard, som han solgte 1835, da han blev Eneejer af Marselisborg (Medejer havde han været fra 1832). 1842 blev han Kassekontrollør ved Bankkontoret i Aarhus. Hans mange Tillidshverv viser, at han har været ualmindelig forretningsdygtig og virkelysten. Her nævnes: Mangesaarig Formand for Viby-Tiset Kommune, Stænderdeputeret 1834—48 og Medlem af Rigsdagen og Rigsraadet i forskellige korte Perioder. Han døde som Justitsraad 20. September 1864.

Johannes Friis, Medlem 1842—68, var født paa Gedsersgaard paa Falster 13. Marts 1795, blev Premierløjtnant 1824 og tog Afsked som Ritmester 1827. Samme Aar købte han Lyngbygaard, som han 1874 overdrog til sin Søn. Han var Stænderdeputeret 1834—46, søgte forgæves Valg i Skjoldeløv til den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 og senere til Folketinget, blev Landstingsmand 1853, genvalgt 1855, men trak sig tilbage s. A. Endelig blev han kongevalgt Landstingsmand 1866—68. Anset konservativ Godsejer, Hofjærgermester. Døde i København 16. Marts 1877.

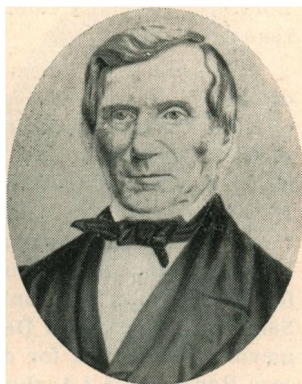
Niels Langballe, Medlem 1842—46, var født i Tønning, Skanderborg Amt, 20. Februar 1791 og Søn af Degnen Anders (eller Andreas) L. og Hustru Ane Marie Nielsdatter. Han var Forpagter af Urup i Østbirk, da han 1820 blev gift med Christine Frederikke Hansen (1798—1849), Datter af Købmand

Godsejer, Procurator C. P. R.
Ingerslev, Marselisborg.
Medlem 1842—64.

Hofjægermester Johs. Friis,
Lyngbygaard.
Medlem 1842—68.

Møllejer Niels Løngballe,
Grundfør Mølle.
Medlem 1842—46.

Joh. Fr. H. i Randers, hvis Moder var Halvsøster til Legatslifteren Niels Brock. N. L. købte o. 1825 Grundfør Mølle, som han solgte 1846, da han blev Ejer af Hovedgaarden Dronningborg ved Randers. 1848 blev han Landvæsenskommissær og Kammerraad. Han har været vel anskrevet i Aarhus Amt, da han 1842 fik alle de afgivne Stemmer saa nær som 1, skønt han ikke var Valgmand. Han døde paa Dronningborg 11. Januar 1870. — En Datterdatter af ham er Folketingsmedlem Fru Inger Gautier Schmit. — Som Supplement til min Artikel om Skanderborg Amtsraad i Ø. H. 1938, kan her tilføjes, at Rasmus Langballe, der 1842 blev Medlem af Skbg. Amtsraad, var Broder til N. L. og døbt i Tønning i Septbr. 1788.

Niels Johannes Secher, Medlem 1842—45, var født 18. Marts 1803, formentlig paa Skafføgaard, som Faderen Kammerraad Jørgen Mørch S. ejede 1796—1852. Han blev uddannet som Farmaceut, men gik derefter til Landbruget; ejede 1833—56 Faurgaard ved Odder og var derefter Gaardejer i Gjellerup, Brabrand S. Han var den første Formand for Odder Sogneforstanderskab, blev 1848 Landvæsenskommissær og Forligelseskommissær. Han døde i Aarhus 27. Oktbr. 1881 og blev begravet i Odder.

Jens Andersen, Medlem 1842—45, Suppleant 1851—56. Han var født i Maarslet 9. Februar 1794, Søn af Anders Danielsen, og blev Gaardmand i Østerby, Tranbjerg S., Sognefoged og Dannebrogsmænd. I 1840'erne og flg. Aar var han en af Amtets betydeligste Bønder. 1847 valgtes han til Stændersuppleant. 1852 var han i Komiteen til Oprettelse af Saxild Ungdomsskole, og s. A. blev han som før nævnt Vandopsynsmand. Han døde i Østerby 7. Marts 1865.

Jens Peter Wittusen, Medlem 1842—46. Han var født o. 1799 paa Kværkebygaard ved Ringsted, var Ejer af Gammelgaard i Storning fra o. 1830, solgte Gaarden 1846 og rejste bort fra Amtet. Hans Broder H. C. W. († 1845) var Herredsfoged i Brædstrup.

Fritz Ernst Koch, Medlem 1845—51, var født i Hannover o. 1792 og blev gift med Juliane Marie Schmidt, Datter af Proprietær Jørgen S. (1749—1814) til Østergaard i Tulstrup, Ning Hrd. Koch var Ejer af Østergaard 1821—54 og en fremtrædende dygtig Landmand. Han døde i Frederiksborg Nyhuse 11. Juni 1871. En Søster til hans Hustru var gift med den kendte Stænderdeputerede Etatsraad S. A. Fjelstrup. — En Søn af ham var Politikeren

Borgmester Koch i Odense, en anden Søn vil senere blive omtalt som Amtsraadsmedlem.

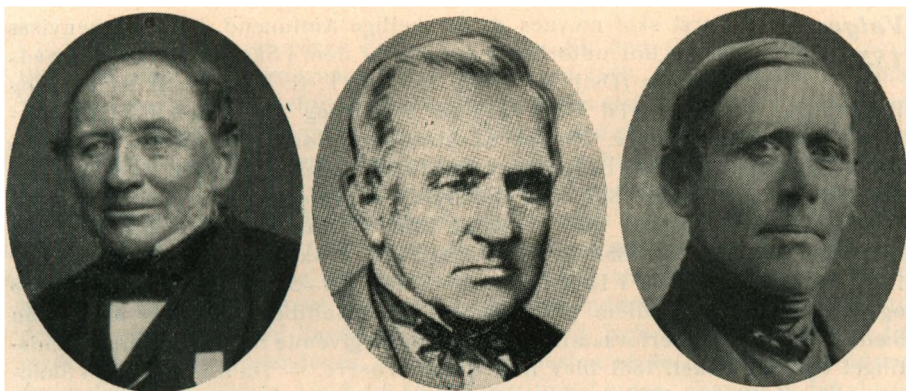
Rasmus Andersen, Medlem 1845—56 og 1858—65. Hans Fader, der ogsaa hed Rasmus A., var født i Spøttrup, blev Lærer i Fillerup og derefter i Gosmer, men opgav tidlig Lærergerningen og blev Fæster af Fillerup Overmølle, hvor han boede i 45 Aar; hans Hustru hed Ane Sophie Møller og var født i Møllen. Deres Søn R. A. var født i Fillerup Overmølle 29. Decbr. 1807. Han blev exam. juris. 1827 og var Gaardejer i Morsholt, Odder S., 1841—65. Foruden at være Amtsraadsmedlem havde han mangfoldige andre Tillidsbetydelige hverv: Landvæsenskommissær, Tiendekommissær, Medlem af Odder Sogneforstanderskab, Jordboniteringsmand og Formand for det landøkonomiske Selskab i den sydlige Del af Aarhus Amt. 1860 blev han af Ministeriet udnævnt til Formand for den Kommission, der takserede de offentlige Stiftelsers Bøndergods i Aarhus Stift ved Overgang til Arvefæste. Som Anerkendelse herfor blev han, der i Forvejen var Kammerraad, 1865 udnævnt til Kancelliraad. R. A. var gift med Øllegaard, Datter af Skolelærer Anders Pedersen og Hustru f. Wissing af Aalstrup. De havde 2 Døtre og 1 Søn, der alle døde unge. Derfor blev der af deres betydelige Formue oprettet Legater ifl. deres Testamente af 29. April 1872. Om et af disse Legater hedder det: »Legatet til Aarhus Kathedralskole stifter vi til Minde om vor afdøde Søn Peter Theodor Andersen. Han var Discipel i 7 Aar i denne Skole og blev derfra i Juli 1863, da han kun var henvend 17 Aar gl., Student med Udmærkelse; ved Københavns Universitet tog han i 1864 Filosofikum ligeledes med Udmærkelse og i Vinteren 1868—69 fuldstændig juridisk Eksamen med 1. Karakter (Laudabilis) baade for teoretisk og praktisk Prøve; han døde af Brystsygdom 11. Jan. 1870, noget over 23 Aar gl. Hvis et Eksemplar af en Bog, som jeg R. Andersen har udgivet, indeholdende nogle af hans efterladte Digte, skulde findes i vort efterladte Bo, ønsker vi, at den maa medfølge Legatet som skænket af os til Skolens Bibliotek«. — De øvrige Legater stiftede Ægteparret til Minde om deres Forældre og deres 3 afdøde Børn; bl. a. gøres der i Testamentet opmærksom paa, at Størstedelen af Formuen stammer fra R. Andersens Forældre i Fillerup Overmølle, og at Legaterne væsentligst kommer Hads Herreds Beboere til gode, fordi baade Andersen og Hustru og den større Del af deres Slægt er født i Hads Herred. Hovedlegatet er »Kancelliraad Andersen og Hustrus Stiftelse« i Odder, der er opført og taget i Brug 1891 med Plads til 20 Pensionærer, hvoraf Testatorernes Slægt har Fortrinsret til Halvdelen af Pladserne. Aarhus Amtsraad har Overledelsen,

1865 solgte Andersen Gaarden i Morsholt og flyttede til København, for at han og hans Hustru kunde være sammen med deres Søn. Ogsaa efter Sønnens Død vedblev de at bo i København, og her døde Andersen 10. Juni 1879.

Sigvardt Jørgen Ramsing, Medlem 1846—48, var født i Harlev 5. Juni 1812 og Søn af Provst Jens Chr. R. Han blev Exam. jur. 1833, var Ejer af Vestereng i Tilst 1841—76 og døde 14. Septbr. 1884.

Mads Laur sen, Medlem 1846—48 og Suppleant 1848—51. Han var født i Vejlbj 11. Maj 1794, Søn af Handelsmand Laurs Nielsen. Ved Giftermaal med Niels Rasmussen Bomholts Enke blev han Gaardejer i Vejlbj, hvor han døde 20. August 1864.

Knud Jensen Knudsen, Suppleant 1846—48 og Medlem 1848—54. Han var født i Taastrup, Harlev S., 21. Januar 1798, Søn af Gmd. Jens Knud-

Landvæsenskommisær Niels
Johs. Secher, Favrgaard.
Medlem 1842—45.

Gdr. Peder Mortensen,
Gylling.
Medlem 1848—56.

Landstingsmand Niels Ras-
mussen, Lisbjerg.
Medlem 1859—63.

sen. Selv var han Ejer af Taastrupgaarden, Sognefoged og Dbmd, Endvidere var han den første Formand for Harlev-Framlev Sogneforstanderskab. Han døde i Taastrup 10. Juni 1874.

Peder Mortensen, Medlem 1848—56. Han var født i Gylling 9. Juni 1816 og Søn af Gmd. Morten Jørgensen. Som ganske ung blev han Ejer af Gaarden Liliensborg i Gylling — vistnok hans Fødegård. Han var Sognefoged, Formand for Sogneforstanderskabet 1847—50 og igen 1856—68, desuden Kirkeværge, Tiendekommisær, Kammerraad og Dbmd. m. m. P. M. var en velbegavet Mand med Kundskaber langt ud over det sædvanlige Jævnmaal. I sin ledende Stilling i Sognet har han nok været noget egenraadig og selvbevidst, besjælet som han var af den gamle Tids Aand. Det Liv, der kom til Sognet med Præsten Otto Møller, havde han ingen Forstaaelse af, og hans Modstandere har fældet en uskaansom Dom over ham, en Dom, der dog næppe er holdbar, hvad gamle, troværdige Mænd i Gylling da ogsaa mener. Paa mange Maader har han uden Tvivl været dygtig og respektabel. — P. M. var gift 2 Gange, først med en Datter af Sognefoged Søren Sørensen i Gylling. Kun 23 Aar gl. blev han Enkemand. Hans 2. Hustru hed Karen Sofie Augusta Jensen og var fra Barritskov Mølle. 1884 solgte P. M. Gaarden i Gylling og flyttede til Horsens, hvor han døde 30. April 1886. Hustruen levede til 1895. Begge er begr. paa Horsens gl. Kirkegaard.

Jens Budtz, Medlem 1851—68, var født i Thorsager, Randers Amt, 27. Novbr. 1797, Søn af Præsten Bertel Chr. B. Han var Forp. af Rosenholm og Suppl. i Randers Amtsraad og derefter 1846—56 Ejer af Thomasminde i Trige, senere af Resengaard i Spørring. Døde i Spørring Sogn 18. Decbr. 1882.

Christian Dethleff Hansen, Medlem 1854—59, var født i Flensborg 1818 og Søn af Købmand og Borgmester H. P. Hansen. Han ejede Gammelgaard i Storring fra 1846, solgte Gaarden 1877 til Hans Broge og fik Ansættelse i Hagelskadeforsikringen i Aarhus. Han døde i Aarhus 9. Oktober 1885 og hans Hustru Marine Amalie f. Petersen 20. Juli 1889. Begge er begr. i Storring.

Hans Folsach, Suppleant 1851—54, var født 30. August 1805, ejede Ristrup i Sabro 1837—73 og døde ugift 14. August 1873.

Valgene 1856—71. Først skal nævnes de forskellige Amtmænd, idet der henvises til en lidt udførligere Omtale af dem i Skanderborg Amtsrads Historie (Østj. Hj. 1938). Det er T. C. Dahl, C. B. A. Dahl og

Regenburg. — Torkild Christian Dahl og Carl Bodilius August Dahl var Brødre. De var Aarhusianere, Sønner af Ejeren af Aarhus Mølle, Kaptajn Johs. D. Begge blev juridiske Kandidater 1834. T. C. D., der var født 11. September 1807, blev Overretsprokurator 1837 og kort efter Ejer af Moesgaard, hvor han døde 4. April 1872. — Han var Suppleant i Aarhus Amtsråd 1842—51 og 1854—56, kst. Amtmand i Skanderborg Maj—Oktober 1848, Departementschef i Indenrigsministeriet 1855—58, Stiftamtmand 1858—68 og valgt Amtsradsmedlem 1868—72. Som nationalliberal Politiker havde han Sæde i Viborg Stænderforsamling, den grundlovgivende Rigsforsamling, Landstinget og Rigsraadet. 1861 blev han Kammerherre. — Da Amtmanden i Skanderborg blev forflyttet 1867, besluttedes det at nedlægge dette Amt og forene det med Aarhus Amt. De to Amtsrads kredse opretholdtes dog, og Stiftamtmanden skulde tage Bopæl i Skanderborg. T. C. Dahl blev 1. Aug. 1867 Amtmand over de forenede Amter, der officielt hedder Aarhus Amt. Men han vilde ikke flytte til Skanderborg. I Stedet for søgte han Afsked i Foraaret 1868 og fik sin Broder til Efterfølger.

C. B. A. Dahl, født 1810 (døbt 1. Aug.), fik Ansættelse i Kancelliet og steg efterhaanden til Departementschef. 1862 blev han Amtmand i Vejle og 1868 Stiftamtmand med Bopæl i Skanderborg. Knap to Aar efter søgte han Afsked paa Grund af Svagelighed. Han døde ugift paa Moesgaard 20. August 1870. Han var Ejer af Østergaard i Tulstrup. 1859 var han bleven Konferensraad.

Theodor August Jes Regenburg, sikkert en af Danmarks betydeligste Amtmænd, var født i Aabenraa 20. April 1815, Søn af Præsten Jacob R., blev cand. jur. 1841 og derpaa ansat i Kancelliet. 1850—64 var han Departementschef i Ministeriet for Slesvig og 1870—94 Stiftamtmand i Skanderborg. Han døde i København 7. Juni 1895. Ugift.

Med Aaret 1856 traadte en ny Amtsradsvalglov i Kraft. — Da Grundloven 1849 havde indført almindelig Valgret til Rigsdagen, syntes mange, at en Valglov efter lignende Princip ogsaa burde gælde i de kommunale Raad. Det var særlig Bondevennernes Synspunkt. I andre Kredse var man noget betænkelig derved, og de mest reaktionære var absolut uvillige. Daværende Indenrigsminister Peter Georg Bang fremsatte 1852 et Forslag til Lov om Sogneforstanderskabers og Amtsrads Sammensætning og Valg. Efter megen Tovtrækning blev Forslaget vedtaget i en Form, der langt fra var saa vidtgaaende, som Bondevennerne ønskede; men kort efter dannedes Ministeriet Ørsted, og Bang blev fjernet, fordi Ørsted og Kolleger fandt ham for liberal.

Da Rigsdagen samledes i Efteraaret 1853 meddelte Ørsted, at Kongen havde nægtet at stadfæste Loven. Dette berørte Rigsdagen ilde; man vidste godt, at det ikke var hos Kongen, men hos Ministeriet, Modstanden skulde søges, og Rigsdagen vedtog atter Lovforslaget i Samlingen 1853—54. Da Rigsdagen atter samledes i Oktober 1854, afgav Ørsted den Erklæring, at Kongen atter havde benyttet sin Vetoret mod Loven. Harmen var stor og bidrog sit til Rigsdagens skarpe Holdning mod Ministeriet, der førte til Folketingets Opløsning. Kort efter gav Kongen Ministeriet Afsked. P. G. Bang kom i Spidsen for det ny Ministerium, den kommunale Valglov blev vedtaget tredje Gang og stadfæstet af Kongen 22. Marts 1855.

Havde Loven haft svære Fødselsveer, saa fik den til Gengæld et langt Liv, idet den først ændredes i betydelig Grad 1908. Loven skabte to Hold Vælgere baade til Sogneforstanderskaber og Amtsraad. I de første skulde den mindre Halvdel vælges ved almindelig Valgret, den større af den højstbeskattede Femtedel af Vælgene. Amtsraadene skulde bestaa af Amtmanden som Formand og et ulige Antal valgte Medlemmer. Lensbesiddernes Ret var som tidligere nævnt allerede bortfaldet. Nu udgik ogsaa Provsten, og Sædegaardsejerne mistede deres Ret til alene at vælge Repræsentanter. Den større Halvdel af Medlemmerne skulde vælges af en Forsamling, der ligesom hidtil bestod af en Repræsentant fra hvert Sogneforstanderskab i Amtet. Valgret til den mindre Halvdel havde en Valgforsamling, hvis Antal skulde være lig med Kommunevalgmændenes. Den skulde bestaa af de Ejendomsbesiddere, der betalte den største Afgift til Amtsrepartitionsfonden, naar de i det sidste Aar havde haft fast Ophold i Amtsraadsdistriktet og var 25 Aar gl. Ogsaa Fæstere og Forpagtere havde Valgret, dersom de efter tinglæst Kontrakt besad deres Ejendomme, for den Aarrække, Valget gjaldt. Valgbar til begge Afdelinger var enhver, som var valgbar til et Sogneforstanderskab. Valgene gjaldt for 6 Aar, og hvert tredie Aar skulde skiftevis Kommunevalgmændene og de højstbeskattede foretage Valg. Første Gang skulde Valg foretages af begge Valggrupper, og ved Lodtrækning skulde det afgøres, hvilken Afdeling der skulde paa Valg 3 Aar efter. Naar der samme Dag skulde være Valg til begge Afdelinger, skulde Kommunevalgmændene stemme først. Suppleantvalgene bortfaldt. Udgik noget Medlem af Raadet, kunde hans Plads staa ubesat til næste Valg, hvis der var Enstemmighed derom i Raadet. Dog skulde Suppleringsvalg finde Sted, hvis der i en af Afdelingerne ikke var Halvdelen af de valgte tilbage.

Foruden Amtmanden kom Aarhus Amtsraad 1856 til at bestaa af 7 Medlemmer. Det første Valg foregik 19. Marts 1856 under Ledelse af Amtmand Graah, Ingerslev og Budtz. Fra Kommunerne var mødt 32 Delegerede. Elsted Elev og Tunø havde ingen sendt. Valgets Udfald blev følgende: Proprietær C. D. Hansen genvalgtes med 31 St., Gaardejer Anders Jensen i Haldum valgtes med 24, Ingerslev genvalgtes med 22 og Sognefoged P. Jørgensen af Ørting valgtes med 19. Derefter havde Andersen, Morsholt, 13, Jens Nygaard 9, Provst Weisner 4, Neergaard til Rantzausgave 2 og Johs. Friis, Proprietær Møller til Sandballegaard, Budtz og N. J. Secher hver 1.

Mest Opsigt har det sikkert vakt, at Andersen, Morsholt, faldt; han fik 4 St. fra Ning Herred og alle 9 fra Hads H., saa det var ikke Hjemegnens Tilhid, han savnede. Han kom da ogsaa snart igen. Ingerslev var i mange Aar Raadets mest indflydelsesrige Medlem og den, der udførte det største Arbejde. Det vidner da ogsaa om hans Autoritet, at han, der hidtil havde repræsenteret Sædegaardsejerne, nu valgtes af Sogneforstanderskaberne. Jens Nygaard fik færre St. end sidst, hvilket ikke tyder paa større Frisind i Forstanderskaberne efter den ny Valglov; men Forsamlingen var en hel anden, kun 3 af Valgmændene fra 1854 mødte ogsaa 1856. Fra højstbeskattet Side var det ventet, at Kommunerne skulde genvælge Provst Weisner. Det mislykkedes komplet. De 4 St., han fik, kom fra 3 Proprietærer og 1 af Forsamlingens 3 Præster.

De højstbeskattedes Række begyndte med de store Sædegaardsejere, der før havde været ene om Budet. Nu var de i Baas med en lang Skare mindre Proprietærer og 8 Præster, deriblandt Provst Weisner, hvis Præstegaards Størrelse gav Herremandsrettigheder. Der var kun mødt 21, ved senere Valg

mødte ofte ikke saa mange. De genvalgte Provst Weisner med 21 St., Ritmester Friis med 19 og Proprietær Budtz ligeledes med 19. Folsach til Vedelslund fik 2, Ingerslev og N. J. Secher hver 1.

I Efteraaret 1851 døde P. Jørgensen, og Raadet vedtog at holde Suppleringsvalg 30. Marts 1858. R. Andersen, Morsholt, valgtes med 16 St., Gdr. Rasmus Rasmussen, Holme, fik 12, Jens Andersen, Østerby, 5 og Søren Poulsen af Pederstrup 1. For Tunø var denne Gang mødt en Valgmand, Sabro-Faarup manglede. Kort før dette Valg var ogsaa Provst Weisner død, hans Plads stod ubesat til det ordinære Valg.

Det blev den større Halvdel af Raadet, som afgik efter 3 Aars Forløb. Nyt Valg holdtes 14. Marts 1859. Det gik enestaaende fredeligt til. Man genvalgte Ingerslev og R. Andersen og nyvalgte Gaardejerne Niels Rasmussen af Lisbjerg Terp og Søren Møller af Søften. Der var mødt 30 Valgmænd, og de valgte fik 30 St. hver. — Følgende Kommuner var ikke repræsenteret: Sabro, Elsted, Elev, Sjelle og Tunø.

Samme Dag valgte de højstbeskattede et nyt Medlem i Stedet for Provst Weisner. Her var Enigheden mindre. Kammerraad P. J. Neergaard til Aakjær valgtes med 7 St., Pastor Budtz i Maarslet fik 5 og Hansen til Gammelgaard 1.

26. Marts 1862 holdt de højstbeskattede ordinært Valg. Der var kun mødt 16, og de genvalgte Friis, Neergaard og Budtz med 15 St. hver. Kammerjunker Folsach fik 2 og Petersen, Holmstrupgaard, 1. Budtz var ikke længere højstbeskattet Vælger.

Sognevalgmændene holdt et ret interessant Valg 20. Marts 1865. Ingerslev var død i Septbr. 1864. Amtmanden udtalte i Raadets Møde kort efter: »Amtsraadet finder sig foranlediget til at udtale sin Sorg over, at det ved en pludselig og alt for tidlig Bortgang til det andet Liv har mistet et saa udmærket, nidkært, arbejdsdygtigt og bravt Medlem som Justitsraad Ingerslev«.

Kun Niels Rasmussen blev genvalgt. De mere frisindede var nu bleven saa stærke, at de kunde vælge Jens Nygaard, men de benyttede ikke deres Magt ensidigt. — I Stedet for afdøde Ingerslev valgtes hans unge Søn H. P. Ingerslev, den senere Minister. Om det fjerde Mandat stod Kamp, og den valgte fik kun 1 Stemmes Overvægt. 33 Valgmænd var til Stede, Elsted og Tunø manglede. Resultatet blev saaledes: N. Rasmussen fik samtlige 33 St., Jens Nygaard 22, H. P. Ingerslev 21 og Gaardejer Rasmus Høiriis af Rode 17. Disse 4 blev valgt. Derefter havde Møller Kiørboe af Skægs Mølle 16, Hansen til Gammelgaard 13 og S. Møller 6. Følgende fik 1 St. hver: Morten Larsen i Aaby, P. Brendstrup i Skibby, N. Jensen i Holme og M. Christiansen i Beder.

Skønt R. Høiriis boede længst ude mod Vest lige ved Grænsen af Gjær Herred, var det dog de sydlige Herreder, der satte hans Valg igennem. Han fik 5 St. fra Ning og 7 fra Hads Herred. Sikkert skyldtes dette, at man vilde holde Kiørboe ude; thi denne var vel en dygtig og indsigtfuld Mand, men han skildres som egenraadig og ikke let at forhandle med. Til Ære for Søren Møller fik han sine Stemmer fra sin egen og de tilgrænsende Kommuner.

Fra 1. April 1868 fik Amtsraadet ministeriel Tilladelse til at udvide sit Medlemstal med et Medlem af hver Valgklasse, altsaa fra 7 til 9. Som Følge heraf blev paa Valgdagen 4. April 1868 valgt 1 Medlem af den almindelige Vælgerklasse og 4 af de højstbeskattede. Stiftamtmand Dahl var syg, og hans Broder, Amtmand C. Dahl i Vejle, fungerede som Formand for Valgbestyrelsen, der desuden bestod af H. P. Ingerslev og Høiriis. Ved dette

Valg havde Viby og Tiset hver sin Valgmand. Alle Kommuner var repræsenteret saa nær som Tunø.

Kommunevalgmændene valgte Gaardejer Jens Christensen af Vithen med 18 St., Gaardejer Knud Jacobsen af Tranbjerg fik 17. Den valgte var Bjørnbakker og den faldne Grundtvigianer, men det var dog ikke, som senere, dette Spørgsmaal, der dannede Skillelinie, derimod om man boede mere Nord eller Syd. Knud Jacobsen fik alle St. fra Ning og Hads Hdr. samt Jens Christensens, den valgte alle de øvrige. Knud Jacobsen kunde ikke gengælde Jens Christensens Loyalitet, da han ikke var Valgmand.

Af de højstbeskattede var kun mødt 18. De genvalgte Friis med 18 og P. J. Neergaard med 17 St. Nyvalgt blev Proprietær B. G. Koch, Thomasminde, og Møller P. A. Kiørboe ligeledes med 17 St. 3 St. faldt paa Hansen til Gammelgaard. Kiørboe, der fik et længe næret Ønske opfyldt, var ikke selv højstbeskattet.

Kort efter Valget meddelte Hofjægermester Friis, at han ikke kunde modtage Valget, da han var 73 Aar. Derfor maatte de højstbeskattede holde Omvalg 8. Juli 1868. Siden Valget i April havde T. C. Dahl faaet bevilget Afsked, og nu indtraf det sikkert enestaaende Tilfælde, at en afgaaet Stiftamtmand blev valgt Medlem af et Amtsraad. Dahl fik alle 13 St. og sad i Raadet til sin Død.

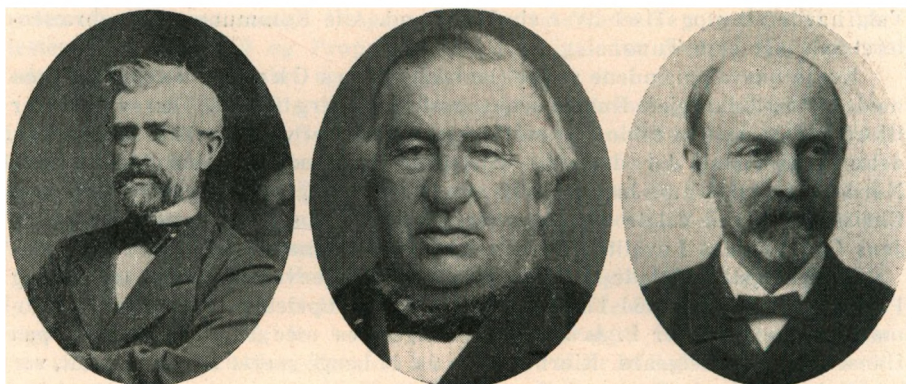
Omkring 1870 traadte de politiske Skillelinier stærkere i Forgrunden end hidtil, og det gjorde sig ogsaa gældende ved Amtsraadsvalgene. De højstbeskattede betragtede det som noget selvfølgeligt at vælge Højremænd, og i de fleste Amter valgte Kommunevalgmændene efterhaanden næsten udelukkende Venstremænd. Dette skete i Aarhus og Skanderborg allerede 1871 og var i Overensstemmelse med Jydsk Folkeforenings Program. — I Aarhus holdtes Amtsraadsvalg 22. Marts 1871. 35 Valgmænd var mødt, Tunø manglede. Forinden Valget havde der været nogen Forhandling derom i Aarhus Amtstidende. Jens Nygaard var død, saa der skulde vælges mindst 1 nyt Medlem. I en Redaktionsartikel anbefales det at genvælge de 4 afgaaede, ogsaa Højremanden Ingerslev. Det hedder bl. a.: »Næppe noget Amtsraad har saa mange folkelige Mænd som vort, og det ikke blot blandt de middelbart valgte, men ogsaa blandt de af de højstbeskattede valgte«. — »Vi har tidligere medgivet vor hedengangne Ven Jens Nygaard vort taknemlige Mindeord og skulle tillade os at tilraade at genvælge alle de afgaaede Mænd og indbefatter heri ogsaa Hr. Godsejer Ingerslev«. . . I Stedet for Nygaard henledes Opmærksomheden paa Mikkel Hasle Christiansen, Beder, Gaardejer Peder Rasmussen i Ondrup og Gaardejer Niels Jensen i Mustrup.

Denne Artikel fik dog ikke Lov at staa uimodsagt. Flere tilraader at lade Ingerslev falde, særlig med den Motivering, at han havde stillet sig mod Gert Winther i Odder. Lars Bjørnbak frabad sig Valg. Et Par unavngivne fra Hads Herred anbefalede Mikkel Jensen i Krogstrup.

Nogle Dage før Valget holdtes Prøvevalg, hvor der var mødt 28. Her faldt Stemmerne saaledes: Jens Christensen, Høiriis og N. Rasmussen fik hver 28 St. Peder Rasmussen 17, Knud Jacobsen 13, Mikkel Jensen 9, Ingerslev og N. Jensen, Mustrup, hver 7 og M. Christiansen 1.

Udfaldet paa Valgdagen blev saaledes: N. Rasmussen genvalgtes med 35 St. og Høiriis og Jens Christensen med 34. Nyvalgt blev Gaardejer Knud Jacobsen, Tranbjerg, med 28 og Gaardfæster Mikkel Jensen af Krogstrup med 24. Ingerslev fik 12 og P. Rasmussen 8.

Tilfreds med Valget synes Aarhus Amtstidende ikke at have været. Om

Jægerm. P. J. Neergaard.
Aakjær.
Medlem 1859—80.

Landstingsmd. Søren Møller,
Søften.
Medlem 1859—65.

Indenrigsmin. H. P. Ingerslev,
Marselisborg.
Medlem 1865—71 og 1872—85.

Udfaldet henviser det blot til Amtmandens Bekendtgørelse; men nogle Dage senere fastholder Red. v. Haven paany, at man har fejlet ved ikke at genvælge Ingerslev.

Nyvalgte Medlemmer 1856—71.

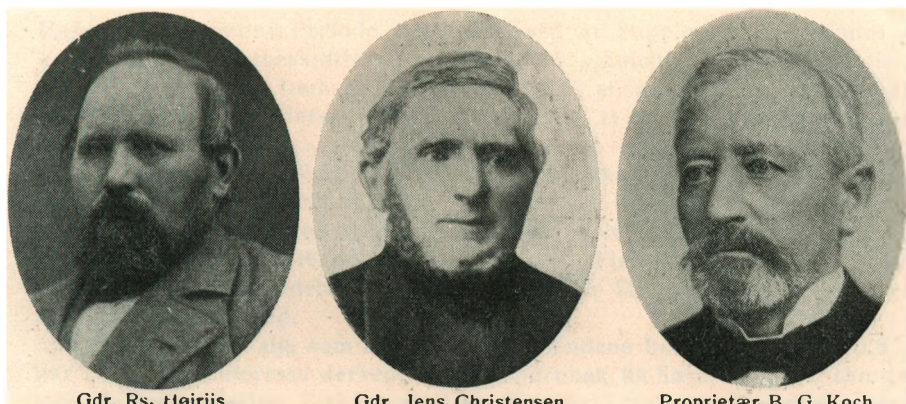
Anders Mathiassen Jessen, Medlem 1856—59. Han var en sønderjyds Gaardmandssøn, født 1798 i Arrild, og blev Seminarist fra Lyngby 1818. I mange Aar var han Lærer i Haldum, tog Afsked 1852 og købte af Grevskabet Frijnsborg en Gaard i Haldum. Gaarden solgte han 1859, og han døde i Haldum 6. April 1867 som Partikulier og Aftægtsmand. Han nærrede stor Interesse for Landbruget og var den første Skolelærer, som blev Medlem af Frijnsborg-Faurskov Birks Landboforening.

Peder Jørgensen, Medlem 1856—57, var født i Ørting 1805 (hjd. 19/11), Søn af Gmd. Jørgen Pedersen. Han var Gaardejer og Sognefoged i Ørting og døde 27. Novbr. 1857.

Niels Rasmussen, Medlem 1859—83, var i mange Aar Aarhus Amts betydeligste Bonde. Han var født i Lisbjerg 26. Juni 1820, overtog 1843 sin Fødegaard, solgte den 1854 og købte en større Gaard i Lisbjerg Terp, som han forøgede ved Tilkøb, saa han blev valgbar til Landstinget. I Sogneforstanderskabet sad han 1851—67, i Amtsraadet i 24 Aar, i Landstinget 1863—82. I Landstinget var han Venstremindretallets Fører. Oprindelig stod han Lars Bjørnbak nær og bistod denne baade ved Viby Højskoles Oprettelse og »Aarhus Amtstidende«s Grundlæggelse. Senere skiltes de, da N. R. sluttede sig til den grundtvigske Bevægelse, hvad der medførte, at han blev vraget baade som Landstingsmand og Amtsraadsmedlem. Han døde 16. Januar 1885.

Søren Jacobsen Møller, Medlem 1859—65, var født i Norring Mølle 25. Marts 1819 og Søn af Møller Jacob Nielsen. Han blev 1842 Ejer af Jakobsminde i Søften, var Sognefoged og Sogneforstander. 1863 blev han valgt til Landstingsmand, men da han vilde stemme for Grundlovsforandringen, faldt han ved Valget i Juni 1866. Han døde i Søften 20. Februar 1894.

Peter Johansen Neergaard, Jægermester, Medlem 1859—80. Han var født 21. Maj 1815 og Søn af Cand. jur., Stænderdeputeret og Godsejer Peter Sigvard N. 1844—73 ejede han Rantzausgave og 1857—84 Aakjær og Dybvad. Alle 3 Gaarde overdrog han til sin Søn C. P. S. N., der ogsaa afløste

Gdr. Rs. Høiriis,
Gjellerup.
Medlem 1865—77.

Gdr. Jens Christensen,
Vithen.
Medlem 1868—77.

Proprietær B. G. Koch,
Thomasminde.
Medlem 1868—77.

ham i Amsraadet. Han døde paa Frederiksberg 2. Febr. 1887. Han var gift med Augusta Friis fra Gjedsergaard (1816—86).

Jens Pedersen Nygaard, Medlem 1865—70. Han var født i Boulstrup, Bjerager S., 18. Februar 1821, Søn af Gmd. Peder Jensen, og var Gaardejer i Boulstrup og Dannebrogsmænd. Tidlig hørte han til de førende Bønder i Odderegnet. 1852 var han Medstifter af Bondeskolen i Saksild, og ved Frederik 7's Besøg i Aarhus s. A. var han Ordfører for en Deputation, der takkede Kongen for hans Støtte til Skolen. I Juni 1866 valgtes han til Landstingsmand, og han stemte imod den reviderede Grundlov, men blev ikke genvalgt i Oktober s. A. Han døde i Boulstrup 6. Juli 1870.

Hans Peter Ingerslev, Medlem 1865—71 og 1872—85. Født paa Marselisborg 3. Maj 1831, Søn af Amsraadsmedlem C. P. R. I., var først Forpagter af Marselisborg og fra 1864 Ejer af Gaarden. Blandt mangfoldige Hverv kan nævnes, at han var Formand for Viby Sogneraad 1865—80, Folketingsmand for Aarhus 1873—76 og 1879—84 og Landstingsmand fra 1884. 1885 blev han Indenrigsminister og 1894 Minister for offentlige Arbejder. Han døde ugift i København 20. April 1896.

Rasmus Kristiansen Høiriis, Medlem 1865—77. Født i Skørring S., Framlev H., 16. Juli 1829, Søn af Gmd. Chr. Laursen H. i Rode. Selv var han Gaardejer i Rode i en Aarrække, men købte i 1870'erne en større Gaard i Gjellerup, Brabrand S. 1862 var han Medstifter af Jydsk Folkeforening og blev Medlem af Foreningens første Bestyrelse; senere stod han udenfor den bjørnbakske Bevægelse. Han døde i Gjellerup 12. August 1883.

Jens Christensen, Medlem 1868—77, var født i Vithen 2. Marts 1828 og Søn af Gaardfæster Chr. Jensen. Han overtog sin Fødegård, som han købte til Selveje. Skønt barnløs interesserede han sig for Skolevæsenet og var i mange Aar Skolepatron; var ogsaa i Bestyrelsen for Frijsenborg-Fauruskov Birks Sparekasse. 1884 solgte han sin Gaard og byggede sig en mindre Landejendom i Vithen. Han skildres som jævn og ligefrem i søn Væremaade, meget foran sine Standsfæller i Oplysning og Intelligens, dertil meget godgørende. Han døde i Vithen 15. Juli 1897.

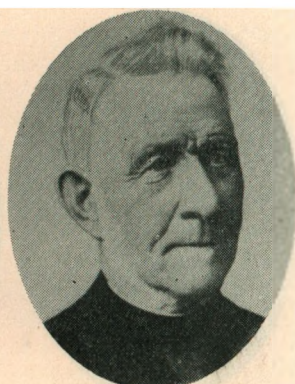
Bernhard Georg Koch, Medlem 1868—77. Han var født paa Østergaard 16. Oktober 1829 og Søn af Amsraadsmedlem F. E. K. 1856—77 ejede han Thomasminde, derefter blev han Branddirektør i Hjørring, hvor han døde 6. Januar 1917.

Kammerraad P. A. Kiørboe,
Skægs Mølle.
Medlem 1868—80.

Gdr. Knud Jacobsen,
Tranbjerg.
Medlem 1871—77.

Gdr. Mikkell Jensen,
Krogstrup.
Medlem 1871—91.

Peter August Kiørboe, Medlem 1868—80. Hans Fader Peter K. († 1835) var født i Kristiania, men opdraget hos Herrnhutterne i Christiansfeld, blev gift med Møllerdatteren Marie Sønnichsen († 1851) fra Taarning Mølle ved Christiansfeld, og havde denne Mølle 1807—12. Her fødtes P. A. K. 6. Septbr. 1810. 2 Aar gl. flyttede han med Forældrene til Skægs Mølle ved Odder, hvor Faderen blev Fæster. Han lærte Landvæsen i Slesvig, bestyrede efter Faderens Død Skægs Mølle for Moderen og overtog 1840 selv Møllen i Fæste. 1884 gav han Afkald paa Fæstet imod at faa en aarlig Pengesum af Stamhuset Rathlousdal, saa længe han og hans Hustru levede. Han var Medlem af Odder Sogneforstanderskab 1841—47 og Formand i Sogneraadet 1859—74, Landvæsenkommissær og 1876—86 Formand for Hads Herreds Laudboforening. For sin Virksomhed under Krigen 1864 blev han Kammerraad og Dbmd., 1890 R. af Dbg. I Sogneraadet blev man træt af Samarbejdet med ham, og til sidst lod man ham falde ved Valget. I Amtsraadet skal han have været meget skattet, og her tog han mere Hensyn til Medlemmerne end i Sogneraadet. En Søn skriver om ham: »Karakteristisk for Fader var hans ukuelige Mod og hans Karakters Retliniethed uden Slingren til venstre eller højre«. 1836 blev han gift med Præstedatteren Nikoline Hilaria Bastrup, som døde 1894. Selv døde han i Odder 12. Maj 1895 efter i flere Aar at have været blind.

Knud Jacobsen, Medlem 1871—77. Han var født i Tranbjerg 21. December 1820, var Gaardejer og Sognefoged i Tranbjerg, hvor han døde som Aftægtsmand 8. Februar 1898. Fra 1862 til 1874 var han i Bestyrelsen for Aarhus Landbosparekasse.

Mikkell Jensen, Medlem 1871—91. Han var født i Gjesing, Fruering S., 24. Oktbr. 1827 og Søn af Gaardmand Jens Mikkelsen og Hustru Ane Kathrine Kjeldsdatter. 1854 blev han gift med Enke Abelone Rasmussen Tander f. Sørensdatte og overtog hendes Fæstegaard i Krogstrup, Torrild S. 1890 valgtes han af Amtsraadet til Forstander for Kancelliraad Andersens Stiftelse i Odder og var Forstander til sin Død. Han døde i Odder 15. Januar 1915 og blev begr. i Torrild. Var en udpræget Tilhænger af Bjørnbak, omtales som en dygtig og oplyst Mand, der navnlig i Hads Herred nød megen Tillid.

Valgene 1872—91. Denne Periode begynder med et Suppleringsvalg blandt de højstbeskattede 6. Juli 1872 i Anledning af Kammerherre Dahls Død. Kun 12 — nøjagtig $\frac{1}{8}$ af samtlige Vælgere — mødte. H. P. Ingerslev, Marselisborg, valgtes med 11 St. Ingerslev stemte paa Baron Guldencrone.

Ogsaa ved næste Valg var det de højstbeskattedes Tur: Det ordinære Valg af 4 Medlemmer 21. Marts 1874. Da var der dog mødt 22. Det blev Genvalg over hele Linien, dog ikke enstemmigt. Neergaard og Ingerslev fik 21 St., Koch 18 og Kiørboe 16. En Fløj holdt paa den unge Baron Chr. Juul til Mundelstrupgaard, som fik 10 St., og 2 blev afgivet paa Hansen, Gammelgaard.

Det ordinære Valg, som Kommunevalgmændene holdt 24. Marts 1877, har særlig sin Interesse derved, at Lars Bjørnbak fik Sæde i Raadet sammen med 3 Meningsfæller. Striden mellem Bjørnbakkerne og Grundtvigianerne havde i den foregaaende Periode tilspidset sig med det Resultat, at de første var blevet langt de stærkeste. Men af Amtsraadets 5 kommunevalgte Medlemmer hørte kun Jens Christensen og Mikkel Jensen til den Side. Dette Forhold vilde Bjørnbakkerne have ændret, og helst vilde de nok besætte alle Pladser, hvad de var stærke nok til. Men Niels Rasmussen ømmede de sig aabenbart ved at fælde, fordi han var en værdifuld Støtte for de skiftende bjørnbakske Kandidater ved Folketingsvalget i Aarhus. Knud Jacobsen og Høiriis skulde derimod fjernes. Jens Christensen vilde ikke tage mod Genvalg.

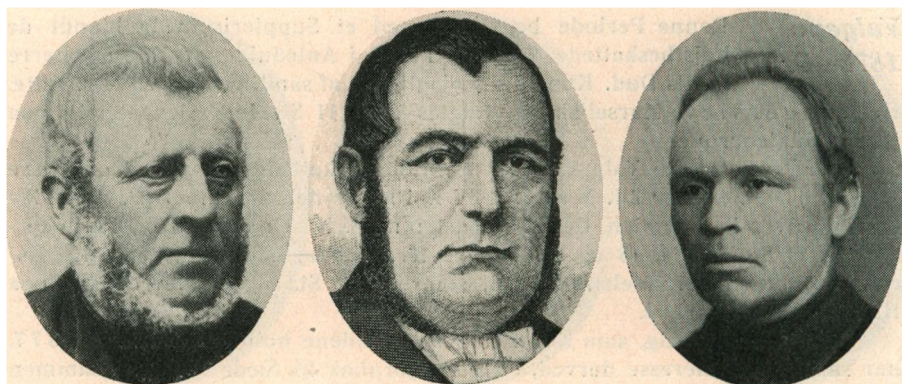
Ved Prøvevalget viste det sig, at der var gjort et Underhaandsarbejde for Bjørnbak. Dirigenten, Sogneraadsformand R. Rasmussen, Spøttrup, udtalte, at ved et forberedende Møde var det blevet vedtaget at stemme paa N. Rasmussen, Mikkel Jensen, Bjørnbak og Gaardejer J. C. Hummeluhr, Søften, og som 5. Medlem var der Tale om Knud Jacobsen eller Gaardejer Laurs Kilstrup Nielsen, Storning.

Høiriis blev foreslaaet, men gled straks ud, da man hævdede, at han ved enkelte Lejligheder havde stemt med Højre. Knud Jacobsen kneb det mere med. Mod hans Stilling i Amtsraadet kunde selv hans ivrigste Modstandere intet finde at indvende. N. Gammelgaard, Galten, oplyste, at Kilstrup Nielsen ikke ønskede Valg. Straks foreslog Gdr. Wulff i Brabrand at stemme paa en anden Bjørnbakker, Savværksejer H. Kjeldsen, Aarslev. Knud Jacobsen anbefalede af Schouby i Vejlbj og Kirkerup i Holme, medens Bjørnbak heftigt anbefalede af Søren Jensen, Fensholt, P. Rasmussen, Saxild, og Jens Mortensen, Ondrup. Det endte med, at H. P. Kjeldsen blev Prøvevalgets 5. Kandidat. — Paa Valgdagen faldt Stemmerne saaledes: Niels Rasmussen og Mikkel Jensen genvalgtes med 32 St., Hummeluhr nyvalgtes med 32, Lars Bjørnbak med 28 og H. P. Kjeldsen med 27. Knud Jacobsen fik 10, Høiriis 3 og Jens Andersen, Framlev, J. Lassen i Elsted og Chr. Andersen i Ondrup hver 2.

Der var ingen Valgmænd mødt for Alrø og Tunø.

De følgende Valg er to Suppleringsvalg. Proprietær Koch havde afhændet Thomasminde og rejste bort. De højstbeskattede valgte hans Efterfølger 27. Oktober 1877. Det blev Jægermester Johannes Friis, der havde arvet Lyngbygaard efter sin Fader. Han fik 19 St. Baronerne Guldencrone og Juul fik hver 1.

Kort efter Nytaar 1878 afgik L. Bjørnbak ved Døden. I hans Sted valgtes 6. April 1878 den almenagtede Gaardejer Søren Loft af Viby. Han fik 25 St., Knud Jacobsen fik 10 ligesom sidst.

Folketingsm. J.K. Hummeluhr,
Søften.
Medlem 1877—83.

Skoleforstander Lars Bjørn-
bak, Viby.
Medlem 1877—78.

Savværksejer H. P. Kjeldsen,
Aarslev.
Medlem 1877—89.

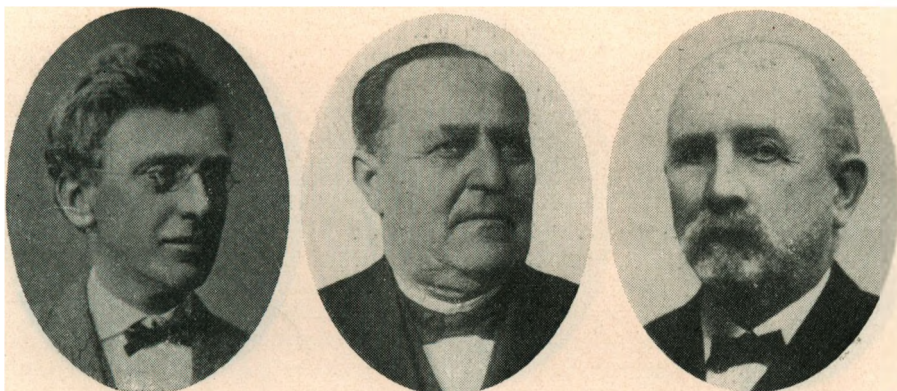
Efter disse Suppleringsvalg fulgte i 1880'erne 4 ordinære Valg. De højst-beskattede holdt Valg 27. Marts 1880, hvor der var mødt 25 Vælgere. P. J. Neergaard og Kiørboe trak sig tilbage, saa der skulde vælges 2 nye Medlemmer. Genvælgte blev Ingerslev og Johs. Friis med 24 St. hver. Som nye Medlemmer valgtes Jægermester I. P. T. Qvistgaard til Tousgaard med 24 og Cand. jur. Chr. Neergaard til Rantzausgave med 20. Hofjægermester Holstein-Rathlou fik 8.

Ved Valget, som Kommunernes Delegerede holdt 31. Marts 1883, viste Bjørnbakkernes Overmagt sig endnu tydeligere end i 1877. Nu maatte ogsaa Niels Rasmussen vige efter i 24 Aar at have været et af Raadets allerbetydeligste Medlemmer. Hans Fald skyldtes vel nok mest, at Bjørnbakkerne ikke taalte andre end Meningsfæller. I Sogneraadene havde de Magten og brugte den. Det er dog sandsynligt, at den Bevægelse, som N. Rasmussen repræsenterede, og som nærmest udgik fra Testrup, Bering og Gylling, havde langt mere Tilslutning i Befolkningen, end Sogneraadene gav Udtryk for. N. Rasmussen havde ogsaa fremkaldt Misnøje, fordi han var med til at oprette »Aarhus Folkeblad« som en Modvægt mod Amtstidende.

Dagen for Valget holdtes et interessant og meget langvarigt Prøvevalg. Det er bl. a. mærkeligt derved, at en Række Ikkevalgsmænd var til Stede, og at det ikke mindst var dem, der førte Ordet. Lærer Andersen, Tranbjerg, indledede, skønt han ikke var Valgmand, og Viggo Bjørnbak, der var Valgmand for Viby, var Dirigent. Han foreslog Genvælg af Mikkell Jensen, Loft, Kjeldsen og Hummeluhr samt at vælge Andersen, Tranbjerg, i Stedet for Niels Rasmussen. Han antydede, at Andersen nærmest maatte blive Fører for de andre, hvad der saa nogenlunde kom til at passe.

Kr. Rasmussen af Gunnestrup, der ikke var Valgmand, var imod at vælge sin Sognefælle Lærer Andersen og anbefalede at genvælge Niels Rasmussen. Niels Pedersen, Randlev, foreslog Jens Nielsen, Sander. Jens Bech fra Haar foreslog Gaardejer Jens Bech, Trige, i Stedet for Hummeluhr, der havde nok at bestille paa Rigsdagen. Mange flere udtalte sig. Der rettedes ikke mange Angreb paa Niels Rasmussen, han skulde nærmest ties ihjel. Kun Søren Jensen, Fensholt, som hørte til Ikkevalgsmændene, affyrede nogle Pile imod ham og roste Andersen, Tranbjerg, i høje Toner.

Der blev holdt 2 Afstemninger ved Prøvevalget. Ved den første sikredes M. Jensen, Loft og Kjeldsen. Hummeluhr fik kun 4 St., Jens Beck derimod

Hofjægermester Johs. Friis,
Lyngbygaard.
Medlem 1877—94.

Gdr. Søren Loft,
Viby.
Medlem 1878—1901.

Hofjægerm. J. Ovistgaard,
Tousgaard.
Medlem 1880—98.

18. Andersen, Tranbjerg, fik 12, Jens Nielsen 11, N. Rasmussen kun 5. Ved 2. Afstemning steg Jens Becks Stemmetal til 28 og Andersens til 22. Dermed var Udfaldet givet.

Valgdagen gav det Resultat, at Loft og Kjeldsen blev genvalgt med 35 St., Mikkel Jensen med 32, og nyvalgt blev Jens Beck, Trige, med 29 og Lærer Andersen med 25. Jens Nielsen, Sander, fik 7, N. Rasmussen 6, Jens Bech i Haar 5 og Jens Sørensen, Løjenkjær, 1.

Paa Niels Rasmussen stemte Kelp i Borum, R. P. Østergaard fra Harlev-Framlev, R. Nielsen, Elev, Bombholt Andersen, Elsted, P. Nielsen, Lisbjerg, og Steffen Pedersen i Ørting. Paa Jens Nielsen stemte de 4 sidstnævnte sammen med Valgmændene fra Alrø, Gylling og Hundslund. Niels Pedersen, Randlev, der havde foreslaaet ham, stemte ikke paa ham ved det endelige Valg.

De højestbeskattede afholdt Valg 27. Marts 1886. Der var mødt 23. Ingerslev var udtraadt af Raadet, da han blev Minister, og som hans Afløser udpegedes Baron Chr. Juul, Mundelstrupgaard. Valgt blev J. Friis, Qvistgaard, Chr. Neergaard og Chr. Juul, alle med 22 St. Proprietær Broge, Gammelgaard, fik 4.

Da Bjørnbakkerne var kommet i Besiddelse af alle kommunevalgte Pladser, gik de følgende Valg let, saaledes det ordinære Valg 23. Marts 1889. Ved Prøvevalget enedes man straks om at genvælge 4 af de afgaaende, men trods indtrængende Opfordring undslog det 5. Medlem H. P. Kjeldsen sig for at modtage Genvalg. Der maatte saa udpeges et nyt Medlem. Købmand Ejstrup i Borum foreslog Gaardejer Hans P. Rasmussen af Herskind. Søren Jensen, Fensholt, foreslog Gaardejer Jens Jensen, Nydamsgaard i Lyngaa, den senere Folketingsmand Jensen-Lyngaa. Han havde tidligere boet i Skød Sogn og været Medlem af Viborg Amtsraad. N. Andersen, Elev, anbefalede paa det grundtvigske Mindretals Vegne at stemme paa Gaardejer Søren Christensen, Vithen. Endelig foreslog Højrevalgmanden H. P. Pedersen, Lading, at stemme paa Kelp i Borum, men han trak dog sit Forslag tilbage. H. P. Rasmussen fik flest Stemmer og blev Prøvevalgets Kandidat.

Resultatet af Valget blev saaledes: Mikkel Jensen, S. P. Loft og H. P. Rasmussen valgtes med 35 St., Lærer Andersen med 34 og Jens Beck med 30. Kun 6 faldt paa Søren Christensen.

Det sidste Valg i Amtsraadets første 50 Aar var et Suppleringsvalg 14. Januar 1891. — Mikkel Jensen havde faaet Tilladelse til at udtræde, da

Hofjægerm. Chr. Neergaard,
Aakjær.
Medlem 1890—1910.

Gdr. J. Beck,
Trige.
Medlem 1883—1901.

Lærer Jens Andersen,
Tranbjerg.
Medlem 1883—98.

Raadet havde valgt ham til Forstander for Kancelliraad Andersens Stiftelse. Hans Eftermand i Amsraadet blev Gaardejer Søren Jensen af Fensholt, der valgtes med 34 St., alle de afgivne undtagen hans egen, som han tildelte Jens Sørensen, Løjenkjær.

Nyvalgte Medlemmer 1872—91. Jens Kristiansen Hummeluhr, Medlem 1877—83, var født i Søften 24. Septbr. 1826, Søn af Gaardejer K. Sørensen; bestyrede sin Fødegaard 1843—52 og blev 1852 Ejer af den. 1868—74 var han Sogneraadsformand, 1879 valgtes han i Skjolddelev til Folketingsmand og sad i Tinget til 1890, da han faldt for Harald Jensen. Han døde i Aarhus 12. Juni 1897.

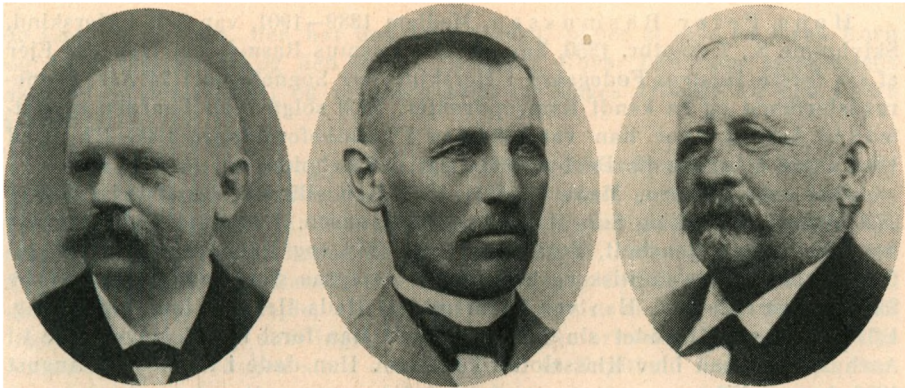
Lars Nielsen Bjørnbæk, Medlem 1877—78, født i Lendum i Vendssyssel 19. Januar 1824, Søn af Skolelærer N. T. B. Han blev Seminarist 1843, Lærer i Guldager ved Hjørring 1844, i Viby fra 1855, fra 1857 tillige Højskoleforstander og fra 1866 Udgiver af Aarhus Amtstidende. Han døde i Viby 2. Januar 1878.

Hans Pedersen Kjeldsen, Medlem 1877—89, født 11. April 1835 og Søn af Gaardejer Peder Pedersen Kjeldsen, H. P. K. var Ejer af Aarslev Savværk og døde i Aarslev 22. April 1903.

Johannes Friis, Medlem 1877—94, var født paa Lyngbygaard 10. Septbr. 1832 og Søn af Amsraadsmedlem Johs. F. Han studerede nogle Aar paa Polyteknisk Læreanstalt. 1859—74 ejede han Lillerup ved Horsens, og 1874 overtog han Lyngbygaard efter Faderen. Hofjægermester, døde 15. Febr. 1903. Var Medlem af Skanderborg Amsraad 1869—74.

Søren Pedersen Loft, Medlem 1878—1901, var født i Viby 23. Juli 1836 og Søn af Gmd. Peder Sørensen L. I en ung Alder blev han Gaardejer i Viby og hurtig en anset Mand, der nød almindelig Tillid. Foruden i Amsraadet er han særlig kendt for sit Arbejde i Aarhus Landbosparekasse, hvor han var Bestyrelsesmedlem i næsten 50 Aar (1874—1924). I en lang Tid var han Formand for Den folkelige Forsamlingsbygning. Han døde i Viby 16. Januar 1927, 90½ Aar gl.

Iver Peter Theodor Qvistgaard, Medlem 1880—98, Premierløjtnant, Hofjægermester. Han var født 22. April 1830 og Søn af Overauditor, senere Borgmester i Kolding T. M. S. Q. 1871 købte han Tousgaard i Brabrand, solgte Gaarden 1906 og døde 23. Aug. 1910. Han var gift 2 Gange, først med

Baron Juul-Rysensteen,
Mundelstrupgaard.
Medlem 1886—92.

Gdr. H. P. Rasmussen,
Herskind.
Medlem 1889—1901.

Gdr. Søren Jensen,
Fensholt.
Medlem 1891—1901.

en Datter af C. P. R. Ingerslev, Marselisborg, og dernæst med en Datter af Ritmester Friis, Lyngbygaard.

Christian Peter Sigvard Neergaard, Hofjægermester, Medlem 1880—1910. Tog paa sine gamle Dage Navneforandring og hed Busky-Neergaard (hans Farmor var født Busky). Han var født paa Rantzausgave 16. Decbr. 1847 og Søn af Amtsraadsmdl. P. J. N., blev Cand. jur. 1871, men gik saa til Landbruget, ejede Rantzausgave 1873—1909 og tillige Aakjær og Dybvad fra 1884. Dybvad solgte han 1914, Aakjær overdrog han 1923 til sin Søn Frode N. til Tirsbæk. Sine sidste Aar levede han i Hellerup, hvor han døde 10. Januar 1939, over 91 Aar. Som Landmand var han meget dygtig og anset; han var Præsident i Agrarforeningen 1895—97. Ogsaa som Amtsraadsmedlem omtales han som overordentlig dygtig og indsigtfuld, men særpræget. Han og Faderen var Medlemmer af Aarhus Amtsraad i tilsammen 51 Aar.

Jens Nielsen Beck, Medlem 1883—1901, var født i Holme 17. Juli 1829, men opdraget hos sine Plejeforældre Gaardejer Poul Jensen Holme og Hustru i Trige. Han var Gaardejer i Trige og døde 11. Februar 1901. Han var Valgmand ved Amtsraadsvalg 5 Gange, før han selv blev valgt.

Jens Andersen, Medlem 1883—98. Han var født i Hjerik i Salling 8. Februar 1835, Søn af Selvejergmd. Anders Jensen Thyboe og døbt Jens Andersen Thyboe; men Efternavnet Thyboe brugte han ikke. 1861—92 var han Lærer i Tranbjerg, 1887—1906 Direktør for Landbosparekassen i Aarhus. Han var en betydelig Arbejdskraft, der kunde byde sig selv det utrolige med Hensyn til Arbejde. Oprindelig var han grundtvigsk paavirket, og skønt han i en Aarrække samarbejdede med Lars og Viggo Bjørnbak, blev han næppe udpræget Bjørnbakker. Snarere gik hans Arbejde ud paa at jævne Kløften mellem den grundtvigske og den bjørnbakske Bevægelse paa Aarhusegnen. I Amtsraadet hørte han til de førende og satte megen Kraft ind paa at hævede de kommunevalgte Medlemmers Indflydelse. Han døde paa Aarhus Amtssygehus 5. Juli 1906, begr. i Tranbjerg.

Christian Frederik Adrian Baron Juul-Rysensteen, Medlem 1886—92. Han var født paa Lundbæk ved Nibe 15. Oktbr. 1838, Søn af Baron N. J.-R., og blev statsvidenskabelig Kandidat 1866. Fra 1867 var han Ejer af Mundelstrupgaard, og desuden arvede han Lundbæk 1889. Han var Landstingsmand for 9. Kreds 1874—90, kongevalgt Landstingsmd. 1893—1907 og Trafikminister 1900—1901. Døde i København 27. Februar 1907.

Hans Peter Rasmussen, Medlem 1889—1901, var født i Herskind, Skivholme S., 7. Septbr. 1850, Søn af Gdr. Rasmus Rasmussen. Han var Ejer af sin første Hustrus Fødegaard i Herskind, var Sognefoged i 24 Aar, Sogneraadsformand og en kendt Kvægopdrætter. 1903 solgte han Gaarden og flyttede til Aarhus, hvor han var Sekretær i Landboforeningen 1908—22. R. af Dbg. Døde i Aarhus 12. Decbr. 1930, begr. i Skivholme.

Søren Jensen, Medlem 1891—1901, Kancelliraad, var født i Fillerup 27. September 1838 og Søn af Gmd. Jens Sørensen. I en lang Aarrække var han Gaardejer i Fensholt, Torrild S. I den Tid tog han livlig Del i det offentlige Liv, baade politisk og kommunalt og ogsaa som Deltager i de jydsk Skolemøder i Aarhus. Han var Formand for Hads Herreds Landboforening. Efter at have afhændet sin Gaard flyttede han først til Viby og senere til Aarhus, hvor han blev Klasselotterikollektør. Han døde i Aarhus 28. August 1906, begr. i Viby.

Efterskrift. Ang. de biografiske Oplysninger bemærkes det, at disse i Omfang langtfra altid staar i Forhold til de paagældendes Betydning. Hvor Oplysningerne er let tilgængelige, har jeg fattet mig i Korthed, medens enkelte, som det har voldt Besvær at faa eftersøgt, kan være omtalt mere udførlig.

Af Kolt Bys Landbohistorie i Middelalderen

Af Poul Rasmussen.

Aarhus Domkapitels Jordebog fra c. 1315 indeholder en udførlig Beskrivelse af Kannikernes Gods i Kolt (trykt i *Scriptores Rerum Danicarum*, VI S. 429 f.). Den kan oversættes som følger:

Kolt.

Her har Bordet¹⁾ to Brydegaarde og en Landbo²⁾. Tillige har Bordet her 17½ Mark Gulds³⁾ Jord, hvilket er to Tredjedele af Kolt Mark. Hele Kolt Mark, bortset fra Kirkestuven⁴⁾, er nemlig delt i tre lige store Dele. Bryden i den østre Del har den ene Del ubeskaaret, den anden Del paa en Fjerdedel nær har Gaarden mod Vest. I disse Jorder kan der i Østervangen saas to Mark Korn⁵⁾ og høstes 100 Læs Hø, i Vestervangen 13 Øre Korn og høstes

1) c: Gods, som var fælles for flere Kanniker.

2) Bryderne havde store Gaarde, og deres Ydelser til Jordens Indehaver bestod i en bestemt Andel af Høstudbyttet (i Regelen vist en Trediedel); Landboernes Gaarde var altid betydeligt mindre, og deres Afgifter var faste.

3) En Mark Gulds Jord ca. 1315 svarede gennemsnitlig til ca. 13 Tønder Land 1682 (se Sv. Aakjær i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog Side 481). I Kolt har en Mark Gulds Jord ca. 1315 dog svaret til højst 9 Tønder Land 1682.

4) Stuv var egentlig Parceller af andre Ejendomme. Kirkestuv holdtes ved Omrebning ude fra Byens øvrige Jorder (Jydske Lov I, 55).

5) 1 Mark Korn = 8 Øre Korn = 24 Ørtug Korn svarer sandsynligvis til 4½ Tdr. Byg.

40 Læs Hø. Bryden, der har den østre Gaard, plejer at give en Mark Korn og en Ørtug Hvede og den anden 16 Ørtug Korn. Landboen sammesteds skylder en Øre Penge¹⁾ og to Høns samt tre Dages Arbejde for den vestre Gaard.

Ifølge samme Jordebog skulde to Landboer i Norsminde, som ingen Jord havde, hver betale en Øre Penge og to Høns samt gøre to Dages Arbejde, medens Gaardsæderne (c: Husmænd med ingen eller meget lidt Jord) i Kysing og Begtrup skulde betale en Øre Penge og to Høns og gøre to eller tre Dages Arbejde. Da nu Landboen i Kolt betalte en Øre Penge og to Høns og gjorde tre Dages Arbejde, saa er det indlysende, at han for denne Afgift ingen (eller saa godt som ingen) Andel kan have erhvervet i Byens egentlige Markjord. I Jordebogen staar der da ogsaa, at Kapitlet i Kolt har »to Brydegaarde og en Landbo«, ikke et Landbofæste el. lign.

At Landboen ingen Markjord havde lejet af Kapitlet, derfor taler det ligeledes, at de 17 $\frac{1}{2}$ Mark Gulds Jord, Kapitlet havde i Kolt, i saa Fald udgør $\frac{7}{12}$ af Bymarken (bortset fra Kirkens Stuv), saaledes at hele Marken blev paa 30 og hver af de tre Dele, hvori den var inddelt, paa 10 Mark Guld, og at Antallet af de Mark Guld, hvortil Bymarken og dens Hoveddele var ansat, var hele og pæne Tal, er en Regel, som vist er uden Undtagelse.

Det eneste, der taler imod den fremførte Opfattelse af Kapitlets Forhold til Landboen, er den Uoverensstemmelse, den hidfører mellem Oplysningerne om Størrelsen af Kapitlets Andel i Bymarken, som direkte opgives til to Tredjedele af Marken, skønt Summen af Brydegaardenes Tilliggender efter Jordebogen kun andrager syv Tolvtedele. Da det imidlertid maa anses for udelukket, at en Landbo, der betalte saa lidt i Afgift, har haft hele to Mark Gulds Jord — og mindre kan hans Jordtilliggende ikke have været, saafremt to Tredjedele af Marken har tilhørt Kapitlet — saa maa man formode, at en Skriver er sprunget over et »omtrent« (fere), som i hans Forlæg har staaet foran »to Tredjedele«. Herved opnaar man desuden, at den i Ordene »Hele Kolt Mark er nemlig delt i tre Dele . . .« liggende Begrundelse bliver fuldstændig.

Da Landboen kaldes Landbo og ikke Gaardsæde, saa er det sandsynligt, at han har haft Jord at dyrke, selv om det altsaa ikke er troligt, at han har fæstet den af Kapitlet direkte. Meget naturligt vilde det være, om den Bryde, for hvem han skulde arbejde, havde overladt ham et Stykke af sin Mark.

Det kan ikke forsvares, at opfatte Sætningen »Hele Kolt Mark, bortset fra Kirkestoven, er delt i tre lige store Dele. Bryden i den østre Del har den ene Del ubeskaaret, den anden Del paa en Fjerdedel nær har Gaarden mod Vest«, som en klodset Bestemmelse af de to Gaardes Andele i Bymarken, da bedre Udtryksmaader som »Gaarden mod Øst har en Tredjedel og Gaarden mod Vest en Fjerdedel af Marken« eller »Gaarden mod Øst har den ene Tredjedel og Gaarden mod Vest de tre Fjerdedele af den anden«, ligger snublende nær. Meningen med disse Ord maa derfor (saaledes som det ogsaa ovenfor er forudsat) være den, at Kolt Mark ca. 1315 faldt i tre fra hinanden paa den ene eller den anden Maade adskilte Dele.

Med Bol²⁾ kan disse »Dele« ikke være identiske, da Betegnelsen Bol i saa

¹⁾ For en Øre Penge kunde man ca. 1315 købe et Par Skæpper Korn.

²⁾ Et Bol er en bestemt Kvotadel af Byens Mark saavel som af andre Goder og Byrder, som tilkom eller hvilede paa Byen.

Fald vilde være anvendt i Stedet for Ordet Del, og Bolenes Mark Guldtal iøvrigt altid er 3 eller 4 eller Multipla af disse Tal, men vist aldrig 10 (se saaledes Sv. Aakjær i »Nordisk Kultur«, S. 234 og C. Paludan-Müller i »Videnskabernes Selskabs Skrifter« 5. Rk., Bd. 4, S. 252 f.). Andre Inddelinger af Byerne, som har almindelig eller autoritativ Karakter, kendes imidlertid ikke, og Oprindelsen til Kolts tre »Dele« maa altsaa søges i Forhold, der er særegne for denne og muligvis nogle faa andre Byer.

I det Kapitel af Jordebogen, hvori Kannikernes Gods i Starreklint paa Sjælland beskrives, hedder det (med samme Ord for »Del«, som anvendes i Kapitlet om Kolt), at denne Bys »Mark er delt i to Dele, nemlig Sønderfang og Nørrefang, fordi der engang har været to Byer«. Det er ingenlunde udelukket, at Bymarken i Kolt er opstaaet paa tilsvarende Maade af tre selvstændige Marker, og at dens Inddeling i tre »Dele« skal forklares herudfra.

Af Kapitlets to Brydegaarde havde Gaarden i den østlige Del den ene af de tre lige store Dele, hvori Marken var inddelt, og Gaarden mod Vest tre Fjerdedele af den anden, og da Udsæden i Kapitlets Jorder i Østervangen faktisk forholder sig til Udsæden i Jorderne i Vestervangen som een til tre Fjerdedele, saa synes der at maatte være en Forbindelse mellem Bymarkens »Dele« og dens Vange.

Paa Jordebogens Tid var der i Kolt som i saa mange andre af Aarhus-egnens Byer (Kysing, Tirstrup, Havreballe og Surekær) to Vange, og da Summen af begge Vanges Udsæd for alle disse Byers Vedkommende i Forhold til deres Areal er væsentlig større end Udsæden i de andre Byer¹⁾, som efter alt at dømme er den aarlige, saa maa man formode, at Vangene i hine Tider var det samme som senere hen, Stykker af Bymarken, der dyrkedes i nogle Aar og hvilede i andre, saaledes at Summen af deres normale Udsæd blev større end hele Byens normale eller gennemsnitlige aarlige Udsæd. Da Gaardene naturligvis har dyrket Korn i noget nær samme Mængde hvert Aar, maa begge Kapitlets Gaarde altsaa have haft Jord baade i Øster- og Vestervangen, hvorfor det er udelukket, at de to Vange kan være identiske med de to »Dele« af Marken i Kolt, hvori Kapitlet har Jord. Er den Overensstemmelse mellem Kapitlets Part i Bymarkens »Dele« og Vange, som ovenfor er konstateret, ikke helt tilfældig, er det vel herefter mest naturligt at forklare den paa den Maade, at de tre »Dele« oprindeligt har været selvstændige Marker, men er blevet samlet i een Mark med to Vange, saaledes at den østlige og den vestlige Del indgik ubeskaaret i henholdsvis Øster- og Vestervangen, og Kannikernes Andele i de to Vange blev (eller kom til at svare til) deres Andele i de oprindeligt selvstændige Marker.

Er det rigtigt, at der i Kolt har været tre af hinanden uafhængige Marker, og har disse som de senere »Dele« været lige store, maa man efter al Sandsynlighed forudsætte, at hele Byen engang har været i samme Persons eller Institutions Eje. Snarest forholder det sig vel saaledes, at Kolt har været en enkelt Gaard, som blev delt mellem tre ligeberettigede Arvinger.

Det, der ovenfor er anført vedrørende Oprindelsen til Bymarkens Inddeling, kan kun betragtes som et Forsøg paa at fortolke Jordebogens Tekst, der ikke udelukker, at der kan findes en anden og bedre. Derimod kan det næppe betvivles, at Marken i Kolt først er blevet delt i tre (muligvis oprindeligt

¹⁾ Dette fremgaar af en Sammenligning mellem Størrelsen af de forskellige Byers Udsæd pr. Td. Land 1682 og pr. Mark Guld, der er foretaget i en Afhandling, som vil blive trykt i »Jyske Samlinger«, og derfor ikke skal gentages her.

selvstændige) Dele, efter at Kirken i Kolt var bygget og havde faaet Jord i Byen, da Delene er lige store, skønt Kirkestuven ikke regnes med. Ligeledes er det sandsynligt, at Kolt ikke har haft een Mark, der var delt i tre Dele, saa længe Inddeling i Bol har kunnet foretages her paa Egnen; en Trejdedel af Kolt Mark vilde nemlig i 1682 være 90 Tønder Land, og da Bolene i Aarhus Stift normalt svarer til 90 Tdr. Land i 1682 (se Sv. Aakjær i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog S. 485), vilde Byen i saa Fald sikkert være blevet bolinddelt.

Hvorledes Markens Inddeling har givet sig til Kende i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede, er det umuligt at afgøre. Muligvis har Inddelingen blot bestaaet deri, at de Gaarde, der hørte til samme Del, i hvert Fald¹⁾ havde Agre, som laa ved Siden af hinanden. Utænkeligt er det heller ikke, om end lidet troligt, at Delene har været tre Bol'er, som strakte sig paa tværs henover de to Vange.

Østjydske Folkeminder.

Et Par Smaating fra Kolt.

Kolt Kirke ligger højt og er synlig vidt omkring. Da den blev bygget, blev en Troid inde ad Odderkanten saa gal ved at se paa den, at han kastede en stor Sten efter den for at knuse den, men Stenen ramte ikke sit Maal; thi den faldt ned lidt syd for Kirken i en Mark nær Landevejen.

Dette Sagn fortalte min Moder mig i min Barndom, og jeg saa da ofte Stenen, men den blev fjernet for mange Aar siden.

Byhyrden i Kolt. Ligesom andre Landsbyer i Fællesskabets Tid havde Kolt ogsaa sin Byhyrde. Naar han om Morgenen tudede i sit Horn, drev Folk deres Kreaturer ud paa Gaden, hvor Hyrden modtog dem. Naar han begyndte at tude i sit Horn, begyndte Folkene inde i Gaardene at syngte:

»Vor Hyrde tuder i sit Horn,
— Her er Vinter i By, her er Vinter i By —
Hans Kjælling hun vender sin Røw imod.
— Kryb der i Ly, kryb der i Ly.«

Eller for at give det i Kolt Egnens Maal:

»Wo Hjo han tuje i hans Hon,
— Hie æ Vente i Bøj, hie æ Vente i Bøj —
Hans Kjælling hun venne henne Røw imoj,
— Kryb die i Løj, kryb die i Løj«.

Dette Rim fortalte min Moder mig ogsaa.

M. Sørensen.

¹⁾ Bymarken var normalt delt i Vange, som hver bestod af flere Fold, der saa igen var delt i Agre.

Marienborg i Tamdrup Sogn ved Horsens. Stuehuset set fra Marken overfor Havehegnet.

Barndomserindringer fra Horsens- egnen i 1860'erne.

Af Carl Ammitzbøll.

Ligesom jeg har skrevet lidt om min Moders Slægt og om den gamle Klaks Mølle til ca. 1875*), vil jeg gerne forsøge at skrive lidt om min Fader og om Marienborg, som var i Slægtens Eje i ca. 50 Aar. De to Slægter var forøvrigt indgiftede i hinanden, idet baade mine Forældre og Bedsteforældre var Næstsøskendebørn, ligesom min Mors og min Fars Bedsteforældre var Brødre og min Farfars og min Mormors Bedsteforældre ogsaa var Brødre; altsaa var baade 2 af mine Oldefædre og 2 af mine Tipoldefædre Brødre.

Det var en udpræget jydsk Slægt, og den havde jo ogsaa taget Navn efter en jydsk Landsby 1½ Mil Sydvest for Vejle; de havde næsten alle, i hvert Fald de mandlige, Tilknytning til Landbruget og for en stor Del det store Landbrug i Nordjylland. Jeg maa altsaa kunne betegnes som en ægte Jyde, og efter Forfatteren Thorkild Gravlund skal disse jo have en Række Egenskaber, der karakteriserer dem og gør dem forskellige fra Øboerne, hvilket vistnok er rigtigt, men efterhaanden som Rejseforbindelserne lettes, og Sankvemmet bliver livligere, vil Særpræget sikkert tabe sig, dog foreløbig sandsynligvis kun i det ydre. Jeg vil selvfølgelig ikke her prøve at vurdere

*) Østjydsk Hjemstavn. IV. 1939.

mig selv i saa Henseende, men det er dog maaske derfra min Lyst til Ensomhed, fremfor megen Selskabelighed, hidrører. Ogsaa siger Gravlund, at Jyderne gerne »omgaas« Dyrene og føler sig veltilpas i deres Selskab, og ligeledes heri giver jeg ham Ret; jeg holdt altid langt mere af at passe Dyrene, især i deres Opvækst, end af at passe Marken og Haven, hvilket sidste aldrig havde min Interesse.

Jeg ved desværre kun lidt om mine Forfædre, men har dog som Barn hørt og bevaret enkelte Smaatræk af deres Færden paa de store Gaarde og deres Handel, og jeg husker saaledes, at de ældre talte sammen om den Tid, da de havde Hovbønder, eller om, at Kuskene var mindre paapasselige med at køre uden om Stenene paa de daarlige Veje, fordi der nu ogsaa var Fjedre over Forhjulene, medens Kuskesædet før var stiv Vogn og kun Baghjulene havde de store »Svanehalsfjedre«, hvorimellem Bagvognen var ophængt i svære Remme. En af disse store Studefedere var saa berømt for sine Stude, at det betragtedes som en stor Gunstbevisning mod den, som fik Bud om, at nu skulde Studene sælges; det var ikke alle og enhver, som fik Adgang til at byde paa dem. Engang skulde et stort Hold Stude leveres i Aalborg og blev drevet i en samlet Flok, men over Pontonbroen maatte de kun gaa i smaa Flokke med en Mand imellem for at holde dem adskilt og i rolig Gang, men saa skete det, som man altid frygtede: en af Studene blev bange for den Dundren, som de mange Studekløve frembragte paa Træbroen, rejste Hovedet og stak Halen lige i Vejret, og saa som paa Kommando gjorde de alle det samme og galoperede i den vildeste Fart over Broen og op i Byen, rundt i de mange snævre Smaagader, som dengang fandtes.

Der var dengang en mærkelig Handelsmoral og Tillidsforhold indbyrdes vedrørende Studene; de blev solgt partivis ubeset, ligesom vi køber Foderstoffer, idet Sælgeren indestod for, at de var af den sædvanlige rette »Slav« og af en bestemt Alder; saa stor Tillid var der mellem Køber og Sælger, hvis Forfædre maaske havde handlet med hverandre i Generationer. Hvor Tillidsforholdet ikke var saa grundfæstet, handlede man ofte paa »fri Besigt«.

Min Oldefar, Niels Ammitzbøll, født 1753, ejede Dronningborg, som han, der var Sukkerraffinadør i Randers, købte 1784 af Kammerherre Juel og solgte igen i 1803. Han døde 1805. Hans Søn Hans Henrik var en af de faa, der ikke var Landmænd, idet han var Jurist og Prokurator i Randers, men han ejede dog ogsaa »Sukkerhuset« en Tid. Han døde 1831 og hans Hustru 1853. De døde altsaa begge før min Fødsel, og af ham har jeg kun en Silhouette udklippet i sort Papir og opklæbet, hvorpaa ses hans store Paryk, Kjolen og de lange Støvler med en Dusk foroven; af hende har jeg derimod et smukt Fotografi fra den ældre Alder, og det synes at bekræfte de smukke og rørende Ord, jeg ofte har hørt om hendes mange gode Egenskaber.

Min Fader, der var født 1813, døde i August 1867, og skønt jeg altsaa kun var en Dreng, mener jeg dog at have en ret god Forstaaelse af ham; han var i det daglige en lidet talende Mand, men jeg har det sikre Indtryk, at hans Ord havde Vægt overfor alle, og at mange søgte Raad hos ham, endog Kammerherre Schütte, Bygholm. Han var dog ingenlunde bøs i sin Optræden, men venlig mod os alle, hvorimod han ikke deltog meget i Samtalen, og f. Eks. ved Middagsbordet plejede han at rejse sig og gaa, naar han var færdig med at spise, jeg tror aldrig, jeg har hørt ham tale om Maden, og husker, at naar han havde været til Herreselskab paa Bygholm, vilde Damerne have Rede paa, hvilken Mad de havde faaet, og det kunde han aldrig huske. Han var en Modsætning til min Morbror i Klaksmølle, ogsaa i det

ydre, idet han var mere slank, havde mørke Øjne og kraftigt graat Haar fra sine unge Aar, og denne Modsætning blev vel ikke mindre ved, at han som mangeaarig Godsforvalter paa 2 store Godser, hvortil der jo dengang hørte en Mængde Bøndergods, naturligt blev mere Kontormand end Morbror, der var Møller og praktisk Landmand og Forretningsmand. I et lignede de hinanden, idet de var vældige Tobaksrygere, men dog forskellige, thi min

Min Fars Forældre, Prokurator
Hans Henrik Ammitzbøll (død
1831) og Hustru, Randers.

Min Farmor.

Far røg altid lang Pibe inde og slet ikke ude, hvorimod Morbrors Pibe saa godt som aldrig var kold, og der blev en bred Fure i dens Bøjning af Tommelfingeren. Far tændte nødigt Piben ved andet end Fidibus, hvoraf der altid hang et Bundt paa Pibebrædtet.

Han var ikke egentlig sygelig med Sengeleje, men led meget af atsmatiske Anfald, hvorfor der blev afbrændt Salpeterpapir, og han røg Stramonium, ligesom han søgte Lindring ved Rejse til Carlsbad og flere Gange i »Luftklokken« i København, men udenfor Anfaldene kunde han godt færdes ude i Marken og paa Rejser. Jeg har endnu en Lommebog, der viser, at Far og Mor engang foretog en Køretur til Nørlund; første Dag til Aarhus, hvor de overnattede, anden Dag til Randers, tredie til Hobro og fjerde til Nørlund, og hvert Sted spillede L'hombre, oftest med Gevinst, saa han har nok været en dygtig L'hombrespiller. Som Følge af hans Svagelighed maa han sikkert betegnes som en alvorlig Mand, og ikke af de muntert gemytlige, og jeg tør sige, at han var meget grundig; han havde da ogsaa forskellige offentlige Hverv. Han skrev til det sidste med Gaasepen, og jeg tror nok, han var meget sparsommelig med Papir, jeg har endnu 2 Dagbøger, den ene hæftet uden Bind, den anden med Bind af Træplader, — ført fra Marienborgs Overtagelse til hans Død. Han havde ikke Anlæg for at give sig af med at lege eller snakke med Børn, uden at vi derfor var bange for ham; vor Opdragelse var overladt til Mor og hans Søster, »Tante Charlotte«, der ugift som hun var, boede hos os fra den tidligste Tid, jeg kan huske, og den var god og kærlig, saa Prygl,

Nørlund for ca. 100 Aar siden, hvor Fær var Godsforvalter.

der ellers var ret almindelig i den Tid, erindrer jeg ikke, at vi nogensinde har faaet, kun paa et Omraade gik det skrappt til; jeg havde Tilbøjelighed til at bruge »Keiten«, men tog jeg Ske eller Gaffel i venstre Haand, fik jeg øjeblikkelig en Lussing, jeg lærte ogsaa at bruge højre, men endnu i Dag slaar jeg et Søm i ligesaa godt eller daarligt med venstre som højre. Da mine Forældre boede paa Nørlund, red de ofte, da Vejene var daarlige, og over Aaerne var der kun Gangtræ og Vadested. Engang, da de red gennem et saadant, lagde Mors Hest sig pludselig i Vandet — hvad enkelte Heste altid gør —, og en anden Gang blev Far i et opsvulmet Vadested saa vaad, at han blev forkølet, og derfra stammede hans Astma. Ogsaa i sin Ungdom red Mor ofte, f. Eks. i Besøg paa Herregaarden Rask.

Trods Fars Svagelighed havde de dog en ret stor Omgang, mest naturligvis med den nære Familie i Klaksmøllen, men ogsaa med de nærmeste Naboer som Sognepræsten Provst Basse og hans Kapellan Pastor Funder, der boede paa »Soffenborg«, hvis Hustru var Mors bedste Veninde, hendes 2 Børn Niels og Mimmi var jævnaldrende med min Søster Marie og mig, og vi saas daglig.

Af Omgangsvener kan jeg særlig nævne Familien paa Bisgaard, især Datteren Nanna, der døde ung, og Sønnen, der ejede Unnerup Kjærsgaard, og ogsaa døde ung af »Tæring«. Fremdeles Pastor Zahrtmann i Hatting, Forpagterne Møller, Byholm Mølle, og Balle, Byholm Mejeri, Ebelings, Abildballegaard, Schytte, Provstlund (senere Byholm), Doktor Linnemann, Horsens, Pastor Linnemann, Sneptrup, Landinspektør Slebsager, Horsens, og ligeledes kom vi af og til hos Kammerherre Schüttes paa Byholm, idet min Fader var beslægtet med Fru S., som var fra Kielkjær. Derimod fik vi ikke Omgang med Præsten i Kjørup, der kom efter Provst Basse, mine Forældre løste endog Sognebaand til Præsten i Hvirring, hvor Marie og jeg ogsaa konfirmeredes af Pastor Ostenfeld — senere Skibby — Biskoppens Fader. Lidt senere fik vi venskabelig Omgang med Familierne Bremer og Sick paa Rosenlund.

Af Fars 2 Søstre døde Charlotte 1869, ugift, og Cecilie, der var gift i 1860 med Ph. Weilbach, den senere Akademisekretær, døde 1883. Far var exam. juris og fik Ansættelse hos forannævnte Godsejer Schütte, der ogsaa ejede Byholm Gods, som dengang foruden Hovedgaarden omfattede meget Fæstegods, Møllen, Teglværket og flere Forpagtergaarde, samt et Gods i Øst-

rig og senere Eskjær ved Skive. Far blev Godsforvalter paa Nørlund og Thorstedlund, hvoraf Nørlund var en meget gammel Herregaard og omfattede Hovedgaarden, meget Fæstegods, Kirke, Glaspusteri, Kalkværk og af den store Rold Skov mindst 1000 Td. Land; hele Rold Skov var efter Sigende større end Grib Skov i Nordsjælland. Han og Mor, der altsaa var Næstsøskendebørn, giftede sig 1852. 1854 købte han Marienborg, men vi flyttede først 1856. Paa Nørlund fødtes min Søster 1853 og jeg 1855, og vi beboede den nordre Fløj. Det var jo et meget gammelt Slot, og som mange af de gamle Herregaarde opført paa et lavt, vandrigt Terræn, antageligt for Forsvarets Skyld, hvilket var ugunstigt for den Astma, Far paadrog sig. Lade-gaarden laa udenfor Gravene og andet vedrørende Godset.

Vi flyttede altsaa 1856 til Marienborg, om hvilken der er berettet mig følgende: For om ved 150 Aar siden eller snarest mere boede der paa Bisgaard i Tamdrup Sogn en Frue, der var meget livlig og gerne vilde more sig, hun købte en Bondegaard i Kjørup og opførte her det endnu eksisterende Stuehus, der var ret usædvanligt, idet det var paa 2 Etager, og den øverste havde over 5 Alen til Loftet, og var mest indrettet paa at bruges til Selskaber, den vestlige Halvdel har rimeligvis været en stor Sal. Her skal hun have holdt mange lystige Gilder, bl. a. med Officerer fra Garnisonen i Horsens, og heri skal ogsaa Prinsesse Charlotte havde deltaget, thi hun, som jo var Frederik den 7. Moder, var ogsaa en livlig Natur, saa livlig, at hun en Tid var forvist til et lille Hof i »Palæet« paa Horsens Torv. Hun blev som bekendt skilt fra Christian den 8. — Der kom dog andre Ejere efter ovennævnte Frue, og der blev foretaget forskellige Forandringer, men det har næppe været godt, thi Far lod straks hele anden Etage lave om. Der blev nu en god Lejlighed med 4 gode Værelser, Kontor og Gæsteværelse.

Den udvendige Bedrift.

Til Gaarden hørte, da Fader købte den, ikke saa megen Jord som nu, og han købte snart den saakaldte »Præstemark«, nemlig al den Jord, som ligger mellem Vrønding Mark og en ret Linie fra Mærgelgraven til Bisgaard Dige, hvilken endnu i min Tid kunde ses som en tydelig grøn Stribe. Ligeledes købte han den »store Toft« øst for Gaarden og Hattingsvejen, hvilken da regnedes for særlig værdifuld og derfor var dyr, men nu er frasolgt igen. Hele Præstemarken trængte til Dræning, hvilket var et stort Arbejde, jeg husker det som et Net af Grøfter over hele Arealet. Ogsaa ret Syd for Gaarden var en vaad Lavning, som blev tørlagt, og alt dette Vand tilligemed en kraftig Dræning fra Bisgaard Mark lededes til den østre Eng, der blev delvis overrislet. Marken er sikkert mærglet over det hele, men det er sket tidligt, da jeg kun husker lidt deraf. Der var 4 Mærgelgrave, hvoraf to er sløjfede. Ovenfor vestre Eng var et ualmindeligt stærkt Væld, hvis Vand blev ledet ud til Vanding af Engen. Endnu skal bemærkes, at ogsaa Læbæltet blev forbedret navnlig i det nordvestlige Hjørne, hvor mange nye Træer blev plantet.

Den daglige Bedrift i 1860'erne

i Gaard og Lade var i meget helt forskellig fra Nutidens, stort Folkehold og slet ingen Maskiner, undtagen en Kornrensemaskine, som dog kun kunde behandle Korn, der var »kastet«. Saasnart Kornet var i Hus, kom 2 Mand i

Laden og var der hele Vinteren som Akkord-Tærskere. Kornet lagdes ud paa Langloen i 2 Rækker med Toppen mod hinanden, og efter Plejltærskningen blev Halmen rystet og lagt i Reb og baaret over i en stor Foderlo ved den søndre Ende af Kostalden. Den Halm, der ikke var Plads til, bandtes i »Klappninge« og anbragtes i et udtærsket Korngulv, og en Del af Rugen blev lavet til Tagkærver (Langhalm) med tre Neg i hver Kærv. Hestenes Foder var oftest Havrekærvs-Hakkelse, idet man under Indkørselen udsøgte nogle Læs, der hverken var for kortstraaede eller altfor langstraaede, saa Dyrene vilde faa en nogenlunde passende Mængde Korn, hvorved Tærskearbejdet jo sparedes. Om Vinteren, naar Hestene havde megen Frihed, tærskedes der dog undertiden Havre ganske let, saa kun de mest fuldmodne og løstsiddende Kærner faldt af, og det var tillige gode Sædekorn. Hakkelsen blev skaaret paa en »Skærkiste«, og der skulde en vis Dygtighed til at bruge den, da man skulde foretage 3 hurtige Bevægelser i Takt: Venstre Haand førte Halmen frem med en Slags 3-grenet Gaffel, venstre Fod traadte paa en Pedal, hvorved Halmen klemtes fast sammen, og højre Haand førte Kniven. En dygtig og øvet Mand kunde herpaa skære megen Hakkelse, men der var jo altid den Fristelse at gøre den vel lang, og paa den anden Side maatte den heller ikke være for fin, da Hestene saa gerne vilde sluge den for lidt tygget, hvorved de let faar Kolik. Ved dette som ved det andet Haandarbejde, hvortil der nu bruges Maskiner, f. Ek. Saaning, Mejning og Tærskning, skulde man jo have dygtige og paalidelige Folk, men de fleste satte ogsaa en Ære deri. Jeg har haft en Mand, som kunde besaa 16 Tdr. Ld. paa en Dag — og tilmed fuldstændig jævnt.

Min Søster og mig, omkr. 1860.

Kørerne fik — i min Barndom altsaa — en betydelig mere primitiv, men derfor dog lige saa omhyggelig Pasning som nu. De blev saaledes lukket ud i Gaarden i smaa Hold paa 6 à 8 Stk. for at drikke ved Vandtruget, og vel kunde det til Tider være koldt, men de havde godt af den daglige Motion, og de var saa vante til det, at det foregik roligt og forholdsvis hurtigt; af den Grund var Gaarden lukket mod Syd, og lige foran Pumpen var et pænt Stakit tværs over med 2 store, dobbelte Laager. Ved Fodringen lagdes meget mere Vægt paa Høet end senere, og man var mere nøjeregnende med at saavel dette som Halmen var velhøstet, men man lod ganske vist Græsset vejres alt for meget, inden det blev stakket. Dette foregik paa den Maade, at en af Pigerne, som altid var med i Hø- og Kornhøst, stod i Stakken og traadte Høet sammen, medens de andre samlede det fra en Rundkreds; samlede man kun en Stak ad Gangen, var det Kokkepigenes Forret. Rodfrugt dyrkedes aldeles ikke, og det var derfor et tørt Foder, Kørerne fik om Vinteren, hvorfor ogsaa Forstoppelse var en hyppig Sygdom og vanskelig at helbrede, jeg tror derfor ogsaa, at den lille Motion til Vandtruget var gavnlig. Der gaves jo paa den Tid kun lidt Kraftfoder, men Far maa dog have været en Foregangsmand paa det Omraade, thi jeg husker, at vi fik Oliekager (Raps) hjem til Kørerne, og det var vistnok en stor Sjældenhed. Der holdtes 7 Heste, 50 Køer og 1 Tyr, ingen Faar og ikke ret mange Svin, som alle blev

fedet op til store Svin. Der var ingen Opdræt af nogen Art, og Fjerkræholdet var naturligvis gammeldags.

Mejeriet tror jeg var forholdsvis godt, idet der brugtes store Lurfade i Stedet for de almindelige Træbøtter, og Mælkestuen var god, men Mejersken maatte jo op om Natten, dersom det blev Tordenvejr, for at skumme, hvis Mælken viste Tegn til at blive sur. Ude i Haven var bygget et Hus, »Kjerne-møllen«, hvor Hesten, der trak Kjernen, gik under et stort Træhjul med Trækamme af samme Diameter som Huset. Om Vinteren var et af Karlens vigtigste Arbejder at hjemkøre Brændsel fra Skovene — endog helt ude fra Additskoven — baade Favnebrænde og Kvas til Mejeriskorstenen; Favnebrændet skulde jo saves, kløves og sættes i Stakke, men Kvaset huggede Pigerne efterhaanden. Af Markredskaber fandtes kun 3 Plove, 2 Svenskharver af Træ, som senere ombyttedes med Jern, samt 2 Dansk- eller Slagharver og 1 Tromle. Fork- og Grebskafter o. lign. skulde Forkarlen kunne tildanne og reparere, og Tøjrepælene lavede Røgteren i Løbet af Vinteren, ligesaa vel som Klaptræerne, da Jerngrimer ikke kendtes, ligesaa lidt som Jerntøjer. Det var derfor ogsaa en Kunst at rinke Tøjrerne rigtigt op, naar 20 Køer skulde samles i et Kobbøl. Arbejdsvognene var træakslede, men omlavedes dog efterhaanden til jernakslede.

Af andre indvendige Arbejder kan nævnes, at vi selv lavede Tællelys ved at dyppe i den smeltede Tælle; senere fik vi til Afløsning af dem Olie-lamper og senere igen Petroleumslamper. Olielamperne med de smukke blankpudsede Oliebeholdere gav et meget smukt og behageligt Lys i Stuen. Vi bagte ikke Rugbrød selv, men derimod Sigtebrød og Kager i Komfurovnen. Øllet bryggede vi længe selv, og derfor var der paa Stuehusloftet en stor Træbeholder med Malt; heri opbevarede røget Flæsk o. lign. Smørret solgtes i store Partier især om Efteraaret »det ævrede Smør«, og det var da spændende, hvilken Pris, der kunde opnaas. Folkeholdet var normalt:

Mejerske.

2 Mejeripiger, der hver malkede 20 Køer.

Stuepige.

Kokkepige, som malkede hvad der var over de 40.

Senere til min yngste Søster en Barnepige.

Forkarl.

2 Karle.

1 Staldkarl.

1 Røgter og om Sommeren en Dreng.

2 faste Daglejere (Akkord-Tærskere, Draining o. lign.)

Ekstra Arbejdere ved Mergling og i Høsten.

Fæstemaalet var som Regel fra November til November og Opsigelses-tiden $\frac{1}{2}$ Aar, men mange blev i Aarevis, uden at der taltes derom. Særligt vil jeg gerne sige et godt Mindeord om Maren. Hun kom til os paa Nørlund, 18 Aar gammel, som Barnepige for mig, da min Mor ikke godt taalte Forstyrrelserne om Natten, og Maren var den taalmodigste og kærligste Plejerske, jeg kunde faa, hun blev hos os og avancerede efterhaanden til den øverste Plads som Mejerske, et Par Aar, hvorefter hun blev gift og bosat først i Aale, senere i Tørring; hun opnaede en meget høj Alder og skrev hvert Aar, saa længe hun kunde se, til min Fødselsdag. Hun var i mange Aar en søgt og afholdt Kogekone.

Marienborg, Stuehuset set fra Gaarden.

Da vi kom til Marienborg, var Brønden ikke god, hvorfor en ny blev gravet, og et Rør førtes fra Kælderen dertil. Den blev saa god, at i 1868, da alle Kjørups Brønde blev tomme, kunde alle vande Køer og Heste ved den. Af andre Smaating fra den Tid skal nævnes, at der blev indbetalt en vis Sum, formodentlig til Staten, hvorefter jeg ikke skulde gøre Militærtjeneste, men den Lov blev dog ophævet kort efter.

Det daglige Liv i min Barndom.

Naar jeg nu gerne vil sige et Par Ord om det daglige Liv i disse mine tidlige Barndomsaar, da har det efterladt hos mig en velgørende Erindring om Fredelighed, Fordragelighed og gode Ord baade indbyrdes og overfor Tjenestefolkene, samt Sammenhold og Hjælpsomhed i Forholdet til Familien, med hvem vi havde en ret livlig Forbindelse trods Afstandene f. Eks. til Als og København; den stedlige Omgangskreds var ret stor, og Omgangstonen forekommer mig, var mere hjertelig end senere Tiders. Der forekom paa den Tid mange gode nye Bøger og Sange, og der blev ofte om Aftenen musiceret og sunget især Fædrelandssange.

Vor Opdragelse var mild og god, om end paa visse Maader bestemt. Prygl, som ellers ikke var ualmindelig, fik vi aldrig, men jeg tror nu heller ikke, nogen af os havde Anlæg for Stridighed, og specielt for mig var det en stor Ting, at min Søster Marie var 2 Aar ældre, og af et godt og kærligt Sindelag, hvorfor hun altid tog sig, saa at sige moderligt af mig. — Vi læste Grimms Eventyr, senere H. C. Andersen og Ingemann, og jeg husker, hvor vi kunde gaa og fantasere over f. Eks. »Snedronningen«. Det blev jo andre Lege end blandt en Flok Dreng. Vor Fæster »Tante Charlotte« var hos os, fra saa langt tilbage som jeg kan huske, og hun ikke blot underviste os, men tog sig meget af os, spadserede med os og lærte os Blomsterne at kende, især gik vi ofte gennem Kjørup med en lille Visit hos gamle Anders Kristensen, som var min specielle Ven, en gammel Aftægtsmand, som altid sad i sin

Stue ved Kristen Olesens — senere Rasmus Rasmussens, kaldet Rasmus 2 Gange — Port, videre op til Bisgaard Skov. Paa Vejen standsede vi gerne paa Bakken mellem den nuv. Jernbane og Bisgaard Eng, for at prøve, om vi kunde høre Ekkoet fra Marienborg, naar vi raabte højt. Hun spillede ogsaa Klaver med os, og tidligt kunde vi spille smaa 6-hændige Stykker, og hun var livlig og interesseret, spillede og sang og førte en lille Dagbog, hvoraf jeg endnu har for et Aar, og havde en stor Korrespondance. Vi maatte da selv hente vor Post i Horsens. hvortil den kom i Diligencer, og det skete ved, at »Per Lerke« i Hvirring hver Tirsdag og Fredag kørte til Horsens og besørgede Breve, Aviser og Pakker for Folk. Det var primitivt. Tante Charlotte havde mange muntre Paafund og Arrangementer, især naar der var Fremmede, f. Eks. med at klæde os ud, saa man ikke kunde kende os o.s.v.

Det er vist i Reglen vanskeligt at konstatere, hvor langt man husker tilbage, men jeg for mit Vedkommende har et bestemt Tilfælde. Vi fik Lov til at følge med og se paa Festen, da Frederik d. 7. paa en Rejse gennem Jylland kom til Horsens og bl. a. skulde indvi Broen over Hansted Aa, og jeg husker min Forundring over Menneskemasserne og de rungende Hurraraab; det var vistnok 1861 eller 62, saa jeg har været omkring 6 Aar. Senere saa jeg engang Grevinde Danner i hendes Loge i det kongelige Teater.

Vi fik vistnok oftere end de fleste Børn i den Tid Lov til at komme ud om Aftenen, og dunkelt husker jeg en Aften i Horsens Teater, som imponerede os i høj Grad, saa jeg endnu husker, at det var et Julestykke. Undertiden kom vi derud paa egen Haand og overnattede hos vor Læge, Dr. Linnemann. Fru Blochs Fader, og bekendt som Specialist i Bændelormssygdom, som da var ikke ualmindelig. Her fik vi altid Puddersukker paa Smørrebrødet om Morgen. Noget senere var jeg inviteret over til Onkel Nikolaj — Grosserer og Vinhandler i Amaliegade — en Sommerferie, og det var herlige Dage, især at køre med Kusken Niels frem og tilbage, naar der var Skib, der provianterede. Det var de mest gæstfrie og elskværdige Mennesker, jeg har kendt. Det var et rigt Grossererhjem, men der var dog ingen Storhed, og enhver af de mange Tjenende blev behandlet med største Venlighed, og blev derfor ogsaa Aar efter Aar.

Jeg kommer nu til det, som maatte give de dybeste og varigste Indtryk paa et Drengesind, nemlig Krigen 1863—64. Det første jeg husker, var den Dag, da Forvalter Thomsen fra Bisgaard kom ned til os for at sige Farvel, han havde faaet sit Pas — vi saa ham aldrig mere — og ligeledes, da Kresten, vor Førkarl, fik sit Pas; han var med ved Dybbøl, men han kom helskindet tilbage og blev hos os til 1874. — En Morgen i Marts saa vi pludselig en hel Del dansk Infanteri komme Syd fra ind i Gaarden, og det var paa Tilbage-toget fra Vejle-Træfningen, hvor de Danske stod paa Bakkerne nord for og Tyskerne syd for Byen og beskød hinanden, men nogen egentlig Kamp kom det jo ikke til. Der blev udstillet Forposter paa Bakkerne langs Aaen, og Broerne ved Klaks Mølle og Bygholm blev afbrudt, men henad Aftenen blev det en saa forrygende Snestorm, at skønt de fik Halmknipper med, kom de tilbage, da det var umuligt at staa derude. Næste Formiddag bedredes Vejret, og de Danske drog videre Nordpaa, hvorefter vi hurtigt havde Tyskerne, som under Uvejret var i Løsning og tvang Præsten ud for at vise Vej, men det var umuligt. — Vi havde ikke saa faa Indkvarteringer, men gennemgaaende opførte de sig ordentligt, thi der blev jo ikke gjort nogen Modstand af Betydning, et Par Gange var det dog temmeligt ubehageligt, vi havde haft et Sygedepot, som paaførte vore Heste en Lungesygdom, og næppe

var de blevet raske og havde faaet lidt Kød paa Kroppen, før der en Dag kom en stor Flok røde Husarer — gloende rød Uniform fra Hue til Hæl — færende ind i Gaarden, forlangte min Fader frem og kommanderede alle vore Heste ud i Gaarden. Officeren var Vogel von Falkenstein, senere en berømt General. Saa tog de 2 af vore Heste, deriblandt Fars Ridehest, gamle Niels Staldkarl op paa den ene, og saa red de op til Bisgaard, først 9 røde Husarer, saa Niels og bagefter andre 8 Husarer; det var et tragikomisk Syn. Her samledes alle de udskrevne Heste fra Egnen. Noget efter kom han tilbage og alene og meget ulykkelig. Penge fik vi ikke, før den danske Stat et Aarstid efter udbetalte os en meget lav Erstatning. En Gaardmand i Kjørup søgte at skjule 2 særlig gode Heste, men de fandt dem.

En Tid var en Væddeløbshest stationeret hos os og blev trænet udenfor Gaarden, da Hæren holdt stort Væddeløb ude ved Horsens, og en anden Gang var en Deling Kyradsere hos os; en Dag sad de ude i Solen og pudkede de blanke Kyradsere, fløjtende og syngende, saa kom Marie og jeg, som altid kom godt ud af det med Soldaterne, ud til dem og en af dem pegede paa en Bule i hans Kyrads og sagde, at mere kunde de danske Kanoner ikke gøre, og saa lo han, samtidig kunde vi høre de tyske Kanoner bombarderede Frederits. — Jeg skulde daglig øve mig paa Klaveret og endte altid med »Dengang jeg drog af Sted«, og det var der ingen, der blev fortrydelig over. Vor sidste Indkvartering var Sydtyskere, og det var overmaade rare og elskværdige Mennesker, som sagde, at de var jo ikke Uvenner med Danskerne, hvad de beviste ved med en god Vilje at hjælpe os i Høsten. — Imidlertid fik vi under Hærens Udmarch af Landet en Dag og en Nat en meget stor prøjsisk Indkvartering, og der blev straks stort Spektakel mellem dem og Sydtyskerne. Gaarden var aldeles overfyldt af Soldater, og mine Forældre og vi blev jaget op i et lille Gæsteværelse oppe paa Loftet, medens Officererne tog hele Huset i Besiddelse. Mærkeligt, at Gaarden ikke brændte, saa uforsigtige de var — det gjorde en anden Gaard paa Egnen. Alle disse Indkvarteringer kostede jo meget, men 1864 berømmedes altid senere for sin Frugtbarhed. — Undertiden udskrev Tyskerne Vogne i »Ægt«, d. v. s. man skulde møde med en forspændt Arbejdsvogn med Kusk, og saa beholdt de den saa længe, de havde Brug for den; saaledes fortalte en af Karlene, der havde været paa en saadan Tur, at han havde været helt oppe (ja paa jydsk hedder det »nede«) i Aalborg, og da var gamle »Svairyg« en af de forspændte Heste, ham kunde jeg ride, og det morede min Moder, thi naar hun stod bagved, kunde hun kun se mit Hoved, saa svajrygget var han. En Gang var det dog nær gaaget galt: Svajryg bestemte vistnok Retningen mere end jeg, og da vi kom ud paa Tørrepladsen dukkede han Hovedet, men jeg blev hængende paa Snoren.

Om den nærmeste Tid efter Krigen erindrer jeg intet, men i 1865 kom den store Begivenhed den 4. December, da min yngste Søster kom til Verden, godt 10 Aar yngre end jeg; den lille Efternøler fremkaldte jo mange Diskussioner, f. Eks. om, naar hun første Gang smilede — det mentes at være

Tante Charlotte.
Bemærk Frisyren og Krinolinen.

Juleaften, men betvivledes af andre, ligeledes hendes brune Øjne i Modsætning til Maries og mine blaa. Hun aabenbarede tidligt en meget bestemt Vilje, og saaledes var der engang noget, hun absolut ikke vilde, og ikke engang Truslen om »den store Gris«¹ hjalp, hvorefter Mor satte hende ned til Grisen, men den, der blev bange, var Mor og ikke »Dot«, som blev hendes selvvalgte Kælenavn, lige til hun blev voksen. Hun vandt altsaa en eklatant Sejrr, men en sød lille Trolld var hun. Naar hun rigtigt vilde indsmigre sig hos nogen, klappede hun Vedkommende paa Kinden og sagde: »Brune Øjne og rødt Haar har«. — Naar man blev rost saa meget, maatte man da blive besejret.

Aaret 1867 var saa ualmindelig vaadt, at Kløverbøet ikke engang kunde hjemkøres i Juli Maaned — vel at mærke Juli og ikke Juni — og 1. August, som blev en Mærkedag i min Tilværelse og første Gang, jeg lærte Livets Alvor at kende, skulde det køres hjem, og Folkene var om Formiddagen ifærd med at lave Høstvognene i Stand dertil. Mor var kørt til Horsens for at udrette nogle Ærinder, og omved Kl. 10—11 spurgte Far mig, om jeg vilde med ud i Marken, men senere kom jeg fra ham, og da jeg hen ad Middag gik op igennem den senere grønne Stue til mit Værelse, laa han paa Sofaen; han kaldte paa mig og gav mig sit Ur. — Samtidig skete det mærkelige, at Mor undervejs hjem blev overfaldet af en heftig Skræk, en Følelse af, at der var noget galt hjemme, hvorfor hun sagde til Karlen om at køre noget hurtigere. Da vi kom derind, havde Far skudt Bordet til Side og lagt sig paa Gulvtæppet med Skamlen under Hovedet, han laa ganske roligt paa Ryggen med højre Haand paa Brystet, en Finger pegende mod Hjertet, og saa paa Mor, men kunde intet sige, maaske var Bevidstheden ved at svinde bort, og der var intet Tegn paa Smerte. Det var formodentligt et Hjerteslag.

Lægen blev jo hentet hurtigst muligt, men han kunde naturligvis intet udrette, og snart efter kom Morbroder fra Klaksmølle, som ogsaa havde været i Horsens, og hjalp med det øjeblikkeligt fornødne, bl. a. at telegrafere efter Tante Charlotte og Marie, som var i København; de kom med første Dampskib.

Derefter fulgte Begravelsen, som efter den Tids Skik foregik fra Hjemmet, og jeg husker, at der var mange Mennesker og over 40 Vogne i Følget; jeg har endnu Pastor Ostenfeldts Tale. — Saa var Spørgsmaalet jo, hvad der skulde ske, thi i Længden kunde Mor jo vanskeligt selv drive Gaarden. Kammerherre Reedtz, Bisgaard, tilraadete at sælge den, og blandt Fars Papirer fandtes et fuldstændigt Udkast til en Salgskontrakt, saa Døden er ikke kommet uventet. Af Raadgivere havde Mor flere, hvoriblandt Andersen fra Horsens og Landinspektør Slebsager, der stammede fra Frodesdal og senere blev Værge for mig. Resultatet blev, at Gaarden forpagtedes ud fra 1. April 1868 paa 12 Aar til Morbroder i Klaksmølle. Der indrettedes Beboelse for Bestyreren, og den første blev den ovenfor nævnte Kresten og hans Kone Maren. Mor beholdt den »store Toft«² Øst for Gaarden, og Huset fra Laden mod Nord fik hun til Stald til 2 Heste og 2 Køer, Vaskehus, Karlekammer o. s. v. Med de stabile Folkeforhold kunde det ogsaa nok gaa for hende selv at drive Gaarden for en Vinter, men Forpagtningen var ingen god Kur for Gaarden, da den blev drevet i høj Grad extensivt. Køerne blev solgt ved Auktion, og Besætningen blev 4 Heste, 6—8 Køer, 33—35 Stude, som om Efteraaret købtes paa Holstebro Marked og blev fodret alene med Hø og Halm om Vinteren (Køerne fik lidt Rivning) og græsfedet om Sommeren, altsaa omskiftet hvert Aar, det gav en mager og kraftløs Mødding. Al Kornet solgtes.

Latinskoleliv i Horsens.

Aaret før, altsaa 1866, efter Sommerferien var jeg bleven sat i Latinskolen i Horsens, men det blev temmelig mislykket paa flere Maader. Jeg lærte snart, at det var langt morsommere at løbe ude ved Aaen og Havnen og lege med andre og se paa Fiskerne, Sandbaadene og Skibene. Det var nemlig da et Erhverv at hente Strandsand og sælge til at strø som Gulvsand, for saa var det let at feje Gulvene, mest Ler- og Murstengulve, rene, selv om der

Min Moder.

blev gaaet paa dem med smudsige Træsko; fra Klaksmølle hentedes et Læs hvert Aar og jeg ligeledes de første Par Aar, jeg selv havde Gaard. Jeg husker, hvor overordentligt interessant det var at se paa Losningen af den store Damper, der bragte Jernbaneskiner til Jernbanen fra Frederits nordpaa. Dengang var Posthuset paa Nørregade, hvor Diligencerne kom kørende med rød Kusk og blæsende paa Hornet. Næsten lige saa spændende var det at redde en Baad og ro et Stykke ud — engang var en anden Dreng og jeg kommet et Stykke udenfor Havnen i en ret stærk Søgang, saa der blev stor Postyr for at redde os — vi var jo kun 10—11 Aar. En anden Gang vilde vi — en hel Flok — prøve at løbe paa Skøjter tværs over den Rende, som Københavnsdamperen havde brudt, Isstyrkerne var nylig frosset sammen, og man kunde

se igennem de klare Mellemrum ned til Bunden. Jeg kan endnu føle, hvor det gyste i mig. Men godt for Skolegangen var det jo ikke, og jeg blev da ogsaa Oversidder, og da det ikke tegnede bedre næste Skoleaar, blev jeg heldigvis taget ud af Skolen og kom til Klaksmølle.

Da Undervisningen i visse Maader var saadan, at navnlig de, der nu er helt unge, ikke vil kunne tænke sig Muligheden deraf, kan jeg ikke undlade at fortælle lidt derom. Den kan bedst karakteriseres ved at sige, at Ramserne var det vigtigste, f. Eks. i Religion Skriftsteder og Salmer, i Tysk lange Ramser, hvorefter jeg endnu husker noget som das Grab, das Kalb o.s.v. I Fædrelandshistorie Aarstallene, men værst var dog Geografien, hvor det mest, for ikke at sige alene, gjaldt om at huske Floder, Bjergkæder, Byer og fremfor alt Indvaanertallet. Læreren var meget hidsig, og saa vidt jeg husker havde vi ham ogsaa i Regning. Hans Specialitet var at slaa Lussinger, og hans Yndlingsudtryk lød saaledes: »Kom hit, dit forbandede Bæst, at jeg kan smøre dig«, og saa maatte man tage sin Lussing med Anstand — en af disse bed sig særlig fast i min Hukommelse: en lille spinkel, mager Fyr stod oppe ved Katedret og ventede sin Lussing, men saa siger Læreren: »Nej, der er ingen Fornøjelse ved at slaa paa saadan nogle magre Kinder som dine, saa er hans der meget bedre, kom hit o. s. v.«, og det var uhel-

Min Fader.

digvis mig, og jeg fik den ogsaa godt nok, men dog lidt modereret, saa jeg tog den med Værdighed. En anden Gang, da han var virkelig vred, var han dog lige haard nok, for saa slog han oppe i Haaret med Bagsiden af Haanden, og da kunde jeg ikke faa Kasketten paa hjemad. Rimeligvis har jeg ikke kunnet noget af Lektien. Det lyder utroligt, men er dog den rene Sandhed, at en Dag, han var særlig opbragt, sagde han ordret saaledes: »I ligner mere en Flok Abekatte end nogle Drengene — jeg skal slaa jer, saa jeres Hjerner skal sprøjte omkring paa Væggene!« Alligevel var han afholdt, for han skrev aldrig Anmærkninger, og til Tider kunde han være humoristisk. Hans Form var raa, men vi havde en Fornemmelse af, at han i Virkeligheden var os god. Hans Modsætning var den Lærer, der tillige var Inspektør, for han gik og listede omkring, og søgte at komme bag paa os, og saa skrev han Anmærkninger. I Timerne havde han den Vane at sidde og vippe en lang Stok, »min Tryllekæpe«, i Haanden og saa lange ud til en af dem, han kunde naa, altid i Hovedet og ganske umotiveret, ligesom det faldt ham ind. Han hadede vi af et godt Hjerte. Lige modsat begge disse var en tredje Lærer, sikkert det mest godhjertede og ligefrem elskeligste Menneske paa Jorden, men han kunde aldeles ikke holde Styr paa os, saa der var det frygteligste Spektakel i hans Timer; jeg tror det gik de andre som mig, at vi i Virkeligheden havde ondt af det for ham, men det var som der fo'r en Djævel i os, og derfor lavede vi ogsaa kun Sjov, ikke noget, der var ondt i. Det var dog godt, at jeg saa snart kom derfra, og hos Hr. Bruun i Klaksmølle kunde vi vel faa et bebrejdende Ord, men aldrig et ondt, og Prygl eller Slag var noget ganske ukendt, og derfor lærte vi ogsaa mere af det, jeg vil benævne kulturelle, men maaske færre Aarstal og lignende.

Et Kjørmesgilde i Halvfjerdserne.

Af M. Sørensen.

Endnu i Midten af 1870'erne holdtes i Adslev (Hjelmslev Herred) hvert Aar Kjørmesgilde, og Gildeslagets Medlemmer skiftedes til at gøre Gildet efter en gammel nedarvet, bestemt Orden. En Ugsted før Gildet skulde holdes, gik Bydmanden, der altid var Skænker ved Gildet og hørte til Laget, omkring og bød til Gilde. Indbydelsen lød saaledes:

»A sku hælsen Je fræ Soren Madsen aa hans Kuen, om I vild it kom te Kjørmesgild ve dæm aa Wonsda Klaakken tow aa mor Je let«.

Indbydelsen leveredes paa staaende Fod, og hvert Sted blev han beværtet med »baade Brød og Brændevin«, samt bagefter Kaffe. Der gaves ikke noget Send til Gildet.

Kjørmesgildet imødesaas med Længsel af saavel de ældre som Børnene; thi naar undtages Julebesøgene, var dette Aarets eneste festlige Sammenkomst.

Naar Dagen oprandt, iførte »de gamle« sig deres bedste Pynt og vandrede henad Eftermiddagen til Gildeshuset. Denne var en streng Dag for Børnene at blive ene hjemme; thi vel var der ingen Indbydelse til dem om at komme næste Dag, men de vidste, at Gildet altid holdtes i to Dage, og at Andendagen særlig var Børnenes Dag.

Ankomne til Gildeshuset blev Gæsterne af Mand, Kone og Børn i Huset budt Velkommen, og Gæsterne gav hinanden Haand og bød Goddag, hvorefter de blev bænkedede ved det dækkede Bord, efter som de ankom. Paa Bordet var der Rug-, Sigte- og Hvedebrød, Smør, Ost, Kalvesteg, kogt Faarelaar

samt Rullepølse og hakket Pølse. Kødet og Pølserne bragtes hele paa Bordet, og Gæsterne skar selv deraf efter Behag; hvis en ønskede sig f. Eks. Faarekød, tog han Laaret over til sig, greb fat om Laarbenet med venstre Haand og holdt den anden Ende ind mod Brystet, medens han skar sig en Skive deraf. Det afskaarne Stykke Kød toges ligeledes med Fingrene, medens man bed af det. Saavel ved Gilder som i det daglige Liv hjemme spillede Gallen endnu en underordnet Rolle. Under Maaltidet sørgede Skænkeren rigeligt for Mændenes Forsyning med Snapse.

Naar Gæsterne havde forsynet sig, blev der budt Kaffe og The med Kage til og til Mændene en Punch. Mændene fik nu Piberne i Gang, og efter som Gæsterne rejste sig fra Bordet, blev de budt op i Øverstestuen, hvor Spillemanden sad og stemte sin Violin, og Dansen tog nu sin Begyndelse. Denne dyrkedes med mere Ivrighed end Ynde, og under flittige Hug, Hop og taktfaste Spark med Støvlehælene, saa det drøned i Husel, dansedes der Reel, To-, Fire- eller Seksture, Hamborg, Vals og Polka. Men naar Danserne rigtig blev varmede op, kunde der ogsaa vanke Polonaise, Syvspring og Stiv og andre gamle og ejendommelige Danse, som nu er gaaet af Brug.

Hvem der ikke dansede, sad og spillede Kort »om Streger«; dog spillede Konerne ikke sammen med Mændene.

Henad Midnat blev Gæsterne atter sat til Bords og beværtede med samme Slags som før, samt »Sylt«, d: sammenpresset og krydret Svinehoved. Derefter fortsattes Dansen til hen imod Morgenstunden, og efter som Folk talte om at bryde op, blev de bændede nok en Gang, til Frokost, og før de gik hjem, gik de omkrin og sagde Godnat, først til de tilbageblivende Gæster og sidst til Vært og Værtinde, som nu sagde: »Kom saa i Muen ijen, aa ta saa je Bøn mæ«.

Næste Dag var Børnenes Dag og en Glædesdag for dem. Strengt var det for de sidst ankomne at sidde ved Bordet nede i Stuen og høre paa Violinens Toner oppe i Øverstestuen; thi Dansen havde mest Tillokkelse for dem. Den Dag mente de at have Forret til Øverstestuen og saa helt skævt til »de gamle«, hvis de kom og dansede lidt en Gang imellem, og værst var det, hvor de gav sig i Lag med at danse Reel eller Tur; thi saa kunde Børnene ikke danse med og maatte være ørkesløse Tilskuere.

Den Aften forkortede de ældre Tiden som de bedst kunde; Mændene sad og spillede Kort, og Konerne sad paa Bænkene langs Væggene og saa til, samt førte hviskende Samtaler om, hvem af Børnene, de syntes dansede bedst, eller nede i Stuen over Kaffeopperne og førte fortrolige Samtaler.

Børnenes Danse var mest Hamborg, Fingerpolka, Skomagerdansen o. l. Det hørte til som Regel, at Drengene skulde danse mindst een Dans med hver af Konerne. Det var Skik at bestille Dansene; hver Dans blev dog ikke bestilt, men enhver kunde gaa hen og bestille en Dans, naar han syntes.

Naar Gæsterne gjorde sig færdige til at drage hjem, betalte de deres »Musikanterpenge« og samtidig bestilte de deres sidste Dans — hver Mand havde gerne sit Yndlingsstykke. Den første Dag gav de Spillemanden fra 24 Skilling til 3 Mark, den næste Dag gav de ikke saa meget, nogle gav 1 Mark, andre 24 Skilling eller i det højeste 2 Mark. Den Dag fik Drengene Pengene at give Spillemanden, idet Faderen kaldte sin Søn til Side, gav ham Pengene og sagde: »Kan du give Spillemanden dem, og saa skal vi hjem«. — Dette skete langt tidligere end Børnene ønskede det, men Forældrene havde jo nu været til Gilde i to Dage og var ved at blive trætte.

Naar Gildet var til Ende, spurgte Værten Spillemanden, om han var tilfreds med, hvad han havde faaet af Gæsterne. Var han ikke det, maatte Værten punge ud med Resten. Men som Regel gjorde han god Fortjeneste, da det ikke var saa lille et Gildeslag.

En Tur omkring Kalø Vig nu og for 15,000 Aar siden.

Af Dr. phil. S. A. Andersen.

Ejendommeligt nok hører Aarhus Egnen ikke til de Dele af Landet, som har været særligt detailleret undersøgt af Geologer. Selv den østjydske Israndslinie, som ellers er meget detailleret undersøgt af P. Harder, har ikke været viet den samme Opmærksomhed her som længere sydpaa i Horsens-Skanderborg-Egnen og paa Grenaa Halvøen, men faktisk kendes der næsten intet til Egnens Istidsgeologi ud over, hvad der vides om denne Israndslinie, som det er lykkedes mig at lægge nøjere fast i Egnen Nord for Aarhus, saaledes at vi nu har et tydeligt Billede af de geologiske Forhold langs Linien her i Egnen. Dette Billede skal jeg i det følgende rulle op for Læseren paa en Tur fra Aarhus til Mols, idet vi ikke vil følge den slagne Landevej, men slaa ind paa Veje, der krydser Israndslinien.

Vi starter ad Randers Landevejen. I Lisbjerg tager vi Vejen mod Nordvest op gennem Ølsted til »Knoldene«, hvor Vejen deler sig til Søften og Grundfør-Trige. Terrænet naar her op til 85 m over Havet, og fortsætter vi en 5—600 m længere frem, hvad enten man saa vælger den ene eller anden af Vejene, er vi paa den østjydske Israndslinies Randmoræne. Nogen Randmorænefold findes ikke her, men de mange Sten, der endog rager op i Vejbanen, og Morænegruset, der ses stedvis, viser tydeligt, at her gaar en Israndslinie. Vi kan paa Stenene følge den i Terrænet fra Havshøj Gaard S.Ø. for Søften, over Tværbakke Gaard og Vester mølle op imod Trige, saaledes at Randmorænen ikke følger Terrænets højeste Partier, men Ydersiden — altsaa her Nordvestsiden af dem. Udprægede og fremtrædende Randmorænebækker findes kun lokalt, saaledes Ryggen ved Tværbakke Gaard, som ejendommeligt nok ligger skraat ud fra Israndslinien, og Bakken med Vester mølle, som ligger noget foran den egentlige Israndslinie.

Vi tager Vejen ned forbi Vester mølle og op imod Trige, hvor vi i nogen Afstand tilhøjre har Randmorænenes Grusmasser med den nye Skærvefabrik, mens vi passerer over den jævne Skraaflade, der blev dannet af det Sand og Grus, som Smeltevandsbækkene skyllede ud fra Isranden. Den hæver sig derfor jævnt op mod Israndslinien og bliver mere stenet, og oftest gaar den jævnt over i Randmorænen. Smeltevandsbækkene samlede sig i Lavningen tilvenstre og naaede gennem Rønbækken ned til den store Smeltevandsflod, som strømmede fra Isranden ved Søften gennem Lilleaaens Dal til Gudena.

Udsigt fra Erbækgaard, Nordøst for Trige, mod Klokkerbanken med Todbjerg Varde.

Efter at have passeret Trige er vi atter ved Landevejen Nord for Byhøj og omtrent ved Isranden, og vi følger nu Landevejen nordpaa ad den skraaende Flade foran Israndslinien til Thomasmінде, hvor vi drejer til højre mod Todbjerg. Syd for Pedersmінде, hvor der nu ligger Statshuse, er vi atter ved Isranden, hvor især før en Mængde jordfaste Sten ragede op af Jorden og forhindrede Opdyrkningen. Det er Syd herfor ved Erbækgaard, at der for nogle Aar siden var blottet et tyndt Tørvelag under Morænegruset, ganske sikkert »Istids«-Tørv, som Isen havde lagt sit Morænegrus over.

Ankommen til Todbjerg aflægger vi et Besøg paa den lange Bakkeryg Klokkerbakken, der med sine 103 m og dens høje Vartegn — Resterne af en tidligere Mølle — byder paa en storartet Udsigt. Det urolige Terræn ved Foden af Bakken, saavel østpaa som sydpaa, kendetegnende Israndszonen, danner en tydelig Kontrast til det rolige, storbakkede Terræn ind mod Thomasmінде, Spørring og Haarup. Selve Klokkerbakken, rig paa store Sten, bryder op igennem Terrænet lidt indenfor Israndslinien paa en hidtil uforklarlig Maade, og indtil videre maa vi derfor nøjes med at konstatere, at denne Bakke frembyder et uløst Problem og saa ellers nyde Udsigten herfra.

Den østjydske Israndslinie bøjer her ved Todbjerg mod Nordøst, og følger vi Vejen imod Ballehøj, har vi tilvenstre for Vejen Sandet og Gruset, der er udskyllet fra Isranden og nu danner en bred Flade nordvest for Vejen, — og tilhøjre selve Israndens Sten og Grus, i et »uroeligt« Terræn, yderst med en lav Randmorænevold.

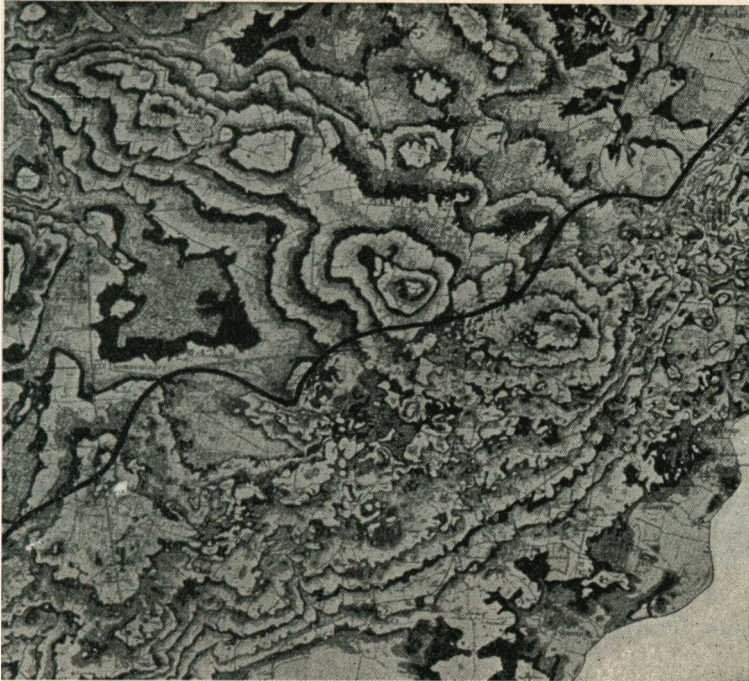
I Stedet for at fortsætte til Ballehøj, drejer vi tilhøjre ved Korsvejen, der ligger lige udfor Israndslinien, og passerer igennem Bendstrup østpaa imod Vorre. Vi ser den stejle Sydøstside af det store Ballehøj-Bakkedrag, og ser vi nærmere til, kan vi se, at Isen har spredt sine Sten langs Bakkens Fod og et Stykke op ad Skrænten, saa langt op, som den har kunnet presse sig. Israndslinien kan her fastlægges meget nøje.

Ved Ballehøj har der været og er stadig et Vandskel. Smeltevandet i Bækkene fra den hidtil passerede Del af Israndslinien mellem Trige og Ballehøj har samlet sig i Lavningen Nordvest for Todbjerg, hvorfra det er søgt ud som en Smeltevandshæk gennem Spørring Aa til Lilleaa noget oven for Hadsten. Nordøst for Ballehøj er Smeltevandet derimod søgt nordpaa forbi Hornslet til Rosenholm Lavningen. Isranden har dog fortsat mod Nordøst uden at ændre Retning til det urolige Terræn ved Krajbjerg hede i »Læ« af Vorre Bakke. Her drejer den mod Nord og fortsætter i en bred Bue over til Hestehaven Nord for Løgten.

Over Sønderholm og Krajbjerg hede, hvor vi atter passerer uden for Israndslinien, naar vi Krajbjerg, hvor vi tager Vejen østpaa mod Segalt og Løgten. 550 m Øst for Korsvejen i Byen er vi atter ved Randmorænen, en lidet iøjnefaldende »Fold« paa Terrænet, orienteret i Nord—Syd. Øst for Folden er Terrænet imidlertid uroligt, som det altid er indenfor Randmorænen, og tvivler man paa, at den uanselige Fold virkelig er Randmorænen, behøver man blot at aflægge et Besøg i Grusgraven paa Marken Nord for Vejen, idet der her findes flere Meter typisk Randmorænegrus.

Men lad os nøjes med denne lille Afstikker østpaa fra Krajbjerg og vende tilbage til Byen og tage Vejen nordpaa mod Hornslet. Atter nogle faa Hundrede Meter udenfor Byen kommer vi op paa den stadigt beskedent udseende Randmorænevold, der svinger i en regelmæssig Bue østpaa til Sydenden af Hornbjerg. Foran denne sidste Strækning strækker der sig en Sandflade nordpaa til Hornslet By, aflejret af store Vandmasser, der er strømmet ud under Isranden ved Hornbjerg og er løbet nordpaa til en stor Smeltevandssø, der paa denne Tid fyldte Rosenholm Lavningen indtil 22 m over Havets nuværende Overflade. De store Sten, der ses i Grusgraven paa Sandfladen Nordøst for Hornbjerg, og som er transporteret rullende paa Smeltevandslodens Bund, vidner om den vældige Strømstyrke, som Floden havde.

Indtil dette Sted, og helt nede fra Vejle Fjord, har Isranden i Hovedsagen udformet Terrænet paa samme Maade, som ikke skal gentages, da det er slaaet fast adskillige Gange før. Kun skal der gøres opmærksom paa, at det storbakkede Terræn, der ofte findes foran Isranden, fortsætter ind under Aflejringen fra Isen, hvis Rand laa langs den østjydske Israndslinie. Det viser sig ved, at Højdekurverne bliver meget uregelmæssige, idet de løber indenfor Israndslinien, saaledes som det ses af Kortet. Isen synes saaledes ikke at have ændret de store Træk i Landskabet, men kun at have dækket det med de Morænemasser, som fandtes i Isen. Da Klimaet bedrede sig, blev

Terrænkort (i Maalestok 1:140.000) over Egnen mellem Lilleaadalen og Kaløvig.
Den sorte Linie, der gaar hen over Kortet, er en Del af den østjydske Stilstandslinie.

Isdækket tyndere, og til sidst blev det saa tyndt, at det ikke længere bevægede sig helt ud til Isranden, men kun til en Linie, maaske flere km indenfor den gamle Isrand. Der fandtes saaledes til sidst en flere eller mange km »død« Isbræmme, som efterhaaanden dækkedes af Morænematerialet, der smeltede frem paa Overfladen. Da Isen tilsidst smeltede helt væk, blev det liggende som et uregelmæssigt Dække over det gamle Terræn saa langt vestpaa som Isen naaede, altsaa ud til den østjydske Israndslinie.

Men nu Kalø Vig! Før Isranden laa langs den østjydske Israndslinie, har Aarhusegnen antagelig været isfri, bortset fra enkelte Isrester, der laa tilbage i de dybeste Partier af Terrænet, hovedsagelig i de gamle Tunneldale. Kalø Vig var da en Lavning, der fortsatte ind igennem Dalsænkningen fra Rosenholm mod Nordvest. Idet Isen nu rykkede frem igen og standsede ved den østjydske Israndslinie, fyldte den Kalø Vig, men medens Isen ellers dannede en Randmoræne af Grus og Sten, blev Morænematerialet her i Kalø Vig stablet op til nogle vældige Bakkerygge, der løber parallelt med hinanden i en Bue fra Hestehaven N. f. Løgten rundt om Kalø Vig til Mols Bjerge, og opdæmmede den indre Ende af Lavningen, den nuværende Rosenholm Dalsænkning, som derved fik Afløb mod Nordvest gennem Rosenholm Aa til Alling Aa.

Uvilkaarligt stiller man sig det Spørgsmaal, hvorfor Israndens Aflejringer har en anden Karakter omkring Kalø Vig — og Æbeltoft Vig. Noget Svar

herpaa har man ikke, men man kan formode, at det har dybere Aarsager, bogstavelig taget. Omkring Kalø Vig forekommer det tertiære Plastiske Ler som Underlag for Istidens Jordlag, og det er bekendt for at give let efter for Tryk. Hvor det findes i Klinter, skrider det let ud i Havet. Isen, der gled frem mod Nord gennem Kalø Vig, har let kunnet slæbe Istidsjordlagene med sig mod Isranden og stable dem sammen som de vældige Bakkebuer. Ogsaa det underliggende Plastiske Ler, ja selv de under dette forekommende vulkanske Askelag og den paleocæne Mergel er blevet slæbt med og indlejret i Bakkernes Moræneler og blottes nu ved Vejanlæg eller i Mergelgrave langs Kalø Vig. Denne Forklaring maa vi, i hvert Fald indtil videre, slaa os til Taals med.

Nord for Kalø Vig og Æbeltoft Vig naaede Isranden frem til en Linie fra Hestehaven over Mørke, Thorsager, Korup Sø, Øje Sø til Fuglslev og Hillested. Foran den aflejredes store Flodsletter af Smeltevand, der strømmede vestpaa langs denne Israndslinie fra Hillested-Glatved Egnen til Thorsager og videre Nordvest til Alling Aa til Randers Fjord, senere til Kolindsund, mens de vældige Bakkebuer omkring Kalø Vig og Æbeltoft Vig og især som de vældige og skønne Mols Bjerge mellem de to Vige, i hvilken Kærnen udgøres af tertiære, forstyrrede Jordlag, mens ellers Smeltevandssand spiller en stor Rolle.

At forsøge en detailleret Udredning af dette Terræns Udvikling skal ikke forsøges, da det endnu næppe lader sig gøre og desuden vil føre for vidt i denne Sammenhæng. Ved Hjælp af medfølgende Kort, og helst med Vejledning af Harders Beskrivelse af den østjydske Israndslinie, vil særligt interesserede kunne faa en hel Del Oplysninger om Egnens Geologi.

.

Voldgraven ved Bjørnkjær.

Bjørnkjær.

Af J. Didriksen.

»Hvo har vel rejst
disse mossede Stene?«

(St. St. Blicher).

I det sydøstlige Hads Herred, 2 Kilometer ret Vest for den idylliske Fisker- og Badeby Hou, ligger paa Gersdorffslunds Jord i Vandmoseskovens sydøstlige Hjørne et usædvanlig velbevaret Voldsted, som i vor Tid har faaet en særlig Interesse derved, at der ved en Udgravning, som Odder Museum har ladet foretage for en halv Snes Aar siden, blev fremdraget meget sjældne Minder fra Middelalderen.

Stedet, som kaldes Bjørnkjær, har været kendt længe under dette Navn, dels gennem Sagn, dels gennem gamle Dokumenter. Ogsaa i Litteraturen kendes »Bjørnkjær«, idet Steen Steensen Blicher, — som velsagtens fra Randlev, hvor han var Præstegaardsforpagter, jævnlig har været paa Rævejagt her, — har skrevet et meget romantisk Digt om Bjørnkjærs Ruiner. Ovenstaaende Motto, som er taget fra dette Digt, efterlyser et grundigere Kendskab til Ruinen og dens Historie.

Hele Borgterrænet spænder over et Areal paa $1\frac{1}{5}$ Hektar eller i gammelt Maal 2 Tdr. og $1\frac{1}{2}$ Skp. Land, altsaa et ganske antageligt Flademaal. Selve

Fæstningsværket bestaar af to Voldbanker med mellemliggende vaad Grav og derudover et System af Volde og Grave saaledes indrettet, at den østre Borgbanke er omgivet af dobbelt Vold og dobbelt Grav, hvoraf den indre har været vaad Grav, medens den ydre har været tør Grav; omkring den vestre Borgbanke har der kun været een Vold og en vaad Grav.

Bankernes forskellige Størrelse angiver, at den vestre har været det Sted, hvor Beboelseshusene og Staldbygningerne laa, og hvor altsaa Dagliglivet udfoldede sig, medens der, — som det nu er konstateret, — paa den østre Borgbanke har staaet et stensat Fæstningstaarn, som har været beregnet til at udholde en Belejring. Alle Volde og Grave er endnu efter de mange Aar-

Voldgraven om østre Borgholm.

hundreders Forløb saa velbevarede, at man tydeligt kan skelne hele Forsvarssystemet, selvom det meste af Terrænet er overgroet af frodig Under-skov og af Burre- og Nældekrat. I Gravene, — som i fugtige Somre kan fremvise smaa Damme med store, gule Iris, — vokser et righoldigt Blomster-flor, og i Forsommeren kan man se den hvide Anemones pragtfulde Stjerne-tæppe udbredt over Borgvolde og Grave.

— — —
Medens Hofjægermester Holstein-Rathlou ejede Gersdorffslund, blev der udført en mindre Udgravning; men der kom saa godt som intet for Dagens Lys: nogle Søm og et Stykke Mur, men intet som kunde løfte Sløret for Bjørnkjærs Gaade.

For ca. 20 Aar siden udkastedes den Tanke, at Egnens Befolkning i Fælleskab burde prøve at gennemføre en grundig Undersøgelse; men Tanken blev først til Virkelighed, da den blev forelagt det nyoprettede Odder Museums Bestyrelse i 1930. Sagen tog da Fart; Nationalmuseet blev gjort interesseret og

stillede paa Opfordring Arkitekt C. M. Smidt til Raadighed i kortere Perioder fra 1930 til 1935.

Sct. Hansdag 1930 paabegyndtes Udgravningen under stor Spænding og med »de mossede Stene« som Udgangspunkter, og i Løbet af en halv Dag paavistes der paa østre Borgholm Fundamentet til et stærkt Taarn: en rektangulær Kampestensbygning, 9 Meter lang og 6 Meter bred og af ca. 1 Meters Murtykkelse. Der var tydelige Rester af Munkestensmur paa Fundamentets østlige og sydlige Del, og der fandtes her tydelige Spor af to smaa — udadtil stærkt afsmalnede — Vinduer. I Taarnkælderens Vestgavl kom en smukt profileret Munkestens-Dørkarm tilsyne.

Fund fra Brønden i Bjørnkjærs Taarnkælder.

Der fandtes ved Gravning gennem Fyldmassen i Taarnkældereren en Mængde Munkestensbrokker, Stumper af Lerklining paa Straa og Stykker af tildels brændte Lerklumper, hvori stod tydelige Aftryk af Huggespaaner eller Stave, hvorpaa de havde været klinet. Paa Kældermurens Inderside sad næsten overalt »Kliningen«, — den paastrøgne Mørtel bar saa tydelige Striber og Mærker af Riskostens Strøg op og ned, som om Arbejdet med Klining og Hvidtning kunde være udført for nogle faa Dage siden.

Der paavistes 2 Brandlag, det ene ca. $\frac{1}{2}$ Meter under Borghøjens Overflade, det andet 1 Meter dybere nede paa det oprindelige Kældergulv.

Da vi — drevne af Nysgerrighed — gravede videre i Dybden, plumpede Spaden pludselig ned i en blød, sort, grynet Masse. Først ved Arkitekt Smidts Ankomst nogle Dage senere undersøgtes dette Forhold nøjere, og nu viste sig Udgravningens enestaaende Sensation: Herinde i Taarnkælderens nordøstlige Hjørne fandt vi en Brønd, som var ca. 2 Meter dyb og godt 1 Meter vid i øverste Diameter. I denne Brønd — den først fremgravede Brønd i et Fæstningstaarn — fandtes et Virvar af Brædtstumper, Murstensbrokker, Lerklumper, Søm og enkelte andre Smaagenstande; men vor største Oplevelse var dog den, at vi af Brøndens Dyb kunde ophente i Tusindvis af Lerkarskaar af mærkelig Form og af højst forskellig Farve: graa, rødlig og brune, og mange af dem var grønligt, blaaligt eller gyldent glaserede. — Det viste sig, at den sorte, grynede Masse var delvis forkullet Korn, som helt indhyllede alle de i Brønden fundne Genstande.

Af den brogede Samling af Skaar blev der i Løbet af en Vinter sammen-

sat ikke mindre end 35 næsten fuldstændige Lerkar: Fade, Laag, Krukker, Bimpler, Pander, Tragte af mange forskellige Former, Kopper og Skaale; og blandt denne Mangfoldighed var der mange Genstande af saa sjældne og underlige Former, at intet tilsvarende hidtil var fundet i hele Nordeuropa. Af de store, graa haardtbrændte Lerfade med Dobbeltkant fandtes

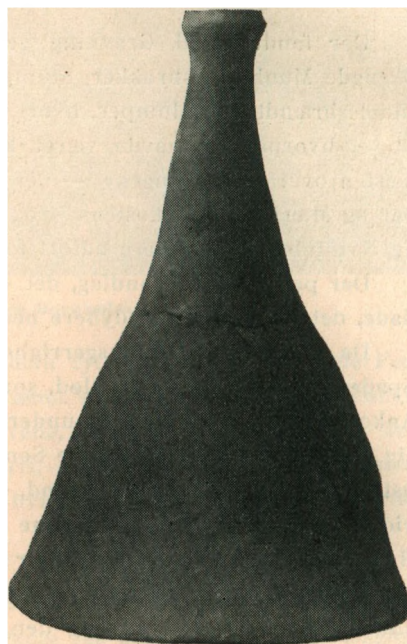
„Bjørnkjærfad“ med Laag.

5, som af Nationalmuseets sagkyndige har faaet Betegnelsen »Bjørnkjærfadene«. Men næsten endnu mere sensationsvækkende var det aldeles overvældende Antal af Tragte, som jo slet ikke kunde staa i et nogenlunde rimeligt Forhold til de øvrige Ting, om man da skulde anse dem for hørende til almindeligt anvendte Husholdningskar.

Løsningen paa dette ret vanskelige Problem kom, da der blev samlet en Tragt, som viste den Ejendommelighed, at den foruden den store Paafyltningsaabning og et meget snævert Udløb yderligere var forsynet med 3 ret store Huller noget ovenfor Udløbsaabningen. (Hullerne, som lige kan tage en Pegefinger, er tydeligt nok boret i det bløde Ler, inden Tragten er blevet brændt i Ovn).

Nu var det saa nogenlunde let at føje Led til Led og konstatere, at vi her havde et helt Sæt af Lertøj for os, som maa have været anvendt til Fremstilling af stærke spirituøse Drikke: Pander, Laagfade, store Tragte, »Destillationstragt«, Fade og Bimpler. — Gangen i Spiritusfremstillingen har sikkert været den, som omstaaende Tegninger gengiver:

- I. Kornet gives paa Panden en let Ristning.
- II. Kornet knuses og kommes med Vand i Laagfadene; der tættes om Laagenes Kanter med Ler, og nu koges Massen under Overtryk saa godt, det lader sig gøre, og herved omdannes det knuste Korn til Stivelseklister.

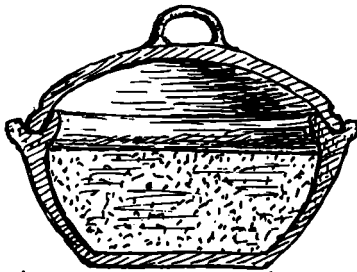

Fundets største Tragt. 51 Centimeter høj.

III. Nu kommes det hele over i de store Tragte, blandes med Grøn malt og henstilles til Forgæring i 1 Døgn; herved omdannes Stivelsen til gæringsdygtigt Sukker.

IV. Derefter tilsættes almindelig Gær, og Blandingen stilles til Gæring, hvorved der fremkommer et Produkt, som indeholder fra 1½ til 2½% Alkohol.

I.

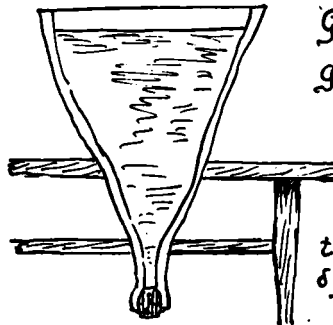
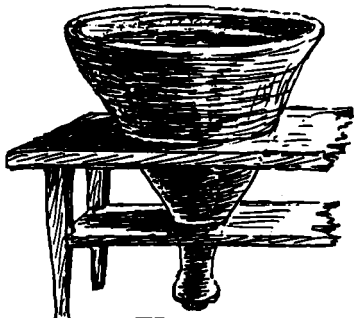

Efter en let Branding paa Panden,

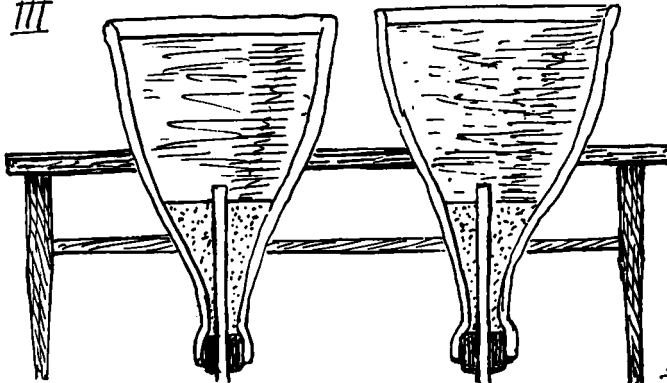
Kogning af Massen til Stivelseklister.

II

Grøn malt-garingen af Stivelseklisteren til gæringsdygtigt Sukker.

III

Gæring af Sukker til Alkohol.

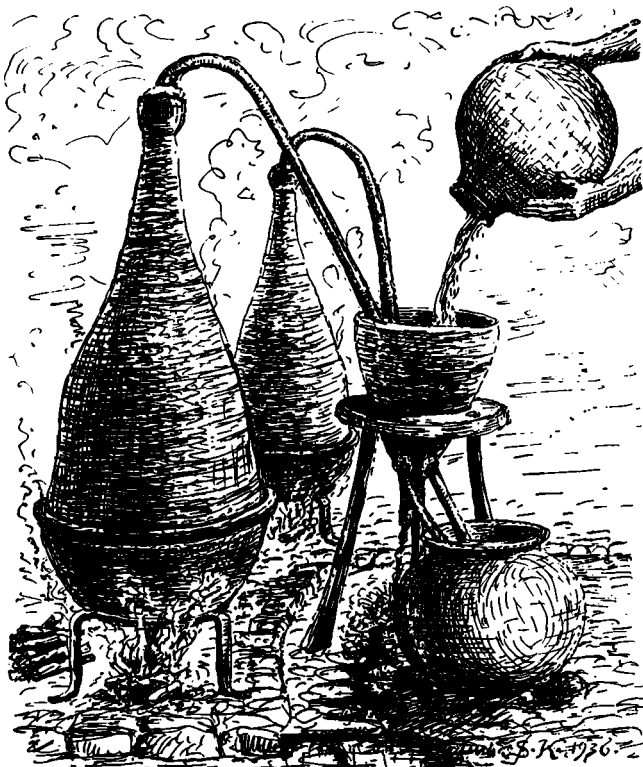
S.K. 1936.

V. Endelig er man naaet saa vidt, at man ved Destillation kan fremstille den stærke Alkohol: Den tynde Alkoholvædske kommes nu i »Bjørnkjærfadene«, som ved Hjælp af de store Tragte og Lerklining kan omdannes til Destillerkolber. Ved Kogning stiger Alkoholdampene op gennem Tragtenes Mundingar og kan ledes gennem Blyrør (der blev fundet en Stump

Blyrør ved Udgravningen) ned gennem Svalevandet i Destillationstragten; her afkøles Dampene, som derved fortættes til Alkohol, der kan opsamles i Skaalene; og tilsidst —

VI. hældes den stærke, liflige Drik paa Bimplerne og kan nu serveres for Borgherren og hans Svende.

Af Bimpler fandtes 2 Eksemplarer: En meget smuk, udvendig grønlig gyldent glaseret, som desværre er ufuldstændig, idet der kun fandtes Skaar til ca. Halvdelen i Brønden; Bimplen maa altsaa være knust, inden den er

Destillationen, saaledes som den i Middelalderen er udført i Taarnkælderen paa Bjørnkjær.

blevet kastet i Brønden. Den anden Bimpel er af en saadan Facon, at den rejser sig op i lodret Stilling, selv om den krænges helt om paa Siden. — Indirekte kan dette Forhold jo tages med som Bevis paa, at det maa have været »kostbare Draaber«, Bimplen indeholdt.

Vi har saaledes ved Udgravningen paa Bjørnkjær konstateret, at stærke Alkoholdrikke — Brændevin eller Likører — har været tilvirket her i Landet allerede omkring ved Aar 1300. Tidligere har været hævdet, at Brændevin første Gang er blevet nævnt paa Christian den Andens Tid — 1528.

Endnu maa lige omtales det forkullede Korn, som fandtes i Brønden. Desværre er der endnu ikke gennemført nogen nøjagtig og kyndig Analyse;

men Professor Knud Jessens foreløbige Undersøgelse gav som Resultat, at Kornmassen bestod af en Blanding af almindelig seksradet Byg og en anden Kornsort: »nøgen Byg« (ikke ulig Hvede). Man har, indtil Bjørnkjærfundet kom frem, ment, at »nøgen Byg« var forsvunden fra Markerne i Danmark allerede i Vikingetiden. Nu har vi paavist, at dens Dyrkning hertillands skal antegnes i Historien med yderligere 300 Aar. I Kornblandingen var der iblandet en Del Havre og Vikke og en Vrimmel af Ukrudtsfrø, bl. a. Masser af Kiddike; helt rene har Gaardens Marker altsaa ikke været, og Kornet har man jo i de Tider kun kunnet rense med Kasteskovl.

— — —

Paa Borgpladsen fandtes en Formsten af Halvcylinderform, og i Graven optoges flere Murstykker, som viste den for romansk Bygningkunst karakteristiske højryggede Fugning. Alle de i Brønden fundne Lerkar er af Nationalmuseets Sagkyndige henført til Tiden omkring Aar 1300 (fra 1250 til 1350). Dette sammenholdt med en Del af de tidligere nævnte Forhold hjælper os nu til at kunne udtale os med nogenlunde Sikkerhed om, hvorledes Borgen har set ud, og hvornaar omtrent og paa hvilken Maade den er gaaet til Grunde.

Brøndevinbimpe fra Bjørnkjær i graat, haardtbrændt Ler.

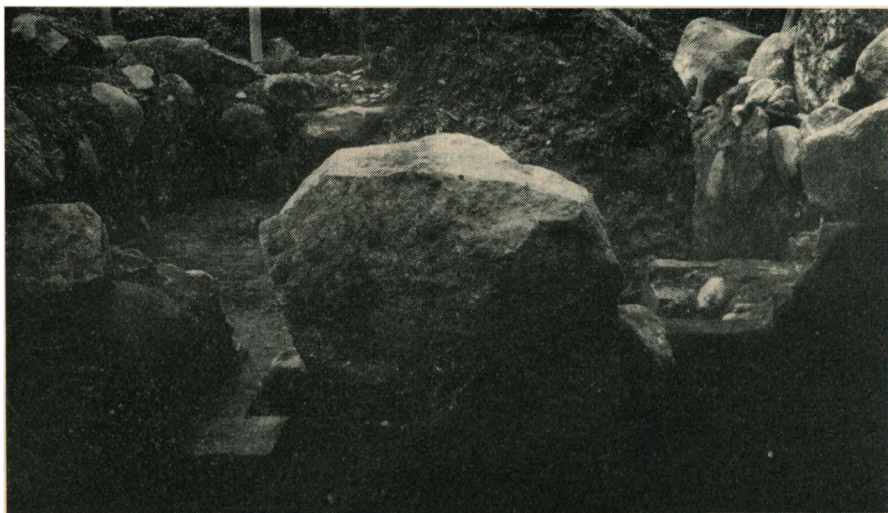
Munkesten fra Bjørnkjær med den karakteristiske romanske Fuge.

Fæstningstaarnet, ja sikkert hele Borganlæget, maa være opført i anden Halvdel af det 13. Aarhundrede. Paa østre Borghøj har der da knejset et stærkt Taarn, opført af Munkesten og i romansk Stil. Omkring Taarnet — maaske tildels sammenbygget med dette — har der været nogle mindre Huse, og uden om dette Kompleks har der ud mod Graven til alle 4 Sider

været en stærk Kampestensringmur. Den eneste Adgang til østre Borgholm har været en Vindebro, som har forbundet østre og vestre Borgholm med hinanden; maaske har der dog tillige været en Forbindelsesbro mellem østre Borgholm og et Forværk mod Syd, som har været indrettet paa en ret stor Udvidning af Indervoldenes sydvestlige Afslutning.

For os, som har fulgt Udgravningens Faser, og som har sammenholdt de forskellige Oplysninger, som Forholdene gav, kommer Borgens Endeligt til at se ud som følger: Omkring Aar 1300, sandsynligvis noget før er Borgen

— ved List eller Magt — blevet indtaget af Fjender, som overmodige af Sejren har festet og drukket af de stærke Drikke; derefter har de plyndret Borgen, knust, hvad de ikke vilde tage med sig som Bytte; og i Ødelæggelseslystens vilde Tummel har de kastet, hvad de fandt i Kælder og Køkken, ned i Taarnkælderens Brønd eller kastet det ud af Vinduerne — (flere Stykker af en Pande og en Bimpel, svarende til Stykker i Brønden, fandtes udenfor Taarnmuren eller i Taarnkælderens Fyld) —; men de fleste af de store Fade og Tragte, i det hele alle de til Destillationen hørende Kar, har været kastet hele ned i Brønden, og der kunde man se dem ligge enten trykkede itu under Fyldmassens Vægt eller slaaede i Stykker, idet de blev kastet ned

Taarnet paa østre Borgholm, Døren i Taarnets vestre Mur set udefra.
Døren er lukket med den store Sten.

af brutale Hænder; flere af Fadene præsenterede sig som Kæmpeblomster med 5—6 store Kronblade. — Bagefter har den vilde Skare stukket Borgen i Brand og tilsidst nedrevet den til Grunden: Murværk og Tagstumper fandtes ned ad alle Borgbankens Skraaninger og paa Indergravenes Bund.

Lang Tid efter (maaske 10—20—30 Aar) har man atter villet opføre en Bygning paa det gamle Fundament; Stikket over Døren til Kælderen maa være forsvundet ved Nedrivningen, derfor har den senere Tids Bygmester for at faa et solidt Fundament hele Vejen rundt maattet lægge en stor Sten midt mellem de smukke Munkestens-Dørkarme, og her ligger den nu efter Udgravningen for vore Øjne den Dag i Dag som Bevis paa, at der atter — efter de voldsomme Begivenheder — blev bygget paa Bjørnkjærs Grund. Denne Gang har man ikke haft Brug for Kælder og har derfor fyldt Kælderrommet i Taarnet med nærmest forefundne Materiale, som netop har været Nedrivningsmateriale og tilfældigt henkastede Genstande.

Vestre Borgbanke er af meget større Omfang end østre, og Undersøgelsen af dens Overflade frembød helt andre Forhold svarende til en senere Tid, nemlig — som vi senere skal se — til den fra Folkevisen kendte Borg; men ved Snitgravning har Arkitekt Smidt ca. 1 Meter under Overfladen paavist Bygningsrester og bl. a. fundet en smuk Formsten af halvcirkelformet Tværnsnit.

— — —

I Hads Herred er der Tradition for at kalde Bjørnkjær »Marsk Stigs Borg«, ja selv Adelsaarbøgerne nævner Marsk Stig som Ejer af Bjørnkjær, dog er der vedføjet et Spørgsmaalstegn.

Kan vi ud fra, det vi nu ved, afgøre dette Spørgsmaal?? — Vi forsøger!

Hele Bjørnkjæranlægget har krævet store Arbejdsstyrker og har været beregnet til stærkt Forsvar. Der har paa Bjørnkjærs Borgbanke paa Marsk Stigs Tid staaet to store, smukke, romanske Munkestensbygninger. Der er i Taarnkælderens Brønd fundet Beviser paa, at der har været ført »Herreliv« paa Borgen, hvis Ejer muligvis paa Udenlandsrejse — maaske i Sydfrankrig — har set Tilvirkning af stærke Alkoholrikke og har smagt paa og fundet saadan Behag i disse, at han herhjemme har gennemført Forsøg paa ogsaa her under vore Himmelstrøg at fremstille de stærkt virkende og oplivende Vædske. Det maa have været en Stormand. — M a a s k e M a r s k S t i g ! —

Borgen har staaet i Nærheden af Kattegats Kyst, som Marsk Stig og de andre fredløse Stormænd beherskede. Marsk Stig ejede Møllerup i Djursland, Bjørnsholm Øst for Ebeltoft; han havde bygget sig en fast Borg paa Hjelm; han satte sig fast i Brattingsborg paa Samsø; han ejede Eskebjerg (det nuværende Schelenborg) paa den store fynske Halvø Hindsholm. Ogsaa i Bjerre Herred ejede Marsken Gods, saa det er ikke usandsynligt, at han ogsaa har haft en fast Borg i Hads Herred.

En saa stærk Fæstning som Bjørnkjær kan ikke paa dette Sted have henligget som »neutral« under den uforsonlige Strid mellem Kong Erik og de fredløse. Hvis den havde tilhørt Kongen eller en af hans Mænd, vilde Marsk Stig og hans sammensvorne have gjort Landgang for at ødelægge Borgen. Hvis den har været i Marsk Stigs Eje, eller der har siddet en Marsken venligsindet Mand paa den, saa vilde den før eller senere være blevet belejret af Kongens Krigsmagt og taget ved List eller Magt.

Borgen er bleven taget, plyndret, nedbrændt og nedrevet, og Tomten har henligget i Aartier, inden der atter er opført en Bygning paa dens Fundament.

Jeg synes, at vi fik Ruinen til at tale et ret tydeligt Sprog: Bjørnkjær har efter al Sandsynlighed tilhørt Marsken (eller en af hans haandgangne Mænd). Borgen er blevet ødelagt af de kongetro og har derefter henligget som Ruin i et længere Tidsrum — maaske lige til Freden i 1309, af hvis Bestemmelser det bl. a. fremgik, at af de fredløse maatte de egentlige Kongemordere aldrig vise sig i Danmark, hvorimod deres medskyldige maatte vende tilbage til Landet og overtage saavel deres Fædrene- som

deres Mødrene Arv; »men det skulde bero paa Kongens Naade, om de maatte forblive her i Landet, eller de skulde nyde Indkomsterne af deres Gods i Landflygtighed«.

Som før nævnt blev der atter efter Aartier bygget paa Bjørnkjærs Syld: Den tidligere Ejer eller hans paarørende er vendt tilbage og har overtaget sine Rettigheder og har opført en Bygning paa Taarnkælderens Mure.

Sammenholder vi nu disse ved Udgravningen vundne Resultater med de i denne Skildrings Begyndelse omtalte gamle Dokumenter vil Sandsynligheden for, at Marsken har ejet Bjørnkjær — eller at en af hans Slægt har været dens Ejer — nærme sig til Vished, idet Bjørnkjærs senere Ejere af Kalfslægten synes at have været beslægtede med Marsk Stig.

I. I en Forening, som Marsk Stigs Sønesøn, den yngre Marsk Stig, sluttede med Claus Limbek i Aaret 1362 er Hr. Erland Kalf den første af Marskens »Forlovere« *) og nævnes paa Dokumentet før Marskens Brodersøn, og maa altsaa antages at have staaet ham nærmere end Brodersønnen. Men Kalfslægten sidder netop som Ejer af Bjørnkjær. Om Erland Kalf har ejet Bjørnkjær kan ikke bevises, men der er stor Sandsynlighed for, at hans Søn, Jep Kalf, boede paa Bjørnkjær.

Jep Kalf ejede meget Gods i Hads Herred, bl. a. i Gylling, og i Bjerre Herred havde han Lod i Palsgaard, som Marsk Stig ogsaa havde haft i sin Tid. Men selv om det ikke af Dokumenter fremgaar, at han har ejet Bjørnkjær, er der meget, som taler for, at dette har været Tilfældet: I Gylling Sogn findes ud mod Kattegat en Lavning, som bærer Navnet »Kalvs mae« = Kalfs Made**), i Gosmer Sogn findes en anden Lavning, som hedder »Jeppes mae« = Jep's Made. Foran denne — ud mod Havet — ligger en afbrudt, noget spinkel Dæmning, som har opstemmet Vandet fra den lille Bæk, som kommer fra Vandmosen og fra Bjørnkjærs vandfyldte Grave —, til en Mølle. Her lige ud mod Havet var der i gamle Dage en Vandmølle, om hvilken man intet sikkert ved udover det, at Stedet endnu den Dag i Dag kaldes »Jeppes Mølle« = Jep's Mølle. — Traditionen kan godt pege helt tilbage til Jep Kalf, og da vi i Midtergraven paa Bjørnkjær ved Udgravningen fandt et godt stort Stykke af en Kværnsten, som ikke kan have hørt til en Haandkværn, maa den antages at have hørt til i Jep's Mølle; og omvendt slutter vi os til, at Jep maa have ejet Bjørnkjær.

Jep Kalfs Søn, Niels Kalf, ejede Bjørnkjær; han var gift med Abel Thygesdatter, som var eneste Datter af den mægtige Tyge Puder paa Højby i Gosmer Sogn.

II. Et Skøde til Kirken melder, at 1427 tilskødede Abel Thygesdatter, Niels Kalfs Efterleverske, Biskop Ulrik Bjørnkjærs Gaardsted, Husby Mark og

*) Kautionister.

***) Eng eller Sig.

Husby Skov, 3 Gaarde i Malling, 4 Gaarde i Smederup, 1 i Ørting, 1 i Morsholt, 1 i Ondrup, et øde Byggested i Gylling samt en Gaard i Søvind og 2 Gaarde i Brigsted i Voer Herred.

III. 1469 nævnes Tyge Kalf, en Søn af Niels Kalf og Abel Tygesdatter, som Ejer af Bjørnkjær og Tvenstrup.

IV. Sidste Gang Bjørnkjær nævnes i skriftlige Dokumenter er i en Lovhævd af 1509, hvori foruden Husby Skov, nævnes »Bjørnkjær og al Bjørnkjærs Vold«.

— — —

Hvordan det Bjørnkjær, som genopbyggedes efter den langvarige Fejde, har set ud, kan vi — selv nu efter den foretagne Undersøgelse — ikke med nogen Sikkerhed udtale os om, ejheller om den igen er opstaaet som en stærkt beskyttet Borg; man maa snarest antage, at da Gravene ikke er oprensede efter den voldelige Nedrivning, saa har Volde og Grave ikke haft saa stor Betydning, som da den første Borg knejste over Voldene.

Paa den vestre Borgbanke paaviste vi ved Gravning mod Øst en ret stor rektangulær Stenbrolægning lige overfor østre Borgholm; denne Brolægning har sikkert været Gulvet i Salhuset (»Salset«), altsaa det egentlige Beboelseshus for Borgherren. Nord for dette Sted — altsaa paa Borghøjens Nordøsthjørne — fandt vi et mindre, rundagtigt eller tilnærmelsesvis ottekantet Parti, bestaaende af Stenbro, hvorpaa faststampet Lergulv; her, mener vi, har Jomfrutaarnet (Jomfruburet) staaet. Mod Vest fandt vi Spor af Staldene; ved en stor Sten fandt vi en Del halvt forkullet Korn, et Par Spænder af Seletøj eller Ridetøj og derudenom i Tusindvis af halv- eller helbrændte Stykker af Ler, som havde været klinet paa Straa. Mod Sydøst skraaner Borgbanken mere jævnt nedad mod en tilsyneladende Forhøjning i Graven; her har sikkert mod Borgens sidste Tider været fast Kørevej over Graven, men i Middelalderen har der ogsaa her været en Bro og derindenfor Borgeleddet. Midt paa Pladsen opgravedes i hundredevis af Knogler: Rester af Maaltiderne, som ganske simpelt kastedes ud af Vinduerne; der var Knogler af Ko, Hest, Hjort, Vildsvin, Tamsvin, Raadyr, Gaas og Fisk.

I Gravene fandtes en smuk Spillebrik (Dambrik), et Stykke af en stor Møllesten (Glimmerskifer med Granat). Desuden fandtes paa østre Borgholm en smuk Bordkniv, Laasetøj til en Dør, 2 Nøgler, en Smeltedigel, 2 Armbrøstbolte og et enkelt lille Stykke af en Armbrøst; der fandtes ogsaa en Mængde Brudstykker af Krukker og Kander, enkelte af tysk Stentøj fra Tiden omkring Aar 1400.

— — —

Staar man paa den store Borgplads og ser sig om — ser nedad den brede let skraanende Vej, som har ført ind gennem Borgeleddet til Borggaarden — kan man staa og drømme sig tilbage til de fjerne Tider, da Niels Kalf og Abel Tygesdatter sad som Herrefolk her. — De ejede meget Gods, var meget velstaaende og velansete Folk af Adelsslægt. — Man synes, at Salhuset staa

der mod Øst, knejsende højt med sine tvende Stokkelag, bygget som det er af solidt Ege-Bindingsværk og med Svalegang udfor andet Stokværk. Ved »Salset«s Gavl staar Jomfrutaarnet, »Jomfruburet«, der ligesom Hovedbygningen er tækket med »Rør hint skønne«. Midt i Borgegaarden hvælver sig over én den ofte og altid i varme Sange besungne Lind, og der i Vest er Staldene, hvor Svende og Smaadreng er i Færd med at sadle Hestene og har travlt med at holde Styr paa Hundekoblet. — Det hele er omgivet af Planker: en stærk Palisaderække, som staar tæt langs hele Borghøjens Rand.

Omme bag »Salset« gaar Broen over den dybe Midtergrav til Borgens »Kærne«, »Stenhuset«, Fæstningstaarnet paa østre Borgholm. Udenfor Gravene gaar man ind i »Rosenlunden« og Urtegaarden, hvor Helse- og Krydderurter staar i smukt holdte Bede; derudenfor igen de dyrkede Marker og de dybe dunkle Skove, hvor Elvepigerne om Natten svæver over lave Skovenge, og hvor Nisser og Troldtøj holder til i Kæmpehøje og »Jynovne«; og — langt derude i Sønderskoven staar, omgivet af endnu mørkere Mystik, Oldtidens Stenalder for gamle hedenske Guder.

— — —

En voldsom Støj fører pludselig én tilbage fra Drøm til Virkeligheden: Stedets Ejer, vor altid elskværdige Vært Proprietær Viggard paa Gersdorffslund, er paa Rævejagt, og nu har Gravhunden faaet »Mikkel« ud af et af de mange Rævehuller derinde i Nældekrattet.

— — —

Vi genoptager Traaden i Bjørnkjærs Historie. Bjørnkjær nævntes sidste Gang i 1509; men i Aaret 1559 nævner et Skøde for første Gang Gaardnavnet »Porsborg«, idet Jørgen Rosenkrans nævnte Aar foruden andet Gods tilskødede Kronen Porsborg. — Bjørnkjær og al Bjørnkjærs Vold er oplugt af Porsborg, og vi maa regne med, at den adskillige Aar forud er begyndt at gaa i Forfald og er bleven øde og forladt som ubeboelig, da Porsborg byggedes paa det Sted, hvor nu Gersdorffslund ligger.

Det ældste Minde om Bebyggelse paa Bjørnkjær er et Par graa, noget plumpe Lerkarstykker, hvoraf det ene bærer et Ornament, bestaaende af 4 klodset indridsede Bølgelinier. Disse Skaar stammer fra Tiden omkring ved Aar 1100.

I godt 4 Aarhundreder, fra Kong Niels' til Christian den Andens Tid, har Bjørnkjær dannet Rammen om skiftende Tidens og Slægters Liv; og det har ikke altid været Fredstider. Megen Ufred, Krig og Hærgen har Bjørnkjær været udsat for: Vendernes Hærgen langs Danmarks Kyster strakte sig helt herop til disse Egne, ja endog helt op til Mols. Minder om den Tids Rædsler har vi endnu tydeligt for Øje netop her i Bjørnkjærs umiddelbare Nærhed: fra Spøttrup Ballen og helt op til udfor Dyngby kan man paavise mere eller mindre tydelige Rester af den gamle »Margrethevold«, hvoraf et næsten ubeskadiget Stykke kan ses i Aarhus Amts Gymnastikforenings Idrætspark ved Boulstrup Strand. — Fejden mellem de fred-

løse og Kong Erik Menveds Folk var langvarig og uforsonlig og medførte Bjørnkjærs Ødelæggelse; — og næppe var der atter bygget paa Borgbankerne i Vandmoseskoven, før Ufredstider atter brød ind over Danmark og ikke mindst Østjylland, da Grev Gert med sine Lejetropper oversvømmede Jylland. Bjørnkjærs Ejer har sikkert ogsaa i denne onde Tids Opgør maattet tage sit Parti og — de Ulemper, det førte med sig.

Til sidst har vel Tidens Tand gjort Bjørnkjær uanvendelig til Beboelse, eller nye Tidens Synsmaader har medført, at man ansaa fortsat Ophold paa den skumle Gaard i Vandmosen for uønskelig og ikke passende til Tidens Krav. Det gik i hvert Fald som Blicher slutter sit Digt:

»Nu ligger Bjørnkjær Slot i Grus
under Tidsel og Nælder;
de hvælvede Sale er Uglens Hus,
og Ræven bor udi dyben Kælder.
Saa lad da Tidens Strømme henrinde;
i Sangen lever dog Bjørnkjærs Minde«.

I »Museet for Odder og Omegn« staar opstillet alle de ved Undersøgelsen af Bjørnkjærs Ruin fundne Genstande lige fra Formsten og Murstykker til Redskaber og Brugskar, men fremfor alt den enestaaende Samling fra Brønden i Taarnkælderen.

Man kan se Munkesten med Spor efter Dyr, som har løbet henover Stenene, mens de som nystrøgne Lersten laa til Tørring paa Teglværkspladsen; man kan følge Brugskars Udvikling gennem Aarhundreder; man kan følge Gangen i Brændevinsbrændingens Fremgangsmaade. — Kort og godt: Man faar et stærkt Indtryk af hine fjerne Tidens primitive Livsførelse.

Krukke fra Bjørnkjær.

Erindringer.

Af R. P. Randsløv.

III. Manddomsaarene.

1887 var der Husflidsudstilling i Skanderborg. Saa vidt jeg erindrer, var det Lærer Meldgaard i Bjedstrup, der var Formand for Udstillingen, og jeg havde da ogsaa faaet en beskedent Plads blandt dem, der ordnede de udstillede Ting. Husfliden den Gang var jo noget forskellig fra, hvad man ser nu om Dage, da de fremstillede Husflidsgenstande har et mere haandværksmæssigt Præg med lange Rækker af ensartede Ting. Den Gang var der hverken Husflidsskoler eller Kursus. Det var ihvertfald ikke kendt ude paa Landet. Enhver arbejdede paa egen Haand og paa sin egen Facon med de ofte primitive Midler, der da stod til Raadighed. Men det skal siges til de Gamles Ros, at de paa ingen Maade stod tilbage for Nutidens Husflidsfolk, der dog har langt bedre Redskaber og Materialer. Den Tids Folk lavede som Regel de Ting, der skulde bruges i Bedriften, Skafter til Grebe, Spader og Skovle, Kasteskovle til Brug paa Loftet, Reservedele til Arbejdsvognene, Vognstænger, Hammeltøj og meget mere. Og Kvinderne lavede ogsaa selv det solide Tøj, som hele Familien brugte. Man dyrkede selv Hørrer, der efter adskillige Processer blev forvandlet til Lærred. Og Faarene, der leverede Ulden til Vadmelet, holdtes jo den Gang i enhver Bedrift. De Gamle havde stor Sikkerhed i at fremstille de Ting, der skulde bruges, hvad enten det var i Huggehus eller ved Spinderok. Det var ofte overordentlig fine Ting, der blev lavet, ikke alene som Frugt af lang Øvelse, men ogsaa fordi Fremstilleren havde et aabent Øje baade for Soliditet og Korrekthed i Formen. Og det bar Udstillingen i 1887 da ogsaa Vidne om. Jeg har ikke Præmielisten ved Haanden, men jeg husker neppe fejl, naar jeg siger, at Hovedmængden af de Præmier og Diplomer, der blev uddelt ved denne Lejlighed, gik til gamle Folk.

Efter at have deltaget i Kantonnementsøvelserne Efteraaret 1888 overtog jeg efter Hjemkomsten min Fødegård og blev gift med min Forlovede, Anna Emilie Hansen, en Plejedatter af Pastor Deichmann-Branth i Snestrup. De første Aar forløb i forholdsvis Ro. Af udenoms Ting havde jeg den Gang kun Skytteforeningen, Afholdsforeningen, Plantningsforeningen og Stillingen som Kirkeværge. Det af disse Hverv, der gav mest Arbejde, var ubetinget Skytteforeningen. Om Sommeren var der Skydning hver Søndag, og der øvedes Gymnastik i det frie om Sommeraftnerne en eller et Par Gange ugentlig. Om Vinteren øvedes Gymnastiken om Helligdagene, og da havde vi altid til Huse i en eller anden Kjørelade. — For at blive fri for Punscheriet, saa snart der kom et fremmed Menneske, havde jeg meldt mig ind i en Afholdsforening. Dette førte til, at der blev oprettet en stedlig Afholdsforening, og at jeg blev

dens Formand. Afholdssagen var ret paakrævet den Gang, da det var saa billigt at drikke sig fuld. En Flaske Brændevin kostede kun 27 Øre. En Mand, der arbejdede for mig om Høsten og ellers naar der var andre Arbejder at udføre, tog sig af og til nogle Fridage og nogle store Glas. Da han en Gang var bleven borte en 2—3 Dage i en travl Høsttid, bebrejdede jeg ham dette, da han kom igjen. Under vor Samtale om dette Emne udviklede han, at han nu havde været fuld i to Dage for 27 Øre, og han havde ikke faaet andet til Livets Ophold i de to Dage end denne Flaske Brændevin. Det kunde han absolut ikke have levet for, saa han var lige ved at regne Fuldskaaben for en økonomisk Foranstaltning. Jeg gjorde ham dog opmærksom paa, at han var bleven svækket af Drikkeriet, og han maatte da ogsaa indrømme, at dette var en Skyggeside ved de ellers lyse Dage i Sengen med Flasken ved Siden. — Senere steg Prisen paa Brændevinen. Jeg mindes en Historie om en Smed vester ude, der hævdede, at en Flaske Brændevin var ærlig for 72 Øre værd, som den da var steget til. Med Krigsaarene steg Prisen saa voldsomt, at »den fattige Mands Snaps« blev til den rige Mands Snaps. Afgiften blev heldigvis sat saa højt, at Folk kunde forvare sig for den, og dette har fremmet Ædrueligheden, saa Brændevin nu er en Sjældenhed i Landhohjem, hvor den en Gang hørte til Livsfornødenhederne. — Jeg vil dog tro, at vor Afholdsforening i 1888 og følgende Aar var paa sin Plads den Gang og ogsaa ydede et om end maaske nok beskedent Bidrag til Fremme af Ædruelighed.

I December 1891 var der Sogneraadvalg i Riis. Der skulde vælges tre Medlemmer til Ousted-Taaning Sogneraad, og jeg blev da valgt som det ene. I det første Sogneraadsmøde derefter, den 28. December, blev jeg valgt til Formand. Mange unge Mænd har et voldsomt Mod paa at faa med offentlige Sager at gøre, og jeg havde vel ogsaa en Rem af Huden. Dertil kom, at det smigrede min Forfængelighed i saa ung en Alder — jeg var kun 32 Aar — at blive sat i Spidsen for den ikke saa helt lille Kommune. Kun sent opdager jeg saavel som saa mange andre unge Reformatorer, hvor ringe Tilfredsstillelse der er ved at have med offentlige Sager at gjøre. — Det offentlige Liv giver megen Tidsspilde, mange Udgifter og Skuffelser og kun liden Tak til Løn. Vel ved jeg, at der er nogle, for hvem det offentlige Liv bliver en Levevej. Det er »Bensamlerne«, der altid forstaar at faa fat paa de Hverv, der er godt aflagte. Men jeg maa sige, at jeg har aldrig haft rigtig Held med mig i den Retning. De »Ben«, jeg har faaet, har enten været meget magre eller helt »kjødløse«. Som nu f. Eks. Stillingen som Sogneraadformand. Det første Aar gav den mig 80 Kr. i Medhjælpssum. Aaret efter fik jeg, om jeg husker ret, 125 Kr., og det tredje Aar 180 Kr. — Saa havde jeg ingen Forpligtelse til at udføre Formandsarbejdet længere, og jeg havde da ogsaa faaet nok. Da man imidlertid opfordrede mig til at blive ved, gik jeg efter nogen Snakken frem og tilbage ind paa at sætte, hvis Medhjælpssummen blev forhøjet til 200 Kr. Dette mente Medlemmerne imidlertid ikke at kunne gaa med til, og jeg gled saa ind i de Meniges Rækker. Jeg har altsaa, som det vil ses, i tre Aar haft et kommunalt »Ben«, men jeg kan dog ikke sige, at det i nogen større Grad bidrog til at styrke min Økonomi. Og dette var dog et af de bedre »Ben« af dem, der faldt af til mig. En kjendt Folketingsmand kom en Gang og betroede mig, at han havde tænkt, jeg skulde være Formand for Overformynderiets Laanebestyrelse i Skanderborg Amt. Hvis jeg vilde være det, skulde han tale med Justitsministeren om Sagen. Jeg indvilligede saa i at tage mod Hvervet, idet jeg gik ud fra, at man maatte da vel faa sit Arbejde betalt for saadan en offentlig Bestilling. Da min Kone hørte, hvad der var

Udsigt til, og hvem der vilde være min Talsmand, sagde hun straks: »Saa kan du være vis paa, at Bestillingen er ulønnet. Havde der været noget at tjene ved den, havde han (Folketingsmanden) selv taget den!« Det viste sig, at min Kone for saa vidt havde Ret, som Hvervet var ulønnet. De Arbejder, der var knyttet til Bestillingen, udførte jeg pr. Honnør i ca. 25 Aar. Da jeg gik af, fik jeg en anerkendende Skrivelse fra Justitsminister Zahle. Æren er jo et fagert Træ i Skoven, men den Føde, der gror paa det, er tynd. —

Som Sogneraadsformand var jeg 3. Marts 1892 med til Indvielsen af Skanderborg Amtssygehus, der blev bygget Aaret før og nu stod færdigt. Saa vidt jeg husker, var vi 36 Sogneraadsformænd med ved denne Lejlighed, idet vistnok alle Amtets Kommuner var repræsenterede. Seminarieforsøger Bojsen fra Gjedved var den Gang Medlem af Aamtsraadet, og han talte ved Indvielsen for den nye Sygehuslæge Mikkel Hindhede, som Bojsen i særlig Grad havde lagt sig i Selen for ved Antagelsen.

Jeg mødte ogsaa som Valgmand ved Landstingsvalget i Horsens den 19. Septbr. 1894. Jeg havde der den Glæde og store Tilfredsstillelse at kunne stemme paa min gamle Lærer fra Højskoletiden, P. Bojsen i Gjedved, der ved denne Lejlighed blev valgt ind i Landstinget. Af Venstre blev desuden valgt Gaardejer P. Jensen, Lysholt v. Vejle, medens Højre valgte Grev Mogens Frijs og Smed Schultz, Fredericia.

I Politikens Ødemarker.

I Indledningen til disse Erindringer anførte jeg nogle Ord af Digteren Henrik Pontoppidan, hvor han gaar ud fra som en Mulighed, at vi ofte ved at tænke tilbage paa vort Liv vil komme til at græmme os over mange af de Svinkeærinder og Afvigelser fra den slagne Landevej, som vi i vor Livsvandring har gaaet. Skulde jeg nævne et saadant Omraade, hvor jeg kunde have Grund til at angre et af mine — maaske nok lovlig mange — »Svinkeærinder«, saa skulde det i særlig Grad være det, jeg foretog mig, da jeg i Slutningen af forrige Aarhundrede lod mig friste ind paa det politiske Overdrevs Omraade. Fra mit Barndomshjem var min Interesse for det offentlige Liv blevet vakt allerede i Barndomsaarene. Min Fader var ivrig Modstander af Grundlovsendringen i 1866. Ousted-Taaning Sogne hørte den Gang til Brædstrupkredsen, og der var Rasmus Mathiassen i Emborg valgt. Da hans Stilling i Grundlovssagen, hvor han altid fulgte I. A. Hansen, var noget vaklende og ubestemt, havde dette til Følge, at min Fader bekæmpede ham baade i Pressen og ellers, hvor der var Lejlighed dertil. De mange Samtaler og Forhandlinger, der i den Anledning førtes i mit Hjem, og som jeg saa ofte var Vidne til, gav min Drengfantasi et stærkt Indtryk af, at der forbedredes noget som var forkert, og som det vilde være kommende Generationer forbeholdt at faa rettet. Vel nok paa Grund af den stærke Modstand stillede Rasmus Mathiassen sig ikke ved selve Grundlovvalget 4. Juni 1866. Da valgtes Nejsigieren Lærer Dahl i Aale. Hans Opgave var vist udelukkende at stemme mod den reviderede Grundlov, og han stillede sig derfor ikke igjen ved Valget i Oktober samme Aar, da Kroejer C. F. Faaborg, Tebstrup, valgtes.

Min Fader og Rasmus Mathiassen havde ellers ikke før været Modstandere i Politik. Far har herom fortalt mig følgende: I Begyndelsen af Halvtredserne repræsenterede Mathiassen Brædstrupkredsen. Saa i 1854 var det vist, at han kom til min Fader og bad ham løse sig af i nogle Aar, da han skulde have sin Gaard bygget om. Han vilde helst være fri for politisk Virksomhed, saalænge dette Arbejde stod paa, og det lyder næsten som et Even-

tyr, at en saadan Underhaandsaftale virkelig lod sig praktisere. Vælgerne havde selvfølgelig ingen Anelse om Sagen, men Mathiassen stillede sig ikke ved Valget i Juni 1855, og min Far blev valgt og repræsenterede Brædstrupkredsen i Aarene 1855—57. Saa var Valgperioden udløben. Min Far var godt ked af Rigsdagslivet og vist især af at være borte fra Hjemmet. Mathiassen stillede sig saa igjen i Juni 1858 og valgtes da ved Kaaring. Han havde nu faaet sin Gaard bygget om, og kunde saa mere udelt hellige sig Politiken. Han repræsenterede derefter Kredsen indtil 1866, da han som nævnt ikke søgte Genvalg paa Grund af den Modstand, hans vaklende Stilling i Grundlovssagen havde fremkaldt.

De stærke politiske Brydninger i Firserne og Halvfemserne, da Estrup udøvede et næsten diktatorisk Styre, kunde heller ikke andet end vække min Uvillie mod al Magtpolitik. Vel ved jeg, at der er dem, som mener, at al Politik kun er et Spørgsmaal om Magt. Her til Lands er Magten jo nu delt mellem forskjellige Faktorer, der helst maa snakke sig tilrette, hvis et godt Resultat skal naaes. Alle diktatoriske Bestræbelser, fra hvilken Side de end kommer, har altid været mig imod.

Da Agrarbevægelsen i Halvfemserne kom frem, fandt jeg saa meget godt og rigtigt i dennes Program, at jeg sluttede mig til den og tog Del i Agitationen for dens Krav. Jeg havde haft adskillige nærliggende Eksempler paa, hvor uretfærdig f. Eks. Hartkornsbeskatningen var, og fandt, at man paa saa mange Omraader brugte Landbruget som Pakæsel, saa der var al Grund til her at tage et Tag i med, om disse Forhold kunde blive rettede til det bedre. Siden har jeg desværre gjort den Erfaring, at Skatteomlægning ikke er det samme som Skattelettelse, tværtimod. Saa snart der røres ved Skatterne, er det altid i opadgaaende Retning. Her er dog vist ikke Stedet til at komme nærmere ind paa disse Forhold.

Jeg har nævnt, at jeg kunde være tilbøjelig til at angre mit Svinkeærinde ind paa de politiske Ødemarker. Det er især Vælgermøderne, der har givet mig Afsmag for Politik. Dette Aften efter Aften at skulle »optræde« med den samme Lektie i røgfylde, kolde Lokaler, som oftest for en støjende og uvillig Forsamling, der i mange Tilfælde lægger mere Vægt paa Brandere, Slagord og Vittigheder end saglige Oplysninger, er jo ikke tiltalende, saa lidt som det er tiltalende, at det altid er Overbudspolitikken, der er den stærkeste paa Vælgermøderne. Jeg har en Gang været med til sammen med den nuværende Formand i Folketinget, Hans Rasmussen, at holde 18 Vælgermøder ud i Træk. Jeg betingede mig blot, at jeg vilde have Søndagene fri. Jeg tror for Resten, at Rasmussen kneb sig et enkelt Helligdagsmøde paa et Sted, hvor Fællesmøderne ikke naaede til. At det heller ikke altid var saa nemt at komme omkring til Vælgermøderne dengang som nu, da Bilerne fører Folk omkring fra Sted til Sted, vil let kunne forstaas. Jeg har travet mange Mil til og fra disse Møder. Den Organisation, der burde have betalt Befordring, lededes for Skanderborgkredsens Vedkommende efter meget økonomiske Principper af Redaktør Friis. De direkte Udgifter til Jernbanebilletter og en Kop Kaffe i Ny og Næ fik jeg dog godtgjort, naar jeg mødte med min Regning. Jeg har saaledes efter en Valgkamp i Skanderborgkredsen engang faaet udbetalt den svimlende Sum af 51 Kr. 61 Øre.

Vælgermøderne trak gjerne ud til Midnat eller længere. Var der saa en behjertet Meningsfælle, der tilbød Natteleje, tog jeg tidt mod Tilbudet for at være fri for at traske hjem om Natten. Men denne Mulighed hørte ikke just til det almindelige. Jeg husker en Gang fra et Møde i Blegind, da jeg midt

om Natten maatte gaa de 2—3 Mil, der er fra Blegind til Taaning. Mødet var trukket ud til henad Midnat, og jeg haabede saa smaat paa, at én skulde tilbyde mig Husly for Natten, men der kom intet Tilbud. Jeg havde ingen Befordring og der gik ingen Tog fra Hørning ved denne Tid paa Døgnet. Jeg havde derfor intet Valg, Apostlenes Heste maatte holde for. Ved denne Tid færdes der ikke mange paa Vejene. Jeg tror ikke, jeg mødte et eneste Menneske paa hele den lange Vej. Ved Skanderborg Banegaard var der nogen Vognrangering, og der var da altsaa Folk vaagne. Jeg satte mig et Øjeblik paa en Stendyngge for at hvile og fortsatte saa min Vandring til Hjemmet, som jeg naaede Kl. 3 om Morgenen. — Det vil forstaaes, at man efter en saadan Omgang Vælgermøder kunde blive slemt afrakket.

Vælgermøderne kunde selvfølgelig ogsaa have sine oplivende Momenter og havde det ikke saa sjældent. Jeg husker saaledes fra et Møde i Svejstrup. En Mand, der var min gode Ven, men iøvrigt en af mine ivrigste Modstandere, var gaaet et Par Mil for at komme til Svejstrup og bekæmpe mig. Han var mødt i god Tid, og Folk havde set ham gaa frem og tilbage udenfor Forsamlingshuset og memorere paa den Tale, han vilde holde om Aftenen. Da saa det store Øjeblik kom, og han var kommet op paa Talerstolen, gik han helt istaa, og det var ham ikke muligt igjen at faa fat i den Silkesnor, han havde spundet til min Ødelæggelse. Det hjalp heller ikke, da man nede fra Forsamlingen begyndte med opmuntrende Tilraab som »Hør!«, »Er der mere« o. l. Paa det sidste Spørgsmaal svarede han for Resten ærgerlig og i en gnaven Tone: »Ja, der er!«, hvorpaa han trak en Lap Papir op af Vestelommen, hvor han vel maa have haft Hovedpunkterne af den Tale, der skulde haft en saa ødelæggende Virkning paa min politiske Tilværelse. Talen blev imidlertid aldrig holdt, for Taleren kunde heller ikke læse, hvad der stod paa Papiret. Da Tilraabene fra Forsamlingen efterhaanden blev mere og mere nærgaaende, formanede Redaktør Rasmussen dem til at høre Manden i Ro. Men derpaa blev svaret, om Redaktøren da vilde forlange, at de skulde tage den uheldige Agitator alvorligt. Og saa vandrede Manden ned af Tribunen og kom ikke op igjen den Aften. Vi fulgte for Resten ad fra Mødet et langt Stykke af Hjemvejen, og medens vi vandrede langs Bredden af Mossø, og Lynene glimtede og Tordenen rullede i det fjerne, gik han og udviklede for mig de Tanker, han ikke fik Held til at fremføre paa Talerstolen i Svejstrup.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa de mange Valgkampe — vist nok fire — som jeg har deltaget i, de fleste som bekjendt med negativt Resultat. Naar Socialdemokrater og Radikale stod sammen havde de Flertallet, og da jeg i 1903 blev valgt, var der kommen en Kurre paa Traaden mellem de Allierede, og de gik til Valg hver med sin Kandidat. Men da slap jeg altsaa ind i det forjættede Land, og nu gjaldt det saa om, hvorvidt jeg kunde fylde en Plads i Rækkerne. Jeg har aldrig rigtig kunnet med de yderliggaaende Retninger, og det var derfor naturligt, at jeg paa Rigsdagen sluttede mig til den lille moderate Venstregruppe, der derefter kom til at bestaa af 12 Medlemmer i Folketinget, medens den i Landstinget havde tre, Dalsgaard, Ejsing og Jørgen Pedersen. Gruppen i Folketinget bestod foruden af mig af Aadal, Berntsen, Jensen-(Flø), Jensen-(Toustrup), Jørgensen-(Ougtvad), Lohmann, Neergaard, Rasmus Nielsen, Ousen, Petersen-(Dame) og Søren Svendsen. — Neergaard var Gruppens Formand. Forholdet mellem os og Reformpartiet, der jo den Gang havde dannet Regjering, var til at begynde med ikke særlig varmt. De havde jo bekæmpet os Forligsmænd og reduceret os til det lille Tal, vi nu udgjorde. Nu saa de nærmest lidt skævt til os og gav os ikke

mere »Plads i Solen«, end vi selv kunde tilkæmpe os. Jeg tør dog paastaa, at der inden for vor lille Gruppe var Folk, hvis Meninger havde Vægt, og hvis Ord der blev lagt Mærke til. Jeg husker saaledes en Dag, Neergaard havde talt om et Spørgsmaal, der da var til Behandling. Det var ikke altid saa let at faa Ørenlyd i Tinget, men Neergaard hørtes altid med Opmærksomhed, og da han den Dag havde talt, kom en af Reformpartiets Mænd hen til mig og sagde, at nu var der egentlig ikke mere at sige om den Sag. — En Dag, jeg fra Tilhørerlogen overværede et Møde i Landstinget, tog Jørgen Pedersen der Ordet i en Sag om Forøgelse af Folketingsmedlemmernes Antal. — Øjeblikkelig samledes Tingets Opmærksomhed om ham og hans saglige og vægtige Indlæg. Det var aabenbart, at hans Ord ikke blev talt for døde Øren.

Men hvordan fandt jeg mig selv tilrette med Rigsdagslivet og det daglige Arbejde? Ja, der er ingen Tvivl om, at mange af Tingmændene havde lettere ved at sætte sig ind i Rigsdagsarbejdet og de Former, hvorunder dette øvedes, end jeg. Harald Jensen sagde en Gang, at man stod Fare for at blive skør i Hovedet, hvis man

skulde læse alt, hvad der efterhaanden blev dynget op paa Ens Plads, og der er vel heller ikke saa overmaaade mange, der er i Stand til at mestre hele det politiske Klaviatur. Det er naturligt og ret og rigtigt, at de gamle og trænede Politikere tager sig af de mere betydende Sager og Ordførerskaber, og Nybegyndere maa nøjes med at tumle med de Opgaver, hvor deres Interesser og Viden gjør en Indsats mulig. Saa er der det ulyksalige Hensyn til Vælgerne. De forlanger af deres Repræsentant, at han skal give sit Besyv med. Nogle Tingmænd, der har let ved at tale, snakker med baade i Tide og Utide om alt muligt. Det gjælder ikke om at fremføre nye Synspunkter eller Ideer, men kun at Navnet kommer i Avisen. Det er heller ikke altid nemt at finde paa noget Nyt. En ældre Rigsdagsmand sagde en Gang, at alting var saa »oversagt«, saa det ikke var muligt at fremføre nye Tanker. En anden gammel »Rigsdagsrotte« havde den Evne, at han altid kunde sige nogle lige-gyldige Ord om enhver Sag, og om ham gik det Sagn, at naar han talte i Rigsdagen, saa vidste man, at han rejste væk Dagen efter. Han havde nemlig saa mange andre Jern i Ilden, men Hensynet til Vælgerne krævede, at hans Navn stod opført paa Talerlisten. — Hvorvidt jeg nu en Gang kunde gledet ind som et lille Hjul i Maskineriet, tør jeg ikke spaa om. Min Rigsdagstid blev jo ikke saa lang, men jeg kan egentlig ikke sige, at selve Lovmageriet i fremragende Grad havde min Interesse. Rigsdagslivet har jo sine Behageligheder, og det er altid interessant at kaste et Blik bag Kulisserne. Men at ofre hele sin Manddomsgerning paa det politiske Alter — nej, det tror jeg nu ikke vilde faldet i min Smag, og det var for saa vidt heldigt, at Vælgerne kasserede mig, da den treaarige Valgperiode var forbi.

Det var jo kun Smaaspørgsmaal, jeg som min Gruppes Ordfører kom til at tage mig af. Saaledes husker jeg, at ingen af mine Kolleger havde særlig Mod paa Rotteloven, og saa tilbød jeg at tage mig af den paa Gruppens Vegne. Et mere betydende Spørgsmaal var Loven om Ferskvandsfiskeriet, specielt Fiskeriet i Randers Fjord, hvor Ordførerskabet ogsaa blev betroet mig. Af

Folketingsmand N. Neergaard,
Ebeltoftkredsen.

andre Ordførerskaber, som tilfaldt mig, var Loven om Begravelseskasser og om Statsskovvæsenets Lønningsforhold. Men ved Siden af den egentlige Rigsdagsgerning er der mange andre Ombud, der falder i Tingmandens Lod at varetage. Snart skal man være Udvalg eller Enkeltmand fra Kredsen til Hjælp, naar disse har noget at føre frem for Ministre eller andre Myndigheder, og snart skal man hjælpe en til Forfremmelse eller en, som ingen Stilling har, til en saadan. Saa skal der skaffes Dokumenter og Aktstykker, og saa skal man søge at fremme ventende Afgørelser. Undertiden skal der lægges et godt Ord ind for Folk, som er i Trang, eller for nogle, som maaske har haft et eller andet Uheld i den Stilling, de indtager, og nu beder om, at Naade maa gaa for Ret.

Det daglige Liv paa Rigsdagen forløb, syntes jeg, ret kedeligt, og der var tilsyneladende ikke megen Opmærksomhed overfor de Visdomsord, der ofte i saa rigt Maal faldt fra Tingmændenes Læber. Kun naar de mere fremragende Førerskikkelser tog en Holmgang — og det hændte jo — begyndte man at lytte. Jeg har tidligere nævnt, at Neergaard altid havde Tingets Øre. Hans smukke Sprog og hans rolige, saglige og grundige Behandling af Emnerne, gav Respekt selv hos Modstandere. En anden Tingmand, der ogsaa blev hørt, var Borgbjerg. Selv om man ikke syntes om hans hensynsløse, tidt ubeherskede og agitatoriske Tale, kunde man ikke andet end beundre den glimrende Veltalenhed, hvormed han slyngede sine Sætninger ud i Salen. — Hvad der ogsaa kunde fængsle selv mere flegmatiske Naturer var Klaus Berntsens utrolige Slagfærdighed. De, der indlod sig i Disput med ham, skulde se sig godt for, om de kunde slippe nogenlunde helskindet ud af Turneringen. En Dag var han og den senere Landbrugsminister Anders Nielsen kommet lidt op at toppes om nogle Officerslønninger. Anders Nielsen var ikke nogen særlig behændig Debattør, og i Kampens Hede kaldte han Klaus Berntsen for brøsig. Anders Nielsen selv var ikke just brøsig, men hans Ydre kunde godt give en det Indtryk, stor, svær og robust som han var. I sit Svar udtalte Klaus Berntsen smilende det Ønske, at han »en Gang imellem kunde holde et Spejl op for Øjnene af det ærede Medlem«, saa vilde denne nok være noget mere forsigtig med at betegne sine Kolleger som brøsig.

En ejendommelig Skikkelse var Professor Birck, maaske nok den mest karakteristiske og ejendommelige Lovgiver af samtlige Tingets 114 Mand. Han var vist nærmest overbegavet, var i Besiddelse af en umaadelig Tungefærdighed og fremsatte sine Ideer og paradoksale Udtryk med en Hurtighed, der vist tidt satte Stenograferne paa Fortvivlelsens Rand. Altid saa man ham med den lille Shagpipe i Munden, og altid tumlede han med Problemerne og smaasnakkede undertiden med sig selv om deres heldige Løsning. En Kollega havde en Dag hørt ham sidde og docere sine Teorier for sig selv paa et vist afsides Sted. Rimeligvis har den lille Pipe heller ikke manglet ved denne Lejlighed. Men han var ikke kedelig at høre paa, naar man ellers kunde følge med i det hurtige Tempo, hvori han fremsatte sine Synspunkter.

En Politiker, som jeg synes ogsaa bør nævnes i denne Forbindelse, baade fordi han var fra Aarhus-Skanderborgegnen, men ogsaa og især, fordi han var en ejendommelig og særpræget Personlighed, var Nielsen-Jeksen. Han, der var født i Skjærring, var oprindelig Smed. Efter udstaaet Læretid var han i 7 Aar Bysmed i Herskind, og at han lagde Hammeren til Side for at svinge Ferlen skyldtes efter et almindelig udbredt Forlydende hans Svigerfader, der saa noget skjævt til Smeden som Svigersøn, hvorimod han vilde være tilfreds, hvis denne kunde møde frem med Eksamensbevis som Lærer. Nielsen tog

da fat paa Studeringerne, og i 1876 dimitteredes han fra Jellinge. Allerede Aaret efter blev han ansat som Lærer i Jeksen, og her virkede han i 30 Aar indtil 1907. Fra denne By stammer Efternavnet »Jeksen«, som siden fulgte ham, efter at han i 1895 var gledet ind i Politikernes Rækker som Folketingsmand for Skjoldlevkredsen. Som Politiker blev han skattet for sin grundige Indsigt og saglige Dygtighed, og hans Indlæg blev der altid lagt Mærke til, baade fordi de var sagligt underbyggede, men ogsaa fordi de prægedes af hans Personlighed, der aldrig fornægtede sit Udspring. »Smeden« og »Jyden« var i den Grad en Del af hans Natur, at de aldrig forlod ham. Naar han i en Debat blev rigtig varm, kom man ofte til at tænke paa »Smeden«, der nu tog til Forhammeren og slog, saa alle Modstandernes Korthuse og Spindelvævsargumenter bortvejredes som Avner for Vinden. »Jyden« kom frem i den uforstyrrelige Ro og det tørre Lune, hvormed han tog enhver Situation. — Naar han en Gang ved et Møde præsenteredes for Forsamlingen som »forhenværende«, gjorde han til megen Moro opmærksom paa, at her var han »nærværende«.

En Gang vilde Folketingets Formand gjerne have en Sag færdigbehandlet, inden Mødet sluttede, og da han hen imod Mødets Slutning syntes, at Nielsen-Jeksen trak Tiden lovlig længe ud med sin Tale, gjorde han ham opmærksom paa, at der endnu var en lang Række Talere indtegnede. »Ja, de naar jo næppe at faa Ordet i dette Møde«, svarede Nielsen og fortsatte roligt sit Foredrag til stor Fornøjelse for Tinget.

Den 24. Juli 1905 var hele den moderate Rigsdagsgruppe paa Møen, hvor vi efter Indbydelse fra Frede Bojsen var med til at fejre hans og hans Hustrus 25-aarige Bryllupsdag. Jeg rejste den 23. sammen med Landstingsmand Ejsing, som jeg traf undervejs. Vi overnattede i Vordingborg, og forinden vi rejste videre Dagen efter, var vi henne for at se Gaasetaarnet og Ruinerne af Ringmuren m. m. Ved Overfarten til Stege traf vi vore Gruppelæder, og ved Landstigningen stod vor Kollega Emil Petersen (Dame) og tog imod os. Ved Ankomsten til Rødkilde stod Frede Bojsen paa Trappen og hilste os Velkommen paa den ham egne hjertelige Maade. Efter en indtagen Frokost havde vi Lejlighed til at se Højskolen, den store Have og de nærmeste Omgivelser. I landskabelig Henseende er der overordentlig kjønt ved Rødkilde og paa Møen i det Hele taget, og hvem der har Øje herfor, kunde ikke undgaa at blive betaget af al den Naturskjønhed, som i saa rigt Maal er bleven den henrivende lille Ø til Del. Vi fra Jylland, og vel især fra Vejle-Skanderborg-egnen, har ellers ikke Grund til at klage, naar der er Tale om landskabelig Skjønhed. Men man kan vel sige med Digteren: »Jeg tror, der er skjønnest i Danmark«. Saa er det hele taget med.

En af mine Lærere fra Højskolen i Gjedved 1876—77, Hans Hansen (Fejøl), flyttede kort efter min Højskoletid til Rødkilde, hvor han virkede Resten af sit Liv som Lærer ved Højskolen der. Nu var han død, men jeg havde Lejlighed til at hilse paa hans efterlevende Hustru og nogle af hans nu voksne Børn. Ved Sølvbryllupsmiddagen havde jeg Fru Hansen til Bords, og jeg fik da Lejlighed til at opfriske adskillige Minder om hendes Mand, som jeg satte saa megen Pris paa, og som jeg skyldte saa meget.

Ved Middagen blev der selvfølgelig holdt en Mængde Taler og sunget en Mængde Sange. Der var jo skrevet adskillige Sange til denne specielle Anledning. Jeg mindes saaledes især en morsom Sang, skrevet af en af Jutta Bojsen Møllers Sønner. Den handlede om, hvorledes Onkel Frede friede. Han

og hans senere Hustru var en Julidag 1880 mødtes — jeg tror det var i Tivoli — og der var Afgørelsen blevet truffet, efter hvad Sangen oplyste, uden mange Ord:

»

aa hva, aa ja,
var alt hvad de sa',
saa fulgtes de ad derfra.

Saa fulgtes de ad i al Slags Vejr,
i Krig, i Fred, i Forlig . . . «

Disse sidste Strofer hentyder jo til Bojsens Deltagelse i Politik og det politiske Forlig, han var med til at slutte i 1894. — Talerne fra vor Gruppe holdtes som naturligt var af Neergaard og Klaus Berntsen. Saa vidt jeg endnu kan huske, drejede Neergaards Tale sig for en stor Del om hans og Bojsens politiske Samarbejde. Han dvælede dog ogsaa ved den Glæde, det altid var for ham at gæste Rødkilde. Klaus Berntsens Tale var vist mere af personlig Art. — Den smukke Sommerdag tilbragtes for en stor Del ude i den store Have. De mange forskellige Grene af den store Bojsenske Slægt forstod paa udmærket Maade at sørge for Underholdning med Sang, Musik og Deklamation. Det var en overmaade fornøjelig Dag, som endnu saa mange Aar efter straalere i Mindet med en forunderlig Glans.

Dagen efter havde vi forinden Afrejsen en lille politisk Sammenkomst med Frede Bojsen og nogle faa andre. — Familie og andre Gæster skulde om Eftermiddagen have Udflugt til Ulfshale, men den maatte vi give Afkald paa, fordi vi paa anden Maade var bundet af Pligter, der krævede vor Nærværelse hver paa sit Omraade. Jeg skulde saaledes i de følgende tre Dage rundt i Skanderborgegnen for at bedømme Husmandslokker.

Ved Afrejsen fra Rødkilde forærede Bojsen os hvert et Bind af sin »Møns Historie« — et smukt Minde om en smuk Fest hos en af vort Lands gode Sønner. —

Den 29. Januar 1906 døde vor gamle Konge. Rigsdagen fik Bud om at overvære Bisættelsen i Roskilde Domkirke, og et Ekstratog førte os derud paa Bisættelsesdagen. Af alle de fyrstelige Personer, der var til Stede ved denne Lejlighed, var den tyske Kejser den fornemste. Han gik forrest til højre for Kong Frederik den 8., da de fremmede Landes Repræsentanter bevægede sig op gennem Kirken til deres Pladser. Biskop Rørdam holdt Mindetalen over den Afdøde. Han dvælede bl. a. ved de Sorger, der havde ramt Kong Christian den 9. i hans lange Regjeringsstid og omtalte specielt den store Sorg det var for ham, at en Del af vort danske Land blev os frarøvet. Der blev aabenbart ikke skaaret noget væk af Talen, fordi den tyske Kejser paahørte den.

I en af de Samlinger, jeg deltog i — det var maaske nok i 1906 — blev der arrangeret en festlig Sammenkomst paa Skydebanen for alle Rigsdagens Medlemmer. Hensigten med denne var vistnok at mildne de skarpe Modsætninger noget, naar vi saaledes mødtes under festlige og ret tvangsfrie Former. Jeg er ikke sikker paa, at den gode Hensigt blev naaet, men Meningen var jo god nok. Der blev ogsaa holdt mange gode og fornøjelige Taler. Især husker jeg en saadan meget fornøjelig Tale af Landstingsmand, Bager Stilling, Randers.

Vi fik i Forvejen Kort, hvorpaa vor Bordfælle var angivet. Før Festen kom Sabro hen til mig og bad mig bytte Bordkavaller med sig. Han var

bleven tildelt Missionsmanden, Landstingsmand Nordby, Helgenæs. Det passede ham ikke rigtig. Mig passede Nordby rigtig godt. Vi var begge gamle Elever fra Gjedved Højskole. En mere ydre Modsætning saa jeg, da vi til Riberhusmarschens Toner marscherede ind i Salen. Da gik lige foran mig Grev Frijs og Rasmus Nielsen, Herning. I det ydre kunde der næppe tænkes større Modsætninger end den høje, flotte Greve og den lille uanseelige, vestjyske Repræsentant med det store Grundtvigianerskæg.

Paa Hotel »Tre Hjorter«, hvor en 14—15 Rigsdagsmænd havde til Huse, levede vi et meget kammeratligt og fornøjeligt Samliv. Peiter og hans udmærkede Hustru var gode og omsorgsfulde Værtsfolk, og vi Tingmænd kom svært godt ud af det sammen lige fra »Rebellen« Poul Christensen og til den moderateste af alle Moderate, som vel nok Lohmann var. Her boede ogsaa gamle Modstandere som jeg, Jens Sørensen, Vitved, og Ole Jensen, Nygaard. Men alt forløb altid i største Fordragelighed, og strejfedes Politiken var det paa en gemytlig og lidenskabsløs Maade. Min Gruppefælle, Jørgensen-Ougtved (Ruds-Vedby Kredsen) havde altid Lyst til at smaadrille »Poul«, og denne kunde jo undertiden give et lille Grams igjen, men det kammeratlige og kollegiale led aldrig derunder. I Slutningen af Marts gjorde Peiter et Gilde for os og nogle faa andre, deriblandt Forfatteren Peter Kronborg. Denne sidste morede Selskabet i allerhøjeste Grad ved at læse nogle humoristiske Smaastykker af sin Produktion og ogsaa ved at optræde paa anden Vis. Til sidst dansede vi til Frøken Peiters Musik, men der var lidt knap med Damer, og vi dansede saa med hinanden indbyrdes, saa Sveden randt af os.

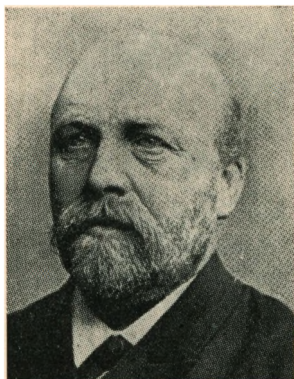
Af Rigsdagsmændene var der nogle, som jeg sluttede et nært Venskab med, saaledes Aadal og Lohmann. Lindø var jeg ogsaa nær knyttet til, før vi kom paa Tinge, men da vore Veje dér skiltes, idet han gik til Reformpartiet, var dette vel nok Aarsag til, at vi ikke stod i saa nær Føling med hinanden som vi før havde gjort. Lindø er jo levende endnu (1939), og hvert Aar til Jul sender vi hinanden en Hilsen. — Af de tre Fynboer var Lohmann den betydeligste. Han havde i sin Tid været Lærer hos Gotfred Rode paa Skovgaard, og han havde paa enkelte bestemte Omraader Kundskaber og Interesser, der laa betydeligt over det almindelige Jævnmaal. Han havde megen Forstand paa Kunst og var godt hjemme i Historie og Digtekunst. Dertil havde han et poetisk Gemyt, der som oftest gav sig Udslag i hans Taler og i hans mange Avisartikler, der almindeligvis stod at læse i »Fyns Tidende«. I hans smukke Hjem »Hlidarende« i Aasum ved Odense var Stuerne Vægge bogstavelig talt dækket med værdifulde Malerier, Raderinger og Billeder af enhver Art. Selv Karmene omkring Dørene var forsynet med mindre Raderinger, løse Billeder, der med Tegnestifter var fastgjorte til Træet. Man fik dog aldrig Indtryk af, at Stuerne vare overfyldte. Det hele var ordnet med saa megen Smag, at man følte, det hørte sammen, og at intet kunde undværes. Lohmanns Indflydelse sporedes ogsaa i den By, hvor han boede. Det hyggelige Forsamlingshus var prydet med Billeder, en aaben Plads i Byen var paa hans Foranledning lavet om til et smukt, lille Anlæg, og midt

Folketingsmand Jensen-Aadal,
Bogenskredsen.

paa Byens Gade var det gamle Bystævne bleven genrejst, hvilket ses af en Indskrift paa en af Stenene i Kredsen: »Bymændene i Aasum genrejste i Aaret 1901 den gamle Stævne og satte denne Sten til Fædrenes Minde«.

I September 1905 havde jeg den Glæde at formaa Lohmann til at komme herover til Skanderborgegnen for at holde et Par Foredrag. Det ene holdtes i Ungdomsforeningen i Skanderborg, for hvilken jeg den Gang var Formand. Det handlede om Thorvaldsen. Dagen efter talte han i Taaning om Billedhuggeren Jerichau. — Lohmann var meget veltalende, og jeg tror nok, hans Foredrag slog godt an. Vi havde dertil et Par fornøjelige Dage i mit Hjem. Jeg syntes altid, han bragte Fest med sig, hvor han kom.

Folketingsmand Kr. Lohmann,
Otterupkredsen.

— — —
Af vor lille moderate Femtenmandsgruppe er nu — 1939 — kun jeg tilbage. P. Ejsing døde i Begyndelsen af Marts 1939, og alle de øvrige var allerede da gaet forud.

Lidt om Mejeribrug og Mejerier.

Hvis man tænker paa Mejeribrug, saadan som vi hørte vore Bedsteforeldre fortælle om det, saa knytter der sig en ikke saa helt ringe Del Overtro til Behandlingen af Mælken og Fremstillingen af Mælkens Produkt: Smørret. Man regnede med, at nogle Køer var lettere at kjærne Smør af end andre. Fordi Mælkeydelsen var ringe, maatte der samles længe paa Fløden, før der blev nok til en Kjærning. Jeg har hørt fortælle, at nogle, naar det var meget smaat med Mælk, kom Fløden i en Flaske og »kjærned« paa den Maade, at Flasken blev rystet, indtil der blev Smør. Det maa vist have været vanskeligt at faa Smørret ud gennem den forholdsvis snævre Flaskehals. Hvis det var vanskeligt at faa Smør af den Fløde, der maaske var samlet paa i fjorten Dage, var man ofte tilbøjelig til at tro, at der var Trolderi med i Spillet. Maaske en eller anden Heks havde »forgjort« Fløden. Saa skulde der jo Midler til, der enten kunde forebygge eller hæve Forgjørelsen. Et Middel herimod var en Flyverøn, som skulde lægges overkors under Kjærnenes Bund. Kjærnestaven skulde ogsaa helst være af Flyverøn, og den, der kjærnede, skulde have en Gjord eller Fletning af Flyverøn om Livet. Foruden Flyverøn var det ogsaa virksomt at brænde en Tot Halm under Kjærnen, saa maatte Troldtøjet fortrække, hvis det havde forstukket sig der. De gamle i Taaning hentede nok somme Tider, naar de var i den Forlegenhed ikke at kunne faa Smør, en klog Mand ovre fra Yding Lattange. Det var i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, og Manden hed »Pa Jænnwold« (Peder Enevoldsen). Han paastod, at han kunde se Troldtøjet gaa uden om sig, mens han stod og kjærnede. De kunde dog intet udrette, da baade han og Kjærnen var saa omgjordet med Flyverøn, at de onde Magter maatte holde sig i passende Afstand. —

Naar Smørret begyndte at samles, fremkom der en Lyd, som man sammenlignede med Navnet »Kjesten«. »Næ de begynner aa sej Kjesten, saa æ dø Smø«. — Kommer der Fremmede, medens der kjærnes, skal den Fremmede helst have fat i Kjærnestaven for at »ryste Smørret af sig«. Det hjælper ogsaa svært for at faa Smør, hvis den Fremmede før Ankomsten har passeret over et »Måaskjel« (Skjel i en Eng), et Sogneskjel eller allerbedst et »Firskjel« (hvor fire Byers eller Sognes Marker støder sammen). Forlader en Fremmed Huset uden at have rørt ved Kjærnestaven og hjulpet lidt til med Kjærningen, hedder det, at han »tager Smørret med sig«, og det bliver da meget vanskeligt at faa Smør. Den Mængde Smør der blev, hver Gang man kærnede, kaldtes »en Kjenning Smø«.

Omkring 1870 havde disse kunstige Hjælpemidler, som her er omtalt, dog udspillet deres Rolle, selv om Landboerne endnu behandlede deres Mælk hjem-

me. Produktionen var dog stadig kun lille. Besætningerne var forholdsvis smaa, og Mælkeydelsen ringe.

Kærne fik gennemgaaende kun lidt for Tandem. De fleste Bønder drev Kvægbrug efter Recepten: »Sælge sit Korn og sulte sit Kvæg«. Den Smule Smør, der produceres, førtes i Almindelighed med til Kjøbmanden sammen med Korn og Æg, naar man — i Regelen en Gang hver fjortende Dag — kjørte til Byen for at faa nogle Varer til Husets og Gaardens Brug.

Saa begyndte Otto Mønsted at opkjøbe Smør. I Skanderborg lejede han en lille Kælderbutik, saa vidt jeg erindrer der, hvor der nu er Viktualieforetning ved Siden af Rutebilstationen, og der foregik saa Opkjøbet. Saa vidt jeg kan forstaa, foregik her den første Klassificering af Smør paa denne Egn. Kjøbmændene havde ikke bedømt Smørret kvalitetsmæssigt, naar de købte det. De kunde jo ikke saa godt overfor en Kunde sætte hans Smør i 2. eller 3. Klasse, selv om Kvaliteten kun svarede til disse Klasser. Men dem, der nu solgte Smør i Mønstedes Kjælder, maatte finde sig i at faa deres Varer bedømt og sat i Klasse, og jeg er tilbøjelig til at tro, at dette virkede noget som en Spore, idet ingen holdt af at komme for langt ned i Kvalitetsrækken. Derimod havde de, der fik Smørret i 1. Klasse, ikke noget imod at lade skinnen igennem, hvilken fin Vare de havde leveret. Jeg husker saaledes, hvordan en Mand en Dag med Selvfølelse viste mig sin Afregning. Han var den Dag naaet op i Toppen, medens jeg, sølle Stymper, der leverede Smør for mine Forældre, maatte nøjes med 2. Klasse.

I Begyndelsen af Firserne, vistnok 1882, oprettede den daværende Ejer af Havreballegaard, Otto v. Deurs, et Fællesmejeri paa Gaarden. Han købte saa Mælken hos Omegnens Landboere, og han lod den selv hente. Ialtfald til en Begyndelse blev Mælken vejet paa Leverandørenes egne Vægte, og Kusken, der hentede Mælken, skulde kontrollere Vægten. Mælken blev hentet paa store Vogne, hvor Mælkespandene hængte i store Kroge paa Bjælker, der dannede et Stativ mellem Vognens Hjul. Denne Vognmodel var den samme, som anvendtes paa Herregaardene den Gang ved Malkning i Marken. Spandene var af Træ af Form som de Kjærner, man den Gang benyttede: vide forneden og smallere opefter. De var dækket med et lille Trælaag, der ikke sluttede altfor tæt og tillod baade Støv og Regnvand at komme ned i Mælken. Nu drives de hygiejniske Foranstaltninger med Mælken tidt ud i det nærliggende, synes jeg. Men den Gang kunde en Smule mere Omhu ikke været af Vejen.

Om v. Deurs havde Forudsætninger for at drive et Mejeri, ved jeg ikke. Saavidt jeg ved, var han ikke Fagmand. Men han havde vel nok uddannede Folk til at behandle Produkterne. Sammen med Mejeriet blev der holdt en stor Svinebesætning paa Gaarden. Landboerne var den Gang ikke indstillet paa ret stor Tillæg af Kalve og Svin, og de fleste ønskede ikke at faa Skummetælken tilbage. For at faa denne udnyttet, var det saa, at v. Deurs holdt Svin i et noget større Omfang, end man ellers var Vidne til. Dødeligheden blandt de mange Svin var vist ogsaa større, end hvad man ellers havde oplevet, og hele Virksomheden gik ikke godt og gav Underskud. Man havde et Ordspil efter v. Deurs, naar han inspicerede i Mejeriet: »Rask maa de gaa, ren ska' de være«.

Det gik i alle Tilfælde rask mod Virksomhedens Ruin. Efter tre Aars Drift maatte Mejeriet standse. Da det hele, om man saa maa sige, stod paa Falderebet, forlød det, at »Herren«, som han til daglig kaldtes, var rejst bort, men at Fruen var der endnu. Der var ikke udbetalt Penge sidste Udbetalingsdag, og min Fader havde en 40—50 Kr. tilgode. Han sendte da et Bud med Brev om at faa et a conto Beløb, da han havde Udsigt til at kunne gjøre en fordelagtig Handel, naar han kunde skaffe de nødvendige Kontanter. Budet fik da ogsaa fra Fruen 30 Kr. med tilbage, skjønt det var mod hendes Mands Ordre. Men i Betragtning af Omstændighederne, saa — —

Ja, saa var den Herlighed forbi, og Mælkeleverandørerne tabte nogle Penge, men dog ikke særlig store Beløb, da Mælkeproduktionen, som før nævnt, den Gang ikke var saa stor. Der var andre Kreditorer, der ikke slap for saa godt Kjøb. — Efter at Mejeriet paa Havreballegaard var ophørt, vist nok i Efteraaret 1885, maatte Beboerne til at se sig om efter andre Aftagere af deres Mælk. Der var imidlertid bleven bygget et Mejeri ved Skanderborg Banegaard. Det var N. Leth Espensen, Godthaab, som i Forbindelse med nogle Kjøbmænd i Skanderborg havde bygget Nonnebjerg Mejeri. De regnede vel med, at det var en Fordel, baade at Mejeriet laa saa nær ved Banegaard-

Deltagere i en Udflugt fra Skanderborg Landboforening.

til Forsøgsstationen i Askov i Begyndelsen af Halvfemserne. Deltagerne ere:

Nederste Række fra venstre: H. Hansen, Alken Vestergaard, N. Leth Espensen, Godthaab, Forsøgsleder Frederik Hansen, Askov, A. Nielsen, Svejstrup Østergaard, J. Th. Jensen, Le-gaardslyst, A. Søndergaard, Galten, Møller P. Sørensen, Skanderborg, Anders Nielsen, Askov Sløjdscole. — Midterste Række fra venstre: Jens Kirkegaard, Mjesing, A. Svendsen, Skanderborg, Jens P. Andersen, Virring, P. P. Olesen, Vitved, Søren R. Jensen, Mjesing, R. P. Rand-løv, Taaning, Lind, Alken Østergaard. — Øverste Række fra venstre: Jakob Jakobsen, Bjed-strup, Johs. Leth Espensen, Alken, N. Laursen, Nr. Vissing, Chr. Mølgaard, Adsløv.

den, og at det kom til at ligge ret centralt for en større Omegn. Medens det økonomiske Grundlag for Mejeriet var fordelt paa de 6—7 Mand, der lod Mejeriet bygge, blev den egentlige Leder cand. pharm. Quist, den samme der siden oprettede et kemisk Laboratorium. Jeg tror nok, at Quist tilsidst blev Eneejer af Foretagendet, men Stillingen var dog altid usikker, og blev det mere og mere, eftersom Andelsbevægelsen voksede. Hvert Aar, naar der skulde træffes nye Aftaler og Overenskomster mellem Quist og Leverandørerne, var der Vanskeligheder. Leverandørerne vilde altid have Prisen op, og selv om Quist ikke just prøvede paa at skrue den ned, saa var der dog Grænser for, hvor højt han kunde gaa. Tilsidst syntes den eneste Udvej at være, at Meje-riet solgtes til de hidtidige Leverandører, der saa kunde fortsætte Virksom-heden som Andelsmejeri.

Dette skete, saavidt jeg ved fra Maj 1896. De Byer, der fra Begyndelsen enten helt eller delvis blev Andelshavere i Mejeriet, var Foerlev, Mjesing, Venge, Haarby, Fruering, Skaarup, Horndrup, Taaning, Vrold og mulig en-kelte andre, saaledes Hømose, Skanderborg Mark. I de første Aar var Rüb-ner-Petersen, Raslund, Formand for Mejeriet, og omkring 1900 var blandt andre ogsaa jeg indvalgt i Bestyrelsen. Som Andelshaver var man jo pligtig at tage et saadant Ombud, der altid medførte baade Tidsspilde og Udgifter. Naar man efter et Par Aars Forløb havde aftjent sin »Værnepligt«, kunde man i Almindelighed frigøre sig ved at nægte at modtage Gjenvalg. Da det jo nu vistnok er Sædvane i de forskellige Andelsselskaber, at Bestyrelsen ved sine Møder lever mer eller mindre højt paa Selskabets Bekostning, kan det maaske have sin Interesse at se, hvor spartansk man den Gang forstod at indrette sig, hvilket vel ogsaa noget laa i, at vi selv betalte, hvad det kostede at være i Besiddelse af et saadant Tillidshverv. Vi, der boede en Milsvej eller mere fra Mejeriet, maatte jo ofte ofre en halv Dagstid paa et Bestyrelses-møde og trængte derfor gjerne til en lille Forfriskning, før vi begav os paa Hjemvejen. Med Andreassen, den daværende Mejeribestyrer, gjorde vi derfor Akkord om, at han skulde beværte os med nogle Stykker Smørbrød og en Kop Kaffe for en Pris af 50 Øre pr. Deltager, et Beløb som vi altsaa betalte af vor egen Lomme. For at faa Raad til et lille Gilde, naar Aaret var forbi og Generalforsamlingen afholdt, havde vi indført et Mulktsystem, naar nogen kom for sent til Bestyrelsesmøderne. En af Kollegaerne var udnævnt til Kas-semester, og der var fastsat Takster for en, to, fem og ti Minutter over Mø-detiden. Kassereren sad gjerne med Uret i Haanden, saa ingen undgik sin Skæbne. Kom han selv en enkelt Gang for sent, skulde vi andre nok med et godt Næppe sørge for, at ogsaa han kom til at yde sin Tribut. — Et af Be-styrelsesmedlemmerne, Knud Due i Haarby, var Gaaseopdrætter, og han

fik det Hverv at have en fed Gaas parat til os til Efteraars-Generalforsamlingen, der vel nok — jeg husker det ikke saa nøje — afholdtes omkring Novembertide. — I Løbet af Sommeren var der saa to mere private Spørgsmaal, der drøftedes ved Bestyrelsesmøderne, naar de Sager, der angik Mejeriets Anliggender, var afgjorte, nemlig Gaasens og Kassens Tilstand. Gaasen skulde gjerne være god og fed, naar den skulde i Stegegyden, og Kassen skulde helst være i en saadan Tilstand, at den saa nogenlunde kunde dække Udgifterne ved vort Gilde. Slog dens Indhold ikke til, maatte vi jo endnu en Gang gjøre et Greb i Pengepungen, men jeg tror dog ikke, at det nogensinde blev ret stort. Generalforsamlingerne holdtes altid paa Jernbanehotellet, og Ole Christensen var en baade god og billig Vært for os.

Ja, saaledes indrettede vi os den Gang, og jeg synes nu, det var en god Ordning. Man kunde da ikke beskyldte os for, at vi levede højt paa andres Bekostning.

Aarhus 1779.

Efter en samtidig Skildring.

Ved H. Lund Hansen.

I »Østjydske Hjemstavne« for 1939 forsøgte jeg at gengive, hvad Holsteneren August Hennings havde at berette om Horsens. Aarhus var imidlertid Udgangspunktet for hans Inspektionsrejse — han var kommet dertil over Kalundborg — og denne By har i hans Indberetninger faaet en ret udførlig Omtale. Men som det synes, har han ikke været fuldt ud tilfreds med Næringslivets Trivsel.

Handelen i Aarhus er gaaet meget tilbage, hvilket fremgaar af det Antal Skibe, der har hørt hjemme og stadig hører hjemme her. Der udskibes fra Havnen Korn, Smør og andre Levnedsmidler, der for største Delens Vedkommende sendes til Norge, medens Uldvarer, der kommer ind til Byen Vest fra, gaar til København. I gode Aar er de omkringboende Godsejere i Forlegenhed med deres Sæd. Dette hidrører dels fra, at Norge lettere ad Søvejen over Løkken og Blokhus kan forsynes, dels kommer det af, at Kornet ikke bliver tørret og derfor ikke egner sig til lang Transport. Enkelte Godsejere har intet Korn at sælge, og Købmændene i Aarhus har ikke Midler til at bekoste Opførelsen af en Ovn til Korntørring. Hvorvidt Kongen kunde understøtte et saadant Foretagende, da Rugen, der maa opmagasineres til den aarlige Skatteansættelse ved Amtsforvalterne, derved bedre kunde holde sig, overlader jeg til Folk med dybere Indsigt at bedømme. Etatsraad Kirketerp i Randers har efter Aalborg-Købmanden Lauritz Windes Eksempel ladet bygge en Tørreovn, der — efter hvad der fortælles — har kostet 400 Daler og daglig skal tørre 100 Tønder Korn.

Hvad der har undret mig er, at Hollænderierne¹⁾ omkring Aarhus har Vanskeligheder med Hensyn til Afsætningen af Smør og Ost og næppe kan opnaa samme Pris som forrige Aar, 22 Daler for en Tønde Smør og 8 Daler for en Skok Ost. Norge er deres eneste Afsætningsmarked. Til Vestindien gaar ingen af de nævnte Varer. Om nu Afsætningen af vore egne Produkter kunde forøges, hvis Handelen paa St. Thomas blev fri og Skibsfarten derpaa som Følge heraf opmuntredes, er et Spørgsmaal, som jeg ikke vover at svare afgørende paa. Dog tror jeg at maatte anføre, at en hollandsk rejsende, som

1) Hollænderier kaldtes i tidligere Tid større Gaarde, hvortil der var knyttet Mejeridrift.

jeg traf paa et af Godserne, bevidnede mig sin Forbavselse over, at Danmark underkastede Handelen paa St. Thomas nogen som helst Indskrænkning. Curaçao og St. Eustache²⁾ — fortalte han mig — er ganske vist af Navn heller ikke Frihavne for Europa, men ingen spørger Skibene, som løber ind der, hvorfra de kommer eller hvorhen de gaar, men jo større deres Antal er, desto kærere er det Regeringen.

Købmændene i Aarhus klager over, at de paa Grund af deres Toldbetsjentes Ubestikkelighed ikke kan holde de samme Priser som andre Byer i Jylland, og at de helt og holdent maa opgive Handelen med Alenvarer. Dette Forhold kan der kun bødes paa, ved at Prisen sættes ned og de hjemlige Varers Kvalitet forbedres. Thi man tør ikke — saa længe Forbud mod Indførsel af fremmede Varer er nødvendige — haabe paa, at Ærlighed bliver en Dyd, som alle er i Besiddelse af, og ikke heller kan man tilraade, at den afskaffes i Aarhus.

Havnen, hvis to brede Broer er meget praktisk indrettede til Indskibning af Kvæget, der skal overføres til Kalundborg i Færge-Jagter, synes at blive godt vedligeholdt for Havnepengene, som man regner til 800 Daler. Hvorvidt der ved en Bom ved Havnens Munding eller med en Sluse længere oppe ved Aaen, der har sit Udløb mellem de to Broer, kan bødes paa den Ulempe, at Søgræs eller Tang flyder ind i Havnen, maa undersøges af Folk, der er kyndige paa dette Omraade, hvis man da finder, at det er Ulejligheden værd.

Tobaksdyrkning og Tobaksfabrikation har taget et stort Opsving og giver mange fattige Mennesker, der tidligere maatte gaa og tigge, det daglige Udkomme. Købmand Andreas Kaarsberg et Compagnies Fabrik gaar allerede godt, og efter den Mængde Tobaksblade at regne, som ankommer fra Holland, arbejder den med en Kapital paa 30—40,000 Daler. Amtsforvalter Thygesen, der har mange Jern i Ilden, og som er meget driftig, samler selv Forraad af Tobaksblade for at anlægge sin egen Fabrik. Der bliver omkring Aarhus dyrket ca. 28 Tønder Land med Tobak. Tobaksbladene er ikke særlig kraftige. De afplukkes kun een Gang, og først i September er man helt færdig med Indhøstningen. Aarhus-Tobakken er der dog god Afsætning paa, og Fabrikkerne kan ikke levere saa meget som der indløber Bestillinger paa fra de omliggende Byer.³⁾

Fabrikanten klager over, at det falder dem meget besværlig at lade deres Tobak »vrage«⁴⁾ ved at faa en Mester fra København. De siger, at de lettere kan have en Svend fra Fredericia eller et andet Sted og billigere end en Mester fra København. En Svend kan de skifte og jage væk, naar de vil. Derimod maa de behandle en Mester mere varsomt, hvordan han saa siden er, en Omstændighed, der let kan volde en Fabrik Besvær. Med Hensyn til at »vrage« Tobakken, synes man, som det netop er sket i Fredericia, at have misforstaaet Forordningen. Man kan ikke antage, at det er dens Mening, at ogsaa den Tobak skal »vrages«, som Fabrikanten bringer ind paa Fabrikken

²⁾ Curaçao og St. Eustache er to smaa Øer i Vestindien. De ligger tæt ved Venezuelas Kyst og hører sammen med andre nærliggende Smaaøer til det hollandske Kolonirige. Mest kendt af disse Øer er Curaçao, der har givet Navn til den kendte Likør, der fremstilles af en særlig Slags Pome-ranser, som vokser der. Desuden har Øen paa anden Maade faaet afgørende Betydning i den allernyeste Tid. Til Havnebyen Willemstad bringes nemlig al Raaoilen fra Venezuelas rige Kilder for at raffineres, hvilket naturligvis medfører en overordentlig livlig Skibsfart.

³⁾ I en anden Sammenhæng anfører Hennings, at man rettede den Anke mod visse Tobaksfabrikker, bl. a. dem i Aarhus, at de paa Grund af den rivende Afsætning forarbejdede Tobaksbladene i for frisk og grøn Tilstand.

⁴⁾ Ved »vrage« maa forstaaes Undersøgelse af Tobakken og Frasortering af de mindre værdifulde Blade. Det gjaldt om at faa de danske Tobaksprodukter saa gode, at de kunde tage Konkurrencen op med de udenlandske. Vedrørende denne »Vragen« var der den 18. Juni 1778 udstedt en Plakat fra det kongelige Generaltoldkammer. Indbyggerne i Fredericia kom dog ikke ind under ovennævnte Plakats Bestemmelser. I Kraft af deres Anseelse som Tobaksdyrkere fik de Tilladelse til at sælge deres Tobaksblade, uden at de først blev »vraget«, hvad de naturligvis var meget taknemmelige for.

fra sin egen Plantage, da Formaalet med at »vrage« Tobakken er at skaffe de danske Blade, der forhandles af Tobaksdyrkerne, god Kredit. Overhovedet vilde det være ønskeligt, at »Vragningen« blev indført snarere som en Forekommenhed overfor den, der søger at frembringe et Produkt, der vinder almindelig Anerkendelse, og som virkelig er noget værd, end som en Tvangsforanstaltning. Tvang opmuntrer aldrig, og hvilken Nytte kan man vente at have af »Vragningen« af et Parti Tobak, der er emballeret i Kurve eller Kasser, hvor kun de øverstliggende Blade ses, og 80,000 Pund »vrages« i Løbet af nogle Timer. En saadan »Vragning« kan snarere selv komme i Miskredit end Tobaksbladene. Frihed er Sjælen i enhver Næringsvej.

Sæbesyderiet drives af Amtsforvalter Thygesen og hans associerede og er et godt Foretagende. Det leverer omtrent 250 Tønder à 16—17 Daler, altsaa billigere end Taksten i København. Man var netop i Færd med at bygge en ny Presse. Møllen, hvor Raps- og Hampefrøene knuses to Gange mellem to Jernvalser, trækkes af en Hest. Beholderne med Luden af Kalk og Potaske, hvormed Olien blandes, naar den koges til Sæbe, er opmuret af Cement og Klinker og praktisk indrettede, rummelige og godt anlagt. Rapsfrøene indhøstes paa Byens egne Marker. Der er to Slags Raps, hvoraf den ene vokser vildt, men dens Frø kan ogsaa godt anvendes. Hampefrøene og Potasken indføres fra Østersøhavnene⁶⁾.

Garveriet er overgaaet til Amtsforvalter Thygesen, efter at den forrige Ejer, der nu sidder i Viborg Tugthus⁶⁾, var gaaet fallit.

Kongen har 1000 Daler staaende i Foretagendet mod første Prioritet. — Dette Garveri er ikke af større Omfang, men fortjener dog Opmærksomhed som en for Landet ejendommelig industriel Virksomhed, hvor en Mængde Okse- og Kohuder samt Kalveskind behandles. Foruden Læder til Saaler, Støveskafter, Seletøj og lignende, der bruges af Skomagere og Sadelmagere, fremstiller man ogsaa her Saffian og Corduan⁷⁾. Fra Februar til September har Fabrikken solgt for 1300 Daler. Men da Afsætningen af pelsgarvede Skind, Corduan og Saffian ikke er stor nok, har den gjort Forsøg paa at sende disse Varesorter i Kommission til Holland. Fremstillingen af Saffian fortjente at vinde Fremgang som noget sjældent, der ikke uden Vanskeligheder er bleven bragt hertil fra Stockholm, hvor Fremgangsmaaden ved Tilvirkningen ellers strengt hemmeligholdes. For at støtte Fabrikken, kunde det være nyttigt at tildele den en Eksport-Præmie paa 7½ Procent paa Pelsværk, Corduan og Saffian, der bliver ført ud af Landet, og desuden at forbyde Indførselen af fremmed Læder af den Slags. Det sidst nævnte kan saa meget desto lettere finde Sted som Pelsværk, Corduan og Saffian ikke er noget absolut nødvendigt, men Luksusartikler, og Fabrikken har et tilstrækkeligt Lager til at tilfredsstille Efterspørgselen. Hvis man vil gaa ganske nøje til Værks, kan man

⁶⁾ Oliemøllen i Aarhus var gennem en lang Aarrække den eneste i sin Slags i Jylland. Først 1815 — den ejedes dengang af en Mand, der hed Fausing — fik den en Konkurrent paa Horsenseggen. I det nævnte Aar anlagde nemlig daværende Procurator, senere »constitueret Borgemester«, N. E. Schmidt i Horsens en Oliemølle i Landsbyen Brund i Skjold Sogn, men Foretagendet overførtes senere til Gaarden »Svanholm« paa samme Landsbys Mark ved Horsens Fjord. Imidlertid var Procurator Schmidt 1828 bleven Ejer af en Gaard paa Nørregade i Horsens, og her fortsattes Møllevirksomheden, efter at han havde afhændet »Svanholm«. Men allerede Aaret efter købtes Gaarden med Oliemøllen, der arbejdede ved Hestkraft, af Fuldmægtig paa Borgmesterkontoret W. Schytte, der bevarede Driften af Møllen paa sin Ejendom gennem flere Aar, indtil han flyttede den til Lundum Mølle, hvor der blev anvendt Vandkraft. Men da Lundum Mølle brændte, kom Oliemøllen tilbage til Horsens og installeredes i den dertil opførte hollandske Vindmøllebygning paa Spedalsø, og her fandt den endelig sit blivende Sted. — En senere Ejer, Købmand C. B. Ingversen, byggede en herskabelig Bolig ved Siden af Møllen, hvortil der ogsaa knyttedes et Sæbesyderi og Fabrikation af parfumerede Sæber.

⁶⁾ Viborg Tugthus blev nedlagt 1875. De sidste 111 Fanger overflyttedes da til Straffeanstalten i Horsens, der var bleven taget i Brug et Par Aar i Forvejen.

⁷⁾ Ordene Saffian og Corduan er afledet af Bynavnene Saffi (i Marokko) og Cordoba (i Spanien).

fra Forbudet undtage det gule Saffian, der hverken har nogen smuk eller livlig Farve. Den forrige Ejer af Fabrikken har ansøgt om Forbud mod Indførsel af udenlandsk Corduan, Saffian og pelsgarvet Skind og tillige om toldfri Import af de nødvendige fremmede Materialer og Farvestoffer. Hans Ansøgning er imidlertid forbleven ubesvaret — formodentlig paa Grund af hans paafølgende strafværdige Handlinger — saa naturlig den toldfri Indførsel af enhver Slags Raavarer end er. Ogsaa dette kan tjene som Grund til den foreslaaede Understøttelse, at Gedeskindene, som Corduan og Saffian bliver tilberedt af, kommer fra Norge, og da hidtil intet hvidt Gedeskind forarbejdes i Danmark, skønt de deraf syede Handsker er langt smukkere end Handsker af Faareskind, saa kunde man lægge sig efter at lade tilberede hvidt Gedeskind til netop den Pris det udenlandske koster. Maaske kunde man ogsaa komme Fabrikken til Hjælp med Hensyn til Afsætningen ved forøget Anvendelse af Saffian, og eventuelt var det et Forsøg værd, om man kunde bruge den Slags Læder til Betræk paa Stole og Vognsæder, eller ikke. Hertil lader der sig intet videre sige, da det kommer an paa, hvad der er moderne, og enhver Mode er et overraskende Udslag af den menneskelige Fantasi, skønt et Betræk af Læder oven paa Polstringen maa anses for blødt, holdbart og elastisk og at virke køligt om Sommeren. Møbel-Magasinet i København kunde jo gøre et Forsøg i den Retning sammen med Fabrikken. — Barken, der er nødvendig til Garvningen, bliver kørt ind læssevis fra de omliggende Skovstrækninger og males paa en Mølle, der trækkes af en Hest. Fabrikken bruger ca. 150 Læs.

Ikke ret langt fra Aarhus, paa Baroniet Marselisborgs Grund, er der tæt ved hinanden to smaa Valkemøller, hver paa to mindre Rum eller fire Stamper. De tilhører en Farver i Aarhus ved Navn Asmus. Manden, der passer Møllerne, fortalte mig, at der aarlig valkedes 26—30,000 Alen Tøj. Han fik i Løn 16 Daler foruden 24 Skilling for hvert hundrede Alen, der valkedes, men maatte saa selv vedligeholde Møllerne. Farver Asmus derimod tog en Skilling for hver Alen som Betaling til sig selv. En lille Aa driver Møllerne, som kun behøver lidt Vand, da de ikke er ret store. Valkejorden graves op i Skoven nærvæd. Den er mergelagtig og koger stærkt op sammen med Skedevand, og man finder den mange Steder i Jylland. Ellers anvendes ingen Tilsætning af Urin og Sæbe, men endnu forstaar man ikke, saaledes som det er Tilfældet i England, helt at undvære Valkejorden. Den største Del af det Tøj, der fabrikeres, er Vadmel, men nu begynder man ogsaa at fremstille og anvende det saakaldte »Frakketøj«, der er finere og mere løs i Vævningen, og som valkes mindre. — Ved Fremstillingen af Uldvarer mener Hennings, at der er visse væsentlige Mangler, men han gaar under Omtalen af Aarhus ikke nærmere ind paa herhenhørende Spørgsmaal, hvilket ogsaa gælder om Handskefabrikation og Skindtilberedning. Det var kun det særlig karakteristiske, han vilde have med. Hans Tid var knap. Han maatte videre til andre Byer.

Præsterne i Linnerup-Hammer.

Fra Reformationen til Pastoratets Deling 1911.

Af J. Kristensen.

Fra Vandskellet mellem Tinneth og Hammer Banker med Kilderne til Danmarks to største Vandløb tager Gudenaen Retning mod Syd og svinger i jævn Bue mod Øst og Nord, Retningen som den sidste store Istid gav den. I denne Aabue ligger fire Sogne: Tørring, Aale, Linnerup og Hammer. De hører alle til Vrads Herred. Viborg—Vejle Landevej gaar gennem Hammer, der har 25 Kilometer til Vejle, medens Linnerup har en lignende Vejlængde til Horsens.

Jyllands ældgamle Vej — Hærvej, Studevej, Pilgrimsvej, hvad man nu vil kalde den — gaar gennem den vestlige Del af Hammer Sogn.

Fra Louenhøj, der ligger 119 Meter over Havet, ser man ud over Sognets to Smaabyer Linnerup og Hjortsvang. Linnerup har nu godt en halv Snes Gaarde, men ved Udstykningen 1790 kun fem. I Hjortsvang, der 1485 blev skrevet Hjordswong, ligger Gaardene endnu tildels paa de gamle Pladser: Præstegaarden, de tre Mørkgaarde, Vester og Øster Vrølgaard, Østergaard, Lehnsgaarde og nogle Enstedgaarde. Efter Reformationen skriver en Præst: »Udi Linderop Sogn [er] 10 Gaarde och en halff, blandt huilcke aff 2 Bøndergaarde er giort en Herregaard Lønsgaarde«. Nede mod Sydøst titter nu adskillige Boelssteder frem, og længere nede findes Gudenaens brede Enge, som i Aarhundreder har ydet Foderhø til Kreaturerne. Istidens Smeltevand maa forøvrigt have fusset underlig rundt, hvor Linnerup-Hammer nu er. Der er Pletter med god Jord, men det almindeligste er en meget skiftende Blanding af ret godt og ret daarligt.

I Hammer tog Hammergaard i gammel Tid baade den bedste Jord og det meste, ja havde endda til Tider en hel Del i andre Sogne. Efter Reformationen var der 10 Gaarde i Sognet, men 1682 7 Gaarde, 1 Mølle og 1 Hus, nemlig Bregnerbiggaard, Møllerop og Ejendomme i Hage samt Koutrup ved Studevejen. En Dal ved Gaarden har været Kvægdrifters natlige Hvileplads, og Gaarden havde Krohold for Driverne.

Hammer Kirke ligger i Nærheden af Hammergaard, nu en almindelig Bondegaard. Koret og Skibets østlige Del er opført af Fraadsten i romansk Tid, altsaa snarest før 1200, Kirkens vestlige Del er af Munkesten og fra Tiden omkring 1600.

I Linnerup og Hjortsvang maa man omkring 1200 været blevet enig om at bygge Stenkirke sammen. Den kom til at ligge midt mellem de to Smaabyer og er altid blevet kaldt Linnerup Kirke, skønt den ligger paa Hjortsvang Mark. Ved Ombygning er ca. Halvdelen af Granitkvadrene gaaget tabt,

nogle af dem findes i Gaardene, men Sokkelstenene med Skraakant er bevarret. Gammel Kirkejord, Havrkrog kaldet, kom med Kirken i Linnerupboernes Eje 1791, og en Snes Aar senere købte Hjortsvang'erne Part i Kirken efter deres Ejendommens Hartkorn. Dette Ejerfællesskab gælder stadig. Men Linnerup beholdt Havrkrog, som Bymændene der delte.

Linnerup og Hammer Sogne udgjorde et Pastorat indtil 1911, men hører fremdeles sammen i kommunal Henseende. I 1911 blev Aale-Tørring og Linnerup-Hammer Pastorater omannekterede, Tørring blev Hovedsogn med Hammer som Anneks, og den sidste Linnerup-Hammer Præst flyttedes til Aale, der fik Linnerup som Anneksogn.

Præstegaarden i Linnerup-Hammer har altid ligget i Hjortsvang, sikkert paa den saakaldte gamle Præstegaards Plads vestligst i Hjortsvang By, hvorfra Præstens Vej fører lige mod Nord til Linnerup Kirke. Denne Vej har i gammel Tid ogsaa været Hjortsvang'ernes Kirkevej. For 150 Aar siden benævnedes den »den gamle Vej«, og den nuværende Kirkevej fra Hjortsvang kaldtes da »den ny Vej«.

Præstevejen mellem Sognene fører stadig fra den gamle Præstegaard mod Vest forbi de fire Kæmpehøje paa Rad, Firhøje kaldet, og over Bjerreved i Sogneskellet. Ad den kunde i gammel Tid Sognenes Præst og Degn, denne sidste boede ogsaa i Hjortsvang, slaa Følge til Hammer Kirke.

Linnerup-Hammer har ialt haft 21 Præster siden Reformationen (1536). Paa denne Tid havde Sognene Præst sammen med Aale-Tørring. Overgangen fra Papismen til Luthers Lære foregik sikkert her som saa mange Steder i Landet ret lempeligt. Præsten Peter Hansen var i alt Fald Præst for de fire Sogne adskillige Aar baade før og efter Reformationen. Det var et stort Pastorat, men Nabopræstens mod Øst var endda større. Der var Peter Lassen i Hvirring efter Reformationen »syv Sognesaarvaagne Hyrde«. Der maa have været Mangel paa lutherske Præster.

1553 har Linnerup-Hammer egen Præst. Han benævnes Hr. Niels, og Efternavnet Petersen leder Tanken hen paa, at Aale Præsten muligvis har overladt sine to vestligste Sogne til en Søn. Nogle Aar efter blev Jens Petersen Faderens Eftermand i Aale-Tørring.

Præsteembedernes Indtægter formindskedes ved Reformationen, idet en Del overgik til Kronen, og noget gik helt tabt, saaledes Indtægterne for Messelæsning og Korsebyrd (Indvielse af Agre og Enge i Foraarstiden). Smaahuller i Hvælvingen over Linnerup Kirkes Kor minder om Sjælemesse ogsaa paa Stedet der. Gennem dem ringede man med Smaaklokker før Messen. — Ved Tabet blev flere Præster for daarligt lønnede, og de klager til Reformationskongen, Chr. III. Han udsteder saa sine Hjælpebreve, Klemmebreve kaldet. — Blandt de første, der faar særligt Tilskud, er Linnerup-Hammer-Præsten. Brevet lyder saaledes: Her Niels i Linderup, at epherdj Linderups præstegaard er der fran skiftt, thaa laffuer Kong. Maj. ther emod wntt forne sogne præst i Linderup kronens partt aff tienden«. Ved nøjere Eftersyn ses det, at Kongens Brev med Udtrykket »Linderup Præstegaard er der fran skiftt«, indeholder Bevis for dette Embedes bedre Stilling før i Tiden. Altsaa maa Linnerup-Hammer have været selvstændigt Embede ogsaa i den katolske Tid. Men alle Minder om denne Tids Præster er gaaet tabt her som de fleste Steder.

Præsten Søffren Hanssen indberettede 1661 (Herredsbogen): »Kronens anpart tiende o Linderop Sogen, for Kaldtz Ringheds Skyld for mange Aar siden udj sal. Hr. Nielses Tid, bleff perpetuøret til Kaldet, der Sognene

allerbeds vaar ved mact, da der vaar 20 Gaarde och en halff udj begge Sogne, da kunde den tiende beløbe sig Roug 3 Ørter 4 Schepper, Biug 2 Ørter 5 Schepper«. Efter Svend Aakjær anføres, at 1 Ørtug var 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre.

Den følgende Præst var atter en Hr. Niels. Menighederne valgte selv deres Præst den første Tid efter Reformationen, senere blev Herredsprovsten medbestemmende. I Herredsbogen er tilføjet N efter Hr. Niels, maaske ubekendt Fadernavn, maaske Nielssøn. — »Siden betiendte Hr. Christen Søffrensen disse Menigheder 28 Aars Tid«.

Linnerup Kirke.

Jens Poulsen var Præst for de to Sogne i 45 Aar (til 1651). Om ham fortælles en Del i den Tids sparsomme Optegnelser. Han fik en Tiende paa 5 Rigsdaler »lagt under Prædikestolen for Kaltzens Ringheds Skyld« (Egeberg: Silkeborg Slots Lehnsregnskab). Det maa antages, at denne Tiende var en Slags Godtgørelse til Præsten for at samle Linnerup Kirkes Tiende og sende den til Slottet. Hr. Jenses Eftermand har nemlig fortalt, at Kirkens Part af Tienden i Linnerup og Nørre Snede Sogne blev perpetueret til Kaldet, mens Hr. Jens var Præst. Men de to Tiender skulde først være ledige. Kronen ejede Kirkerne, og Præsten skulde efter Overenskomst indsende de to Kirketiender til Silkeborg Slot. Ledigheden indtraf for Linnerup Sogn i Hr. Jenses Tid, Nørre Snede Tienden kom under hans Eftermand. — Se, det hjalp jo altsammen!

Ved Reformationen deltes Almuens Kirketiende med lige store Dele til Konge, Præst og Kirke. Hjortsvang-Præsterne havde altsaa mod Indsendelse af en vis Del til Kirkeejeren, Slottet, faaet hele Tienden i Linnerup Sogn lagt til Embedet. Den var 10 Ørter 2 Skp. Rug og 7 Ørter 3 Skp. Byg. — Fra Hammer fik Præsten som sin Part af Tienden der 2 Ørter Rug og 2 Ørter Byg. Men Hammerboerne havde selv forpagtet Kronens Tiender. De sendte Godtgørelsen i Penge til Slottet.

Hjortsvang-Præsterne har gennem Tiderne faaet Korntiende fra Nørre Snede Sogn som Part af Indtægt, men uden Embedstjeneste der. I foranstaaende vises Oprindelsen til dette særlige Forhold.

Det blev strenge Tider. Trediveaarskrigens vilde Hærmasser huserede

slem i Jylland, da Hr. Jens havde været Præst godt en Snes Aar, og Linnerup-Hammer ved baade Vejle-Viborgvejen og Midtjyllands gamle Hærvej og med Hedestrækninger i nordlig Retning hørte til de meget udsatte Egne. Dertil kom, at Chr. IV efter Krigen maatte paalægge tunge Skattebyrder selv i det af Fjenden udpinte Jylland. »Udj Hammer Sogen før Keiserens Krig vaar 10 Gaarde, men udj den Krig bleff 4 Gaarde och en halff slet øde, och aldrig bygt meere, som mangel gotfolck der endnu leffuer er vitterligt«, skriver Præsten en Menneskealder senere. — Efter Krigen anføres om Hr. Jens i Hjortsvang: »Han er udj stoer Armod og Ringhed saa han med grædende Thaarer haffer soldt den Malche Kow, hvorved han med Hustrue og Børn haffde Føde, til at betale de paabudte Schatter udj næruerende Tiid«. (Egeberg: Silkeborg Slots Historie).

Fra Hr. Jenses Tid foreligger Oplysning om Egnens Kirker. Linnerup Kirke kaldes en »gandske arm forfalden Kiercke«. Kirken i Hammer var mere velholdt, dens vestligste Del var opbygget nogle Aar før. Kirkerne i Klovborg og Aale kaldes ogsaa arme.

Pastoratets største Gaard, Hammergaard, havde paa den Tid 30 Tdr. Hartkorn, hvilket dog ikke helt kan sammenlignes med vor Tids Hartkornsansættelse. — Gaardens Folk begik Brud paa den nærliggende Kirkes Fred, hvordan vides ikke, men Hr. Jens maatte anklage dem. Det var nogle Aar, før han døde. Det maa have været et stygt Brud, for Sagen kom for Landstinget i Viborg, og Folkene dømtes til Fredløshed Livet ud. — Det maa vist have gaaet haardt til paa denne Gaard. En Ejer, Otto Skram, blev nogle Aar før dræbt i Viborg af en fuld Præst.

Til Slut om Hr. Jens Beretning om hans sidste Leveaar (efter »Fussing: Dansk Præstehistorie 1514—1657« i Kirkehistoriske Samlinger):

Hr. Jens maatte holde Kapellan flere Aar. Han hed Hans Christensen, og han blev gift med Præstens Datter. Saa var der det triste, at Datteren kom for tidlig i Barselseng, men Kapellanden søgte og fik 7. Febr. 1647 kongelig Benaadning for sin Forseelse. Christian IV var vel næppe smaalig i den Henseende. —

Den gamle Præst vilde have Svigersønnen som Eftermand, men det satte velb. Jørgen Høeg, Hammergaard, sig bestemt imod, og han fik Sognemænd i Hammer til at holde med sig. Man faar let den Tanke, at det er Anklagen mod Hammergaards Folk, der skal gengældes. — 1650 søgte Hr. Jens Afsked paa Grund af Alderdom, og han indvilligede i at afstaa Kaldet til Søffren Hanssøn, Kjærteminde, men han ombestemmer sig i sidste Øjeblik og vil selv fortsætte med Datterens Mand som Kapellan. Det kom til Retssag, og Hr. Jens fik Medhold. Han havde ikke afgivet sit Kaldsbrev og maatte derfor forblive i Embedet.

Et Aars Tid efter maatte Hr. Jens dog give op paa Grund af Alderdomsvaghed, og han overlod saa Kaldsbrevet til Svigersønnen. Men Herremanden protesterede mod at faa en saa forargerlig Person til Sognepræst, og han demonstrerede ved at forlade Kirken, naar H. C. mødte for at prædike, ja, søgte endog at lukke Kirken for ham. — Herremanden fortsatte sin Krig. Han ansøgte Kongen om en anden Præst, og Kongen svarede, at H. C. helst maatte forsørges andetsteds.

Siden tiltaltes Herremanden og Sognemænd i Hammer for at have lukket Kirken og i det hele for at have hindret Gudstjeneste. Det blev de dømt for 15. Juni 1653.

Men Hr. Jens døde 1651, og — mærkeligt nok — Præstegaarden brændte, før Søffren Hanssøn Kjærteminde, ham blev det altsaa, overtog Embedet. — Han skriver selv en halv Snæs Aar senere: »till Præstegaarden fandt ieg ingen for mig, thi gaarden vaar gandsche affbrend, den haffuer ieg self paa it bar Sted opbyggt«.

Efter Navnet Kjærteminde var Søffren Hanssøn Fynbo. Han blev ved strenge Oplevelser knyttet til sit jydsk Pastorat, og blev endog første Led af en treleddet Præsteslægt der.

Linnerup Kirke indvendig. Kalkmaleri over Korbuen malet af J. Th. Skovgaard 1925.

Om Præstegaardsjorden skriver han i Indberetning 1661 (Herredsbogen): »Præsten tager [Del med] dj andre Bønders Gaarde udi Ager och Eng, och ellers indted videre. Udi min Tid der alle Ting best vaar ved Mact, da haffuer ieg saaed; Roug 4 Tønder lidet over, Biug 2 Tønder undertiden 18 Schiepper undertiden 20 Schiepper och undertiden ichun 11 Schiepper. Haure gementlig 6 Tønder, forgangen Aar haffde ieg ickun saaed 3 Tønder. Boghued undertiden 4 Schiepper undertiden 2 Schiepper och somme Aaringer slet inted. Høe kand her aulis 20 Lass offuer och under ligesom Aarbørring er«. Til Præstegaarden hørte to Skovlunde, den ene kaldtes Salchelund, den anden Bøgelund.

Der kom atter Krig (1657—59). Denne var endnu frygteligere for Befolkningen end de foregaende, og udsatte Egne rantes haardest. Hvor mange af Linnerup-Hammer Sognes Beboere, der blev dræbt eller døde af Hunger og Sot, vides ikke; men Tallet maa have været sørgelig stort. Sidst kom Polakkerne, Danmarks Hjælpere, men de værste Røvere og Voldsmænd. »Itt party Pohlacker hannem ved Nattetide haffuer offuerfalden oc hannem fra hans Gaard bortjaget, och saa haffuer bortjaget, hvis han hafde och siden Ild paa samme hans Gaard sat«, er Ord fra Indberetningerne efter Krigen. (Silkeborg Slots Historie).

»Præsten i Linnerup-Hammer, Hr. Søffren, blev alt frarøffuet og maatte flygte halvnøgen baade han og Familie«. Men de beholdt da Livet. Hans Embedsbrødre mod Øst og Vest blev dræbte. Ole Rasmussen Samsing i Aale

kørte til Sogne i Tørring 2. Sønd. i Trin. 1659, og han blev paa Vejen, efter mundtlig Overlevering i Hjortsvang ved Allingkjær Bro mellem Hjortsvang og Tørring, overfalden af Polakker, der vilde vide, hvor han gemte sine Kostbarheder. En Tid efter døde han som Følge af Overfaldet. Og Præsten i Nykirke Sogn, Jens Bentsen Fallenkamp, blev med sin Hustru forjaget fra sin Gaard, og siden dræbte Polakkerne ham. Et værdifuldt Hals Smykke af Guld, ni Lod tungt, blev et Par Hundrede Aar efter funden i Præstegaardens Toft. I Smykket er indskaaret J. B. F. — B. P. D., Fallenkamps og hans Hustrus Navnebogstaver. I Nærheden er senere fundet en høj Sølvpokal og Sølvskeer mærket med samme Bogstaver. (Mathiassen: Hærvejen).

I førnævnte Indberetning af Hr. Søffren et Par Aar efter Krigen skriver han: »Udi Linderop Sogn har været 10 Gaarde och en halff. Men nu er her ickun 4 Helegaarde udi Sognet udi hvilcke bor noget forarmet folck, ellers er di andre Gaarde, somme aff Polacherne affbrende somme nedbrøt och borte, och siunis iche mere att bliffue opbygt. Korntienden forgangen Aar vaar ickun fem Schepper Roug och halff siuffuende Schepper Biug tilhuer Part«. Om Hammer skriver han: »Aldt det andet er blefuen øde, undtagen halffanden gaard, som der bor 2 par forarmede folck udj, som er alle mine decimantes (Tiendeydere) i det Sogen«. Aaret før var Tienden der 3 Skp. Rug »och slet inted andet«.

Af en Gaard i Ildved, der var givet til Hammer Kirke, skulde aarlig svares »1 Ørte haure og 1 Fjering Smør«. Men Gaarden blev under Krigen »slet øde«. — I Linnerup Kirke var alt borttrøvet af Fjenderne. »Mit Kaldsbref med mine bøger och aldt andet huis ieg haffde, blef aff krigsfolcked borttaget«, skriver Hr. Søffren.

Af Hammergaard, »hvilcken velbyrdige Frue Regitse Parsberg besidder«, svarede ikke Tiende. Gaarden solgtes faa Aar efter Krigen, og Ejeren gav de fire øde Bøndergaarde med i Salget. — Lønsgaarde i Linnerup Sogn betegnes af Hr. Søffren som en Adelsgaard, der hører velb. Christen Skeel Jørgensen til. Den var 1662 paa 20 Tdr. Hartkorn. Da Tienden blev sat efter Reformationen regnedes Lønsgaarde for to Bøndergaarde. Dem havde Iver Erichssøn Fasti faaet Lovhævd paa 1485.

Præsten skriver, at Linnerup Kirke ejede to Stykker Jord. Det ene »ligger i Lønsgaarde«, og det maa have været et større Stykke, da der svarede 3 Ørter Rug og 2 Ørter Byg af det. Af det andet Stykke, »som ligger ved Kircken og brugis till den østerst Gaard i Hiortsvang som Jens Christensen Iboer«, svarede intet i den daarlige Tid.

De bedst stillede kunde efter Krigen udvide deres Jordomraade. Der var jo megen ejerløs Jord. I Hvirring Sogn blev Landsbyen Skejby lagt øde under Krigen. Der fik Herregaarden Rask Landsbyjorden som Tilliggende. Ved Udskiftning i nyere Tid opstod Landsbyen igen med ca. 40 Ejendomme, men nu kaldes den Skovby. — 1674 solgtes Hammergaard, der en Tid ejedes af en rig Assessor Hofmand. Den var da med Bøndergods paa 74 Tdr. Hartkorn.

»Ringer end her (Linnerup-Hammer) kand ieg icke spørge nogen at verre her i landet«, skriver Hr. Søffren. Om Sognenes fattige Degn skriver han: »Han haffuer huercken huss eller verrelse till Degnekaldet, men Sognefolcked haffuer self paa allemands Jord udi Hiortsvang bygt hannem it lidet hus, hånd haffuer aldelis inted till kalded undtagen 1 Schiepper Roug aff huer gaard, det er ickun 5 Schiepper it heel Aar omkring, for sin Umage at hånd betiener 2 Sogne«.

Hr. Søren var Præst i 30 Aar til sin Død 1681. I sin omfattende Indberetning, der fører tilbage til Reformationstiden, har han givet betydeligt Bidrag til Sognenes Historie i de sørgelige Krigsaar, da Ulvene tog til i Tal. — Som gammel Præst fik han Hjælp af sin Søn Hans, der blev hans Eftermand. En anden Søn, Christen, var Præst i Nørhaa i Thy. Denne havde megen Fortrædigelse af Præsten i Thisted, Heeboe, der endog overfaldt ham i hans eget Hus. — De to Brødre kaldte sig Hjortsvang efter Fødestedet, og dette Præstenavn træffes siden baade i Thy, Salling og paa Fyn.

Hammer Kirke.

I Hr. Hanses Tid kommer et paa Egnen helt nyt Navn frem i Kirkebogen: Løjtnant Hirschouwer. Han boede paa Lehnsgaarde, som var købt af Kronen, der gav Løjtnanten Livsbrev paa den, 11 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Gaarden var nu Ryttergaard, og Egnens unge Mænd skulde der opøves til at gøre Tjeneste ved Rytteriet i Hæren. Siden træffes i Sognet Rytter som Mandsefternavn. — Ved 1760 blev Lehnsgaarde Fæstegaard under Hvolgaard og beboet af 2 Bønder.

Den næste Hjortsvang-Præst var Jakob Brøchmann (1717—46). Ogsaa han var Formandens Kapellan og kaldet til Embedet før dennes Død. I Maj 1718 blev han gift med Hr. Hanses Datter Deliane Hjortsvang. Den følgende Jul døde hendes Far. Han blev begravet i Linnerup Kirkes Gulv.

Det er Pietismens Tid. Folk skal forbedres, og Chr. VI udsteder sine Forordninger om Kirkegangspligt ogsaa for de unge til Overhøring, om rettidigt Ægteskab o. s. v. En Mand i Hjortsvang blev, da han var Tjenestedreng, sat til at rydde et Loft for gamle Papirer. Han bad om at beholde noget, og blandt det saaledes bevarede er Chr. VI Forordninger, samlet af Brøchmann. Han har paa hver omhyggelig attesteret Bekendtgørelsen i Kirkerne. Flere er sendt rundt fra Præst til Præst i Herredet og attesteret af dem. — I »En Præsteskæbne« omtaler og karakteriserer Forf. Edv. Egeberg enkelte af disse. Skoleforordning af 1739 er i samme Bind. Der skulde holdes Skole, saa Børnene kunde lære at læse, skrive og regne og særlig lære mere om Kristendom, end Degnen hidtil ved Undervisning deri een Gang om Ugen kunde give. Præsterne skulde overvaage, at Forordningen blev efterkommet. — De

skulde 1739 indberette om Sogndegnene til Stiftsøvrigheden. Det var nemlig ikke alle Degne, der egnede sig til at blive Skoleholdere (Indb. for Aarhus Stift i Landsarkivet, Viborg). Bröchmann giver pænt Vidnesbyrd: »Degnen i Linnerup er Christen Jespersen, der fører et skikkeligt og uforargerligt Liv og Levnede, desuden ved han paa en god Maade at informere Ungdommen i den sande Guds Kundskab, skønt han er ustuderet. Regner og skriver temmelig«.

Som største Lodsejer skulde Herremanden paa Hvolgaard tage sig af Skolesagen. Men det gik langsomt. — Saa meldte den nidkære Aarhusbisp Hygum sin Ankomst i April 1742, sikkert med den særlige Hensigt at faa Skub i Skolesagen, og den 18. havde Hjortsvang store fremmede: Bisp og Herremand. Degnen gaar ind paa at holde Skole i Linnerup Sogn imod, at han af Beboerne til hver Paaske faar 2 Rdl. 4 Mark (Sognet havde da 18 halve Gaarde og 2 Bolssteder) og af Kirkens Patron ved Mikkelsdag 3 Rdl. og 2 Mark. Desuden lidt Konfirmandoffer. Ialt blev det 6 Rdl. 2 Mark. Degneboligen blev taget i Øjesyn. Det bestemtes, at indskære en Skolestue paa 2 Fag ved den søndre Side, og Degnen fik Penge af Lodsejerne til Reparation af Boligen. Men de brugtes ikke efter Hensigten, klager den næste Degn, Daniel Been, over. »Da jeg kom med Kone og 7 Smaabørn, kunde jeg knap finde saa meget tørt, at vi kunde ligge under«. — I Hammer med »5 halve Gaardmænd, 2 Møller og 4re Boels-Mænd« skulde der være Omgangsskole, altsaa ikke særlig Skolestue, og der skulde antages en Skoleholder. 1773 hed han Hans Hansen. Han var Fæstehusmand i Hage. Skoleholderlønnen var 12 Rdl. 4 Mark og Ildebrand 4 Maaneder (Dansk Cancelli, 1. Dep. 14/11 1836 og Vrads Herreds Provstearkiv).

Fundatsen er underskrevet af Hvolgaards Ejer 18/4 1742, der altsaa er Linnerup-Hammer Skolevæsens Stiftelsesdag.

Dagen efter visiterede Biskoppen i Kirkerne. Hans Opnotering i Visitatsbogen efter Besøget har ikke den Varme som efter Visitatser visse andre Steder. Man forstaar, at den pietistiske Bevægelse ikke havde slaat an i Bröchmanns Sogne: »For Linnerup-Hammer Sogner prædike Sognepræsten Jacob Bröchmann den 19. April som en gammel og svag Mand efter sin Maade temmelig vel. Iblandt Ungdommen vare ogsaa de, som kunde nogenlunde gøre Fornøjelse. Kaldet er overmaade ringe, hvorfor det er besværligt paa deslige Steder at faa duelige Folk til Degne og Skoleholdere«.

I Juli 1746 døde Bröchmann som 60aarig og blev som sin Hustru og dennes Forældre »indsat« i Linnerup Kirke. Hendes Bedsteforældre er sikkert begravet samme Sted, men dette omtales ikke i Kirkebogen, der kun fører tilbage til 1708. Der var ingen Begravelser i Linnerup Kirke, da Hr. Søffren var Præst. I Hammer Kirke var »Velb. nu salig Offe Skram og Frue begraaffuede«, skriver han.

I en Gaard i Hjortsvang ligger en Gravsten med Ordene: »Herunder hv . . .« Fortsættelsen er slidt af. Stenen er kommen fra Kirken, da denne 1866 blev ombygget. Det ligger nær at tro, at den har hvilet over et Par af den treleddede Præsteslægt i Hjortsvang, og som af uforstaaende er flyttet.

I Efteraaret 1746 flyttede en Morsingbo til Hjortsvang som Præst. Han hød Erik Nielsen Gjern, Navn efter Gjern ved Aarhus, hvor Bedstefaderen havde været Præst. Faderen var Præst i Ljøslev-Ørding, hvor han og Degnen forligedes som Hund og Kat. Erik Gjern var som sine Fædre en stridig Natur med Tilbøjelighed til at føle sig forurettet, og hans Ekskens »non« tyder ikke paa særlig Begavelse. Gjern havde kun det ene Embede, og der gik det ham helt daarligt.

I August 1747 blev Gjern gift med Præstedatteren Anna Müller fra Hvirring. Hun blev Mor til en Søn, men døde efter kun tre Aars Ægteskab. Et Par Aar efter Gjerns Ankomst havde han Bispevisitats, og Hygom nedskrev følgende: »For Linnerup-Hammer Sogner d. 5. Septr. Hr. Eric Nielsen Gjern er for kort Tid siden kommen til Kaldet og har derfor ikke kundet aflægge nogen synderlig Prøve paa sin Duelighed, er desuden bestandig plaget med en fortrædelig Proprietærius og Kirkeeyere, som er ham meget til Hinder. Med Ungdommen er det endnu ikkun maadelig bestilt, og en stor Del deraf

Hammer Kirkes Indre.

hel vankundig. En gammel Degn, dog ædruelig og skikkelig, informerer i Hovedsognet, og en Skolelærere i Annexet«. — Den fortrædelige Mand, som ejede Kirkerne, var Kammerassessor Jens Jørgen Bredal, Hammergaard, en Provstesøn fra Klovborg, der efter Faderen havde ejet denne Gaard, og som desuden ejede Vinderslevgaard i Viborgeggen. Og Degnen, der betegnes som skikkelig, hvilket betyder egnet til sin Gerning, er Christen Jespersen, der fortsatte som Degn og Skoleholder fem Aar til.

Paa et Omraade var Gjern dygtig, nemlig som Landmand. Men han var jordbegærlig.

Med Degnen Daniel Been (1753—92) havde han en mindre Kontrovers. Been skriver: »Ved den Syndere side af Degne-Boeliget er given et Lidet stykke Grøngade Iord, som har været Lejet bort til Hør-Sæed, samme Iord findes Anført given til Skoleholderen udi Skoele-Fundatzen, mens er mig afsagt og formeent af Sogne-Præsten...« Nu ligger den gamle Skole der — alt saa paa tidligere Fællesjord. Gjern overholdt ikke Fællesskabets ældgamle Vide og Vedtægt for Hjortsvang Bylag, og dette førte til hans Fald. Han mente, at Bymændene frapløjede Præstegaardens Agre i de fællesdyrkede Marker. Saa paalagde han sin Karl at pløje tilbage, imod Bystævnets Afgørelse. Ogsaa Kreaturerne var det galt med: Præstens Svin rodede uringede i andre Bymænds Agre og Eng, og Køerne lod han græsse ulovligt. Desuden nægtede han at betale Præstegaardens Part af Løn til Byens Hyrde. Sagen

kom for Vrads Herreds Ting, og i en mægtig Tingbog er Klagepunkterne over den egenmægtige Præst anført. Foruden foranstaaende nævnes der, at Gudmund hos Præsten har gravet Tørv ulovligt Sted, og Præsten maa for Retten love fremtidig at lade grave i de tilladte Tørveskær. Ingeborg Lauridsdatter vidner, at Præsten har svaret hende med saa skidne og ildelugtende Ord, at hun ikke kan gengive dem. Hjortsvang Gaardmænd, undtagen Ole Mørk, bevidner, at Præsten har paalagt dem aabenbar Skrifte i Brigsdøren, før han vil tage dem til Alters. De vidste ikke, hvormed de havde forsyndet sig. I Kirken har Præsten skældet og svordet og holdt Skældprædiken, og Vidnerne vidste ingen Aarsag dertil. Præsten har slaaet Konfirmander uden Grund. Han kommer for sent i Kirke og prædiker saa længe, at Folk af »Kulde og Naturs Nødvendighed« bliver nødt til at forlade Kirken under Prædiken o. s. v.

Gjern blev 1754 dømt til 3 Marks Bøde, hvilken Bøde var vanærende. Men Sagen varer ved i Aarevis. Endelig falder en Landstingsdom, ved hvilken Gjern dømmes til at bøde 100 Rdl., betale Hyrdeløn med 6 Rdl. og bøde 2 Rdl. til Byens fattige. Men Præsten vil ikke betale, og saa maa han lide Nam (Udlæg) og udvises af Fællesskabet. Til sidst dømmes han fra Embedet for sin »Enfoldigheds Skyld«.

Et Par Gaardmænd, Johan Nielson, Østergaard, og Jens Nielsen er Anklagerne for Retten paa Bymændenes Vegne. Men Hammergaard-Herremandens Navn: Bredal, dukker frem i Tingbogen nu og da, og man skønner, at han er Præstens absolutte Modstander, og han var en mægtig Mand. Præsten blev slaaet ud. (Efter Tingbog og Silkeborg Slots Historie).

En Efteraarsdag 1772 døde Gjern som 61aarig og blev som sin Hustru begravet paa Linnerup Kirkegaard.

De følgende fem Præster i Linnerup-Hammer ved jeg ikke stort andet om, end hvad der er anført i Wibergs Præstehistorie. Efter faa Aars Embedstid i Hjortsvang flyttede de alle til bedre lønnede Embeder, og i Linnerup-Hammer er der ingen Minder om dem.

Jens Sørensen (1772—87) betegnes som en stille, nidkær Mand, der var ualmindelig dygtig i levende Sprog. Han var vidtberejst, idet han havde været Præst paa en Kinafarer og flere Gange foretaget Rejsen Syd om Afrika. Han døde som Præst i Stadager paa Falster.

Poul Satterup boede kun et Aar i Hjortsvang og flyttede saa til Dannemare paa Lolland.

Niels Schyth (1788—92) var sikkert Pastoratets lærdeste Præst. Han var foruden Cand. theol. ogsaa Cand. philol. og blev 1785 Dr. theol. ved Universitetet i Kiel. Schyth døde 1825 som Præst i Veggerløse paa Falster. Han har udgivet en Prædiken og nogle Oversættelser, deriblandt en fri Oversættelse af Højsangens Bog, og fordansket Ovids Breve fra Pontus.

Medens Schyth var Præst, blev de hidtil fællesdyrkede Marker i Linnerup Sogn udskiftet 1790. Præstegaarden fik som Tilliggende ca. 70 Tdr. Land i Stykke sammen med gammel Byjord. Desuden tillagdes der godt 30 Tdr. Land god Fælledjord og Eng og mange Tdr. Land Hede i modsat Retning ud mod Hammer Skel.

Ejeren af Hammergaard fik ved samme Tid Udstykningstilladelse, og Gaarden gik ned til 8½ Td. Hartkorn. Den havde til Tider med Bøndergods været paa langt over 100 Tdr. Hartkorn. Præst og Degn har paa Vej til Sogne sikkert skelet til Hammergaard ved Tanken om dens Tiendefrihed. »Af Her-

regaarden Nydes slet indtet af noget Saasom paa andre Stæder af Herregaarde«, skriver en af dem. Tilmed havde Herremænd der været Hjortsvang-Præsters stærke Modstandere.

Christian Lünov Ferslev (1792—1802) var Præstesøn fra Vorde ved Viborg, forflyttedes til Jelling-Hover, hvor han var Præst i ca. 30 Aar indtil sin Død 1831. Fra hans Haand foreligger en Prædiken og nogle Smaadigte.

Christian Wittendorff (1802—12) kom til Hjortsvang fra Embedet paa Jegindø i Limfjorden. Han var Præst i Hvirring til sin Død 1835.

Det nygifte Ægtepar, der nu flyttede ind i Præstegaarden, kom til at bo der Livet ud; men dette blev af forskellig Varighed. Det var Laurits Spandet Vogelius og Maren Laurberg. Samtidig flyttede Broderen Jens Vogelius til Klovborg som Præst. Brødrene havde været Adjunkter i Horsens. De hørte til en stor Præsteslægt og havde hjemme i Hundslund, hvor tre Led af Slægten var Præster, Jens Vogelius som sidste. Maren Laurberg var Toldkassererdatter fra Svendborg, men havde opholdt sig hos sin Slægt i Horsens.

I Hjortsvang opbevares en Alterbog, som Vogelius i Hundslund har givet Sønnen Laurits, da denne blev Præst. Kun kort Tid fik han Brug for den. I Januar 1814 døde han og blev begravet paa Linnerup Kirkegaard. Vogelius kaldes i Wibergs Præstehistorie en ædel, virksom, særdeles nøjagtig og kundskabsrig Mand. — En Maanedstid efter Vogelius' Død fødte hans Hustru en Datter, der fik Navnet Laura Benedicte. Den unge Præsteenke maatte have den Sorg ogsaa at miste sit Barn, som døde et Par Uger gammel.

Da Andreas Løvenhertz Kabell, en 34aarig Ungkarl, der først 31 Aar gammel havde fuldført sine teologiske Studier, det følgende Foraar flyttede ind i Hjortsvang Præstegaard, blev han budt Velkommen af Præsteenken. De vidste begge, at efter Forholdene var de bestemt for hinanden. Til Præsteembede med Enke blev en ugift Ansøger almindeligvis kaldet. Kort efter hviskede Madam Vogelius til en Kone i Køkkenet: »Nej, ham vil jeg ikke have«. Paa hendes Gravplade staar der dog: »I 41 Aar Sognepræst Kabells trofaste Hustru«.

Kabell var Søn af en Skomager og Stadstambour i Aarhus. I sin Læsetid fik han økonomisk Støtte fra sin Fødeby, hvad han ikke glemte. Som ældre velhavende Mand betænkte han i sit Testamente Aarhus med flere Legater. Han havde ingen Børn. Ved Aarhus Havn er indmuret en Mindeplade for Kabell, der har givet Penge til Havnen.

I Hjortsvang var der 1789—1802 en meget interessant Degn og Skoleholder, Jens Andersen Skovborg, der havde været Fæster, senere Selvejerhusmand i Skovborg, som han tog Navn fra. Han fik bygget Skole, og forflyttedes som Belønning kort efter til Løvring, hvor han blev anset Foregangsmand i Jorddyrkning. Hans Søn Anders, der er født i Skovborg (Hjortsvang), blev i Vestindien meget velhavende. Som 84aarig var Skovborg i Hjortsvang, hvor hans første Hustru var begravet (eft. Weiersø, Lærer i Hjortsvang 1840—50). Et Par Aar efter var han i London til Sønnens Bryllup — Grundtvig rejste med samme Skib —, og atter et Par Aar efter rejste den gamle Knark ene Mand med Deligencen til Hamborg og derfra med Dampskib til Jamaica, hvor Sønnen boede. Der døde den gamle Degn 94 Aar gl. (Oplyst af Borgmester Sundbo, Kbh., tildels eft. E. Tañg Kr.).

Efter Skovborgs Tid skiftedes der hyppig Degn, og med Skolehold gik det daarligt. Saa kom Skoleloven 1814, og især Præsten maa nu sørge for bedre Skik. Men dette var ikke saa let.

Samtidig med Kabell fik Sognene ny Degn, Tranekjær fra Hjerm. Der blev undervist den følgende Vinter, men til Eksamen om Foraaret mødte kun Degnens Børn og Præstens Tjenestedreng. Sommeren efter skrev Kabell til Amtsprovsten, at Beboerne umuligt kunde lade ældre Børn gaa i Skole om Sommeren, for saa skal Folk selv passe Kreaturer og forsømme Markarbejde, hvilket vilde have til Følge, at Skatterne ikke kan svares. — Efter Tranekjærs Død var Degneembedet ubesat et Par Aar. Et senere Fattighuslem, Sporeman hed han, fungerede som Degn. Først 1836 bedredes Skoleforholdene. Hammer Skoleholder blev ogsaa Sognets Degn, og den aarhundredgamle Skik, at Degnen i Hjortsvang skulde med Præsten til Hammer Kirke, hørte altsaa op.

Der kom ny Skoleplan (approberet ^{14/11} 1835). Skoledirektionen havde indberettet, at indbyrdes Undervisning af Pladshensyn ikke kunde indføres. Hammer fik saa sin første Skolebygning, der kostede 418 Rdl., Hjortsvang Skole forbedredes for 281 Rdl., og Degnen der, Rasmussen, var glad for Lønforhøjelse. Kabell var svært interesseret. »De skejer, de skejer op mod Firhøje«, sagde han om Skoledrenge's Bogstaver. Madam Kabell mødte Fastelavnsmandag for at danse med Børnene efter Degnevikaren Sporemans Musik i den teglstenspikkede Skolestue. »Hun var saa svær at tage om«, sagde Drengene. — Forøvrigt kneb det for Præst og Degn at forliges. Særlig Spænding maa der have været, da de engang i Linnerup Kirke slog i Alteret for hinanden. Hammer-Degnen var mere sagtnodig. Da Kabell for Alteret døg gav ham en Besked og i lterhed slog om i daglig Tale med en Bande koblet til, sagde Degnen, at det kunde koste Kjole og Krave, og Præsten blev stille.

Kabells Forkyndelse var rationalistisk. Der var nogenlunde med Kirkegængere; thi efter gammel Skik skulde helst nogle i Kirke fra hvert Hjem. Han bekendtgjorde Altergang til en Søndag Foraar og Efteraar, og saa skulde Folk hos Degnen lade sig indskrive, helst i ret stort Tal. Et Par Søndage efter lød det dog fra Prædikestolen: Næste Søndag Altergang for Efternølerne.

Et bevaret Minde om Kabell er smukt. Han var nænsom og god mod sine Dyr. Det var ham en Glæde staaende i sin Yderdør at give sine Yndlingsdyr en særlig Godbid. — Han havde en gammel Hest, der i mange Aar havde kørt ham til Sogne. Den maatte ikke bruges, og græssede paa »æ Bal« der Nord for Gaarden, men Tjenestedrengen brugte den som Ridehest ned i Fælleden uden Præstens Vidende.

Madam Kabell var virksom i sit Hjem. Hun lavede Maden. Konfirmanderne skulde gennem Køkkenet ind i Præstens Stue, der tillige var Soveværelse med Alkover. De skulde saa hilse paa Madammen og kysse hende paa Haanden. Men Degnens Søn gik forbi hende med et Nik som Hilsen, og saa blev det Skik. —

Præstefolkene levede ret ensomt og blev med Aarene velhavende. At Kabell var glad for Penge, vidste alle, og der skulde passes paa med Offeret. Dette sattes senere i Forbindelse med Spøgeri ved hans Havelaage. Det virkede helt overraskende, at han engang, der var Smalhans i Ane Kirstine Jordemoders Hjem, sagde til hende: »Penge, Penge, dem kan De faa af mig«. Der kunde Præsten hjælpe. — Hans Karl skovlede en Dag Korn paa Loftet over Stuen og kom der til at høre en Samtale mellem en forpint lille Kone og hendes Sjælesørger. Præsten sagde: »Hvad bilder De Dem ind! Gaa De hjem og pas Deres Mand og Børn!« Hende kunde han ikke hjælpe.

Madam Kabells tidligere Svigerinde, Præstedatter fra Hundslund, var blevet fattig Husmandskone i Hjortsvang Vestermark. Hun hørte til de faa, der ikke gik tomhændet fra Præstegaarden.

Livet gik sin Gang, stille og ensformigt. Baade Præstegaard og Kirke i Hjortsvang blev medtaget af Ælde, men blev da staaende i Kabells Tid. Nye Strømninger var Præstens lave Dør lukket for. — Da Knud Svenstrup 1850 præsenterede sig som Stedets nye Degn, sagde Kabell: »Saa skal De minsæl have en Dram og en Bid Brød«, og han tog Tvebakker og Brændevinsflasken frem af et Skab. Da Kabell et Par Aar senere hørte, at Svenstrup syntes godt om Lovforslaget angaaende Sognebaandsløsning, sagde han: »Saa er han minsæl en Nar!«

I Efteraaret 1856 døde Madam Kabell. Hun var sidst i Tredserne. Og det følgende Efteraar blev den gamle Præsts Lig lagt ned ved hendes Side paa Linnerup Kirkegaard. Han blev 78.

I Wibergs Præstehistorie staar der om Kabell: »Meget sparsommelig, stiftede store Legater«. Ingen af disse tilfaldt Linnerup-Hammer. — Der skulde efter Testamentet stilles et Jerngitter op om Gravene. Dette blev ført til Kirkegaarden, men det var efter Kirkeværgernes Mening for vidtrækkende. Legatbestyrelsen i Aarhus maatte saa lade det omstøbe til den Størrelse, det nu har omkring de gamle Præstefolks Grave.

Vinteren 1857—58 havde Sognene ingen Præst. Kapellan Lange i Ringe var kaldet til Embedet; men Kaldelsen gik tilbage, da han ikke ønskede at komme til Jydernes Land.

Det blev Hvirringpræstens Kapellan Axel Severin Bülow og Hustru Jakobine Gylding, der flyttede ind i den gamle Præstegaard i Hjortsvang. Han var Godsejersøn fra Tøjstrup, Ryslinge Sogn, hun Købmandsdatter fra Vejle. — De vandt snart almindelig Agtelse i Sognene, og især Fruen blev meget afholdt. Bülow var en kraftig, høj Mand, som let indgød Respekt. — Konfirmanderne skulde nok hos ham være stille, og derhjemme ramsede de grumme meget paa alt det, der skulde læres. Kirkebesøget blev større, men fyldte Kirker var der kun ved særlige Lejligheder.

Da Bülow søgte Embedet, var han som stedkendt indforstaaet med, at der skulde bygges. De dermed følgende Udgifter maatte Embedets Indehaver udrede. Men Bülow havde ogsaa forudset, at der ved Jordsalg kunde skaffes særlig Indtægt. Han blev Provst 1859 og havde saaledes yderligere Medbestemmelsesret desangaaende. Af Præstegaardens ca. 30 Tdr. Land Fællede og Eng i Gudenaadalen solgte Bülow ca. 24 Tdr. Land til et Par Hjortsvang-Gaardmænd. Præstens Hede, der laa langt mod Vest i Sognet, og nogle Tdr. Land af Bymarken solgtes ogsaa. — Saa blev der taget fat paa Byggeriet. Stuehuset, som staar endnu, og Laden blev nyopført, og de to andre Længer istandsattes, saa de blev som nybyggede. Disse to Længer havde smuk Bindingsværkmur. — De 65 Tdr. Land Bymark, der nu hørte til Præstegaarden, blev drænet og merglet og gav særdeles gode Afgrøder. Provsten arbejdede tit med i Marken, og der skulde bestilles noget. Hans Forkarl i nogle Aar sagde som gammel Mand: »Bestilte vi meget, forlangte Bülow mere Dagen efter«. Rundhaandet med Betaling var han ikke. En Daglejer kaldte ham en Stodderskaver. »For a er en Stodder, aa Di skaver mæ«, sagde han til Bülow.

En Persillekræmmer holdt engang ved Østergaard, og Provsten kom ogsaa til for at købe. Han var bondeklædt og havde Træsko paa. Da Kræmmeren ytrede, at han kunde tænke sig, at denne Mand var Degnen, svarede Østergaardmanden: »Nej, han er vor Præst, ja, tilmed vor Provst«. Kræmmeren blev forlegen, men Bülow klappede i Hænderne og morede sig.

Ogsaa Kirken i Linnerup vilde Provsten have sat ordentligt i Stand, men Sogneboerne, som siden 1791 ejede Kirken og altsaa skulde betale Istandsæt-

telsen, stillede sig afventende. Korets Indre blev udsat af Kirkesynet 1862 og skulde fornyes. Det tog man saa fat paa den følgende Sommer. Det nuværende Knæfald med Gelænder og mere blev lavet for 52 Rdl., der blev lagt Gulvfliser for 12 Rdl., de gamle Altterlysestager blev ombyttet med nye, og det kostede 11 Rdl. Desuden købte Provsten Kalk og Disk og Kande til Døbefonden og mere, ialt for 22 Rdl. 213 Rdl. maatte Hartkornsejerne udrede til Kirken den Sommer. Det blev dem for meget. »Endogsaa en Lyseslukker har han købt, som om Degnen ikke kan puste Lyset ud«, blev der sagt.

Ved Kirkestævne efter Tjenesten en Novembersøndag 1863 foreslog Provsten, at Sognene skulde repræsenteres ved den folkekære Kong Frederik den Syvendes Ligbegængelse. »Jeg har en Karl, der følger Ligtoget som Kongens Soldat, kan det ikke være nok?«, sagde en af Sognets Mænd. Men Provsten holdt paa sit, og Forsamlingen havde vel ogsaa Indtryk af, at han gerne vilde af Sted som Repræsentant for det ene Sogn, og saa buser førnævnte Mand ud med: »Du kan passe dit eget! -- Per Louenhøj har længe ligget syg, men ikke faaet et Trøstens Ord endnu« Og senere føjede han til: »Det er lettere at faa en Præst end en Tjenestedreng«.

Provst A. S. Bülow,
Præst i Linnerup-
Hammer 1858—68.

Sognene blev ikke repræsenteret ved Sørgehøjtideligheden i København. Provsten i Hjortsvang holdt sig dog lige rank, og tre Aar efter blev Linnerup Kirkes Skib ombygget og fik Taarn. Det kostede Sogneboerne 2500 Rdl. foruden Gangdage i Hundredvis og Masser af Kørse!, saa stort et Byggearbejde som der i Sognet kun Valdemartidens Bønder havde udført før dem.

At Ombygningen var fuldt berettiget, indsaa de fleste Sognefolk. Der var foretaget Istandsættelser flere Gange, sidst 1831, da der til det Brug blev hentet 14 Læs Egetræ i Mattrup Skov og brændte Sten fra Alsted Mark. Men Muren kunde nu ikke holde sammen længere. De rektangulære Kvadersten, der udgjorde Kirkens Yderflade, gled ud og faldt ned. De 6—700aarige Mure blev nu helt brudt ned. Kun Koret blev staaende. Ved Ombygningen anvendtes som før de skraakantede Sokkelsten og Kvadrene 3—4 Alen op. Ovenover brugtes hjemmelavede Teglsten, en af Kirkeværgerne skriver, at han har faaet 214 Rdl. for 24,375 af dem, og som indre Lag Kamp- og Teglsten.

Vaabenhuset mod Syd blev brudt ned. En mægtig Nøgle til den gamle Kirkedør gemmes endnu. Indgangen til den ny Kirke blev gennem Taarnrummet.

To Aar efter Ombygningen flyttede Provst Bülow til Ousted-Taaning, et bedre Embede. Naar han der Solskinsformiddage lod Blikket gaa mod Sydvest, kunde han over Gudenaasænkningen se sit tidligere Hovedsogns hvide Kirke — og med Tilfredshed. Fra Linnerup ses Ousted Kirke, Danmarks højest beliggende, naar Solen bærer paa, og der tænkte og sagde man: »Provsten er god nok, men han vil helst raade«.

I Hjortsvang gamle Præstegaards Have staar et Par mægtige Asketræer. De er plantet af Bülow.

Michael Christian Asmussen var Præst i Linnerup-Hammer 1869—77. Han tilhørte en Præsteslægt fra Them, og Fru Jensine Marie Asmussen var Møllerdatter fra Nordsjælland. Fra Hjortsvang flyttede A. til Ødum mellem Aarhus og Randers. I Nabosognet Voldum havde han været Kapellan, før han kom til Hjortsvang. Der døde han et Par Aar efter.

Ældre Hjortsvangboere husker A. fra deres Barndom som en høj, duknakket Mand med svagt Helbred. Ogsaa Fruen var svagelig, og hun var ængstelig forsigtig med Hensyn til baade sin og sin Mands Svaghed. Han red omkring i Sognene, sad paa Hesteryg i foroverbøjet Stilling og havde en Tøjlap for Munden for ikke at indaande kold Luft. Fruen kørte altid i lukket Vogn, og det hændte, at besøgende maatte opholde sig lidt i Køkkenet for ikke at føre kold Luft med ind i Stuerne.

Præstefolkene mistede den yngste af deres to Døtre, mens de boede i Hjortsvang. Hun var en livlig og begavet fjortenaarig Pige. Sogneboerne syntes, at Asmussens Stemme efter dette blev endnu svagere, saa flere døjede med at høre hans Prædikener. — Den ældste Datter er som ældre død i København.

Konfirmanderne havde svære Lektier for, flere Salmer foruden Lærebog og Bibelhistorie skulde indræmses til hver Præstedag. En ældre Mand fortæller, at Konfirmanderne paa en Kalender i Skolen talte efter, hvor mange Præstedage der var tilbage.

Fem Mænd fra Linnerup Sogn rejste til Ødum for at følge Pastor Asmussen til Jorde. De lejede Vogn i Aarhus, og da Fru Asmussen saa dem holde ved Præstegaarden, blev hun saa bevæget, at hun, glemmende alle Forsigtighedsregler, kom ud til Vognen og grædende trykkede deres Hænder.

Frederik Theodor de Fine Olivarius flyttede med sin Hustru Oline Georgia Bloch og fire Smaabørn ind i Hjortsvang Præstegaard en Høstdag 1877. De kom kørende ad den gamle Vej forbi Hammer Vandmølle fra Øster Nykirke, hvor de havde været Præstefolk i tre Aar. En Deputation fra Linnerup-Hammer havde nogle Maaneder før været hos Olivarius for at tale med ham om at søge Embedet hos dem, og siden var de i København med en Ønskeadresse underskrevet af alle Ejendomsbesiddere i Sognene for at udvirke hans Kaldelse. En af de virksomme i den Retning var Lærer Knud Svenstrup i Hjortsvang, der senere blev Olivarius' fortrolige Ven. De ny Præstefolk var altsaa meget velkomne, og ved Tiltrædelsesprædiken 14. S. e. Trin. udtrykte O. sin Glæde derover og omtalte sin Gerning som den at vise hen til Jesus, der, som omtalt i Dagens Tekst, drager gennem Landet.

O. var Præstesøn fra Hodde-Tistrup, og hans Hustru Prokuratoratter fra Varde. Han begyndte sin Præstegerning som Kapellan i Grejs-Sindbjerg, i Hjortsvang var de otte Aar, og derfra flyttede de til Solbjerg-Sundby, Mors.

I kirkelig Henseende sluttede O. sig nærmest til Indre-Mission, men han var en forstaaende Mand, der stod i Venneforhold ogsaa til Folk af andre kirkelige Retninger, var saaledes Taler ved Efteraarsmødet i Aale. Ved Indre-Missions store Sommermøder i Engebjergs Have i Nr. Snede Sogn var O. hyppig Taler, ogsaa efter at han var flyttet til Mors. Folk flokkedes for at høre hans milde, alvorlige Forkyndelse. Der kom mange til Kirke fra omliggende Sogne, og da disse i Regelen kom først, kneb det tit for Sognets egne Beboere at faa Siddeplads.

I Hammer Kirke, der havde Kirkegængere fra Nykirke, indsatte man faste Kirkestole nedenfor Indgangsdøren.

Konfirmanderne befriedes for Lektietrykket, og mange af dem mindes som ældre Præstens hjertelige Tale til dem.

1880 ombyggedes de ydre Murdele af Linnerup Kirkes Kor. Senere er der fremkaldt Kalkmalerier i Korets Hvælving. De viser Borter i sort og rød Farve og en enkelt Fremstilling af Lykkens Hjul. Der var en Aabning i Korets østre Gavl, siges der. Den kaldtes fra gammel Tid »de spedalskes Hul«.

saa det maa antages, at smittesygge der udenfor Kirkens Mur har lyttet til Messen i katolsk Tid.

2. Paaskedag 1885 holdt O. Afskedsprædiken i Linnerup-Hammer Kirker. Han kunde da sige, at han og hans Hustru i de otte Aar var blevet knyttet med de stærkeste Baand til ikke faa af Sogneboerne. Han holdt sin Prædiken over Tekstens Ord: »Bliv hos os, Mester«. Efter Udgangsbønnen i Linnerup Kirke begyndte Lærer Knud Svenstrup paa Salmen »Brødre og Søstre, vi skilles nu ad«, og den store Forsamling rejste sig og sang bevæget med. O. var kort Tid Provst for Thyrsting-Vrads Herreder og blev ogsaa Provst paa Mors. — Den 6. April 1902 døde O. Han havde

Provst F.T. de Fine Olivarius
Præst i Linnerup-Hammer
1877—85.

om Aftenen siddet sammen med sin Hustru og den store Børneflokk, de havde holdt Andagt sammen, og saa vilde han før Sengetid gaa en Tur. Den meget nærsynede Mand forvildede sig da fra den Marksti, han fulgte, og styrtede i en Mergelgrav. En Landpost fandt Liget næste Dags Morgen — hans Hustrus Fødselsdag. Hans Ur var gaaet i Staa Kl. 9. -- Et Par Uger før var O. kaldet til Præstembedet i Snøde-Stoense paa Langeland.

Efter Pastor Olivarius' Død er der udgivet en Prædikensamling af ham. Selv lod han enkelte Prædikener trykke, saaledes Afskedsprædiken i Linnerup-Hammer.

Daværende Redaktør af Indre Missions Tidende, Pastor H. Bjarnesen, fremdrager i Bladet 4. Maj 1902 et smukt og karakteristisk Træk om Olivarius.

Der var Konvent i Hjortsvang Præstegaard, og Deltagerne sad den stille Sommereftermiddag i Haven, da der hørtes Klokkeringning fra Kirken. Det var der i Sognet Skik at ringe, naar et Menneske var død. »Saa er han vist død«, sagde Olivarius, »og jeg kom ikke til ham, jeg kunde dog godt have været der, men jeg opsatte det«. — Der var noget af den gode Hyrdes Kærlighed i Røsten, skriver Pastor B.

Elmquist, der som Præst i Aale var Olivarius' Nabo, skriver i en Nekrolog over denne i Kirkebladet 15. Maj 1902: »Det er et Særsyn, at en Mand, som klart vedkender at have sit aandelige Stade i Indremissions Retning, samtidig til gensidig Glæde og Velsjgnelse kan være Præst for denne kirkelige Retnings Folk og for udprægede Grundtvigianere. Dette var Tilfældet med Olivarius i Linnerup-Hammer i den stærkt bevægede Provisorietid og i en stærkt bevæget Egn. I Linnerup Sogn var det kristelige Liv, som traadte kendeligt frem, stærkt præget af Indremission, og i Hammer fandtes en betydelig Kreds af grundtvigske Folk. Skønt de sidstnævnte i politisk Henseende var ivrige Venstremænd og paa folkeligt og kirkeligt Omraade havde Samkvem med grundtvigske Folk i andre Sogne, der for Størstedelen havde løst Sognebaand til en fremragende grundtvigsk Præst der paa Egnen, saa sluttede denne Kreds af meget udviklede Mennesker i Hammer Sogn sig helt og fuldt til Olivarius som deres Præst, et smukt Vidnesbyrd om kristelig Alvor baade hos dem og hos ham«.

Christen Sørensen med Familienavn Gerlow siden 1902, blev 33 Aar gammel Præst for Linnerup-Hammer i Foraaret 1885. Han var Gaardmandssøn fra Sjælland og havde som ung Kandidat et Par Aar været knyttet til Hindholm Højskole og Holsteinsminde Opdragelsesanstalt. Hans Hustru

Anna Sofie Nørgaard var Præstedatter fra Saaby paa Sjælland, hvor Sørenge havde været Hjælpepræst. Hun var 12 Aar ældre end sin Mand.

Pastor S. var en selvstændig, retlinet Karakter, men tidligt indtrædende Hjernesvækkelse havde til Følge, at hans Forkyndelse var usammenhængende og hans Færden præget af Ubehjælpssomhed. Præstefruen vilde som fint begavet Menneske gerne hjælpe sin Mand til Rette, men dette var stridende mod hans Selvstændighedsfølelse. I Hjortsvang er et Minde bevaret om den ranke Præstefru, der i stolt Ensomhed færdedes i Havens Gange, nu og da med sin Dreng ved Haanden. Man mente, hun gik og mindedes den sjællandske Præstegaardshave, hvor hun i unges glade Lag som Frøken Sofie vittig og kaad havde været Prinsesse. — 1894 flyttede de til Errindlev-Olstrup paa Lolland, hvor S. ligesom i sit jydsk Embede nu og da holdt Medhjælper.

Midsommer 1894 flyttede Præsten paa Øen Anholt, han var tillige Læreren, Johan Thorvald Petersen, ind i Hjortsvang Præstegaard. Han var sjællandsk Lærersøn fra Taagerup, og hans Hustru Cornelia Skaarup, Lærerdatter fra Flakkebjerg. — Pastor P. havde historisk Interesse. Han samlede saaledes sin Moders Stamtavle (Familie Hartmann). Pastor P. kom i Bestyrelsen for Aarhus Stifts Plejehjemsforening og blev Redaktør af Foreningens Blad. Han fik oprettet Afholdsforening i Hjortsvang, og efter Tilskyndelse af Lærer Jørg. Svenstrup afholdtes der efter 1888 et Kirkeligt Samfunds Møde i Foraarstiden.

Pastor P. forflyttedes 1907 til Herlufmagle, hvor han fem Aar efter døde af en Blodprop. Han var da 51 Aar. Hans Hustru døde som gammel i København, hvor Ægteparrets tre Børn bor. Sønnen Arkitekt Hartmann Petersen gav 1925 Tegning til Hjortsvang Forsamlingshus, og der har gennem Aarene stadig været Forbindelse mellem Præstefamilien og Hjortsvang.

Hans Janus Kring, Lærersøn fra Jordrup ved Kolding, blev Præst for Linnerup-Hammer 10. Sept. 1907. De foregaaende fem Aar havde K. haft Skolevirksomhed i København, og fra 1904 til 07 var han tillige præsteviet Medhjælper ved Københavns Valgmenighed. Lærer Jørg. Svenstrup, Hjortsvang, fik i Sogneens Menighedsraad Flertal for Kring. Fru Agnete Helene f. Sørensen er født i Haderslev, hvor hendes Far var Skolebestyrer.

Da Kring flyttede til Hjortsvang var han indforstaaet med, at Omannektering kunde finde Sted. Denne kom 4. Decbr. 1911. Det store Sogn Tørring, der hidtil havde været Anneks til Aale, fik Præsteembede sammen med Hammer, og Linnerup blev Anneks til Aale, hvortil Pastor Kring flyttede. Beboerne i Linnerup-Hammer protesterede. Der var Deputationer hos de skiftende Kultusministre for om muligt at forhindre Omannektering. En af dem lovede da ogsaa, at den ikke skulde ske i hans Ministertid. I Sognene var man inde paa den Tanke at lade Retten afgøre Sagen. Man henvendte sig til en Højesteretssagfører, men efter forbeholdende Svar fra denne, undlod Sognene at prøve denne Vej. — Kultusminister Jakob Appel foreslog at oprette et nyt Præsteembede for Tørring Sogn, men Finansudvalget gik imod, og det endte altsaa med, at Linnerup kom til Tørring.

Præstegaarden i Hjortsvang blev solgt og deltes i to Gaarde. Al de gamle Bygninger fra Provst Bülow's Tid staar det meste af Stuehuset endnu, og Gaarden kaldes stadig Præstegaard.

Ti Aar efter blev Pastor K. Sognepræst i Stege, hvor han døde 1926, kun 51 Aar gammel. Han havde ønsket at blive begravet paa Linnerup Kirkegaard derovre ved Højderyggen, som han sagde, og der er den sidste i Hjortsvang bosiddende Præsts Grav hjemme i Sagnet.

En Kreds af Pastor Krings Venner har udgivet en Mindebog om ham. Deri fremhæves hans gode Virksomhed baade i Hjemsognene og videre ud ogsaa som Sekretær i Kirkeligt Samfund. Et Par Aar efter K.s Død blev Fru Kring Bestyrerinde paa Grundtvigs Hus i København. — Bidrag i Heftet fra Folk i Linnerup Sogn taler smukt om grundtvigsk Menighedsliv og hjertelig Forstaaelse mellem Præstefolkene og Sogneboere.

Kilder: Vrads Herreds Tingbog. Vrads Herredsbog. Vrads Herreds Provste-arkiv. Linnerup Kirkebøger (beg. 1708). Wiberg Præstehistorie. Elvius Præstehistorie. Hauch-Fausbøll Præstehistorie. Trap Danmark. Egeberg: Silkeborg Slots Historie. Aarhus Stifts Aarbøger. Linnerup Kirkes Regnskabsbog. Kirkehistorisk Samlinger III. Kirkehistorisk Tidsskrift (Chr. III Klemmebreve). Matthiessen: Hærvejen. N. Kr. Laursen: Af Aale Sogns Historie. Meddelelser fra Knud Svenstrup, Lærer i Hjortsvang 1850—85, og Jørg. Svenstrup, Lærer i Hjortsvang 1885—1917, samt fra ældre i Sognet, særlig Line Bitsch.

Østjyske Ordsprog.

Optegnelser ved R. P. Randløv.

Barnet.

En ska gye de en ka — lissom Bånet i Ugen.
 Let ka fånøw Bøen.
 Bøen ska vær en Gus Gaav, mæ di ka á vær en Fannens Plaw.
 Bræen Båen skyer Illen.
 Smo Gryyre há á Øre.
 De æ it gát á veed hwa Løk et fatte Båen ka ha.
 Liig Bøen liege bæst.
 Næe en sæne Bøen i Bøjjen, så ka en sjel go bag ætte.
 Ow Bøen á full Fålk ska en høø Sannheden.
 De æ bejje á væ jænn Båen ind á væ jænn Hæst.

De Smaa.

De ær ow di Smo di Stue blywwe.
 Di Smo ær it skapt te á køs di Stuer i R . . .

De Store.

Di Stue kinne álti hwæranne.
 Di Stue stekke álti Næævien sammel.
 De æ stuuet te Lasses, dje Sow gjæ mæ Parøk.
 De ær it næm á fo tow Stue i jæn Sæk.
 En ska it spis Kjesbe mæ di Stue, fá så for en gjænn Stinen i Øwnen.

Gudenaalen v. Frisønvold. Kæmpekrebsens Findested (orig. fot. Søgaard-Clemmensen).

Biologiske og geologiske Skildringer fra Gudenaal ved Randers.

Af H. J. Ussing.

Gudenaadalen ved Randers er utvivlsomt Danmarks største og mest imponerende Floddal, skabt i Tidernes Morgen, før Mennesket i ældste Stenalder rykkede ind langs denne ældgamle Flod — den længste og mest interessante i vort Land!

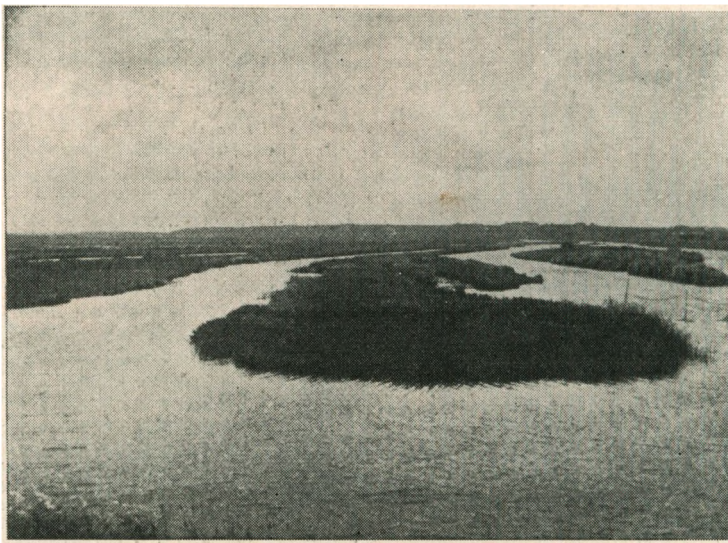
Lad os kaste Blikket tilbage og ved Geologiens Hjælp forsøge paa at rekonstruere, hvorledes denne efter danske Forhold mægtige Flod og Floddal er bleven til.

Hvor gammel Dalen egentlig er, ved vi ikke. Det er sandsynligt, at der allerede her, hvor Randers langt senere groede frem, har løbet en Flod — endog før Istiden — altsaa i Tertiærtidens sidste Periode. Dette var dog ikke Gudenaalens flod.

Randers-Dalen samt tillige Nørre- og Lilleaale-Dalene hører til de saakaldte »Tunneldale«, som udformedes under Isen, der laa som en mægtig Kappe og dækkede Øst-Jylland i Retning Nord—Syd.

Til visse Tider — alt efter denne Barriers Frem- eller Tilbagerykning i Øst—Vest — blev Vandet fra de mægtige Smeltevandsfloder i Tunneller under Isen presset op ad Bakke, som vi kan tænke os i et kæmpemæssigt Vandløb, for paa denne Maade kan Vandet løbe opad, og dette Smeltevand sendte sine Aflejringer Vest over, byggede egentlig Karupfloden op.

Ved Istidens Slutning trak Isranden sig fra Midtjylland tilbage mod Øst. Smeltevandet søgte Vej bort og fulgte de nu blottede Tunneler, d. v. s. Nutidens Aadale. Paa et vist Stadium ved vi, hvorledes Isranden stod stille under denne Tilbagerykning netop her, hvor nu Randers ligger, og samtidig kom Smeltevandet fra det sydligere Jylland larmende i store Masser og fulgte Gudenaalens og Lilleaaleens Dale mod Nord, men Isbarrieren spærrede stadig for Udløb til Kattegat.

Gudenaans Delta, Kvægmyggenes Ynglepladser (orig. efter Ussing).

Derfor bøjede disse Gletscherstrømme af langs Israndens vestlige Del og søgte gennem Skalsaadalen til Hjarbæk Fjord, hvor faktisk vor Gudenaaihine ældgamle Tider mandede ud. —

Men saa kom det Tidspunkt, da Isranden rykkede tilbage ud paa Mols, og de Syd fra kommende Strømme brød sig nu frit Aflob gennem Gletscherporten, vi ojer i Terrainet mellem Stevnstrup og Langaa — med andre Ord, de fik Aflob til den senere opstaaede Randers Fjord.

Disse Tider, hvor intet Menneske færdedes i Danmark, repræsenterer egentlig Gudenaaflorens Storhedstid, for nu udformedes vor smukke, gamle Dal, den udvidede sit oprindelige Leje og Relief og opnaaede den Form og vældige Størrelse, som vi ser den Dag i Dag. I Bunden af Dalen aflejredes kolossale Lag af Sand op mod begge Sider; det er Resterne, vi ser i Nutiden som flade Sandterrasser, og det er faktisk paa disse Terrasser, Jernbanen Randers—Langaa er bygget. Denne Periode, hvor Dalen saaledes udformedes, kaldes for Senglacialtiden.

Klimaet blev nu varmere, Landet laa ret højt, højere over Havet end i Nutiden, Randers Fjord eksisterede ikke som Saltvandsfjord, den var kun en Floddal, hvorigennem den gamle Gudenaasendte sine Vandmasser mod Kattegat. Vi benævner denne Tid, Fastlandstiden (Ancylostiden). Sjælland og Fyen var i landfast Forbindelse med Skaane og Jylland — ja, det blev altsaa »Fyrreskovenes Tid«.

Saa sænkede Landet sig, Havet masede ind i Gudenaadalen, Landet laa betydelig lavere end i Nutiden. Vi er nu naaet ind i Litorinatiden (Stenalderen), hvor Saltvandsdyrene, Mollusker og andre levede helt op til Langaa og gennem Nørreadalen ind til Tapdrup nær Viborg. Det relative Saltindhold var paa 18—20 ‰.

Dette blev »Egeskovenes Tid« med de store Pattedyr og Stenalderfolkets Bopladser og Køkkenmøddinger. Meget tyder dog paa efter de nyeste Fund (Gudenaakulturen), at Mennesket endog har eksisteret i Danmark i »Fastlandstiden«.

Se, dette er i korte Træk Gudenaas, Nørre- og Lilla Dalenes Historie geologisk belyst.

Tertiærtiden, som jeg nævnede i Indledningen — altsaa før Isen kom — hviler som bekendt paa Kridtet. I dette urgamle Kridthav, der dækkede Danmark, isprængt Mergel og Ler, skabtes de mægtige Lag af »Skrivekridt«, »Nyere Kridt« og »Blegekridt«, som vi adskillige Steder ser komme frem til Overfladen i Bruddene. De lagde paa Kridthavets Bund

Grunden til det dejlige Danmark, der langsomt hævede sig op over Havet — det Danmark, som vi elsker allesammen. Hvad har vi da i Nutiden som synlige Minder fra hine svundne Perioder, hvor vi geologisk talt har bevæget os saa langt tilbage som i »Tundratiden« (ca. 11,000 Aar før Kristus)?

For Randers Fjords Vedkommende kan endnu i den ydre Del paavises Rester af »Fastlandstiden« gennem Skrabninger i den dybe Rende paa 8 m (ca. 7000 Aar før Kristus).

Men Gudenaadalen V. f. Randers ligger stadig som Danmarks største Litorinasænkning, og man befinde sig paa de gamle Morænebakker i Syd eller Nord. Kan Du nyde dette enestaaende Udsyn med Flodens Sølvbaand i vidunderlige Bugtninger. Du kan danne Dig et Billede af Dalen, hvor vore Forfædre, Stenalderfolket levede langs Flodens Strandlinier (ca. 4—5000 Aar f. Kristus).

I Gudenaadens Bund saa vel som mange Steder i Engene findes stadig de subfossile Skaller i Leret — et uforgængeligt Minde om Stenalderfolkets Tid.

Og selv om noget er ændret, fordi den moderne Kultur kræver sin Ret, kan Du dog endnu dvæle herude paa de store Vidder langs Floden. Du kan pletvis finde Rester af Elleskove og Moser med Siv og Rørskove — ja, da gaar Tankerne tilbage til længst forsvundne Tider.

For dejligere Mosen i Sommerens Vaar —
 med Tuer af Star —
 hvorhen Du end gaar —
 saa stille og tyst blandt Rørskovens Siv. —
 knapaner Du —
 her er jo Masser af Liv!

Ejendommelige Lokaliteter aabner sig for os pr. Baad op ad Aaen. Gamle, dybe Render, mægtige Rørskove og ikke mindst Breddernes karakteristiske Konturer, flankeret af yppig Plantevækst, hvori Brudelys lyser op med sine ejendommelige Blomster.

Men ogsaa »Deltaets« Strømpartier med de submerse Planters Rigdom henrykker enhver Botaniker. En saa ejendommelig Flydeplante som Pilblad (Sagittaria) er ingenlunde sjælden. Og endnu et, vi ikke maa glemme! Det er det store Areal, kaldet »Tebbestrup Bredning«, Rester af det gamle Løb, nu nærmest en Indsø, der skjuler sig i Syd over ca. 4 km V. f. Randers.

Herinde oplever Du Eventyret, for Du kan skjule dig i de vældige Rørskove blandt talrige Vade- og Svømmefugle, hvor kun Odderen finder Vej og Vexel. Du kan fordybe dig i Paderøkkens sælsomme Skove — disse mærkelige Planter, der staar her som Efterkommere af »Kultidens« kæmpemæssige Kalamiter, og Du sejler i din Baad hen over Danmarks største Aakandebestand (Nymphæa alba), pragtfuldt, uforglemmeligt.

Bjørneklo i Gudenaadalen »Vesteikær«. Forfatteren som Maal. Her fløj de smukke »Svælehaler« (orig. efter Ussing).

Mangfoldige Arter af »Insektfolkets« store Hær holder til herinde, deriblandt adskillige Sjældenheder.

Vore Ferskvandsfisk har deres Legepladser i dette lune, stille Reservat. A Borrens Æg, jeg ellers aldrig fandt ude i Aaen, hang herinde - store, netformede Masser mellem Vandplanterne.

Det er jo givet, at en saadan Flod, som Gudena a egentlig er, huser adskillige for vor Land interessante og særprægede Former. Det blev mit Livsmaal, at studere og konservere dette Vandomraades Dyreverden, og jeg er taknemmelig for de Resultater, der er naaet gennem de mange Aar, fordi det har været mig muligt ved mine Publikationer i Fagblade at vække Videnskabens Beundring for vor gamle Flod og Floddal, og ad denne Vej er Danmarsk Navn baaret vidt ud.

Dybvandstøgen fra Gudena aen 2 G. nat. St. (orig. eft. Ussing.)

Derfor slutter jeg nu min Beretning med at fortælle lidt om de Skabninger, hvis skjulte Tilværelse kom til at præge Randers-Dalen og formaaede at trække mange Personligheder hertil.

Ved Frisenvold Laksegaard, ca. 7 km V. for Randers, gaar Vandet med stærk Fart over en haard og stenet Bund. Lokaltiteten er berømt fra de store Laksefiskerier, da Staten drev dette Foretagende. Desværre er dette nu en Saga, dels da Staten nedlagde Fiskergaarden, dels Spærringen ved Tange (Gudenaacentralen). Vi er dog mange, lige fra Aaens Kilder op til Randers, der stadig arbejder paa en Bedring af Tilstanden (ny Fisketrappe), og der synes nu endelig at være Haab om, at vore Projekter og Henvendelser til Ministeriet og »Biol. Station« skal vinde Fremgang. Saa haaber vi, at nye Lakse- og Havørredstammer atter vil finde Vej hjem til de gamle Ynglepladser, som ligger omkring Tvilum og Resenbro.

Ogsaa andre Skabninger bor her i den haarde Bund, bl. a. Kæmpeflodkrebsen (*Astacus fluriatitidis*) — endnu Rekord for Danmark. Du kender vor alm. Krebs, men læs nu mine Maal, saa vil Du forbaus. Total-længde = 270 mm, Klosakse = 150 mm, Rygskjold = 80 mm, Vægt = 140 gr. Klosaksene, som jeg opbevarer i min Samling, er længere end Totallængden paa et normalt velvoksnet Individ. Han var sort og uhyggelig at skue, sort som Flodens mystiske Bund.

Saa skete det i 1907, at jeg fandt den sjældne og højst mærkelige Dybvandstøge (*Aphelocheirus aestivalis*) paa 5 m omkring Laksegaarden og nede i Bugten ved Haslumø.

Dette blev en Sensation af Rang, thi Dyret var kun kendt fra nogle Bjergbække nede i Karpaterne! Kort sagt lykkedes det mig at udforske og konservere dens fulde Biologi, som for Størsteparten var ganske ukendt.

Arter af »de giftige Kvægmyg« (*Simulierne*), hvis Vugge netop staar i vore Floddale, har jeg klareret og undersøgt nøje her fra Gudena a ved Randers — et Arbejde, der har været megen Velsignelse ved, selv om det ogsaa var noget af det haardeste at naa igennem.

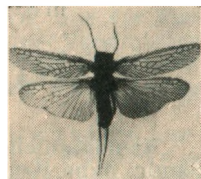
Sidst og ikke mindst har vor gamle Flod aabenbaret nogle mærkelige Insekter som ganske vist kun er af videnskabelig Interesse, fordi de næsten alle er »Relikter« fra Istiden.

Gruppen benævnes »Slørvinger« (*Plecoptera*), og disse Dyr havde deres Optimum i Sengtacialtidens kolde Smeltvandsfloder.

Da Temperaturen steg, trak de sig tilbage med den vigende Isbarriere, men nogle indelukkedes og fristede Livet videre under de ændrede Kaar. Derfor finder vi disse Rester i Nutiden — bortsprængt — i de kolde Kilder, Skovbække og Gudena aens kolde, dybe Strømpartier.

Det er højst mærkværdige Insekter, hvis Stamtræ endog menes at kunne spores saa langt tilbage som til Perm-tiden.

Ja, nu tør jeg ikke fortsætte — for mit Vedkommende er det nu alt-sammen Minder, dyrebare Minder om et rigt Liv derude paa Gudena a-dalens store Vidder langs denne gamle Flod, hvis evig rislende Strøm stadig taler til mig.

Slørvingen *Dictyopteryx microcephala* nat. St. Reliktform fra Istiden. Gudena aen, Frisenvold (orig. eft. Ussing.)

Blade af en Slægtsgaards Historie.

En østjydske Bondegaards Udvikling i det 19. Aarhundrede.

Af Poul R. Poulsen.

Paa den nordlige Side af Bygaden i Vithen laa fra gammel Tid en stor Selvejergaard. Da den var Byens største Selvejergaard og Helgaard, blev den benævnt »Bundgaarden«, ligesom Tilfældet har været med den største Selvejergaard i mange andre Landsbyer.

Selvejer i Nutidsbetydning var gamle Tidens Selvejerbønder dog ikke. Enten Kronen, Kirken eller en eller anden Adelsmand ejede den saakaldte Herlighed i Selvejerbøndergaardene. Denne Herlighedsret bestod i, at vedkommende havde Ret til at oppebære visse aarlige Ydelser af Gaarden, Landgilde kaldet. Han havde Birkeret, Skifteret, Ret til Jagt, Sigt- og Sagefald (Bøder), til Ægt og Arbejde og ved Ejerskifte en Kendelse, der kaldtes Husbondshold, f. Eks. en Stud eller en Hest. I Modsætning til Fæstebonden kunde Selvejeren derimod sælge og pantsætte sin Gaard og lade den gaa i Arv til hvem, han vilde, uden Indblanding fra Herlighedsejerens Side.

Da den store Godssamler Mogens Frijs i Aarene efter Svenskekrigen 1657—60 erhvervede sig sine store Besiddelser af Jordegods i Sabro, Gjern og Houlbjerg Herreder, kom han ogsaa, dels ved Køb og dels ved Mageskifter, i Besiddelse af Herlighedsretten til det meste af det Selvejerbøndergods, der fandtes indenfor hans Godser. Og blandt de Gaarde, hvor han kom i Besiddelse af denne Herlighedsret, var ogsaa Bundgaarden i Vithen.

Ved Grevskabet Frijsenborgs Oprettelse i 1672 beboedes Bundgaarden af Selvejerbonden Søren Nielsen. I Landgilde til Frijsenborg skulde han aarlig svare 3 Skill. Groth, 2 Rdl. 2 Mk. 2 Skill. Penge, 1 Td. Rug, 1 Td. 2 Skp. Byg, 2 Td. Havre, 1 Skp. Gryn, 2 Kongstød (1 Td. Havre), 1 Svin naar Olden er, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns, 12 Hovheste, 4 Jægerheste (begge en Havreydelse), 20 Æg og 1 Mark Garn, samt gøre Ægt og Arbejde til Frijsenborg, hvilket dog kun androg Fjerdedelen af, hvad en tilsvarende Fæstegaard skulde yde.

Da Grev Mogens Frijs i 1675 var afgaaet ved Døden, viste hans Regnskaber som kgl. Rentemester (Finantsminister) stor Uorden, og Kongen lod derfor nedsætte en Kommission til at undersøge hans Forhold og Administration af de offentlige Midler. Forinden Kommissionen havde endt sit Arbejde, traf Enkegrevinden imidlertid Overenskomst med Kongen, saaledes at hun imod rigeligt Vederlag i Gods og Penge erholdt Kvittering for hans Regnskaber, og Sagen ophævedes. Den nedsatte Kommission havde imidlertid under sit Arbejde med Sagen ladet foretage en Vurdering og Beskrivelse af alle Mogens Frijs' Gaarde og Ejendomme rundt om paa hans Godser. Af denne Synsforretning af 1675 erfarer man bl. a., hvorledes Bygningerne saa ud paa Gaarde omkring i Landsbyerne. Bundgaardens Bygninger bestod af 3 Længer

paa ialt 40 Fag, hvoraf de 38 Fag var paa Leder, medens 2 Fag kun havde Stolper, der med den nederste Ende var direkte nedgravet i Jorden, de saakaldte Jordgravshuse. Bygningerne betegnes som »nogenlunde ved Magt«. Bonden i Gaarden hed nu Michel Sørensen.

I 1688 da den første Landmaalingsmatrikel gik over Landet, beboedes Gaarden af Søren Hansen Michelsen, og han betegnes som Selvejer. Gaarden ansattes da til 6-3-0-0 Ager- og Engs Hartkorn og 1 Skp. Skovskylds Htk. Byens øvrige Bøndergaarde vare Halvgaarde og stod hver til omkring 4 Td. Htk. Ialt var der i Byen 11 Gaarde, (Præstegaarden iberegnet) 8 Boel og 5 Huse med Jord; af Byens Tilliggende var kun 441 Td. Land opdyrket og under Plov; dens Htk. 66 Td. 7 Skp. Imidlertid var det ikke let at være Selvejer med Frijsenborg som Herlighedsejer, Greven ønskede nemlig at blive Eneejer af alt Bøndergods paa sit Grevskab, og han var stadig paa Jagt efter at erhverve det ikke særlig store Antal Selvejergaarde, der fandtes. Dels ved direkte Køb og dels ved Køb af Arvelodder kom han efterhaanden i Besiddelse af de fleste af disse Gaarde paa Grevskabet. Hvor disse Metoder ikke kunde gøre det, havde han som Gaardenes Herlighedsejer mange andre Midler ihænde til at naa sit Maal. Saaledes ogsaa her. Der opstod Strid og Uenighed mellem de 3 Selvejere, som fandtes i Vithen, og Greven — om hvad nævnes ikke — og Afslutningen paa Striden blev, at Bønderne ved det afsluttende Forlig, afgav deres Selvejerrettighed. Ja, saaledes fortælles der i en gammel Jordebog. Nu var alle Vithen Bys Bønder blevet Grevens Tjenere, der, hver Gang en af dem skulde tiltræde sin Fædrendegaard, i Fæstebrevet maatte love at være Greven og hans Befuldmægtigede »hørig og lydige«, alt under deres Fæstes Fortabelse. Og saa kunde de Vithen Selvejere for Fremtiden træde ind i Fæstebøndernes Flok til fuldt Hoveri, lige med disse.

Christen Sørensen, der tiltraadte Gaarden 1705, kan antages at have været den første, der har besiddet Gaarden som Fæster.

Gennem disse forannævnte 4 Beboere af Gaarden kan man af For- og Efternavnene gaa ud fra, at det er Søn, der har fulgt efter Fader i Besiddelsen af Gaarden. Noget Bevis for denne Antagelse kan ikke føres, da der fra hin Tid hverken er bevaret Kirkebøger, Skifteprotokoller eller Fæsteprotokoller.

Chr. Sørensen skal efter Fæsteprotokollen være tiltraadt Gaarden 1705, men der oplyses intet om paa hvilke Betingelser. Som Fæster svarede han i 1724 i Landgilde til Frijsenborg i Penge 3 Rdl. 0 Mk. 9 Skill. Kurant (1 Rdl. Kurant = 3 Kr. 20 Øre). 3 Tdr. 6 Skp. Rug, 6 Td. 3 Skp. Byg og 4 Tdr. Havre, hvilket iøvrigt var lige med de andre Gaarde i Byen, hver især i Forhold til deres Hartkorn. Hertil kom saa tillige Hoveriet til Frijsenborg.

Chr. Sørensens Hustru hed Maren Mortensdatter, med hvem han havde to Børn, Datteren Kirsten, født 1706, og Sønnen Morten, født 1707. Efter at Chr. Sørensen i 1732 var afgaaet ved Døden, skete der en Deling af den gamle Helgaard. Chr. Sørensens Søn, Morten Christensen, fik kun Fæste paa Halvdelen af Gaarden med 3-1-7-0 Ager og Engs Htk., Skovskyld 3 Fdk. 1/2 Alb. Han fik ved sin Tiltrædelse af Gaarden udstedt følgende Fæstebrev:

»Christian Friis, Greve til Frijsenborg p. p. Giøre vitterlig: At jeg til Morten Christensen af Witten haver stedt og fæst, som jeg herved til hannem paa hans Livstid stæder og fæster hans Fader Christen (Sørensens) fradøde halve Gaard i Vithen som staar for Htk. 3 Td, 1 Skp, 2 Fdk Ager og Eng og 3 Fdk. 1/2 Alb. Skovskyld. Paa den Maade, at han samme halve Gaards lovlige Brug skal nyde, alt dennes rette Tilliggende i Mark og By imod, at han svare alle kgl. Contributioner og i Landgilde efter Jordebogen; bygge

og forbedre Stedet, saa det kan findes i forsvarlig Stand, vedligeholder Besætning og Udsæd tilsvarende, Jorden lovlig dyrker og conserverer og forretter Hoveri som sædvanlig og som sine Naboer. Retter sig efter hans kgl. Mayst. Lov og Forordninger og viser sin Lydighed imod sit Herskab og Fuldmægtige under Fæstes Forbrydelse. Udi Indfæstning er mig betalt 12 Rixdaler.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Signet.
Frijnsborg, den 13 April 1735.

C: G: Friis.«

Den anden Halvdel af Gaarden blev bortfæstet til fremmede, som besad den til 1764, da denne Del af Gaarden ogsaa overtoges af Morten Christensen, som saaledes nu besad begge sin gamle Fædrenegaards tvende Halvdele. Længe varede denne Samling af Gaarden imidlertid ikke. Med Herskabets Billigelse lod han Gaarden gaa i Arv til sine Børn. Sønnen Christen Mortensen, fik Gaardens vestlige Del, og Datteren Kirsten, der i 1770 var bleven gift med Thomas Kjeldsen Christensen fra Hadsten, fik den østlige Del. Nogen egentlig Deling af Gaarden fandt dog ikke Sted, den fortsatte sin Tilværelse som en Tvillinggaard.

I Aarene omkring 1760 blev der overalt paa Grevskabet foretaget den Forandring, at alle Gaardene i hver By, der tilhørte Greven, blev satte lige i Hartkorn. Dette skete ved, at Gaardenes samlede Hartkorn fordeltes lige paa Byens samlede Fæstegaarde, de kom saaledes til at svare lige meget i aarlig Landgilde, hvilket var en stor Lettelse for Administrationen. — Gaardene i Vithen fik ved denne Hartkornsudligning hver 4-0-0-0 Htk. Præstegaarden med sine 6 Td. Htk. var uberørt af denne Reform. Gaardenes Antal i Byen forøgedes ved denne Lejlighed, idet et Par af Bolerne nu henregnedes til Gaardene og en Gaard, Bundgaarden, der i 1688 var en hel Gaard, nu var delt i 2 Gaarde.

I Tiden kort efter Thomas Kjeldsens Tiltrædelse af Gaarden begyndte de nye Landboreformer at sætte deres Præg paa Landsbyens Forhold. Hidtil havde hver Gaard i Byen haft sine Jorder opdelt i et Utal af Agre beliggende omkring i Markens forskellige Vange og Fald, hvor de dreves i Fællesskab af Byens samtlige Beboere.

En af de første Landboreformer var Ophævelsen af dette Fællesskab og Udskiftning af Bymarken, saaledes at enhver Jordbruger fik sine Jorder saavidt muligt paa et eller to Steder. Grevskabets Besidder Grev Erhard Wedel-Frijs var ivrig efter at praktisere den nye Udskiftningsreform paa sine Godser. Efter hans Ordre foretoges der saaledes 1779 en Udskiftning af Vithen Bys Jorder; men det synes ikke, at Bundgaardens tvende Fæstere har været tilfreds med de dem tildelte Lodder; thi hverken Chr. Mortensen eller Th. Kjeldsen har, i Modsætning til de fleste af de andre Bymænd, underskrevet Protokollen, denne Sag vedrørende. Herved var dog intet at gøre; thi naar Herskabet var tilfreds, var der sat Punktum.

En anden for Bønderne betydningsfuld Landboreform som ogsaa gennemførtes i Th. Kjeldsens Besiddelsestid var Ordningen af Hoveriet. En kgl. Forordning af 25. Marts 1791 paabød Ophævelse af det ubestemte Hoveri og paalagde Godsejerne at afslutte Hoveriforeninger med deres Hovbønder, saaledes at deres Hovningsydelse blev fastsat til et bestemt Antal Spand- og Gangdage aarlig. Hidtil havde Hoveriets Størrelse været ubestemt. Hovbønderne skulde møde til Hovning saa ofte og saa tit, som Ridefogden fandt det nødvendigt og paakrævet for Herregaardens Drift og Pasning.

I »Dansk Folkemindesamling« i København findes nogle Optegnelse af Arkitekt Poul Chr. Hummeluhr ang. de Forhandlinger, der paa Grevskabet

førtes mellem Herskabets Repræsentanter og Bønderne om en Overenskomst om Hoveriets Størrelse. Godsforvalteren havde paa Grevindens (Frijs-Desmercières) Vegne lovet, at Bønderne her skulde faa lige saa lempelige Vilkaar, som de kunde høre og spørge, var opnaaet paa noget andet Gods i Landet. Men Bønderne var ikke tilfredse med det af Grevinden fremsatte Forslag. Især var de Vithen Fæstere utilfredse. De havde hørt, at der var givet lempeligere Vilkaar andre Steder, og de talte Hovbøndernes Sag saa forstandigt, at der omsider ved deres djærve Optræden opnaaedes Enighed mellem Herskabet og Bønderne paa saa lempelige Vilkaar som det var muligt, hvilken Overenskomst fandt sit Udtryk i Hoveriforeningen af 15. Marts 1792. Det vilde have været interessant om Navnene paa de Mænd fra Vithen, der ved denne Lejlighed talte deres Standsfællers Sag, kunde oplyses. Det er saa sjældent, at der fra den Tid foreligger Efterretninger om Bønder, der er traadt offentlig frem.

Efter det Forlig, som afsluttedes imellem Herskabet og Bønderne ang. Hoveriet paa Frijsborg, anføres her et Udtog af det gamle Dokument.

Hovbønderne fra de 100 Gaarde, der gjorde Hovning til Frijsborg, skulde dyrke og drive Gaardens 664 Tdr. Land, høste, indbjærge, aftærskke og rense Sæden og derefter køre Kornet til Aarhus eller Randers. De skulde udkøre Gødningen, sprede og nedpløje denne, rense Vandsteder og pløje Vandfurer, skove Bygningstømmer til Gaarden og Godssets Fornødenhed, skove, save og hjemkøre Brændetræ til Frijsborg, til Betjentene, Hammel Hospital og Sygehus, hente Materialier til Hovedgaardens Vedligeholdelse, vedligeholde Gærder, Diger og Grøfter ved Gaarden og i Marken, skære, stakke og hjemkøre Tørv samt vedligeholde Vejene paa Gaardens Mark. Endvidere skulde Hovbønderne slaa, rive, stakke og hjemkøre Gaardens Høavl, ca. 810 Læs.

Da kun Halvdelen af Gaardens Areal aarlig besaaedes (Resten laa i Hvile) blev der 3 Tdr. 2 Skp. Land til hver Gaard at dyrke og drive og Kornet deraf at indbjærge. Sædskiftet var ved Overenskomstens Indgaaelse: 1ste Aar Byg eller Boghvede, 2det Aar Rug, 2die Aar Byg, 4de Aar Havre, 5te Aar Havre, 6 til 10 Aars Hvile.

Til alle de forannævnte Arbejders Udførelse var der beregnet og fastsat aarlig 7 Pløjedage, $28\frac{3}{4}$ Spanddage og $118\frac{1}{2}$ Gangdage af hver Gaard. Af disse Arbejdspræstationer maatte der ugentlig af hver Bonde i det højeste kun fordres: I Pløjetiden fra 1. April til 1. Juni 2 Pløje- og 2 Gangdage, i Hø- og Kornhøstens Tid $1\frac{1}{2}$ Spanddag og 3 Gangdage hver med 2 Folk. I den øvrige Tid af Aaret 1 Spanddag og 1 Gangdag, dog i Rugsættiden 2 Pløje- eller Spanddage til Gødningens Udkørsel.

Det Maal af Arbejde, der skulde ydes for at have præsteret en Spand- eller Gangdag var bl. a. at pløje 4 Skp. Land, at udkøre 10 Læs Gødning, naar Afstanden til Ageren var indtil 1000 Alen, og der kortedes med 1 Læs for hver 1000 Alen Vejen var længere. Til en Gangdag regnedes at skære 5 Læs Tørv, at høste en Td. Land, at rense 4 a 5 Tdr. Korn o.s.v. Hovfolkene skulde arbejde fra Morgen til Aften, Hviletiderne undtagne. Hvor meget af Tiden, der skulde henregnes til Hviletiderne nævnes ikke. Hvad Arbejde der udførtes i Fællesskab, maatte ingen forlade, før Arbejdet var fuldført, men hvad, der var tildelt hver især, maatte ingen forlade før det af Ladefogden var synet og antaget. Hoveriaaret tog sin Begyndelse den 1ste April, og hvad der da ikke var forrettet af det foregaaende Aars Hoveri kunde ikke skrives til Restance.

Den i 1779 foretagne Fordeling af Vithen Bys Jorder blev ikke af lang Varighed; thi allerede 1802—03 lod Herskabet foretage en ny Fordeling og

Udskiftning af Byens Jorder, og Udflytning af et Par Gaarde fandt Sted. Iblandt de Gaarde, der skulde udflyttes, var Th. Kjeldsens. Det har sikkert ikke været uden en vis Ængstelse, at han har foretaget Flytningen fra den lune Rede i Byen og ud paa den langt fraliggende Udmark ved Brundt Skel, hvor Gaardens nye Mark var udlagt. En Sommerdag i 1802 er Th. Kjeldsen ude paa sin nye Mark for at udse den Plads, som han fandt bekvemst til Anlæg af Gaarden. Han fandt Pladsen ved den gamle Hovvej paa en lille Holm i Engen ved den forbiløbende Bæk, og her satte han Pæl og rejste den Gaard, hvor hans og siden hans Efterslægt nu i flere Led har haft deres Hjem og Virkeplads. Gaardens Areal var 85 Td. Land Ager og Eng; af Htk. 3-6-2-0.

Til Opbygning af den nye Gaard fik Th. Kjeldsen udbetalt en Bygningshjælp af Statskassen, ligesom de andre Bymænd var pligtige til at yde ham en Del Kørsler af Materialer m. v. Den nyanlagte Gaard fik efter sin Beliggenhed Navnet »Bækholm«. I Omtale blandt Egnens Folk benævntes Gaarden mest som »Vithengaard«, men denne Betegnelse er nu tildels gaaet ud af Brug.

Bundgaardens tilbageværende Halvdel blev i mange Aar liggende paa den gamle Boplads ved Bygaden, indtil den ogsaa udflyttedes til sin Mark og og fremdeles bærer Gaardens ældgamle Navn.

I sit Ægteskab med Kirsten Mortensdatter havde Th. Kjeldsen 4 Børn, Elisabeth, Christen, Niels og Laurs. Elisabeth blev gift med en Gaardmand i Sølvstengaarden i Farre, Christen overtog Fædrenegaarden, Niels blev Gaardmand i Voldby og Laurs Gaardmand i Voldum.

Thomas Kjeldsen Christensen blev en meget gammel Mand; han døde paa »Bækholm« 1832, 96 Aar gammel.

Nogle Aar efter, at Th. Kjeldsen havde udflyttet Gaarden, afstod han denne til sin ældste Søn, C h r i s t e n T h o m s e n. Imod Aftægt til Forældrene fik Chr. Thomsen i 1807 udstedt nedennævnte Fæstebrev paa Gaarden:

»Friderich Krag Juel Wind Friis, Greve af Frijsenborg etc.

Giøre vitterlig: At have stæd og fæst ligesom jeg herved stæder og fæster til Christen Thomsen af Vithen den Gaard sammesteds som hans Fader fra Byen udflyttede og til samme afstaaet, hvilken Gaard staar for Hartkorn 3 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. Christen Thomsen overtager i Fæste Livtid paa følgende Vilkaar.

1) At han opfylder den med hans Fader Thomas Kjeldsen om Gaardens Afstaaelse indgaaede Contrakt.

2) At han af Gaardens Htk., samt sig og Familie betaler og udreder alle kgl. Skatter og Byrder som ere eller vorde paabudne paa rette Tider og Sted.

3) Betaler Herskabet aarlig til Mortensdag i Landegilde-Penge 8 Rbdl 4 Mark 8 Skill. og Havre 3 Tdr. 3 Skp., forsvarlige Vare og Maal.

4) Forretter halv Gaards Hoveri til Frijsenborg Hovedgaard efter den under 15. Martii 1792 oprettede og inden Retten bekræftede Hoveri-Forening hvoraf Extrakt er vedhæftet Fæstebrevet.

5) Gaardens Bygninger og Besætning overleveres ved forordnet Syn, hvorefter samme vedligeholdes og tilsvares.

6) Fæsteren skal være forbunden til at lade Gaardens Bygninger assurere i Brandcassen og selv betale det aarlige Brand-Kontingent.

7) Det formenes Fæsteren at græsse i den ham i Fæste havende Gaard tillagte Skovlod, naar Skoven til Fred indtages, men det tillades ham at slaa og bruge Høet af den i Skoven værende Eng.

8) Gaardens Tilliggende dyrker og driver Fæsteren forsvarligt. Iøvrigt retter Fæsteren sig efter Lov og Anordninger.

I Betragtning af de af hans Fader paa Gaardens Udflytning anvendte Bekostning foruden den ham tilstaaede Bygningshjælp, er han overladt Gaarden for 40 Rbdl. i Indfæstning som i sin Tid er betalt.

Frijsenborg, den 12. Decbr. 1807.

I Hr. Kammerherre Grev Juel Wind Friis' Fraværelse som Fuldmægtig
I. L. Tommesen.«

Foruden Landgilde havde Bønderne ogsaa Tiender at svare. Denne bestod i, at Tiendetageren tog hvert 10de Neg af Bondens Korn, naar dette var høstet og stod paa Agrene. Tiendekornet blev delt i 3 Dele, hvoraf Præsten tilkom en Del, Kirken en Del og Kongen en Del. Paa Grevskabet var Greven overalt i Besiddelse af Kirketienden og i de fleste Sogne ogsaa af Kongetienden. Dette var ogsaa Tilfældet i Vithen Sogn. For ikke at blive generet af denne Tiendetagen i Høstens Tid havde Bønderne i Almindelighed en Akkord med Greven og Præsten om at betale en bestemt aarlig Pengeafgift pr. Td. Htk. i Stedet for Tiende in natura. I Vithen var der i 1808 Akkord med Præsten om 1 Rdl. 3 Mk. pr. Td. Htk.; om Grevens to andre Tiender var der i Reglen afsluttet lignende Akkord for hver Tiende. Hele Tienden pr. Td. Htk. blev da i Vithen 4 Rdl. 3 Mk. Da Chr. Thomsens Gaard stod for 3 Td. 6 Skp. Htk. blev hans Tiendeafgift ca. 16 Rdl. Omsættes denne Pengeafgift til Byg efter Kapitelstakst bliver det ca. $4\frac{4}{5}$ Td. Byg. Da disse $4\frac{4}{5}$ Td. Byg skulde være lig $\frac{1}{10}$ af Gaardens Kornavl vil det efter denne Beregning sige, at Gaardens Kornavl i 1808 skulde være 50—60 Tdr.

Om Chr. Thomsen og Forholdene paa Gaarden i hans Tid har hans Søn Chr. Christensen (Thomsen) fortalt en Del. Af hans interessante Beretning gives her et Uddrag.

Gaardens Bygninger var den Gang Egebindingsværk, saavel Stuehus som Udhusene. Stuehuset bestod af 10—12 Fag kun 8—9 Alen vid; Højden imellem Gulv og Loft var $2\frac{3}{4}$ —3 Alen. I hver Væg sad 3 Staver og saa var den »venneret« med Hasselkæppe og derpaa klinet Ler. Hvert Aar i Maj—Juni Maaned skulde alle Husene klines. Kom der stærk Regn lige efter Klining, kunde det hele regne af, men var det paaklinede Ler først bleven tørt, kunde den Slags Vægge være ret holbare. Læ skulde der dog helst til, saa Blæsten ikke skulde slaa Regnen for haardt ind paa Væggen. Vinduerne i Stuehuset var smaa, i hvert Fag 9—12 Ruder i Blyprosesser. Af Stuehuset benyttedes de 4 Fag til »Storstue«, hvor Bohavet havde Plads, og ellers benyttedes Stuen kun ved højtidelige Lejligheder. Dagligstuen bestod af 2—3 Fag ligeledes gennem hele Husets Vidde. Her var der 2—3 Alkovesenge. Stuen var tillige Spisestue og Familiens daglige Opholdsstue. Over Stuens store Bilæggerovn var der en bred Hylde, som benyttedes til Mælkestue i de kolde Vintermaaned. Paa begge Sider af en af Stuens Bjælker var det ret almindeligt, at der ogsaa var anbragt et Par Hylde, hvorpaa var hensat mange forskellige Mad- og Spisevarer, saa det nærmest udgjorde et helt Spisekammer. Om Vinteren havde ogsaa Flødebøtten sin Plads i Stuen, og altid i Nærheden af Kakkelovnen. Om Sommeren, naar Gæslingerne udklækkedes, var det almindeligt, at man havde et Par Gaasereder i Dagligstuen. Over det store Bryggers var der ikke noget særligt Loft, men ellers var der Bræddeloft over den øvrige Del af Stuehuset. I Storstuen var der Lergulv og ligesaa i Dagligstuen. I Forstuen, Køkken og Bryggers var der Kampestensgulv. Hele Gaarden var i 1840 brandforsikret for 1600 Rbdl.

Husfliden spillede en stor Rolle. Manden, Karlene og Drengen var alle i Virksomhed i de lange Vinteraftener. De bandt Kurve, Bikuber, lavede Skeer, bandt Børster og spandt Reb af Blaar.

En stor Del af Bøndernes Tid og Arbejdskraft medgik til Hoveriet paa Frijsenborg; dette blev afløst i 1846 imod en fast aarlig Pengeafgift paa 21 Rbdl. pr. Gaard. Dog skulde der vedblivende gøres et Par aarlige Kørsler til Købstad og køres 2 Favne Træ fra Skoven til Frijsenborg.

Da Gaarden jo ved Udskiftningen og Udflytningen 1802—03 fik sine Jorder paa den tidligere Udmark, varede det længe, forinden man naaede at aftvinge

Marken ordentlige Afgrøder. De af Naturen magre Lerjorder var i høj Grad udpinte, ved at der her tidligere havde været dyrket Havre og atter Havre det ene Aar efter det andet, fordi de andre Kornsorter slet ikke vilde trives her. I en lang Aarrække var det derfor Beboerne af Gaarden til liden Glæde, at der ved Udskiftningen var tillagt Gaarden nogle Tønder Land mere end de Gaarde, der blev tilbage i Byen og fik Part i Indmarkerne. Det kunde ikke gaa at pløje mere end der kunde skaffes Gødning til. I Vithen var Sædskiftet: Rug, Byg, Havre og 5 Aars Græs. men hos Chr. Thomsen laa Jorden længere — 6—7 Aar i Hvile. I Chr. Thomsens sidste Leveaar begyndte han at brakke en Vang aarlig. Kløverfrø anvendtes dengang kun saare lidt; det var de naturlige Græsarter som udgjorde Hovedbestanddelen i de udstrakte, men ingenlunde gode Græsmarker. I 1836 begyndte Chr. Thomsen som en af de første Bønder paa Egnen at mergle.

Den almindelige Bondes Interesse udover, hvad der passerede i hans eget og nærmeste tilliggende Sogne, var kun ringe den Gang. I 1830'ne kom kun een Avis til Vithen Sogn. Det var Præsten, som holdt »Aarhus Stiftstidende«; fra Præsten gik Avisen til Skolelæreren, fra ham til Sognefogden og derefter til to andre Mænd i Byen. Præsten fik privat Post 2 Gange om Ugen. Hen i 1840'ne kom Præstens Avis til at cirkulere blandt en 15—20 af Bymændene; disse betalte da Halvdelen, Præsten den anden Halvdel af Bladet. 1848 blev Avisholdet »noget forøget«: thi nu førte Krigsbegivenhederne til, at der blev holdt en Avis i Fællesskab, og Byens Folk gik saa sammen og fik den læst højt, enten af Skolelæreren eller Sognefogden. Midt i 1840'ne kom der et Eksemplar af »Almuevennen« til Vithen.

Omkring 1830 var Kvæget der paa Egnen »smaat« og af alle mulige Lød. Der var ikke saa faa graaspættede Kreaturer, hvilken Lød stammede fra indførte Schweizertyre. Køerne vejede i Almindelighed ikke mere end 600 Pd.

Saavidt Chr. Christensens Beretning om Forholdene i hans Faders Tid.

Chr. Thomsen, der var født den 2. Marts 1777, var i 1804 bleven gift med Maren Hansdatter fra Voldby. I deres Ægteskab var der 6 Børn, nemlig Thomas, Jens, Hans, Christen, Kirsten Marie, og Ane Kjerstine.

Af Chr. Thomsens Børn døde den ældste Thomas Christensen som indkaldt Soldat.

Jens Christensen blev Gaardmand i Sporup.

Hans Christensen blev Gaardmand i Vithen, hvor han fik Fæste paa Gaard Mtkl.-Nr. 11.

Christen Christensen fik Fædrenegaarden.

Kirsten Marie Christensdatter blev gift med Gaardmand Mikkel Jensen i Vithen, der var Fæster af Gaarden Mtkl.-Nr. 7.

Ane Kjerstine Christensdatter blev gift med Gaardmand Peder Jørgensen i Kongstrup og efter hans Død med Niels Henriksen.

Christen Thomsen døde paa »Bækholm« den 7. Marts 1838, 61 Aar gl.

Matriklen af 1688 var efterhaanden bleven forældet, og en ny Matrikel optoges i Aarene omkr. 1820 over al Landbrugsjord i Landet. Denne ny Matrikel blev sat i Kraft 1844. Vithen Sogn fik ved denne Lejlighed sit Ager- og Eng-Hartkorn forhøjet til 115 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 1¼ Alb. Skovskylden 7 Skp. forblev uforandret. Ved at der fraskiltes Gaardene forskellige Skov- og Englodder (Vithen Skov) kom der til paa disse at ligge 3-0-1-2½ Htk.

Paa »Bækholm« faldt der en forholdsvis stor Del af denne Hartkornsførhøjelse, idet Gaarden nu fik 7-5-2-1¼ Htk. Efter at den nye Matrikel var traadt i Kraft, skulde de gamle kgl. Skatter fremdeles svares efter den gamle

Matrikel, men nu som en fast uforanderlig Afgift under Navn af Gammel-skat, medens alle nye og fremtidige Skatter og Afgifter skulde udredes efter den nye Hartkornsansættelse. »Bækholm«s Gammel-skat blev 25 Rbdl. 94 Skill.

Ved Faderens Død 1838 var Christen Christensen (Thomsen) kun 18 Aar gl. Han kom saa til at bestyre Gaarden for sin Moder, indtil han i 1848 selv fik den i Fæste. I aarlig Landgilde skulde han svare 2 Tdr. Byg og 3 Tdr. Havre, 2 Rbdl. i Smørpenge, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. For

Chr. Christensen og Hustru.

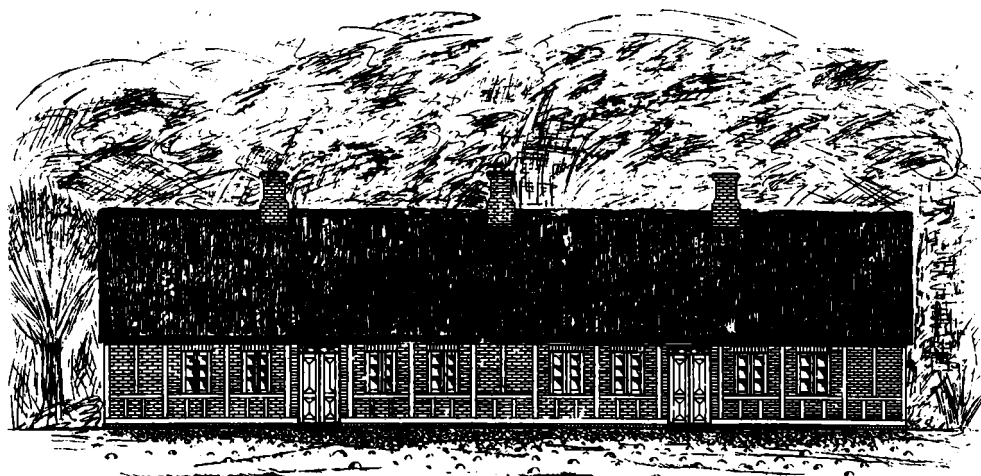
afløst Hoveri betaltes aarlig 21 Rbdl. I Indfæstning betalte Chr. Christensen 300 Rbdl.

Faa Aar efter, at Chr. Christensen havde overtaget Gaarden, begynde Salget af Fæstegodset paa Grevskabet. Prisen for det bortsolgte Fæstegods laa omkring 500 Rbdl. pr. Td. Htk. Fjerdedelen af Købesummen skulde betales kontant, Resten lod Greven staa som en 1ste Prioritet i de solgte Ejendomme uopsigeligt fra Kreditors Side i 30 Aar; indtil 1862 skulde der kun svares 2 pCt. i Rente af Prioritetsgælden. Efter 1856 forhøjede Greven Prisen til ca. 1000 Rbdl. pr. Td. Hartkorn for det derefter bortsolgte Bøndergods. Med Hensyn til den lave Rente, der skulde svares af den i Gaardene indestaende resterende Del af Købesummen, mente Greven nemlig, at Købet skulde ordnes saaledes, at Selvejerbønderne ikke foreløbig fik større aarlige Afgifter, end de hidtil havde haft som Fæstere. Renten skulde derfor ikke beløbe sig til en større Sum end som der tidligere var svaret Grevskabet i Landgilde og Hoveriafløsningsafgift.

Under 14. September 1853 købte Chr. Christensen sin Gaard af Greven for en Pris af 4000 Rbdl., og at han havde købt paa lempelige Vilkaar fremgaar af, at Chr. Christensen selv har udtalt, at Gaarden straks efter Købet kunde have kostet 10,000 Rbdl. med Besætning. Aaret før kunde han endda have købt den for 3500 Rbdl.

Chr. Christensen har fortalt, at han ikke med Glæde ser tilbage paa de Dage, han tilbragte i Børneskolen. Den Maade, hvorpaa Balles Lærebog blev banket ind i Børnene, var hæmmende for Aandsudviklingen. De Kundskaber Læreren (Sprag) havde banket ind sad langtfra saa fast, som man efter

Pryglens Mængde skulde formode. Efter Konfirmationen var der for den unge Bondekarl heller ikke megen Brug for elementære Kundskaber, man læste næsten intet af Bøger eller Blade og skrev næppe et Brev. Først som selvstændig Mand fik han igen Brug for Skrivetøjet. Selv en opvakt Karl som Chr. Christensen havde i de første Aar efter Konfirmationen glemte flere af de store Bogstaver, men det kom igen — og mere til. Som alt nævnt kom han i en ung Alder til at bestyre Fødegaarden, og for at kunne gøre Moderen

Det gamle Stuehus i Bækholm i Vithen, opført 1803, restaureret og ny Forside indsat i 1850'erne, nu nedbrudt.

Regnskab over Indtægter og Udgifter begyndte han straks at gøre Optegnelser, at holde »Regnskab med Pengene«. Han fortsatte disse Optegnelser som selvstændig Gaardbruger og udvidede Tid efter anden Bogføringen, saa den kom til at omfatte flere og flere Grene af Bedriften, idet han derved opfandt et Middel til at kontrollere, hvorledes de forskellige Arbejder betalte sig og hvilke Indtægter og Udgifter, der var forbundet med dette eller hint i Bedriften.

Ved Chr. Christensens Køb af Gaarden stod endnu saa temmelig uforandret de Bygninger, som hans Bedstefader, Thomas Kjeldsen, havde opført ved Gaardens Anlæg. Som det almindeligt var Tilfældet, tog mange af de nye Selvejere paa Grevskabet efter at være blevet Ejere af Gaardene straks fat paa at ombygge og erstatte de gamle, simple Bygninger med nye, mere solide Bygninger opført af Bindingsværk med Vægge af brændt Sten. Saaledes ogsaa Chr. Christensen. Det vestre Hus med Heste og Kostald, samt Laden opførte han af nye Materialer. Stuehuset restaureredes, og en ny Forside med større Vinduer indsattes.

Som Fæstere var Bønderne ikke saa særlig interesserede i Markens Forbedring; anderledes efter at de var blevet Selvejere. Chr. Christensen var blandt de første, der med Ihærdighed kastede sig over Grundforbedring af Marken. Han mærglede, og han drænede, Engen blev planeret og overrislet, Besætningen forøget og forbedret, og i Løbet af nogle Aar havde han en indbringende Besætning. Da de høje Smørpriser kom i 1860'ne og 1870'ne, var Chr. Christensen en af de første, der gik fra det gamle Landbrugssystem med Kornsalg og lidt Fedning og over til Smørproduktion. 1866 begyndte han at fodre med Oliekager. Unge og indkøbte Køer gav han mere Kraftfoder, end

de kunde tilkomme efter deres Mælkeydelse, og derved satte han Pres paa dem; thi som han sagde: »Kvæget skal fodres op — ikke malkes op — det sidste er at ville høste, før man har saaet, men selvfølgelig skal Malkningen udføres omhyggeligt, og det ved hver Ko i Besætningen«.

Det gunstige Resultat, som opnaaedes i Chr. Christensens Bedrift, skyldtes dog ikke blot Ledelsen i Mark og Stald, men ogsaa — og næppe mindre — den dygtige Husmoder. Hendes Mælkeri blev snart kendt som et af Egnens fremmeligste og i en længere Aarrække — fra 1870 til Andelsmejerierne satte de smaa Mælkerier ud af Kurs — et søgt Lærested. Aarhusegnen var maaske den Egn, hvor Smørtilvirkningen i Syvtierne gjorde de største Fremskridt. Det viste sig, at Gaardmandskonerne og deres Døtre meget hurtigt kom efter at tilvirke fint Smør. Vanskeligere var det for de »smaa Mærker«, at opnaa en Pris, der svarede til Kvaliteten. I Haab om at skaffe bedre Priser blev der i 1879 oprettet en Smørekportsforening for Aarhusegnen. Chr. Christensen blev Medlem af Bestyrelsen; Foreningen fik dog ikke den forønskede Tilslutning og ophørte efter faa Aars Forløb.

Siden Aaret 1867 havde Chr. Christensen indført Roedyrkning og anvendt Roer til Fodring af Kreaturerne. Der skal her hidsættes nogle Uddrag af hans Regnskaber, som giver et godt Indblik i den Udvikling, der er foregaaet paa en almindelig Bondegaard i Tiden fra 1846 til 1890.

Avlen var:

	Hvede Tdr.	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Traver	Roer Tdr.	Agerhø Læs	Enghø Læs
1846	—	36	33	86	—	—	—
1850	—	34	66	98	—	—	—
1860	—	58	73	114	—	—	—
1870	4 $\frac{1}{2}$	90	83	128	56	—	24
1875	6 $\frac{1}{2}$	124	127	156	?	10	26
1880	6 $\frac{1}{2}$	136	118	192	?	24	18
1884	7 $\frac{1}{2}$	121	71	218	110	29	22
1890	5 $\frac{1}{2}$	79	97	273	602	63	20

1846	solgtes der	85 Td. Korn, som kostede	761 Kr.
1850	»	» 100 » »	600 Kr.
1855	»	» 136 » »	1645 Kr.
1860	»	» 115 » »	826 Kr.
1870	»	» 60 » »	700 Kr.

Fra 1870 er der som Regel solgt Korn hvert Aar, men der blev købt Oliekager og Klid for flere Penge end der blev solgt Korn for.

Kvægets Fodring var før 1860 om Vinteren kun Halm og Hø, og naar det kneb lidt Skaftekorn. Grutning fik Køerne ikke før 1861, men da et Tilskud af Grutning viste sig at være lønnende, øgedes dette Tilskud Aar for Aar.

Fra Slutningen af 1850'ne var Marken delt i en større og mindre Deling. I den store Deling var Sædskiftet: Brak, Vintersæd, Byg, Havre, Kløver, Græs, Grønjordshavre; i den lille Deling var Sædskiftet, efter at Roedyrkning var indført: Grønjordshavre, Turnips, Byg, Havre, Kløver, Græs.

Med Hensyn til Priserne paa Kreaturer oplyser Regnskaberne, at i 1846 solgtes en god Hoppe for 184 Kr. 1847 en lignende Hoppe for 216 Kr. 1850 solgtes en Ko med 3die Kalv for 23 Kr. 1840 solgtes 2 Svin $\frac{1}{2}$ Aar gl. for 10 Kr. begge to.

Solgt Smør i Aaret:

1846	667 Pd.	til en Gennemsnitspris af 44 Øre pr. Pd.
1853—54	935 » » »	» » 51 » » »
1865—66	1664 » » »	» » 75 » » »
1871—72	2600 » » »	» » 96 » » »
1881—82	3188 » » »	» » 92 » » »
1889—90	4116 » » »	» » 87 » » »

Mælkemængden pr. Ko var:

1860	1870	1880	1890
14 Køer	17 Køer	21 Køer	23 Køer
3376 Pd.	4460 Pd.	5047 Pd.	6180 Pd.

I 1848 var Malkekøernes Antal kun 10 Stk. Siden 1850 blev hver Kos Mælkeydelse kontrolleret gennem stadige Prøvemalkninger.

Hvad de daarlige Tider i 1890'ne angaar, da klagede Chr. Christensen ikke. Han mente, Aarsagen bl. a. først og fremmest var den, at Udgifterne — særlig de personlige — var steget i højere Grad end Dygtighed og Gaardenes Ydeevne, og naar Ejendommene ikke kunde forrente sig, da skyldtes det hyppigst Mangel paa personlig Dygtighed eller for store personlige Udgifter — inde og ude; at disse af og til vokser Landmanden over Hovedet er ligeledes en Mangel paa Dygtighed, som ogsaa bør vise sig i at kunne sætte Tæring efter Næring.

Chr. Christensen har naturligvis haft en Del offentlige Hverv. Han har været Sogneraadsmlem, Sognefoged i 16 Aar, men nedlagde Hvervet under Provisoriet, da han ikke vilde medvirke ved Udpantningen af de provisorisk udskrevne Skatter, Medlem af Randers Diskontobanks Bestyrelse fra Bankens Oprettelse 1854 til sin Død, Medlem af Bestyrelsen for Vithen-Haldum-Hadsten Sparekasse, Formand for Kommunens Taksationsmænd for Landbygningers alm. Brandkasse. Bestyrelsesmedlem af Frijsenborg-Faurskov Birks Landboforening i 24 Aar og Næstformand i samme i 8 Aar.

Da Bønderne i 1888 var samlet til Fest i Vithen Skov for at fejre 100-Aarsdagen for Stavnsbaandets Løsning, skænkede Chr. Christensen 1000 Kr. til Oprettelse af et Legat for uformuende Konfirmander i Vithen Sogn, for, som han udtalte, »at vise sin Taknemmelighed for de Kaar, hvorunder han, hans Fader og Bedstefader som frie Mænd havde levet og virket i de forløbne 100 Aar«. Legatet bærer Chr. Christensens og Hustrus Navne.

1893 overdrog Chr. Christensen Gaarden til sin yngste Søn, Laurs Marius Christensen.

Chr. Christensen havde i Aaret 1848 ægtet Mette Marie Rasmusdatter, Datter af Gaardfæster Rasmus Mikkelsen i Tinning. I deres Ægteskab var der 8 Børn, 6 Sønner og 2 Døtre. Disse var: Kristen, Maren, Rasmus, Hans, Thomas, Jens, Marius og Kirstine.

Chr. Christensen døde d. 23. Decbr. 1897; Hustruen d. 8. Novbr. 1901.

Efterslægten af Chr. Christensen og Mette Marie Rasmusdatter staar i stor Taknemlighedsgæld til disse to Mennesker for deres Virksomhed og for det Hjem, som de gav den ret store Børneflokk, der udgik derfra. Livet formede sig for dem som »et jævnt og muntret, virksomt Liv«, levet under gode ydre Kaar, men under de gamle, solide Bondeformer, hvis Motto kan siges at være Guds frygt og Nøjsomhed. Ægteparrets mange Børn udgik da ogsaa fra Hjemmet med en god Arvepart baade af praktisk Dygtighed og økonomisk Ballast.

Skjørring By og dens Beboere i Halvfjerdserne.

Af N. Ø. Lassen.

Som Anneks til Sjelle, hørende til Framlev Herred og tre Mil Vest for Aarhus, henligger Skjørring By paa en Skraaning. Byen har en vid Udstrækning, da der findes dyrkede Mærker inden for dens Omraade. Omegnen er smuk. Markerne nord for Byen begrænses af »Overskoven«, der Vest for Farrevejen tilhører Byen, medens den østlige Del hører under Herregaarden Wedelslund.

Beboerne i Skjørring købte i 1818 Overskovens Vestside af Greven paa Frijsenborg efter Tilskyndelse af Byens Degn, Niels Lassen, der har haft Sans for en Skovs Værdi for den By, der ingen Tørvejord ejede. Skoven var Fællesskov, indtil Beboerne for c. 25 Aar siden enedes om at udskifte den. Hellodderne fik nu 18 Tdr. Land, Halvlotter 9 Tdr. Land osv.

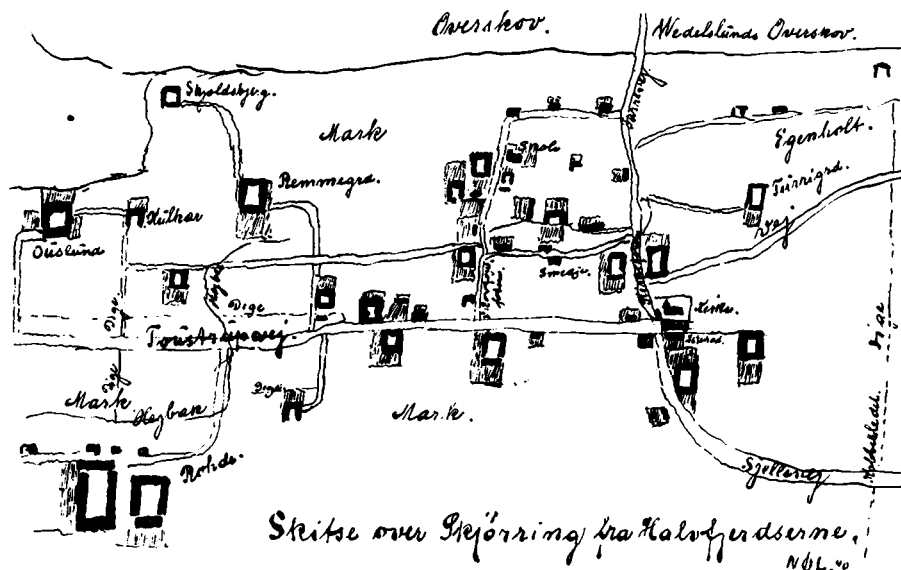
Til Byen hører udmærket god Jord og gode Enge, der væsentlig findes mod Syd langs Lyngbygaard's Aa. Her er Gaarde, der i gode Aar henter 30 til 40 Læs Hø fra Engen. En Del af Gaardene har over 50 Tdr. Land Agerjord, og med Skov og Eng til bliver en saadan Gaard jo værdifuld.

De mere spredte Skove Syd for Byen bærer Navnet »Nederskoven« og hører til de Gaarde, der ikke har Part i Overskoven. Wedelslunds lange Dige sætter Skel mod Øst, og Sjellevejen gennembyder Diget ved »Kobbelleddet«. I en Bue naar Vejen Byens sydlige Del og gaar i vestlig Retning efter Toustrup. Herfra fører to Veje, »Kirkefoten« og »Skovfogedfoten« nord-paa igennem Byen, forbunden med et Par Tværveje og fortsat i Farrevejen mod Overskoven. Den mod Syd førende Galtenevej blev først anlagt i Begyndelsen af Firserne.

Ved og om disse Veje ligger saa Byens Gaarde og Huse, splittede og spredt i mindre og større Afdelinger.

Vi gaar ind mod Byen ad Sjellevejen. Til venstre boede Laurs Rødi i et lille Hus. Til Tider følte han sig som en af Byens villeste Mænd. Han var nemlig baade Bydmand og Skaffer, og han var »lige god til begge Dele«. Med Alvor og Værdighed aflirede han sin Remse, enten Indbydelsen gjaldt Begravelse eller Bryllup. Nærmere Byen laa paa modsat Side den gamle Sognefoged Niels Olsens Gaard. Til hans Gaard hørte en Part af Nederskoven, hvorfra Pottemagerne i Sorring og Toustrup hentede Pottemagerler. Sammen med Mikkel Rasmussen, hvis Gaard laa lidt udenfor Byen, kunde Sognefogden — som forøvrigt mange af den Tids Mænd — nok tage sig nogle høje Kaffepunschere. Bajere kendtes slet ikke den Gang. Mikkel Rasmussen var en hel Kæmpe og kunde klare to-tre andre, naar de »rykkede Krog«.

Med Gavlen mod Sjellevjen laa »Isteraden«, der husede Kresten Kop og Laurs Moss, Kresten var Egnens Koppemand. Trængte nogen til at »koppes«, gik der Bud til ham. Han satte sit lille Apparat paa den syges Arm og tapede Blod af Armen, vist under Tiden en hel Pægl eller mere. Om Kuren hjalp, vover jeg ikke at udtale mig. Laurs Moss var en bred og hjulbenet Mand med Kindsæg. Hagen skrabadet han. Til Dræning og Tækkearbejde var han dygtig og kom meget rundt til Nabobyerne.

I et af de smaa Huse i Kirkens Nærhed boede en lille værkbruden Mand, der hed Morten, en dygtig Mand, der var Urmager og Tusindkunstner og i Stand til at helbrede alt, hvad der gik i Stykker. Mut og tvær kunde Morten være, men alle holdt af ham alligevel. Børnene kom med de søndrede Genstande. Morten vendte og drejede Tingene. Gryntede han: »Jou«, var Tingen reddet fra Undergang. Rystede han paa Hovedet og mumlede: »En' er uhelbredeliga, saa vidste alle, at intet paa Jorden kunde redde denne Brugsgenstand. Børnene vilde gerne besøge Morten. De maatte kigge i hans Kalejdoskop og røre ved hans mange mærkelige Sager.

Byens lille Kirke ligger med Adgang fra »Kirkefoten«. Kirkehuset har takkede Gavle og er hvidkalket. Taarn og Vaabenhus fremtræder i Grundmur. Vaabenhuset blev først tilbygget i Firserne, og Taarnet er ogsaa af yngre Dato end selve Kirken.

Med Kirkefoten imellem laa to af Byens Helgaarde. Niels Sørensens Gaard overdroges til Sønnen, Søren Peter Nielsen, der senere blev Sognefoged. Konen hed Else og stammede fra Voldby. Begge var livlige og flinke Mennesker og meget afholdte. Kristen Østergaard, Naboen, drev Handel med Kreaturer. Han forbavsende ofte Folk ved at sælge hele sin Besætning. Nogle Dage senere stod Staldene atter fulde af Dyr. Dette kendtes uden for al Sædvane, saa de mere forsigtige Bondemænd rystede paa Hovedet. Hans rare og venlige Kone, Ane Marie, stammede fra Hørslev.

Tværvejen oven for disse to Gaarde dannede Skel imellem »Overby« og

»Nederby«, men Skellet gjalt egentlig kun Byens Dreng, naar der udkæmpedes drabelige Slag med Snebolde. »Nederby« fik Kløene. Der var flest Dreng i den nordre Bydel. Her ved Tværvejen ligger endnu Byens ældgamle Smedie. Smeden hed Niels Rasmussen og ejede selv en mindre Ejendom Nord for Smedien. Han var en agtet Mand. I Ansigtet havde han overalt sorte Stænk, formentlig stammende fra en Koppesygdom. Jeg havde nu den Mening, at Arrene maatte stamme fra Smedien og lovede mig selv, at jeg aldrig vilde være Smed.

Fattighuset i Skjerring.

Ogsaa nær Smedien laa Byens lange Fattighus, bebodt af tre - fire Familier. I Midten boede Frands Brøndgraver, en vistnok trofast Slider, hvis lille, mørkhudede Kone, Juste, ansaas for at være lidt indskrænket. Og dog var det Juste, der selv fandt sin lille Dreng, da høje Byen engang var beordret til Eftersøgning af Barnet. Juste kom hjem fra Målkning

paa Herregaarden og har nok haft Tanke for, at Drengen var at finde i den Retning. Hun fandt ham sovende ved Herregaardsdiget i Nærheden af Kobbellede og vandt i Folks Omdømme.

Lue Jens Kristian og Hatte Mariane kaldtes et andet Ægtepar. Han slog Sten, medens hun ofte gik rundt med Tiggerposen. Folk var fattige den Gang. Især i Ugerne ind mod Jul vandrede mange Stakler rundt, Mænd som Kvinder, ja endog Børn. Hatte Mariane stolprede rundt i store Træskostøvler og havde for Øjnene en mørkegrøn Skærm, der fastholdtes af et sort Hovedklæde. Øjnene taalte nok ikke Sneens Lysskær. En sort Stortrøje gav hende et mandfolkeagtigt Præg, saa Børnene krøb i Skjul.

Nær Fattighuset laa en Gaard med Købmandshandel, der tilhørte Niels Laursen og Hustru, Christiane, venlige og gode Mennesker begge to. Som en Mærkelighed kan nævnes, at de havde Mark paa elleve forskellige Steder. Nærvæd laa et langt Hus med to Familier. Ringer og Graver »Bette Pie« med »Fynbo Sine« som Viv boede her. Brændevinen kostede i de Dage 18 Øre Flasken, og »Bette Pie« drak sig en Rus til Hverdags, men om Søndagen drak han aldrig, før al Kirketjeneste var overstaaet. »Man har vel nok Ære i Livet«, sa' Ple og rystede paa begge Skuldre. Han blev over de 90, inden hans gamle Klokke ringede ham selv til Jorde. Sine overgik i Højde og Drøjde langt sin Ægtefælle og var slem i Munden, ligesom hun ogsaa fik Skyld for at dyrke andre Guder.

»Thammes Skrædderen« boede i samme Hus. Han var en vims og flittig Mand, der med Pressejernet strøg rundt og syede. Symaskinen var en ukendt Ting den Gang, saa Thammes syede hvert Sting selv. Om Thammes har jeg hørt fortælle, at han engang sov i en Udflyttergaards Storstue, endda i Himselfengen. Ud paa Natten brød et Par Indbrudstyre ind for at stjæle Sengetøjet, men ved første Greb i Dynerne fik de Thammes med. Ved sliq Behandling vaagnede Skrædderen selvfølgelig, idet han vred sig og faldt ned paa Gulvet. Thammes opløftede sit højeste Skraal, saa Tyvene i største Hast sprang ud af Vinduet og forsvandt.

Lige over for Smedien boede en Pottemager, vistnok Byens eneste af den Gruppe. Det var en stor, mørkskægget og tavs Mand, der hed Jørgen med Tilnavnet Pottemager. Et langt Hus med tre Indgangsdøre laa, hvor Tværvej udgik fra Skovfogedfoten. Tolle Kresten havde til Huse her. Maaske var der lidt sært ved ham, men han var Skikkeligheden selv. Om Morgenens traadte han ud af Huset med rød Nathue paa. Den Slags hørte ellers en tidligere Tid til. Selv hos de ældste i Byen saa jeg aldrig den røde Nathue. Kresten gik med den brede Buksesmække vendt bagud, og Folk morede sig vel lidt over denne Særhed.

I Midten af Huset boede Skrædder Karen Marie, der i Vinduet havde en Buste, som vi Børn kaldte for et »Skabilkenhoved«. I en meget ung Alder forøgede jeg Farten og drejede Hovedet for at undgaa Synet af det ræddelige, blege Ansigt.

Lige ved laa Rasmus Niensens Gaard. Han afløste Niels Olsen som Sognefoged og var en rolig og solid Mand. Konen hed Hanne Marie, en stor og stærk Kvinde, der paa en Nat forøgede sit Børneantal til det dobbelte. Hun fik Trillinger. Drengen døde dog senere, saa Pigerne voksede op som Tvillinger.

Ovenfor ved Skolevejen laa »Staahtot«, der ejedes af Laurs Moss og Kjesten. Laurs arbejdede paa »Goren«. Kjesten var ogsaa »en Knag« til at bestille noget. Hun gik ud til Vask og Slagtning, og hvad der faldt for. Efter hver Barsel tillod Kjesten sig at forlade Sengen Dagen efter Begivenheden. Hun tilkendegav med en lille Trumf paa, at hun ikke havde Tid til at ligge og ruge over den Unge.

En Have skilte »Staahtot« fra Huset ovenfor; Huset var lejet ud til Maler Scøtz, vistnok en rømmet Slesviger. Det stødte med Gavlen op til Niels Jensens lille Gaard, og til modsat Side ved Skolevejen boede »Flyvskytteværeren«, der hed Jens Christoffersen. Han sad i Kirken altid i nederste Stol, men gjorde derfra hæderlige Forsøg paa at overdøve Degnen under Salmesangen. Han blev senere Opkøber af Grøntsager og Æbler, som han solgte i Silkeborg.

Imellem Væverens Hus og Skolen laa en lille, forfalden Gaard, tilhørende Pot Saaren. Om Efteraaret gik denne noget krumbøjede Mand rundt og stak Grise.

Skolen havde Bindingsværk og Straatag som de andre Vaaningshuse i Byen. Degnen hed Frands Hansen, hans Hustru, der hed Marie, stammede fra Snaastrup og var en stille og nobel Kvinde, der gjorde sig meget afholdt i Byen.

Niels Jørgensen og Hustru i Gaarden lige over for Skolen døde begge med kort Mellemliv i en ung Alder, saa Familien maatte tage sig af Børnene.

I Nederby laa ved Skovfogedfoten Marens Ejendom med Købmandsbod og Dansesal. Her holdtes Legestue og andre Festligheder. Maren, der var en god og venlig Kone, var Enke efter en Skovfoged og blev senere gift med en Træskokarl, der hed Niels Kristensen. Butik og Skænkestue var i eet Rum. Mændene spillede Trekort og skrev med Kridt paa Bordet. Det var nok Beterne, der noteredes. Ungdommen dansede i Salen, medens det mellem-liggende Pakhus var fyldt med Tilskuere. I alle Rum var der Liv og Lystighed, naar Byen festede hos Skovfoged Maren, og den lille runde Kone var selv et eneste straalende Smil.

Hvor nu Galten Vejen udgaar fra Byen, laa en af Byens største Gaarde med Laurs Voldby og Ane Hansdatter som Ejere. Manden var stor og stærk. Han gik altid med hvide, hjemmegjorte Sokker trukket uden om Bukserne, og

det enten det var Fest eller Hverdag. Hustruen var især afholdt. Hun havde den dejligste Sangstemme, og alle Børnene arvede hendes musikalske Evne.

Den mindste Bydel i Sydvest bestod kun af et Par Gaarde og tre Huse. Begge Gaarde ejedes af Jens Gammelgaard, en lille tyk og hjulbenet Mand, der vraltede. Konen Sofie gav ham ikke noget efter i Tykkelse, men hun vraltede ikke. Det undrede mig meget. Konen var venlig og morsom. Hun brød store Grene af Havens Ribsbuske med modne Bær og prøvede, om vi

Urmager Jens Mogensen og Hustru.

Drenge kunde snappe dem, naar hun hev dem over Hegnet til os. De ejede ogsaa to Huse, et paa hver Side af Gaarden. Det ene fik Navnet »Spøgerihuset« og rummede et Par Lejere. I Stuerne nærmest en Mergelgrav boede Urmager Jens Mogensen, en klog og sandhedskærlig Mand, der senere flyttede til Hørning. Han er Opfinder af den Balancevægt, der endnu bruges ved Indvejning af Mælken i Mejerierne. Hans Ben var daarlige, saa han brugte Krykke og Kæp. Efter hans og flere Lejeres Mening var der Spøgeri i Huset. Jens Mogensen maatte altid holde Sengen, naar Spøgelset havde hjemsogt ham om Natten. Op fra det Hjørne af Stuen, der var nærmest Graven, steg en sort Skikkelse, der lagde sig ind over hans Seng og tyngede ham ned. Engang strøede Spøgelset Blomster ind over Sengen. Pastor Hejbjerg i Sjelle raadede ham til at tænde Lys. Gamle Folk paa Eggen fortalte, at en ung Karl engang havde druknet sig i Graven. Kristen Skræderen, der boede til Indgangens anden Side,

hørte Spøgelset rumstere hos Urmageren, men saa aldrig noget. Han blev altid omtalt som Skjørring Bys første Socialist. I Slutningen af Halvfjerdserne nedbrændte Spøgerihuset og blev ikke mere genopbygget.

Jens Gammelgaard havde købt sin anden Gaard af Kristen Tinning, der sammen med sin halvblinde Søn boede i det andet Hus ved Gaardene. En ældre Pige, Mette Marie, holdt Hus for dem, og hun var nok ikke »tabt bag en Vogn«. Sammen med en anden Pige traskede hun en mørk Vinteraften indad mod Byen efter et Besøg i en Udflyttergaard. Der steg da en hvid Skikkelse op fra Grøften og gled frem imod dem. Den anden Pige gav et Skrig, men Mette Marie bevarede Fatningen. Hun gik med en stor Lygte, som dog ikke var tændt. »Kan du gaa, saa har du vel ogsaa Mælek«, raabte hun og drev med al sin Kraft Lygten i Hovedet paa Spøgelset, der gav et højt Brøl fra sig og løb sin Vej. Det var en Træskokarl, der havde ageret Spøgelse. Mette Maries Bedrift hæmmede maaske lidt ved Overtroen, der jo ellers havde et godt Tag i Folk den Gang.

Et Par Bøsseskud Nord for Gammelgaardene laa Laurs Fiskers Gaard. Konen hed Grete. Trods sit stive Ben forsømte Laurs ikke Kirketjenesten ret mange af Aarets Søn- og Helligdage. Om Vinteren fangede han Ræve i Sakse. Han lavede selv de Lokkemidler, der trak Rævene til.

Udflytterstederne Øst for Byen under Wedelslunds Overskov har Navnet »Egenholt«. Her havde Drejeren Jens Nielsen, og Murer Jens Knudsen deres

smaa Ejendomme. Drejeren gik selv rundt og solgte sine Rokke. Prisen laa omkring otte Kroner.

Mureren var en stor Mand med hvidt Haar, men sort Overskæg. Han forstod at farve Skægget, blev der sagt, for han var klog paa mange Ting. Han samlede paa Oldsager og ejede en pæn Samling af Danefæ, Økser og Kiler. Blev det betydet ham, at Danefæ skulde indleveres, grinede han lidt i Skægget, men svarede ikke. En Egenholtmand, Peder Andersen, var Skovfoged for Bymændene, da Overskoven var Fællesskov. Yderst ude boede Kresten Thomsen, der havde den trange Lod at blive Invalid efter en Løbskørsel i Overskoven.

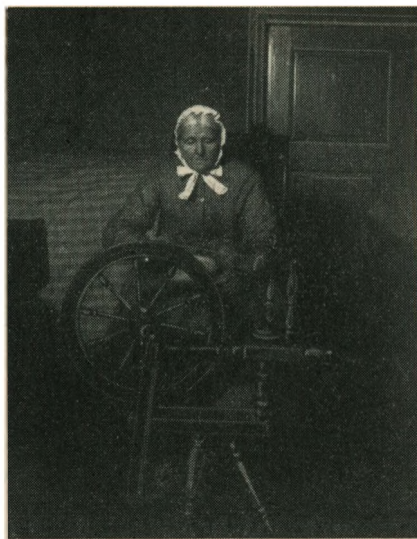
Vesterude laa Remmegaarden, Ouslund og et Par mindre Gaarde. Karl Kristensen tilgiftede sig Remmegaarden. Enken hed Else Marie, en mild og god Kvinde, hvis Børn af første Ægteskab var Morten, »Tusindkunstneren« derinde i Byen, og den lille, elskelige Karen, der ogsaa var værkbruden. Hvor der var Nød og Sygdom, mødte Karen frem med gode Gaver.

Mild og venlig var ogsaa Ouslunds Ejer, Niels Kristensen, der var gift med den forrige Lærers Datter, Ane Marie Lassen. Vest om Gaarden knejsede en Samling af prægtige, gamle Egetræer, og Vesterskovens yderste Hjørne stødte lige op til Haven.

Imellem disse to Gaarde laa en mindre, »Kulkær«, med Niels Jensen som Ejer. Paa Marken og paa Remmegaardens Mark opgravedes forhen ofte Kul. Her havde der ligget Kulmiler. Kullene solgtes i Aarhus. Lidt nærmere Byen boede Peder Laursen og Hustru, Laura, der begge hørte til »de Helliges«.

Sydvest for Skjærring ligger Rode. Den prægedes af Sognets to største Gaarde, der tilhørte Laurs Anton Højriis og Broderen, Rasmus, der boede i Gjellerup. Laurs Anthons Gaard havde et Tilliggende paa 176 Tdr. Land og var begges Fødegård. Konen hed Mine. De regnede sig vel »uden for Bondestanden« og holdt selv Lærerinde for deres Børn, men begge udviste dog al Velvilje over for alle mindrestillede og havde kun Venner. Nogle Huse i Byen og tre-fire Smaagaarde paa Marken hørte til Rode. Et af Husene tilhørte Sadelmager Jens Rasmussen, der havde en Benskade, men som ved Hjælp af et Par Stokke alligevel altid havde vældig Fart paa. Lidt ude laa Egnens mærkeligste Hus, bygget vel paa tre Gange og med Stigning i hvert Afsnit. Her havde Kobber Jens med Sønnen, Laus, og med hver sin Viv til Huse. Konerne hed Marianne og Maren, og alle havde de jo Kobber som Fornavn.

Kobber Jens kendtes over hele Stiftet. Efter flere forskellige Livsstillinger som Slagter, Svinerøgter og Kludekræmmer fandt han sit egentlige Felt, nemlig som omrejsende Komediantspiller og Visesynger. Han gæstede Krostuer og Markedspladser. Kongelig Tilladelse opnaede han. Dukkerne lavede og udklædte han selv, spillede selvklavede Stykker, men gav sig ogsaa af med

Ane Marie, Ouslund, ved Spinderokken.

Brudstykker af Holberg og andre klassiske Ting. »Jeppe« maatte især holde for. Skjult bag et Tæppe holdt han Dukkerne i Vejret og lod dem tale og le, syng, græde og rase, som Emnet bød. Stemmen raadede han over fra højeste Diskant til dybeste Brumlebas. Han sang bagefter sine rørende Viser om »Skøn Lise« og »Den blinde Mand«, saa Aftenen blev saare vellykket. Entreen var ikke dyr, 4 Skilling for hver Voksen og det halve for Børn, og saa fik Søkende endda Moderation. Alligevel vandrede Marianne nu og da om med Tiggerposen. Kobber Jens var elsket, men det gjaldt næppe Konen, der snarere var frygtet. Hun mentes at kunne baade vende Vinden og standse løbske Heste. Laante hun nogen »onde Øjne«, saa det ikke godt ud for dem. Hun fik derfor altid Posen fyldt.

I et andet Hus boede Hanne, kaldet Hanne Pjajes, fordi Munden løb over alle Grænser. Var ingen til at finde som Tilhørere, talte Hanne med sig selv. Hun lo saa det klukkede i hendes lille runde Krop: »Ti-ti-ka-ka-ka«. Hun gik rundt og klippede Faar. Om Høsten hjalp hun til, og bagefter samlede hun Vipper. Altid var der Fest og Halløj, naar Hanne kom til Huse.

I en dyb Slugt vest for Rode laa »Niels i Hullet« hengemt. Han havde Vandmølle, Hørskaageri og Landbrug. Paa Bakken ovenfor boede Broderen, Just Pedersen, der kørte opkøbt Halm og Bark til Papirfabrikken i Silkeborg. Faderen, Per Smed, havde sin lille Smedie ved Gaarden. Han fuskede i Dyrlægefaget. Om Foraaret trippede han rundt og sprøjtede Køerne for »Hvontomhed«. Køerne halvsultede om Vinteren, især efter en daarlig Høst. De magtede om Foraaret næppe at rejse sig, og Hornenes Marv svandt bort. Per Smed borede Hul i Hornene og sprøjtede Terpentin ind i Hulrummene. Køerne tog ingen Skade af Kuren, men kom først til Kræfter, naar de kunde tage til sig af Markens Græs. Ogsaa prøvede Per engang at lave Chokolade, men hans Produkt vakte ingen Begejstring.

Nærmest Skjørring, men hørende til Rode laa mit Barndomshjem, der bar Navnet »Stinesminde«. Min Mor, Ane Kirstine, stammede fra Sorring. I Mørkningen, før Lampen tændes, samlede hun ofte Børnene om sig og fortalte Eventyr og Historier. Min Far, Hans Nicolaj Lassen, var Lærersøn fra Skjørring. Han bar Fuldskaæg og saa barsk og streng ud, naar Vreden en enkelt Gang tog ham. Jeg havde altid den Mening, at han kun frygtede Stormvejr, men ellers intet. Jeg fik den Mening bekræftet. En Nat vaagnede jeg, ved at Bindehunden, »Canis« gøede og var rasende. Min Far stod op, tog noget Tøj paa i en Fart og løb ud. Han tog ikke engang sin Stok med sig. I Hakkelsehuset traf han en Tyv, der stod og fyldte Hakkelse i en Sæk. Tyven var fra Galten, og Far kendte ham godt. Efter nogle Forhandlinger fik Tyven Lov til at bortføre Hakkelsen mod at afgive Løfte om, at han aldrig mere skulde stjæle hos os. Far fulgte ham ud til hans lille Enspænder Køretøj, der holdt uden for Gaarden. Manden stjal aldrig mere hos os. Galten bar forøvrigt den Gang Navnet »Tyve Galten«. Endog Faar blev stjaalet paa Marken, slagtet i en Tykning og bortført. En Mand fra Rode traf en tidlig Morgen to Mænd i en Slugt neden for mit Hjem i Færd med Slagtning af to Faar. De truede ham paa Livet, hvis han aabenbarede dem, saa han turde aldrig røbe de to Mænds Navne, men baade dette og meget andet fik altid Adresse til Galten.

Som Helhed søgte Beboerne i Skjørring vist ret slittigt Kirken, og dette gjaldt absolut dengang lige saa vel Husmandsfolk som Folk fra Gaardene. Nogen større Selskabelighed fandt ikke Sted udover Julebesøgene, men da var Bordene ogsaa til Overflod fyldt med alle Verdens Goder. Humøret var

højt. Drammen var jo billig i de Tider. Bagefter spillede Mændene Trekort og fik et Par Kaffepunschere, medens Konerne strikkede og drøftede Nyheder. Krigen i 1864 var endnu ikke glemt, og det skete, at Kortspillet gik i Staa, naar en af Veteranerne udmalede en Episode fra Slagmarken. Især vel ved Sommertid trippede Konerne nu og da i Besøg hos hinanden til en Taar Eftermiddagskaffe. Mange af dem gik i højhælede Klodser, et sikkert meget upraktisk Fodtøj, der sa' Klik:klak, naar de løftede Foden.

Jorderne om Skjørring er stærke og ret lerede. De fleste havde selv Mergel i deres Marker. Merglingen foretoges i Reglen over et Indtægt ad Gangen, nemlig over Brakmarken og paa en Tid, da det ikke sinkede andet Arbejde. Jordens Dyrkning havde som andre Steder sit bestemte Program, der ikke blev fraveget: Brakmark, Rug, Byg, to Gange Havre, sidste Gang med Udlæg. Derefter Kløvermark, to

Skjørring Kirke.

Aars Græs og igen Brakmark. Programmet brødes først midt i Firserne, da Roedyrkingen saa smaat tog sin Begyndelse.

Paa de fleste Gaarde dyrkedes lidt Hør, men aldrig saa meget, at der samlede Piger og Karle til Hørskætning. Hver Gaards Folk besøgede selv baade Ruskning og Skætning, ligesom Gaardens Kvinder selv spandt Blaar og Hør om Vinteren som og Ulden. De kærnedede ogsaa Smør selv den Gang. Det første Mejeri paa Egnen var et Selvejer Mejeri i Laasby, men mange saa skævt til denne nye Fremtoning, og det gik vist i Stykker. Først sidst i Firserne gik det løs med Oprettelse af Andelsmejerier.

Om Foraaret fik Husenes Vægge en Omgang med Klining og Kalkning. Leret toges fra en Skrænt i en Mergelgrav, og Kvinder besøgede Arbejdet. Skulde Stolperne tjæres, maatte en Mand dog i Reglen træde til. Ogsaa Kostald, Hestestald saavel som Køkken og Bryggers fik sin Omgang Kalkning om Foraaret.

Som Slutning skal jeg anføre, at Aviser og Ugeblade endnu i Halvfjerdserne var sjældne. Til Skjørring blev Aviserne hentet i Aarhus af en Fragtmand, vistnok Onsdag og Lørdag. Det blev i Reglen sent, inden »Jens Post« kom skramlende i sin lærredsdækkede Kassevogn. Naar det faldt i min Lod at hente de tre Aviser, stod min Taalmodighed paa en haard Prøve, som det dog var en tvungen Nødvendighed at bestaa, hvis man ikke ved Hjemkomsten vilde udsætte sig for en Prøvelse. Min Far kastede sig med Graadighed over Aviserne, selv om de ikke bar Dagens Dato.

Sognefogder i Grundfør Sogn fra 1791.

Af Thomas Nielsen.

I Henhold til Forordning af 11. November 1791 skal der i hvert Sogn ansættes en Sognefoged, og disse tages af de mest agtede af Almuens Mænd og i Samkvemme have det øverste Sæde. Den første Sognefoged i Grundfør i Henhold til denne Forordning var Gaardsfæster af Gaarden Nr. 5, senere Matr. Nr. 5, Mads Madsen. Han er formentlig udnævnt strax efter Forordningens Udstedelse, og hans Navn findes som det første paa den Forening (Overenskomst), der under 13. April 1792 afsluttedes med Haraldslunds Ejer om Hoveriets Fastsættelse. Ved Marselisborg Birkethings Ret er under 10. November 1807 udmeldt Sognefogderne Jens Laursen i Spørring og Mads Madsen i Grundfør til at foretage en Taxationsforretning hos Rasmus Madsen i Grundfør, der har afstaaet sin Fæstegaard til Sønnen, Søren Rasmussen Møller. Yderligere Oplysninger om Mads Madsen foreligger ikke. Han var Sognefoged til 1809.

Den anden Sognefoged var Søren Rasmussen Møller, Fæster af Gaard Nr. 4, senere Matr. Nr. 27, og Tvillinggaard med Mads Madsens. Søren Møller var en Mand, der var ikke saa lidt forud for sin Tid. Baade hans Skrift og Stil var god og laa langt over, hvad Almuen paa den Tid var i Stand til at udføre af skriftlige Sager. Han har efterladt sig en Skrivelse, en Biografi, der giver Oplysning om hans Livsvandel og er saalydende:

Til Oplysning om min foregaaende Vandringstid her i Verden:

Mine Forældre var Fæstegaardmand Rasmus Madsen og Kone Zidsel Sørenes Datter her i Grundfør. 1777 den 29. Marts blev jeg døbt i Grundfør Kirke, og efter mit 16. Aar tog jeg Del i Arbejdet og Bestyrelsen med mine gamle Forældre. 1802 fik jeg Fæsteløfte paa mine Forældres Gaard.

Samme Aar blev jeg givt med Pigen Kjesten Niels Datter fra True. Og efter den Tid avlede vi i vort Ægteskab 8 Børn, hvoraf 7 saavel som Moderen er gaaet mig foran i Evigheden. 25. April 1809 blev jeg kaldet som Sognefoged med flere Embedsbestallinger og Forretninger, saasom Brandfoged, Underbefalingsmand, Stævningsmand samt konstitueret paa Politimesterens Vegne for aarlig at deltage i Fattigvæsenets Bestyrelse, og hvilke Forretninger jeg havde i 37 Aar med Undtagelse af Underbefalingsmand, som jeg kun havde i 4 Aar.

1811 indkøbte jeg alene af Haraldslunds Ejer, Hr. Proprietær Sommer, Sognets Konge- og Kirketiende for 13000 Rigsdaler C. i det Haab, at Sognets tiendeydende Hartkornsbrugere maatte deltage i Købet, men jeg døjede meget for at faa dem overtalt til deres og Efterslægtingernes Bedste.

Samme Aar blev jeg kaldet som Kirkeværge og var det i 4 Aar, og i den Tid lod jeg Kirkespiret ombygge med videre af Kirkens Istandsettelse. 1813 blev jeg kaldet til Lægdsmand og er endnu.

1814 blev jeg kaldet til Skolepatron, og efter Planens Anlæg opførte og omdannede jeg Skolebygningen, hvilket kostede Sognet omtrent 2000 Rhdl., og udholdt denne Beskikkelse i 3 Aar. 1818 blev jeg Selvejer af min Fæstegaard efter D'Herr Musmand & Swedlers Absentering.

1840 den 15. August blev jeg benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. 1841 solgte jeg min Fødeggaard til min Svigersøn Jens Jensen, og i den Anledning drog jeg paa Aftægt.

1844 den 27. April døde min sal. Kone Kirsten Niels Datter.

1846 blev jeg entlediget som Sognefoged og Brandfoged formedelst Sygdom. 1858 blev jeg entlediget som Lægdsmand formedelst min høje Alderdom, 80 Aar.

Ved Købet af Tienden i 1811 øvede Søren Møller en god Gerning for sine Standsfæller, — hvad de ikke alle kunde indse, — idet de derved blev fri for at svare Konge- og Kirketiende, men fik saa Pligt til at vedligeholde Kirken. Det var dog ikke alle Tiendeydere, der var villige eller havde Raad til at købe deres Tiende, og saa sent som i 1857 ejede S. Møller og andre endnu nogle af Tienderne, og en enkelt henstod endnu i 1917 ved Tiendens Aflysning, som tilhørende end anden end Yderen.

Søren Møller var en retsindig og ærekær og pligtopfyldende Mand, men ogsaa noget stivsindet, naar noget gik ham imod. — Omløbere og Tiggere har ofte voldt Besvær; der var mange af dem, og de søgte Tilhold hos ligesindede her i Byen og gav ofte Anledning til Spektakler og Slagsmaal, hvor Sognefogden maatte skride ind.

Søren Møller havde flere Processer, hvoraf nogle blev ham paatvungen. Proprietær Walther, Haraldslund, har ofte voldt Besvær. I en Skrivelse til Amtet af $\frac{3}{4}$ 1837 anklager han S. Møller for »offentlig Pligtforsømmelse og Handlinger, hvorved, navnlig ved hans Politiforvaltning, Menneskers Liv og Ejendom bliver sat i Fare«. — Søren Møller fik fri Proces, og Walther blev idømt en Bøde paa 50 Rdl. Sølv, hvorefter Walther appellerede til Overretten, men ogsaa her blev han dømt, dog nedsattes Bøden til 30 Rdl. Sølv og 20 Rdl. til Søren Møllers Sagfører. Under Sagen var fremlagt en Erklæring fra Amtet, hvori S. Møller betegnes som »en af de paalideligste og dygtigste Sognefogder i Amtet«. Hans Forsvarer siger: den bedste Sognefoged i Aarhus Amt.

Søren Møller blev ofte af Øvrigheden udmeldt til at deltage i Forretninger over hele Jurisdiktionen. I en Skrivelse af $\frac{28}{3}$ 1864 udtrykker han sig saaledes: Iblandt mine mange Embedsforretninger, som er næsten uransagelige fra 1809 til Dato . . . hvorefter han redegør for Forretningen.

Som Aftægtsmand var Søren Møller ikke altid let at tilfredsstille. At han fordrede, hvad han havde Ret til, var der intet at sige til. Og at han undertiden kasserede det leverede, havde han ogsaa Ret til, naar det ikke svarede til det, det skulde. Men her gik han enkelte Gange for vidt. Min Fader, der ydede ham Aftægt i 22 Aar, fra 1845 til 1867, fik saaledes et Par Sagsanlæg i den Anledning. Men Søren Møller fik ingen Medhold. Præstationen blev godkendt, og min Fader frikendt. Forholdet mellem Aftægtsmand og Yderen var ellers godt, men S. Møller har efterladt sig nogle Skrivelser, hvori han har givet Udtryk for sine Ærgrelser over de tabte Sager.

Søren Møller døde den 29. Juli 1867, over 90 Aar gammel. Ved hans Begravelse den 6. August talte Pastor Schmidt ud fra Ordene: »Salige ere Livets graa Haar, naar de bæres paa Retfærdighedens Vej«, og gav Søren Møller et smukt Eftermæle.

Den tredie Sognefoged var Frands Frandsen Dahl, der boede i den vestligste Gaard i Byen, Matr. Nr. 14 b og 15. Han var født der den 17. April 1795 og døde den $\frac{18}{3}$ 1874. Han overtog i 1818 sin Fødegård og var en af Datidens dygtigste Landmænd og havde Elever fra det kongelige danske Landhusholdningsselskab. Han udnævntes til Sognefoged i 1846, og ihvorvel der ikke kan være Tvivl om, at han varetog Bestillingen med Omhu, holdt den gamle, afgaaede Sognefoged dog Øje med ham og klagede et Par Gange over ham, fordi et Par Brønde, som Søren Møller i sin Tid havde ladet grave ved Gaarden til Smaaafolks Forsyning med Vand, ikke blev holdt tilbørligt rensede og indhegnede. I 1858 blev han ogsaa Lægdsmand efter Søren Møller. I 1863 frasagde han sig Bestillingerne.

Den fjerde i Rækken var Niels Pedersen Loumand. Han købte Gaarden Matr. Nr. 14 a i 1853 og kom hertil fra Egaa. Han var født i Vejlbj 1821 og døde den 7. Januar 1890. Han var med som Soldat i Trearskrigen. I 1863 solgte han Gaarden og blev Forpagter af Præstegaarden. I 1876 købte han en Del af Haraldslunds Overmark og bvægede Lille Sandhallegaard. Han udnævntes til Sognefoged i 1863 og var det under Krigen 1864, der voldte adskillige Besværligheder. I 1870 frasagde han sig Bestillingen.

Som den femte udnævntes i 1870 Niels Andersen, og han var det til sin Død. Han var født i Stilling den 28. April 1831 og døde den 26. Oktober 1900. Han havde ved Giftermaal i 1857 overtaget sin Kones Fødegaard, Tennegaard kaldet, Matr. Nr. 21. Han tilkøbte i 70erne 2 mindre Nabogaarde og fra Haraldslund en Del Skov tilligemed et Areal. Niels Andersen var en repræsentativ Personlighed og havde en tiltalende Optræden. Han var 2 Gange Medlem af Sogneraadet, og en kort Tid var han Sogneraadsformand. I mange Aar, fra c. 1880, var han Repræsentant i Kreditforeningen af jyske Landejendomsbesiddere i Viborg. I 1895 udnævntes han til Dannebrogsmænd.

Kywing-Søren og hans Meriter.

Et Tidsbillede fra 1820'erne.

Ved Peter Sørensen.

En Dag i Sommeren 1790 kom en Omløberske ved Navn Ane Sørensdatter ogsaa kaldet Ane Hvammes til Harridslev i Støvring Herred Nord for Randers. Hun gik med 2 smaa Børn ved Haanden og bad om en Almisse. Hos Gaardmand Søren Jensen blev hun syg og nedkom med en Søn, der 5. Søndag efter Trinitatis — den 4. Juli — blev døbt i Harridslev Kirke og i Daaben fik Navnet Søren. Drengen blev baaret af Præstens Pige Marens Jensdatter, og Søren Jensens Pige Maren stod hos. Moderen havde forklaret Præsten, at hun var Enke og var til Huse i Thorsager By og Sogn, hvor hendes Mand Søren Jacobsen var død i December 1789 og Præsten i Harridslev noterer i Kirkebogen, at »hun lod til at være et skikkeligt Menneske, som ej farer med Løgn«.

Med Skikkeligheden kunde det vistnok til Tider være saa som saa, og nogen Søren Jacobsen ses ikke at være død i Thorsager paa dette Tidspunkt, saa adskilligt tyder paa, at det har været en lille Historie hun har bundet Pastoren paa Ærmet, for at det kunde faa Udseende af, at Barnet var ægtefødt, og hun derved undgaa forskellige Ubegneligheder. Ved Folketællingen 1801 finder vi hende i Lindegaard i Skjød Sogn i Houlbjerg Herred, hvor hun bor til Leje som Indsiddet og opgiver sin Alder til 54 Aar, samt at hun er gift 1. Gang, men ikke bor sammen med sin Mand, der muligvis har haft Tjeneste paa en Gaard, men hun har hos sig Sønnen Søren Pedersen, der er 11 Aar og Sønnen Hans Pedersen, der er 16 Aar.

Næste Gang vi hører om bemeldte Søren er, da han sidder arresteret i Randers, og den 6. December 1814 i Sønder og Mols Herreders Ret staar tiltalt for at have begaaet Indbrud hos Rasmus Nielsen i Keilstrup i Feldballe Sogn. Han forklarer, at hans Fader hed Peder Rasmussen og levede af at tjene Bønder, hans Moder var Ane Sørensdatter, som paa dette Tidspunkt sad i Arresten i Randers sammen med hans Søster, de boede ellers i Skjød By. Moderen udtalte i Retten, at hendes afdøde Mand Peder Rasmussen ikke var Fader til Søren, hvad der overraskede denne, thi det havde han »aldrig vidst eller tænkt«.

Ved en anden Lejlighed forklarer Søren, at hans Forældre Peder Rasmussen og Hustru Ane Kirstine var Indsiddetfolk, og som 7-8 aarig kom han ud at tjene. Han tjente hos Gaardmand Niels Kristensen i Lindegaard i Skjød Sogn i 4 Aar, men kun om Sommeren, om Vinteren var han hjemme for at søge Skole. Hos en Mand ved Navn Jesper i Lopdrup i samme Sogn tjente han i 2 Aar, hos Gaardmand Jens Mogensen i Geilund, ligeledes i Skjød Sogn, var kan i 3 Aar, hvorefter han kom hjem til sine Forældre, som da var flyttet til Skjød, og blev konfirmeret. Efter Faderens Død havde Moderen til Huse i Lindegaardene.

Efter Konfirmationen kom han — fortæller han videre — til at tjene hos Gaardmand Niels Hougaard i Hasle ved Aarhus i 2 Aar og var derefter hos Gaardmand Anders Jensen ogsaa kaldet Anders Smed i samme Sogn i 2 Aar. I Hasle havde han det Uheld at blive bidt af en gal Hund som tilhørte Stiftamtmand Güldenchrone. Dette Hundebid berøvede ham Forstandens Brug i 2 Aar, hvilken Tid han tilbragte i Daarekisten i Aarhus. Daarekistens Protokoller fortæller imidlertid intet om Søren's Ophold i denne Anstalt, saa hans Fortælling er sandsynligvis en Pyntehistorie, egnet til at vække Medlidenhed og Tvivl om hans mentale Tilstand.

Søren kom derefter tilbage til Lindegaardene og tjente hos Johan Christensen i 3 Aar, derfra tog han til Grevskabet Frijsenborgs Teglværk, hvor han var i 4 Aar — her skal forøvrigt bemærkes, at den opgivne Tjenestetid de forskellige Steder ikke maa tages alt for bogstavelig, thi sammenlagt bliver det nemlig 21 Aar efter 7 Aars Alderen, uagtet han paa dette Tidspunkt kun var 23—24 Aar.

Efter Aarene paa Teglværket begynder han at gaa paa Dagleje eller vandre omkring paa Landet og handle med Smaating som Hægter og Naale og lignende. Under sin Omvandren kom han ogsaa til Mols, havde Tjeneste i Grønfeldt og hos Jens Høeg i Skjellerup, hvor han tjente fra 1. Novbr. 1813 til Paaske 1814; han kom derefter til Lyngsbækgaard og kort efter til Rasmus Nielsen Skøt i Feldballe, der imidlertid ikke var helt tilfreds med ham, idet han i Retten gav ham det Skudsmaal, at vel arbejdede han godt, men Tyveri og Løgneri fulgte ham og han gik ofte ud om Natten, han vilde derfor ikke beholde ham. Under sit Ophold paa Mols gjorde Søren af og til en Afstikker til hjemlige Egne, hvor han i Vithen havde fundet en Veninde, men da Karlen Søren Pedersen Hvam den 28. April 1815 udlægges som Barnefader er Kirkebogen i Vithen saa skaansom ikke at angive hans Opholdssted, enten fordi man ikke har vidst det, eller fordi han 7 Dage forinden var bleven indsat i Viborg Tugthus.

Som det fremgaar af Rasmus Skøts Udtalelse i Retten i Randers, havde Søren allerede paa Mols Ord for at være langfingret, og i Efteraaret 1814 tog Molsopholdet en Ende med Forskrækkelse.

Kywling-Søren's første Indbrudstyverier.

Lørdag den 12. November 1814 var Søren i Besøg hos Husmand Rasmus Nielsen i Kejlstrup, hvor han før havde været, idet Konen Aaret i Forvejen havde købt et Lam af ham. Han blev beværtet med Spise og Drikke og hørte under Samtalens Løb, at Folkene i Huset i næste Dag agtede sig til Herrens Bord. Han kom for Resten jævnlig til Rønde, idet Peder Kejsers Kone, der angives at være hans Moders Næstsøskendebarn, vadskede for ham.

Søren besluttede at benytte sig af Rasmus Nielsen og hans Kones Altergang til at begaa Indbrud i Huset. Medens de var i Kirke i Feldballe, slog han et Hul i Bindingsværksmuren, og efter at være kommen indenfor, tog han i Ro og Mag for sig af, hvad det lille Hjem kunde byde paa, og da den utaknemlige Gæst stak af, medførte den følgende Tyvekoster:

1 Foldekniv,	1 rødblommet Silkeklæde, 1 sort dito og 1
2 Dusin Knapper,	brunt dito,
1 firkantet Pøglflaske,	1 blaatavlet Klæde,
1 Bog med Penge,	1 Bomuldsklæde,
1 Ost,	1 hvidt Kramlærreds Klæde,
11 Pund Brød,	1 Kartans Lærredsklæde,
5 Pund Smør,	1 Halstørklæde med Knipling om,
10 Pund Uld,	2 Snipper,
5 Pund Hør,	1 rødblommet Gyldenstykkets Hue med Snor,
1 kort, hvid Trøje,	1 lyseblaa Damaskes Hue med Silke,
1 Brev Knappenaale,	1 Par Messing Hosepinde.
1 Spejlglar,	

Tyven blev snart attraperet, og han opgav at have henlagt de stjaalne Sager »i en Sandgrav i Callø Skov ved Vejen som fører til Vandet«.

Sønder og Mols Herreders Ret takserede 6. April 1815 denne Bedrift til Tugthusstraf, og den 21. April samme Aar blev Søren indsat i Viborg Tugthus, hvorfra han blev løsladt 1½ Aar efter, den 21. Oktober 1816. Hans Opførelse havde ikke været den bedste. Skudsmaalet lød paa: maadelig.

Efter Løsladelsen synes han at have genoptaget sit omvandrende Levnet,

idet han benyttede sig af et falsk Pas underskrevet af Pastor Hyphoff i Lyngaa, Et Par Aar efter har Politiet igen Bud efter ham og træffer ham i Aarhus. hvor han har Logi hos Pigen Stine Olsen i Møllestien*), her fandtes ogsaa nogle af Tyvekosterne. Han tilstod at have begaaet et Tyveri i Stautrup hos Jens Lofts Enke Ane Jensdatter. Udbyttet havde været:

1 Skjorte, 2 Særke, 1 Par Blaagarns Lagener, 1 hvidt Lærreds Forklæde, 1 blaa Vadmelstrøje, 40 Alen Blaagarnlærred i 2 Stykker, samt 3—4 Skjorter, som tilhørte hendes Tjenestekarl Kristian Henriksen. Hos Jens Rasmussen i en Udflyttergaard havde han desuden stjaalet noget Tøj.

I Haven hos Jens Lofts Enke var fundet Spor af jernbeslaaede Træsko. Sporene førte til Viby Kratskov.

For disse Forbrydelser faldt Dom ved Marselisborg Birkeret den 24. Marts 1819, saalydende:

»Tiltalte Søren Pedersen bør for anden Gang begaaet simpelt Tyveri arbejde i Københavns Fæstning i 5 Aar samt betale Skadesgæld for de ej tilstedekomende Koster:

a. Til Jens Lofts Enke Ane Jensdatter i Stautrup 17 Daler 4 Mark 10 Skilling,

b. Til Tjenestekarl Kristian Henriksen 4 Daler.

Landsoverretten i Viborg skærpede 2. August denne Dom meget betydeligt, idet Søren Pedersen dømtes til at stryges til Kagen og arbejde i Københavns Fæstning sin Livstid. Højesteret stadfæstede Landsoverrettens Dom 15. Oktober samme Aar, og knap to Maaneder efter overførtes Arrestanten til København, hvor Slavearbejde paa Livstid saaledes ventede ham.

Kywling-Søren i Slaveriet og hans Flugt til Jylland.

Den 14. December 1819 indførtes Kywling-Søren i Københavns Stokhuses Slaverulle som uærlig Slave Nr. 66. Kagstrygningen gennemgik han, og da han i godt og vel et Fjerdingaar havde arbejdet i Slaveriet, stak han af den 1. April 1820; han blev imidlertid hurtig indfanget, men den 9. August undløb han igen, dog med samme Resultat. Endelig tredie Gang — fem Aar senere — havde han Heldet med sig.

Det var Onsdag d. 17. August 1825, Flugten fandt Sted. Han var denne Gang paa Arbejde i Citadellet og havde i længere Tid været betænkt paa at desertere. Med dette for Øje havde han syet sig et Par Benklæder af en Skjorte, og dem tog han ved Undvigelsen under Slavebukserne. Under Opholdet i Stokhuset havde han endvidere faaet en kulørt Vest og et Halstørklæde, begge Dele havde han paa, og en Trøje havde han tilvendt sig fra en ham ubekendt Soldat.

Slavejernet slog han af sig med en Sten, trak sine Slavebenklæder af, slap ud af Byens Porte, og kom igennem Sjælland til Kalundborg, hvor han var heldig nok til at liste sig ombord i Færgen. Her forblev han ubemærket og ukendt mellem nogle Soldater, som var paa Vej til Jylland. I Aarhus kom han heldig i Land, og efter Ankomsten til de hjemlige Egne ernærede han sig ved Betleri og ved at gaa omkring paa Landet og sælge Smaating.

Mestertyven og hans Medhjælpere.

Kywling Søren nøjedes imidlertid ikke med at gaa rundt i Landsbyerne her i Østjylland og handle med Hægter og Knappenaale. Det er ikke som Bissekrammer, han er bleven bekendt. Naar han i Aarene fra 1825—29 erhvervede sig Tilnavnet Mestertyv, og utvivlsomt er den Indbrudstyv i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, der i Østjylland er bleven husket længst, og hvis Navn fremdeles er i Folkemunde, ligesom det ældre Slægtled endnu

*) Pigen Stine Olesdatter var en yngre, fraskilt Kone, som havde været gift med en Tjenestekarl ved Navn Jens Christensen. Hun var født i Kragelund Sogn, Lysgaard Herred, forsørgelsesberettiget i Aarhus og havde en Datter. Stine Olesdatter blev arresteret allerede 5. Februar 1819 og idømtes ved Aarhus Bytings Ret 7. April 1819 Vand og Brød i 6 × 5 Dage, hvilken Straf hun afsønde hos Sultan i Aarhus Arrest. Ved Højesteretsdom af 25. August 1828 idømtes hun, 39 Aar gl., tre Aars Tugthus for Tyveri.

erindrer et Utal af Historier i Tilknytning til Kywling Søren, maa han naturligvis have bedrevet visse Meriter hinsides Loven, som ligger til Grund for den Opfattelse, Traditionen har dannet sig af ham.

Den foretagne Undersøgelse af Retsprotokollerne har til Opgave at kaste lidt Lys over denne paa sin Vis ejendommelige Person, der hidtil har skjult sig bag Sagnets og Overleveringens Slør. Forestillingerne om ham har i nogen Grad været overdrevne; visse Optegnelser hos Evald Tang Kristensen er fuldstændig misvisende; han var ingenlunde Voldsmænd og bar ikke Vaaben. Han var slet og ret Indbrudstyv og bliver af Domstolene dømt som saadan; men alt tyder paa, at han var »flittig og udholdende«, og det er sikkert kun en Brøkdæl af hans Tyverier, der nogensinde er bleven opklaret. Han kunde gaa flere Mil for at udøve et enkelt lille Tyveri, og han kunde bruge, hvad der faldt for. Hans Redskaber bestod i et Par Dirke; mere behøvedes ikke for at tiltvinge sig Adgang til Skabe og Kister i Bøndergaardene. Som Udbrøder var han derimod ikke saa lidt ud over det almindelige, og han var Fangevogternes Skræk. Datidens Politimænd forundrede sig meget over hans forbausende Evne til med smaa og simple Midler at bryde ud af de solideste Arrester. Paa dette Omraade betegnes han som »en særdeles farlig Forbryder«. Aarhus Byfoged kunde af bitter Erfaring advare Kommandantskabet i København mod Kywling Søren, eftersom denne med »de ubetydeligste Instrumenter, der falde ham i Hænderne, blot ved Hjælp af et Søm, har gennemskaaet svære Planker og Jern.«

Større Interesse knytter sig imidlertid til de Forhold og Tilstande, der i en Række af Aar tillod og tolererede et saadant Uvæsen som det, der dreves af Kywling Søren og hans Medhjælpere, og disse var der ikke saa faa af. Han var jo efterhaanden kendt af mange, og det var næppe nogen Hemmelighed, at han var en slem Tyveknægt, i hvert Fald betegnes han allerede i det første Forhør som »den bekendte Kywling Søren«. Store Tyvebander forekommer i det 19. Aarhundrede nu og da i forskellige Egne af Landet, bekendt er den store Bande i Vendsyssel for 100 Aar siden, hvor Øvrigheden var saa svag og forsømmelig, at Befolkningen maatte tage sig selv til Rette, og Banden i Salling og Skiveegnen 1863—66, hvor de stedlige Myndigheder led af Mangel paa Energi og Dygtighed, saa der intet udrettedes, før der paa Befolkningens Anmodning blev sendt en Kriminalretsassessor fra København derover og 200 Forbrydelser afsløredes. Der er den Lighed mellem Kywling Søren's Bande, hvis man kan bruge dette Udtryk, og Sallingbanden, at de begge stod i stadig og omfattende Forbindelse med Hælere i Befolkningen, og man kan uden Overdrivelse sige, at uden Hæleres Medvirkning vilde det have været Tyvene en Umulighed at drive deres Virksomhed i det Omfang, Tilfældet var.

Nogen Bande i den Forstand, at der fandtes noget Overhoved endsige nogen Ledelse, dannede Kywling Søren ikke. Enhver af de mange Omløbere, han nu og da traf paa, handlede paa egen Haand og opererede selvstændigt, men til Tider slog han sig sammen snart med den ene, snart med den anden, f. Eks. med Zidsel Langs eller Anders Sjællænder, og de begik da en Del Tyverier i Fællesskab. Betegnende for Tilstandene og Forholdene til Omløberne er den Omstændighed, at en undvegen Slave som Anders Sjællænder i Maaneder kunde have Tilhold paa Grevskabet Frijsenborg, og visse Ejendomme udpeges som hans, man kan næsten sige faste Tilflugtssteder. Noget gunstigt Billede af Retstilstandene sidst i 1820erne giver dette unægtelig ikke.

At komme nærmere ind paa de mangfoldige Tyverier, disse Omløbere har begaaet, vilde selvsagt føre alt for vidt og kan heller næppe paaregne Interesse — nogle Exempler paa Kywling Søren's Fremgangsmaade og hvad hans Tyverier omfattede turde være tilstrækkeligt. — Derimod vil Opmærksomheden samle sig om dem, der ved deres Hæleri muliggjorde disse Ulovligheder, og her kommer i første Række Gaardmandskonen Johanne Jensdatter i Ask. Den Gaard hun og hendes Mand beboede, var Tyvenes Samlingssted og Opsamlingscentral. Her blev Tyvekoster bragt til i Massevis, og naar Kywling Søren kom derfra, havde han Penge paa Lommen. Over en halv Snes Omløbere kunde paa en enkelt Nat være indkvarteret i denne Gaard.

Tyvereden i Ask.

I Landsbyen Ask i Astrup Sogn i Ning Herred ejede Horsens Hospital i Begyndelsen af forrige Aarhundrede en anselig Bondegaard, en Helgaard paa

godt 9 Tønder Hartkorn, der 12. Januar 1813 blev bortfæstet til Thomas Hansen, som var barnefødt i Ask 1765 og 14. Februar 1792 bleven gift med Sognefoged Jens Rasmussens Datter Johanne. Gaarden var Sognefogdens Fæstegaard. Jens Rasmussen var en meget anset Mand i Ask og blev meget gammel, sin Alderdom tilbragte han i Gaarden som Opholdsmand og levede endnu saa sent som 1814.

I Thomas Hansens og Johanne Jensdatters Ægteskab var der 10 Børn, hvoraf det ældste var født 1792, det yngste 1814; de 5 døde som smaa, men tilbage var Sønerne Thomas (født 1792), Rasmus (født 1793), Søren (født 1801) og Niels (født 1807) samt Datteren Maren, der som den yngste var født 1814 og saaledes kun i Konfirmationsalderen, da Sammenbruddet skete, alligevel var hun impliceret i Sagen, idet hendes Seng fandtes fuld af Tyvekoster, men hun blev dog frifunden. Thomas var ved Sagens Fremkomst Boelsmand paa Ravnholt Mark — i 1843 betegnes han som Gaardmand — og han er den eneste af Børnene, som er helt uden for i denne Sag. Hans andre Brødre, der havde deres Ophold i Hjemmet i Ask, blev derimod idømt Fængselsstraffe. Traditionen vil vide, at den ene af Sønerne var Musikert og vidt bekendt som Musikant.

I dette formentlig nogenlunde velsituerede Gaardmandshjem — for saa vidt som man i Kriseaarene i 1820erne og umiddelbart derefter kan tale om Velstand paa Landet — sker det sørgelige, at Konen forfalder til Drik og indlader sig paa at huse omløbende Personer af tvivlsomt Rygte.

Den daværende Sognepræst i Astrup — Pastor Müller — forklarer Johanne Jensdatters Forhold i Skrivelse af 26. August 1829, hvori det hedder:

»Skønt født af en ærlig Fader, som her har været Sognefoged og gift med en i sin Tid saare hæderlig Mand, der i 7 Aar har været Fattigforstander og afgik med Vidnesbyrd om særdeles Duelighed og Virksomhed, har hun dog ikke altid, især i den senere Tid, vist sig som den bedste Husmoder, været uordentlig, haft mest Lyst til Drik, og villet tilegne sig Herredømmet over Manden. — Andet Ondt har jeg ikke og vel næppe nogen i Sognet vidst eller hørt om hende før nu. Med Føje har jeg troet, at hendes Husen af Omløbere havde sin Grund dels i en urigtig forstaaet Barmhjertighed, dels i Frygt for at paadrage sig og sit Hus de Ulykker, som saadanne Folk saa ofte truer med, naar de ej tages vel imod«.

Før Kywling Søren begyndte at gøre Egnen usikker, var hun kommen i Folkemunde for sit Forhold til alskens omløbende Pak, og det var gaaet saa vidt, at hun, eller rettere hendes Mand, var bleven idømt nogle Rigsdalers Mulkt for at have huset slige Individer.

Johanne Jensdatters »Tyvehotel« i Ask kunde glæde sig ved en stor og trofast Kundereds, og det skal ikke have været sjældent, at der paa en Næt busedes 12—16 Personer. Til Tider er det næppe gaaet helt stille af. En Udtalelse af Kywling Søren om, at Johanne ikke altid var forsigtig nok med sin Mund, naar hun var fuld, tyder paa, at Sviregilder er forekommen. I en Optegnelse af Evald Tang Kristensen siger en Meddeler, at Sønnen i Gaarden i Ask var en rigtig Stadsmusikanter, og han spillede for dem, saa dansede de og morede dem der om Aftenen, men Naboerne kom aldrig med til den Dans, det var blot det Kæltringkram indbyrdes. — En Fortælling om, at der ved et Gilde i Gaarden skulde have været tyve Tyve paa Gulvet, tager muligvis Sigte paa Sønnen Søren Thomsens Bryllup den 20. Marts 1829 med Johanne Sørensdatter, en Datter af Gmd. Søren Rasmussens Enkegaard i Astrup, men om det har noget som helst paa sig, vides ikke.

En Kendsgerning er det derimod, at Johanne Jensdatter blev arresteret og indsat i Aarhus Arrest d. 3. August 1829, og d. 2. November samme Aar foretog Politiet en Ransagning i Gaarden efter stjaalet Gods. Ikke saa lidt kom for Dagen, saasom Gangklæder, Skjorter, Veste, Vadmel, en blaamalet Kiste fuld af Tøj, nogle Sække med Tøj, Lærred samt Tinfade og Tallerkener. Sønnen Søren kom og afleverede tre Messingkedler og en Kaffekegel af Kobber, disse Genstande fandtes i Haven, hensat mellem nogle Træer. Nogen betydelig Værdi har disse Ting næppe repræsenteret.

Thomas Hansen døde i Ask d. 16. Marts 1831, tre Uger før Kommisdommen faldt, ved hvilken han idømtes 60 Dages Fængsel. Sønerne Søren og Rasmus idømtes hver 5 Dages Vand og Brød, Sønnen Niels 10 Dages Vand og Brød, medens Johanne Jensdatter ved Højesteret fik 1 Aars Forbedrings-

hus, som hun afsonede i Viborg Tugthus. Hun døde i Ask 1839, omtrent 70 Aar gammel.

Gaarden blev ved Auktion i December 1831 solgt til Poul Madsen. Paa samme Tid købte Rasmus Thomsen en Ejendom.

Endnu i Begyndelsen af Aaret 1829 var Kywling Søren og de øvrige Omløbere i fuld Aktivitet, men i Februar Maaned dette Aar var han og en anden saa uforsigtig at begaa Indbrud i Vinterslev ved Hadsten, Galten Herred. Herredsfogden i dette Herred, Krigsraad Jacob Daniel Wesenberg, var en meget energisk Mand, som især havde et godt Øje til Omløbere, og han helmede ikke, før han havde Tyveriet opklaret, selv om det skulde være nogle Maaneder.

Zidsel løfter Sløret.

Zidsel Madsdatter var den første. Politiet fik fat paa, og i et Forhør som Herredsfogeden i Nørhald, Støvring og Galten Herreder, nævnte Wesenberg, den 29. Juni 1829 optog paa Dronningborg Mølle ved Randers, drog hun Tæppet lidt til Side for de optrædende og Skuepladsen for deres Meriter.

Hun tilstod, at hun sammen med en Person ved Navn Søren Pedersen ogsaa kaldet Kywling Søren havde gjort Indbrud hos Gaardmand Søren Thomsen i Vinterslev (Galten Sogn, Galten Herred) Natten mellem 11. og 12. Februar 1829. Søren og Zidsel delte Tyvekosterne, og Søren begav sig til Ask, hvorfra han kom tilbage allerede næste Dag. De mødtes igen i Hinge et Sted, hvor der blev solgt Brændevin. Søren havde faaet Penge paa Lommen og vilde nu besøge sin Veninde i Skave i Holstebroegnen, hun skulde være en fraskilt Kone ved Navn Karen Jensdatter.

Efter 4 a 5 Ugers Forløb havde Zidsel hørt af en Betlerske fra True ved Aarhus ved Navn Anne Storepeders, at Søren havde været i Ask hos Thomas Hansen og dertil havde medbragt et Stykke Vadmel og en Bøtte Smør, som Thomas Hansens Kone modtog.

Nogen Tid efter mødtes Zidsel med Søren i Vinge i Middelsom Herred, hvor de laa en Nat hos Karen Prippes, og der blev Zidsel saa fuld, at hun intet kan huske om Sørens Tyvekoster der, men Søren forlod hende i hendes beskændede Tilstand, sikkert for at begive sig til Ask eller Skave. — Zidsel tilstod, at hun engang havde solgt nogle Sager til Gaardmand Kristen Enevoldsens Kone i Søften. Ved en anden Lejlighed havde hun solgt en lille Barnekjole i et Hus paa Gjeding Mark (ved Mundelstrup). Huset laa tæt Sønden for Byen ved en Sø.

Kywling Sørens Paagribelse i Skave.

Nu rullede Lavinen.

Efter de Oplysninger Zidsel havde givet, kunde Politiet ikke være i Tvivl om, hvor de skulde finde Hovedmanden for Banden. Han maatte kunne paagribes paa et af sine Tilholdssteder, enten i Ask eller i Skave.

Da Kywling Søren uden at ane Uraad sent paa Aftenen 7. Juli 1829 nærmede sig det Hus i Skave, hvor hans Veninde Karen Jensdatter boede, blev han uden for Huset paagreben af Sognefogden.

Næste Dag foretoges Husundersøgelse hos Karen Jensdatter. Retten medtog en Del Varer, der pakkedes ned i tre Sække, som sammen med Karen førtes til Holstebro. Hun fremstilledes samme Dag i Hjerm-Ginding Herreders Ret, men paastod sig fri for noget ulovligt. Kywling Søren bedyrede ligeledes sin Uskyld.

Søndag den 12. Juli afgik i Vogn til Randers Arrestanterne Søren Pedersen og Karen Jensdatter, dog saaledes, at de holdtes afsondrede fra hinanden, samt 3 med Rettens Segl lukkede Sække indeholdende det i Huset i Skave fundne Gods.

Kywling Søren i Forhør og benægter.

Straks efter Transportens Ankomst til Randers den 13. Juli holdt Herredsfoged Wesenberg Forhør paa Raadhuset. Karen Jensdatter erkendte, at Søren Pedersen af og til var kommet hos hende og havde medbragt forskellige Ting, der vel havde forekommet hende mistænkelige, men han foregav,

at han havde købt Tingene hos Thomas Hansens Kone i Ask for Penge, som han fik ind ved Salg af Hægter og andet. Han havde afgivet Løfte om at ville gifte sig med hende, naar han fik sine Papirer i Orden; han kom til hende saavel ved Dag som ved Nat, og hun opbevarede Sager for ham. Det gik ikke for sig i Dølgemaal, og hun anede ikke, at det var Tyvekoster; det laa hende fjernt at tiltro ham noget saadant, ligesaa lidt som hun anede, at Søren var en undvegen Slave.

Derpaa fremstilledes den efterlyste Søren Pedersen eller Hvam ogsaa kaldet Kywling Søren for Retten uden Baand og Tvang. Herredsfoged Wesenberg formanede ham alvorligt til uden Omsvøb at bekende samtlige sine Forbrydelser.

Kywling Søren svarede blot, at han flere Gange før Jul forrige Aar havde bragt de Ting, der var i Sækkene, til Karen Jensdatter, ogsaa en enkelt Gang siden Jul havde han bragt noget med sig, dog ved han, at der i Sækkene er et og andet hun selv har faaet, og som han ikke har bragt dertil.

Af Gaardmand Chresten Smeds Kone i den østre Gaard i Kvorning har han saaledes købt en rød- og grønstribet Olmerdugsdyne, som Dunene senere var taget af. Noget af det øvrige har han købt hos Thomas Hansen i Ask samt paa Aarhus Torv, men ingen andre Steder. Den forefundne Ildtang havde han af ny ladet fremstille hos Smeden den ældre i Velløv, hvis Navn han ikke kender.

Arrestantinden Zidse Langs kender han godt og har sammen med hende logeret hos Thomas Hansens i Ask og hos Jørgen Gammel i Grundfør, men iøvrigt ikke haft Samkvem med hende. Han har saaledes slet ikke været i Vinterslev By i det sidste Aar, hverken ved Nat eller ved Dag, men forrige Aar kort før Høst logerede han og Zidse en Nat hos Gaardmand Niels Kop, dog vilde han indrømme, at han en Dag i Marts sidste Vinter havde truffet Zidse hos Kresten Hjulmands i Sall, og han havde da set, at hun gav Hjulmands Kone et Tørklæde, men hvor hun havde det fra, vidste han naturligvis ikke.

Sluttelig konfronteredes Søren og Zidse. Hver fastholdt sin Forklaring. Helt overensstemmende var de uægtelig ikke. Her som senere fulgte Kywling Søren det Princip, ikke at tilstaa mere end højest nødvendigt, ud fra den Erkendelse en vestjydsk Mestertyv havde udtrykt i Ordene: »Man bliver ikke straffet for hvad man gør, men for hvad man bekender«.

Otte Daler forsvandt i Søndervinge.

I et paafølgende Forhør forklarede Gaardmand Niels Kjeldsen af Sønder Vinge, at den ham nu foreviste Kywling Søren sammen med en Kvinde ved Navn Karen havde logeret en Nat i hans Gaard ved sidste Rugsædstid. Dagen efter deres Besøg vilde han i sit Hængeskab tage 8 Rigsdaler i Sedler af en Tegnebog, men Pengene var borte, skønt de havde været tilstede umiddelbart før Omløberens Ankomst. Tabet var føleligt, da han var en meget fattig Mand. Nævnte Karen havde et Par Gange siden været der i Byen, men ikke hos ham. Derimod var Søren senere kommen og havde forlangt Nattekvarter, men han havde afvist ham, da han var sikker paa, at en af disse Personer havde stjaalet de 8 Daler. —

— Sidsel vedgik i samme Forhør, at hun havde givet Søren en Frakke, som hun havde stjaalet i Sall, hvor Søren strax prøvede den; den sad rigtig godt paa ham, dog var Ærmerne for lange. Hos Thomas Hansens i Ask var hun og Søren sidste Foraar; de fik at vide, at Øvrigheden havde givet Thomas Hansen Ordre til at paagribe Søren; denne var flere Gange bleven holdt skjult i Køkkenet, naar fremmede havde vist sig i Gaarden. Hun mener iøvrigt, at Thomas Hansen er uvidende om, at Konen og Sønerne driver Handel med Omløbere.

Kywling Søren indrømmer, at han flere Gange har faaet Penge hos Thomas Hansens Kone mod at give Pant, og i samme Ærinde kom mange Personer der. Han var der tilhuse engang sidste Vinter noget efter Jul, to Dage, da Vejret var strengt, og engang omkring 1. April, ved hvilken Tid Drengen Andreas ogsaa var ankommen, og siden havde de flakket om med hinanden i Ning Herred og i nogle Landsbyer paa Grevskabet Frijsenborg og der drevet Handel med Hægter, Knappenaale og Fingerbøl.

Indbrud i Haldum.

Efter hvad Kirkesanger Andreas Jessen i Haldum forklarede, var der begaaet Indbrud hos ham Natten mellem 21. og 22. Marts. Tyven var kommen ind ved at slaa Hul i Husets søndre Side og havde stjaalet 26 Alen hvid, stampet Vadmel, en ny, mørkegrøn Klædesfrakke og et nyt, hvidtavlet Lommetørklæde. Han nærede ikke Mistanke til nogen bestemt, men han havde hørt, at Kywling Søren af og til kom til Haldum, og at han ogsaa havde været der i Dage deromkring.

Samme Nat var der i Nabosognet hos Jens Sørensen paa Hadsten Mark blevet stjaalet en Bøtte med 7½ Pund Smør.

Paaskenat blev der begaaet Indbrud hos Gaardmand Laurs Thomsen i Haldum. Tyven havde løftet et Vindue af og var gaaet ind i Stuen ved Siden af Sovekammeret, hvor Manden og Konen laa og sov, og havde tilegnet sig 3 Alen Lærred, 2 Pund Smør, 6 Pund Rugbrød, 7 Pund simpel Røgtobak i Karduser, 1 Pund Skraatobak i Ruller og en Trepæglflaske med Brændevin, hvorpaa stod Bogstaverne F. H. S., hvilket betød Frands Hansen, der er Skovfoged i Haldum, hos hvem Flasken var laant. Et Par Tørklæder var ligeledes forsvundne. — Om Morgenen omtrent Kl. 4 saa hans Nabo, Husmand Villads Jørgensen, en Person komme ud fra hans — Laurs Thomsens — Have med en Tværsæk paa Nakken og forsvinde bag om Haven ved Byens Skole. Skrædder Søren Rasmussen havde ogsaa set ham. — Laurs Thomsen kendte ikke Søren Hvam, men vidste, at han havde tjent i Sognet hos Gmd. Rs. Jensen i Sandby.

Andreas fortæller om Tyvetogt med Kywling Søren.

I det foregaaende er nævnt Drengen Andreas Pedersen, der skal stamme fra Thise i Salling; han angives at være 15—16 Aar, og Kywling Søren stødte paa ham en Gang i Velløv, hvorefter de fulgtes ad en Tid. Herredsfogden havde sendt Bødker Niels Lund i Viborg ud for at paagribe ham, og ved at følge ham fra By til By lykkedes det at paagribe ham i Huelhus i Houlbjerg Sogn. Den 30. Juli om Aftenen holdt Herredsfoged Wesenberg Forhør over ham, og Andreas var villig til at fortælle om sine Meriter i Kywling Sørenes Selskab; han vidste godt, at han var eftersøgt, for det havde Sognefogdens Kone i Velløv sagt ham.

Om Kywling Søren oplyste han, at denne havde Oplag af Tyvekoster i et Udflytterhus i Brandstrup tæt ved Aarhus—Viborg Landevejen. Paa Rejsen fra Viborg i Dag havde han i Taanum paavist den Gaard, hvor Søren og Zidse havde stjaalet Høns og Kyllinger i Fjor kort før Høst; han var den Gang i Følge med dem.

Kywling Søren havde han en Gang i Sommeren 1828 truffet hos Gmd. Peter Jensen i Velløv. Søren havde foreslaaet ham at følge med sig, og det havde han gjort. Kort efter gjorde Søren Indbrud i en By, hvis Navn han ikke kendte, men det var omtrent 1 Mil Sønden og Vesten for Ask. Søren havde aabnet et Vindue og var kravlet ind, skønt der var Jernstænger for, og havde taget 2 eller 3 Dyner, en mørk Mandskjole, et Par Sølvknapper af en Frakke, som han lod ligge uden for, samt et Par Flasker. Andreas stod udenfor og tog imod disse Ting. De begav sig derpaa til Thomas Hansens i Ask, hvor Konen fik Kosterne og gemte dem i Ovn. Paa denne Tid havde Søren 1 Kniv og 2 Dirke med sig; han havde prøvet at opdirke et Chatol, hvori der skulde være Penge, men det var ikke lykkedes ham. Efter to Dages Ophold i Ask betlede de i Omegnen. I en By en Mil Nord for Ask stjal Søren om Natten en Del Mands- og Kvindeklæder, som strax blev ført til Ask, hvortil de ankom i Dagningen. Tyvekosterne blev lagt i Laden. Hverken denne eller den foregaaende Gang havde Andreas faaet noget for sin Bistand.

Da de Dagen efter atter drog fra Ask, stjal Søren en Hjulbør, der stod uden for to enlige Gaarde, der kaldes Hjemstok og ligger i Dover Sogn. I en By ikke langt derfra stjal Søren 4 eller 5 Høns, medens Andreas kørte gennem Byen med Børen. Atter gik Turen til Ask, men efter et Par Dages Ophold drog de igen derfra med Hjulbøren og Hønsene. En Nat i Mellemtiden havde de dog været ude paa Tyveri sammen med Zidse, der imidlertid gik paa egen Haand og blandt sine Tyvekoster indbragte en Ligsærk, som hun

havde taget et Sted, hvor Konen laa Lig. Søren stjal andetsteds noget uvasket Lærred fra et Kar i en Have. Det fælles Udbytte bragtes til Ask.

I Skibby ved Aarhus traf de en Omløber kaldet Rasmus Sjællænder *) som til Tider, endog flere Uger ad Gangen, havde sit Tilhold hos den gamle Sognefoged Søren Amdisen i Velløv. I en Gaard, kaldet Hougaard, tæt uden for Skibby stjal Rasmus Sjællænder og Kywling Søren en Del Linnedgarn, som hang i Haven. Samme Dag stjal de ogsaa i True, blandt andet den Kjole, Andreas stod i under Forhøret. Han blev sendt til Ask med Hønsene og Hjulbøren; det havde ellers været Bestemmelsen, at det skulde have været bragt til Karen i Skave. Det næste Tyveri begik de i Forening med Zidsel i en By sydøst for Ask, hvor Udbyttet var en Kobberkedel af 4—5 Stander Vands Indhold; Zidsel bar den samme Nat til Ask.

Tre, fire Dage derefter laa de i en lille By Sønden for Ølst og Norden for Aarhus, og der stjal Søren og Zidsel flere kostbare Klædningsstykker. Næste Morgen drog de to, tre Mil Vester paa, hvor Søren og Zidsel i et Ellekrat ved en Mølle delte Kosterne saaledes, at Søren fik den største Part. Da dette var sket, skiltes de fra Zidsel, og Søren og Andreas drog Nordvest paa ad Skave til, hvortil Andreas dog ikke kom, da Søren forbød ham det. Andreas gik derefter paa Betleri i den øvrige Del af Borbjerg Sogn, og nogle Dage senere mødtes de paa Holstebro—Viborg Landevej Øst for Skave. Det passerede netop paa den Tid, Karen Jensdatter kom hjem fra Arresten i Viborg, og de traf hende i Sejbæk i Daugbjerg Sogn, hvor Søren viste hende, hvad han førte med sig, samt fortalte, at det havde han købt, men hun foreholdt ham, at han sikkert havde stjaalet det.

Søren og Andreas fortsatte Øst paa og kom til Hinnerup. Ud paa Natten stod Søren op og stjal i en Gaard i Byen en stor Kobberkedel, nogle Sko og en Hørlærredsskjorte, som Andreas fik og for Tiden er til Vadske hos Kristine Smeds i Kvorning. Kedlen og Skoene kom til Ask. De gik nu til Aarhus, hvor Søren vilde købe Knappenaale, Staaltraad, Fingerringe og Sytraad til sin Kramhandel. Derpaa begav de sig til Skave, men Andreas blev permitteret undervejs, og de traf ikke hinanden før til Foraaret i Ask. I Haldum havde de begaaet Indbrud hos Skolelæreren. Ane Storepeders havde foreslaaet, at de hos en rig Mand i True skulde stjæle Penge af et Skrin, som stod under Mandens Seng, men dette Foretagende blev opsat til ved Lejlighed**).

Naar de var i Ask, kom ingen fremmede ind, thi Søren holdt paa Klinken.

— Forhøret over Andreas havde nu været fire Timer, og Kl. 1 om Natten blev han indsat i Randers Arrest.

Næste Dag tilstod Zidsel, at Ligsærken havde hun stjaalet i Vitved i en stor Gaard tæt ved Kirken, og hun tilføjede, at i Mallings stjal de engang saa mange Høns, som de kunde slæbe til Ask, det vil sige, det var hende og Andreas, der bar Hønsene, medens Søren havde forsynet sig med en god Dragt Æbler. Det af Andreas omtalte Tyveri af en Masse gode Klæder havde fundet Sted i en Gaard i Hvalløse. En Nat brækkede de ind i en Tvillinggaard i Trige i den nordlige Del af Byen og stjal 2 Stykker Blaalærred, hver paa 24 Alen, der førtes til Ask. Manden i Gaarden laa for Døden. Samme Nat stjal de i Skejby en ny blaa Rejsekappe, nogle Puder og noget Vadmæl, som Søren selv skar til og deraf syede et Skørt til Karen Jensdatter i Skave***).

*) Rasmus Sjællænder, ogsaa kaldet Rasmus Løllænder eller Rasmus Skomager hed Rasmus Larsen og var en uærlig Slave, som 1827 var flygtet fra Citadellet Frederikshavn. Han omløb sammen med Marie den blide og havde en Mængde Tilholdssteder Vest for Aarhus, særlig paa Grevskabet Frijsenborg, men i Efteraaret 1828 var han ogsaa iagttaget i Tvingstrup; han synes mest at have bevæget sig paa Øerne, og kun at have opholdt sig paa Aarhusegnen efter sin Flugt. Han beskrives som temmelig høj, bredskuldret og stærk af Legemsbygning; han havde brunt, krøllet Haar og var meget koparret.

***) Pengetyverier i større Stil beskæftigede Kywling Søren sig ikke med; han holdt sig mest til Tøj og Fetalje.

***) Søren var ikke Skræder, men dog i Stand til selv at sy sit Tøj.

Kywling Søren benægter haardnakket, men faar siden Munden paa Gled.

Endnu samme Dag foreholdt Herredsfogden Kywling Søren, hvad Andreas og Zidsel havde røbet, men han nægtede haardnakket at have gjort sig skyldig i andet, end hvad han tidligere havde vedgaaet. Heller ikke vil han vedkende sig, at han til en af de andre Fanger skulde have sagt: Kommer Andreas her, saa paalæg ham at nægte alt.

Efter dette bliver han sendt tilbage til Arresten, og Fangevogteren faar Paalæg om at bevogte Søren meget strengt.

Tre Dage efter skulde hans Veninde Karen Jensdatter fra Skave have været fremstillet i Retten, men Søren var nu ved nærmere Eftertanke kommen til det Resultat, at det maaske var bedst han lettede sit Hjerte lidt først, og det fik han Lov til.

Det var hans Hensigt, begyndte han, at give nogle Oplysninger om forskellige Tyverier, som Zidsel, Andreas og flere andre Personer, der endnu ikke har været nævnt, havde gjort sig skyldige i. Selv har han ikke gjort sig skyldig i noget ulovligt.

Han fortæller derefter vidt og bredt om Tyverier, som han ved, at Zidsel, Andreas og andre har bedrevet, men selv har han ikke haft Lod eller Del i sligt. Ikke heller ved at konfronteres med de to nævnte vil han indrømme at have Del i det mindste, skønt Zidsel og Andreas protesterede stærkt mod hans frejdige Paastande. Zidsel er en Tyvekvind, forsikrede Søren.

Men efterhaanden som Munden kommer paa Gled, vedkender Søren sig dog Tyverierne hos Søren Thomsen i Vinterslev, Jessen i Haldum og Jens Sørensen i Hadsten samt et Tyveri i Kvolbæk og et i Østerby*), begge sammen med Andreas, ligeledes Hjemstoktyveriet. Og saaledes bliver han ved at paatage sig Andel i næsten alle Tyverierne, og han oplyser ogsaa, at Johanne Jensdatter i Ask til Tider i sin Fuldskab ikke altid var forsigtig nok med at faa Sagerne gemt.

I Aarslev (Hasle Herred) havde han og Rasmus Skomager stjaalet en Masse Tøj, som var bleven skænket til Rasmus's Kæreste Marie den blide ogsaa kaldet den søde og fine, som samme Nat laa i Ormslev. Rasmus og Marie havde Tilhold hos Niels Kjeldsen i Vinge, Søren Amdisen i Velløv, i Enggaarden i Gullev og i et Hus i Sjelle kaldet Fattighuset samt i Gaarden Søndergaard i Elsted.

Et Uheld havde han været ude for i Kvorning, hvor han hos Kresten Smeds havde gemt Tyvekoster under nogle Havreneg i Laden; men det skjulte kom for Dagen, da en Kalkmand fra Mønsted skulde have Negene til sine Heste. Det traf sig, medens Søren var gaaet til Viborg. Hos disse Folk havde og Zidsel gerne ønsket at opholde sig i Julen, men Konen havde bestemt nægtet dem det og paalagt dem at forsvinde med deres Sager snarest muligt, hvilket ogsaa var sket næste Morgen.

Ogsaa Tyverierne i Skibby, Trige, Skejby, Hvalløse, Kvolbæk, Assedrup og Drammelstrup erkendte han at have været med til. I Vejlbjby havde han stjaalet en Del Tøj, som han pakkede sammen i en Bylt, der var saa stor, som han kunde bære. Ved Afleveringen i Ask havde han kun faaet 2—3 Daler for det. Otte hvide Tallerkener, som han havde stjaalet hos Gaardmand Peter Nielsen i Skaade, stod vistnok endnu i Tinrækken hjemme hos Johanne. Sammen med Andreas havde han i Bjerager i Hads Herred stjaalet nogle Lagener og nogle Høns samt en sort Kok, som endnu gaar hos Johannes Søn paa Ravnholt Mark. Samme Nat havde de i Rørth taget 10—12 Alen grov Blaarlærred, som stod i et Kar i Haven. Det var imidlertid meget vaadt og tungt, saa de havde haft meget Besvær med at slæbe det til Ask. I en aaben

*) Hos Sognefoged Rasmus Hansen i Østerby ved Tranbjerg var i Efteraaret 1828 blevet stjaalet 1. 48 Alen bleget Hørlærred, 2. En blaa Vadmelskjole med Kamelhaars Knapper, 3. En blaa Vadmels Trøje med 16 Sølvknapper, 4. En gammel Vadmelskappe med store Messinghæfter, 5. Et Par mørkeblaa Vadmelsbukser drættet med Hørlærred, 6. Et Par lyseblaa dito, 7. En rød Drejelsvest med smaa flade Metalknapper, 8. En sortstribet Hvergarns Vest med Metalknapper drættet med Hørlærred, 9. En sort Vadmels Fruentimmerfrakke og 10. En rød Vadmels Trøje med højrode Bindærmer.

Port i Bøgeskov stjal de 2 Ænder og 1 Høne, som Johanne tillavede, og de og hele Familien delikaterede sig med.

Søren var ved denne Tid kommet i Uvenskab med Karen Jensdatter i Skave, og det gik ham nær til Hjerte, saa alt andet næsten var ham ligegyldigt. Da han havde beklaget sig herover til Johanne i Ask, havde hun givet ham den Trøst, at der jo var Fruentimmer nok, og kunde han bjærge noget, fik han det nok solgt.

— Nogle Dage senere kom Johanne Jensdatter fra Ask i Retten. Hun lod højst fornærmet paa sine Anklagere over alt det, de havde paaduttet hende. Ganske bestemt havde Zidsel kun været hos hende een Gang i Følge med Andreas, og samtlige Personer havde kun forlangt Logi. Kywling Søren havde hun absolut ikke drevet videre Handel med, kun nu og da afkøbt ham nogle Hægter og Strømpebaand, enkelte Gange et Halstørklæde, videre ikke. Ved Konfrontation med Søren kom hun dog i Tanker om, at hun en Gang havde købt et Messing Strygejern af ham for en Rigsdaler. Hvad hun ellers har hjemme af Klædningsstykker og lignende, er Ting, hun enten har købt eller faaet til Opbevaring, og hun ved ikke af at være delagtig som Hæler og kender i det hele taget intet til disse Personers slette Handlinger.

Af disse Forhør vil man have faaet et Indblik i den virksomme Bandes »Forretningsgang« og hvorledes Kywling Søren og hans mange Medhjælpere uafsladelig gjorde Egnen fra Odder—Aarhus—Hammel—Randers—Viborg usikker. Sagen var nu ved at antage et saadant Omfang, at Undersøgelserne samlede paa een Haand, og ved allerhøjeste Befaling af 6. Oktober 1829 blev det overdraget Herredsfoged Wesenberg at foretage Undersøgelser »til fuld Opklaring af de i Aarhus, Viborg, Randers, Skanderborg Amter samt paa Grevskabet Frijsenborg Birks Omraader forøvede Tyverier«.

Da Tyvene ryddede en Overstue i Assedrup.

En Dag i December Maaned 1828 var nogle Omløbere kommen til Huse i Thomas Hansens Gaard i Ask, deriblandt øvede Langfingre som Kywling Søren, Zidsel Langs og Drengen Andreas. Om Aftenen gik disse tre ud for at bjærge lidt til Julen. I Assedrup, en Milsvej fra Ask, tilbød der sig Lejlighed i Fæstegaardmand Anders Hansens Gaard, hvor Kywling Søren — efter Andreas's Udsagn — brød ind i Overstuen, som han ryddede, saa der ikke var andet tilbage end det faste Bohave. Tyvenes Udbytte var ikke helt ringe. Anders Hansen indgav til Politiet følgende Fortegnelse over det stjaalne Gods, der giver et Indtryk af, hvad en Bondekone i hin Tid havde i sine Gemmer.

1. En mørkeblaa, sribet femskaftes Dyne med Fjer.
2. 14 Alen Dynevaar, sribet, med mørkeblaat og vadmelsrødt Garn.
3. 1 sort Drejlskjole.
4. 1 hvid Sergeskjole med mørkerøde Blomster.
5. 1 rød Kattuns Kjole med sorte Prikker.
6. Et Par hjemmegjorte grønne og hvide Klæder, sribet med sort Bund, forsynet med lyseblaa Baretterbaand med hvide Kanter.
7. Et Par hjemmegjorte Klæder, ligeledes med sort Bund og røde Striber med en Traad.
8. Et Livstykke med Skjørt, sort i Bunden, trykket med gule og lyseblaa smaa Prikker med gult Baand om.
9. En højrod Bindtrøje.
10. En Frakke af sort femskaftes Vadmæl med Fløjlsbælte og dito Knapper med Hægter udi.
11. En sort Fruentimmerhat med sorte Atlaskesbaand.
12. Et rødtavlet Bomuldsforklæde.
13. Et hvidt Sirtsesforklæde med Bort omkring.
14. Et mørkeblaat hjemmegjort do. med blaa Bund og hvid Kant.
15. Et hjemmegjort do. med hvid Bund og blaa Kant.
16. Et Par Hørgarns Lagener med Navnet I. P. D. paa det ene og det andet mærket: M. T. D.
17. En Hørgarns Skjorte uden Navn.
18. To Hørgarnsforklæder med Navn K. F. D.
19. Fire hvide halve Kramtørklæder, det ene mærket K. F. D.

20. To halve Kejserindetørklæder med rød Bund.
21. Et Silketørklæde, gult med Blomster bagi og hvide Frynser.
22. Et bundet do.
23. Et rødt do. med gule Prikker.
24. Et rødt Bomuldstørklæde med hvide Tavl og mærket S.
25. Et gulblomstret Halstørklæde.
26. Fire Mandfolkekraver af Kramlærred.
27. To Kraver af Gaze, broderede, en enkelt og en dobbelt.
28. 22 Sæt Hovedtøj, dels med Kniplinger og dels med Strimler.
29. Fire Kapper af Gaze, hvoraf to broderede og to af Lærred.
30. Et smalt rød-blomstret Lindbaand paa 2½ Alen.
31. En sort udsyet Fruentimmerhat med Blomster og brogede Silkebaand.
32. En sort udsyet do. med lyseblaa Silke og sorte Taftes Baand.
33. Tre Hagesløjfer af forskellige Kulører.
34. En grøn Kramvest.
35. En hvid Sirts do. med røde Blomster.
36. En grønribet Sirts do.
37. En gul- og hvidribet Kram do.
38. Et Pipejern.
39. To Knive og Gaffer med sort Skaft.
40. To Sakse, en gl. og en ny.
41. Et Sølv-Hovedvandsæg med Navn paa Bunden F. A. S. og K. F. D. samt Aarstallet 1825.
42. 10 Pd. Uld.
43. 80 støbte Lys, nogle smaa.
44. Af Penge 3 Rbd. i Sedler og 4 Sølvskillinger = 1 Dalers Værdi.
45. Et Par hvide Handsker.
46. Et Par hvide Uldvanter.

Fra Tjenestepigen Marie Sørensen blev bortstjaalet:

47. 19 Alen hjemmegjort sribet Tøj, hvoraf 5 Alen var sribede med sort Bund og røde og hvide Halmstriber, 5 Alen ligeledes sort Bund med røde og hvide Prikker og en mørkeblaa Stribe, 5 Alen med sort Baand.
48. Et Par sribede hjemmegjorte Klæder.
49. Et hvidt Kattuns Forklæde med røde Bomster.
50. Et mørkeblaat Bomuldsforklæde med hvide og røde Tavl.
51. Et rødternet do.
52. 10 Halstørklæder, dels af Kram og dels af Hørlærred.
53. Et Tørklæde, halv Bomulds med Frynser.
54. 15 Sæt Hovedtøj, dels med Kniplinger, dels med Strimler.
55. En Hue af Sirts med røde, tavlede Bomuldsbaand.
56. En do. af Silkebaand med røde Blomster.
57. 5 Sløjfer, mest af tavlede Bomuldsbaand, den ene af Silke.
58. Et Stykke slet Kramlærred ½ Alen lang.
59. I Penge: 3 Rbd. i Sedler og 1 Rigsbankmark.

Kywling Søren's Flugt og Udbrudsforsøg fra Aarhus Arrest.

Efter at have siddet i Randers Arrest godt og vel et Fjerdingaar blev Kywling Søren den 27. Oktober 1829 overført til Arresten i Kælderen under Aarhus gamle Raadhus, der laa paa Store Torv foran Domkirken. En tidligere straffet Person ved Navn Jens Rye eller Jens Knob, men hvis egentlige Navn var Jens Nielsen Knubb*), blev 3. Juni 1830 indsat i samme Celle som Søren;

*) Jens Nielsen Knubb var født i Rye ved Himmelbjerget d. 8. Decbr. 1798. Hans Fader var Husmand Niels Jensen Knubb og Moderen Karen Jensdatter. I 1825 opholdt han sig i Aarhus; han blev i 1820 udkrevet til Første jydsk Infanteri Grenaderkompagni, men var deserteret fra Militærtjenesten, hvorfor han fik en Dom som Desertør paa Vand og Brød. I 1825 blev han ved Aarhus Bythings Ret idømt 1 Aars Fængsel for Tyveri, hvilken Straf han afsonede i Viborg Tugthus, hvorfra han løslodes 12. Oktbr. 1826.

de har sandsynligvis været gamle bekendte; det varede i hvert Fald ikke længe, inden Følgerne af Kompagniskabet viste sig.

Den 14. Juli forsvandt de nemlig.

Da det om Morgenen konstateredes, at to Fanger om Natten havde taget Udgangsbillet, blev der holdt Forhør over Bevogteren, der hed Sultan. Sultan oplyste, at da han visiterede om Aftenen mellem Kl. 9 og 10, havde Arrestforvareren en Dragon af Vagten med sig. Kywling Søren og Jens Ry laa da i deres Seng. Ved Visitationen Kl. 10³/₄ havde han ikke været inde i Arresterne, men da Afløsning fandt Sted i Vagten Kl. 2, meldte en af Vagtmandskabet, at en af Fangerne havde raabt, at to var undløbne, men at de formodentlig endnu opholdt sig i Raadstuen. Sultan løb strax derop — men forsent, de var allerede sluppet væk. Flugten var foregaaet paa den Maade, at de ved Hjælp af deres Skjorter, som de havde revet eller skaaret i Stykker og bundet sammen igen, havde hejst sig fra Raadhussalen ned i den Smøge, der vender ud til Domkirken.

Den Arrest, Flygtningene havde siddet i, vendte ud imod Kirkegaarden og fandtes i Kælderen lige under den saakaldte Opsyns-Vagtstue, der imidlertid ikke mere brugtes af Militæret. Med et eller andet Instrument havde de boret Hul i det dobbelte Kælderloft, og gennem dette Hul var de kommen op i den tomme Vagtstue i Stueetagen, hvor imidlertid alle Vinduer var forsynet med Jernstænger, saa de ikke havde kunnet slippe herfra paa anden Maade end ved at pille Hul i Skillevæggen ud til Opgangen til Raadstuen paa 1. Sal. Fra Raadstuen havde de flret sig ned til Jorden.

Arrestforvareren alarmerede strax Vagten ved Byens Porte, men ingen havde bemærket noget usædvanligt. Kun hos Natmanden, der boede uden for Munkeport, havde en Hund paa dette Tidspunkt været noget urolig, hvorfor man antog, at Flygtningene havde taget denne Vej ud af den sovende By og i den lyse Sommernat begivet sig ad Ry til, hvor Jens Knob boede, idet de formentlig vilde skjule sig i Kornmarkerne om Dagen.

Vagten i Raadhuset, bestaaende af Underofficer Skabelund og 4 andre Soldater, havde heller intet bemærket.

Begge Arrestanter havde været forsynet med Halsjern, men Kywling Søren maatte paa en eller anden Maade have frigjort sig for sit, thi det fandtes i Raadhussalen, indpakket i nogle Strømper.

Der havde været 4 Fanger i Cellen, nemlig foruden de flygtede ogsaa Adam Carlsen eller „Tater Adam“ og Søren Jakobsen Fløjstrup*). De havde intet bemærket, paastod de; Tater Adam mente, at Kywling Søren ved sine Kunster havde paaført ham en haard Søvn, men nogle Dage senere indrømmede han, at han meget godt vidste, hvad der var gaaet for sig, idet han beklagede sig over Fangevogteren, der var saa raa og brutal og hundsede dem, saa de knap vidste, hvor de turde være.

Kywling Sørens Signalement.

Endnu samme Dag efterlyste Aarhus Politikammer de flygtede. Da Aarhus Stiftstidende ikke udgik om Onsdagen, kunde Efterlysningen først fremkomme Torsdag den 15. Juli 1830, og da var Tyvene langt af Led:

Sidstafvigte Nat have Arrestanterne: Søren Pedersen eller Kywling Søren samt Jens Nielsen Knob eller Ry, fundet Leilighed til at undvige ved at bane sig Vej igjennem Loftet til Raadstueværelserne og derfra nedstige. Da disse Personer have siddet arresterede efter Krigsraad, Herredsfoged Wesenbergs Decret, som implicerede i de Forbrydelser, hvilke de Flere efter Cancelliets Ordre efterlyste Personer, have forøvet, og det derfor vil være af Vigtighed, at de snarest paagribes, saa anmodes herved Alle og Enhver hertil at bidrage og vil for Enhvers Indbringelse blive erlagt en god Douceur.

*) Søren Jakobsen Fløjstrup var en af Kywling Sørens nærmeste Kamerater og delte Celle sammen med ham. Under Afhøringerne søgte han paa enhver Maade at dække over Kywling Søren og Jens Ry. Under Kywling Sørens Sag blev han idømt 6 × 5 Dages Vand og Brød. Den 13. Aug. 1831 blev han indsat i Arresten igen fra Nørhald-Støvring-Galten Herreder for Tyveri, Betleri og Løsgænger.

Den Førstnævnte er middelmaadig af Højde, proportioneret af Vext, har et blegt Ansigt, noget koparret, og er braknæset, har lyse Haar, blaa Øine og rødt Skjæg, og taler meget sagtmødt; han er kagstrøgen og formentlig imellem 30 og 40 Aar. Ved Undvigelsen var han iført et Par gamle, hvide Vadmels Benklæder med Bindler eller Stroppe til at binde dem med paa begge Sider udvendig, samt en gl. blaa Trøje, uden Hat eller Hue paa Hovedet, uden Skjorte og Halstørklæde og uden Skoe paa Benene.

— — Tiden gik. Flygtningene viste sig ikke, og den 22. Juli skrev Aarhus Stiftstidende:

Endnu ere de herfra undvegne Arrestanter ikke blevne paagrebne.

Flygtningene graver en Hule i Skovene ved Rye.

De to Flygtninge havde som formodet begivet sig ad Ry til. De var sluppet ud af Raadhuset et Kvarter før Kl. 2 — altsaa et Kvarter for Flugten opdagedes — og havde listet sig gennem Mejlgade til Snævringen og igennem denne smalle Smøge til Studsgade og ud af Studsgades Port. Vel ude af Byen ilede de langs Borrebækken til Munkeport og over Galgebakken til Brendstrup, idet de veg uden om Vejene og gik over Markerne. Paa denne Maade var de kommen til Ry allerede næste Nat, idet de om Dagen holdt sig skjult i en Rugager.

I Rye Sønderkov rendte Jens Knob ved den saakaldte Tægemose paa Husmand Jens Jessen af Rye, hvem han kendte og fortalte, at han sammen med en anden Arrestant, som han ikke nævnte ved Navn, var brudt ud af Arresten. Saa vil der blive jaget efter jer, sagde Husmanden; de blev derfor enige om, at det vilde være bedst, om de gravede sig en Hule i Nørreskoven, hvor de kunde skjule sig. I den Hensigt aftalte de, at han ved Nattetid skulde komme ud i Skoven ved det Sted, hvor Hulen blev gravet. Jens Jessen indfandt sig ogsaa til den aftalte Tid med en Spade, en Krat, en blaa Vadmels-trøje og en Undertrøje. Besøget gentog sig et Par Nætter senere, og han hjalp dem med at grave Hulen, ligesom han medbragte forskellige nyttige Ting, saasom Mel og Gryn, Skjorter og Uldgarn, samt File og Huggejern m. v.*) Henda Morgenstunden fortalte Husmanden, at han havde hørt, at der skulde foranstaltes en Klapjagt efter Flygtningene, og de bestemte sig da til at forandre Opholdssted, uagtet Hulen i Nørreskoven var godt dækket af Rafter, Ris, Bregner og Løv, saa den var næsten umulig at opdage og nu havde en Længde af godt 3½ Alen og en Højde af omtrent 2 Alen. De bestemte sig til at tage ud i Ellekrattet paa Fiskerhus Mark, idet Husmanden mente, at der vilde ingen finde paa at lede efter dem.

Jens Knob havde flere Gange forsøgt at besøge sin Kone, men hver Nat var han stødt paa de udstillede Vagtposter, saa der var ingen Tvivl om, at Øvrigheden havde Opmærksomheden henvendt paa Rye-Eggen. Nogle Tyverier, som Flygtningene dog fralagde sig, men som i de sidste Nætter var begaaet hos Peder Snedker, Glarbogaard, Jens Mathiesen i Fuglebjerg og i Haarby bestyrkede Formodningen om, at de to Flygtningene maatte søges paa dette Strøg.

Det Raad, Husmanden havde givet dem, viste sig imidlertid ikke at være særlig heldig.

De havde kun en Dag eller to haft Tilhold i Ellekrattet paa Fiskerhus Mark mellem Gudensø og Gudenaas paa Vestsiden, og Vessø mod Nord og Øst, hvor Husmanden iøvrigt besøgte dem et Par Gange, før Forfølgerne fra Emborg fik Færten af, hvor Kywling Søren skulde findes. Da han mærkede, at Forfølgerne havde opdaget ham, var Tilbagevejen afskaaret, og han havde ingen anden Udvej end ty ud paa Fiskerhuset ned mod Aaen og Søen. Jakob Mortensen og flere andre fra Emborg satte efter ham. Skoleholder Søren Laursen af Emborg var ogsaa kommen til Stede, og han raabte til Søren, at saafremt han ikke gav sig til Fange, vilde der blive skudt paa ham. Søren vadede længere ud i Vandet, og Skudet faldt.

*) Dette Værktøj havde Jens Jessen, der fuskede i Tyvefaget, stjaalet hos Smed Kresten Jensen i Labing.

Paa dette Tidspunkt stod Kywling Søren i Vand til Armhulerne, og efter at Skoleholderen havde truet med et nyt Skud, sagde han, at han godt vilde lade sig fange, hvorefter Jakob Mortensen paagreb ham. Han var bleven ramt af tre Hagl, som dog ikke tilføjede ham nogen Vunde. Et halvt Hundrede Mand havde deltaget i Klappjagten.

Paagribelsen, for hvilken der var udsat en Ducør af 50 Rigsbankdaler, fandt Sted om Eftermiddagen d. 22. Juli, og Friheden havde saaledes kun været 8 Dage. Omtrent 14 Dage efter mødte ogsaa Jens Knob sin Skæbne; ham taxerede Politiet ikke saa højt. Belønningen for hans Paagribelse var kun 1 Rigsdaler.

Kywling Søren's Paagribelse vakte uhyre Opsigt, der naturligvis ikke blev mindre ved, at den fandt Sted midt i Olufsmarkedstiden. Den 28. Juli holdt han sit »Indtog« i Aarhus i Lænker paa en Fjællevogn. Herom meddeler »Aarhus Stiftstidende« d. 30. Juli:

K y l l i n g S ø r e n blev indbragt hertil i Onsdags Aften under et uhyre Tilløb af Nysgerrige, som vilde see denne paa sin Viis mærkelige Person. Han skal være blevet fangen ved en Klappjagt i Rye-Eggen, og det først da han ved at styrte sig i en Aa fik et Hagelskud i sin ene Arm.

Aarsagen til Flugten fra Arresten.

Grunden til, at Kywling Søren brød ud af Arresten, var Utilfredshed med Fangevogteren, Sultan, paastod han, da han efter Tilbagekomsten til Aarhus skulde afgive Forklaring i Retten. Sultan havde fra første Færd overøst ham med Grovheder, ligesom han en Nat havde truet med at ville slaa ham med en Tamp, som han løftede imod ham, fordi han og de øvrige Fanger havde talt sammen i Arresten. Søren havde protesteret og sagt, at havde han fortjent nogen Straf, forlangte han at komme i Retten, han tog ingen Straf af Arrestforvareren i Arresten. Sultan havde været ledsaget af to Dragoner og en Del civile Personer, som stod uden for Cellen. Disse civile Personer var ved flere Lejligheder kommen til Arresterne, hvad Søren havde besværet sig over; thi ikke alene var det ham ubehageligt at blive betragtet af dem, men Sultan brugte ogsaa ved slige Lejligheder haanende Udtalelser mod Arrestanterne som f. Ex.: Her skal I se nogle nette Fugle.

Om selve Flugten oplyste Søren iøvrigt, at han ved at tage et Totommer-søm ud af sin Seng, havde lavet et Instrument, der lignede et Fritbor og som han havde forsynet med et Skaft. Med dette Instrument havde han boret Huller i Loftet meget tæt ved hinanden, og Mellemmrummet mellem Hullerne havde han udskaaet med en Kniv, som han havde fundet i Sengen, da han blev indsat i Arresten. Arbejdet havde staaet paa i længere Tid, idet det var paabegyndt ved den Tid, Kongen var i Aarhus, det vil sige i Begyndelsen af Juni Maaned, hvilket falder sammen med det Tidspunkt, da Jens Knob blev indsat i Arresten, og Sandsynligheden taler for, at det er ham, der har indsmuglet Kniven. Hullerne i Loftet havde Søren smurt til med blødgjort Brød, saa de ikke var let at opdage i det halvmørke Rum, saa meget mindre som Arrestforvareren sædvanligvis kun undersøgte Sengen og Halsjernet.

Flugten havde han forberedt paa den Maade, at han med Kniven, som han havde gjort takket, havde oversavet et Led i Kæden. Halsjernet havde han taget af sig i Raadhussalen.

Mislykket.

Efter at have sundet sig lidt oven paa det uheldige Eventyr i Ry, begyndte Kywling Søren at lægge Planer til et nyt Forsøg paa at slippe uden for de spærrende Fængselsmure. Han var i fuld Gang med at virkeliggøre sin Plan, da han den 27. August blev grebet i sit Forehavende. Fremgangsmaaden havde været som sidst. Han havde igen taget et Søm ud af en Seng, og en Kniv, han fandtes i Besiddelse af, opgav han et have faaet stukket ind gennem Lugen af Arrestforvarerens Pige, der havde ville vise ham den lille Venlighed, fordi hun fra Tugthuset i Viborg havde kendt hans Søster, som var der. Med Sømmet havde han boret Hul i Væggen og slidt i det fra Kl. 5 om Morgenen til Kl. 3 om Eftermiddagen, da det blev opdaget.

Kywling Søren lænkes til Muren og bevogtes strengt.

Efter dette nye Forsøg paa at genvinde Friheden blev der truffet ekstrordinære Foranstaltninger til, at slikt ikke skulde gentage sig. Han blev saaledes forsynet med et Halsjern, der med to Lænker var fastgjort til Væggen, og disse Lænker havde en saadan Længde, at han kunde være saaledes heftet, endogsaa naar han sov.

Fremdeles var han om Natten iført en Tvangstrøje af Læder. Den var af en saadan Beskaffenhed, at ogsaa Hænderne var i Læderærmer, de saakaldte Syninger, saa han ikke kunde bruge dem.

Endvidere blev det paalagt to Politibetjente at visitere samtlige Arrestanter hver Aften og erkyndige sig om, hvorvidt nogen havde noget at klage over. De blev gjort bekendt med Sørens Udbrydningsmetode, og det blev paalagt dem hver Aften nøje at undersøge Gulv, Vægge og Loft i hans Celle. Af samme Aarsag havde det kongelige danske Cancelli bevilget, at der maatte holdes Ekstrahjælp ved Arresten, og dertil ydedes 1 Rigsbankdaler om Ugen. Denne Ekstrahjælp bestod i en Bevogter, som skulde ligge i Gangen, saaledes at han kunde have det nøjeste Opsyn med Kywling Søren.

Endelig skulde Klæderne fratages Fangerne om Natten, skønt det var hundekoldt i Arresten.

Saaledes lænket og bevogtet Nat og Dag maatte Kywling Søren anses for saa velforvaret som fra menneskelig Side næsten mulig og ethvert Flugtforsøg paa Forhaand betegnes som aldeles haabløst.

Alligevel skete det utrolige.

Fire Maaneder senere — Tirsdag den 4. Januar 1831 — opskræmtes Befolkningen af en saalydende Notiits i »Stiftstidende«:

»Den saakaldte Kylling-Søren er Nytaarsdags Nat atter undvegen herfra Raadstuen, hvor han sad arresteret.«

Flugten var foregaaet paa samme Maade som forrige Gang. I Raadhus-salen fandt man om Morgenen en Snor, hvormed Flygtningen havde hejst sig ned paa Gaden, og sammesteds laa et Stykke af den Jernkæde, hvormed han havde været lænket til Væggen, et Led i Kæden var brækket over.

Et Hul i Væggen ved Siden af Kylling Søren's Seng viste, hvor han var sluppet ud af Arresten.

Hans Medfanger blev naturligvis afhørte, men den eneste, der kunde oplyse noget, var den tvivlsomme Peder Dich, hvem Politiet lejlighedsvis brugte som »Stikker«, og som i sin Tid havde forraadt Jens Knob. Noget bestemt vidste han dog ikke, dog troede han, at Johanne Jensdatter fra Ask og Peder Jakobsen Fløjstrup havde været ham behjælpelig paa en eller anden Maade, for der havde i de sidste Dage været saadan en Hvisken og Tisken mellem dem, bl. a. havde de talt om nogle Penge, som Fløjstrup havde begravet ved Marselisborg, og at Søren vilde tage Tilflugt hos nogle Folk, han kendte paa Gram Mark, ikke langt fra Mallinggaard, og hvor Manden hed Rasmus, eller hos Else Vinters* i Neder Randlev.

»Jeg har været ude at gratulere glædeligt Nytaar.«

Spændingen om Kywling Søren's Flugt udløstes allerede tre Dage efter, idet Aarhus Stiftstidende meddelte:

*) Else Vinters omtales som en Hælerske, med hvem Kywling Søren havde Forbindelse, før han kom til Johanne Jensdatters Gaard i Ask, og Overleveringen vil vide, at hun mere end en Gang dækkede ham. Ved en Lejlighed, da Forfølgerne var paa Spor efter ham, skjulte hun ham under et Kar i Brygerset. To af Forfølgerne satte sig paa Karret for at afvente hans Ankomst, men da de havde siddet nogen Tid, opdagede den ene, at en Kjoleflig stak ud, og Kywling Søren blev saa trukken frem. Else bad dem sidde ind i Stuen og faa lidt til Føden, inden de skulde afsted, og de satte sig saa med Fangen imellem sig, for at han ikke skulde stikke af. Saa gik Else op i Overstuen og lukkede et Vindue op, idet hun gjorde Tegn til Kywling Søren. Han sprang op, væltede Bordet og forsvandt ud af Vinduet. Paa den Maade kom han fra dem og ind i Skoven. (E. T. Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om Jydsk Almueliv. T. B. V. pag. 76).

Kylling Søren er grebet igen, man siger ved Skanderborgkanten, og blev i Gaar Aftes under en stor Mængde Menneskers Tilløb bragt ind hertil og paany sat i Arrest. Da han indtraf herpaa Torvet, og nogle spurgte ham, hvor han havde været henne, svarede han: »Jeg har været ude at gratulere glædeligt Nytaar.«

Nogen Fornøjelsestur havde det unægtelig ikke været i den strenge Vinterkulde. Flugten fra Arresten var gaaet let nok. Hullet i Væggen ved Sengen havde han lavet som ved forrige Udbrudsforsøg, og med en Kniv, han før Nytaar »var bleven falbuden« havde han gennemskaaret Panelet. Snorene havde han fra nogle Protokoller og havde bundet den sammen i Arresten, hvilket let lod sig gøre da Sultan aldrig saa til ham om Dagen. Jernkæden havde han brækket over om Aftenen efter Visitationen, og Tvangs-Lædertrøjen skar han op med en Vindeskrog, som han havde slebet til og gemt i Ærmet om Aftenen. Et Stykke Jern, som blev fundet hos ham, var af en gammel Pallask, og med dette Instrument havde han overfilet Naglerne til Halsjernet.

Kywling Søren havde forladt Raadhuset da Vægteren raabte tre.

Han gik ud ad Mindeporten og ud i Ning Herred. Her var han inde i en Lade for at sove, men af Frygt for at falde i for haard en Søvn forlod han den igen, og saa længe han ikke havde faaet Halsjernet af sig, maatte han opholde sig til fri Felt baade Nat og Dag. Først den foregaaende Dag var det lykkedes ham at faa Halsjernet af sig i en Skov ved Fruering, hvor han lod det ligge. Megen forkommen af Kulde bestemte han sig om til at søge til Landsbyerne og kom til Hvolbæk i Fruering Sogn ved Østenden af Skanderborg Sø.

Kywling Søren fanges i en Bagerovn i Hvolbæk.

Ud paa Natten vaagnede Gaardmand Kristen Mikkelsen, der boede i den nordligste Gaard i Hvolbæk, ved at Gaardens vagtsomme Hund gøede stærkt. Han var klar over, at noget galt maatte være paa Færde, og ved at kigge ud af Vinduet saa han i den maanelyse Nat, at der paa Stendiget uden for Bryggerset, der ligesom Sovekammeret vendte mod Nord, stod et Par Træsko. Saa velkendt i Østjyllands Landsbyer var Kywling Søren, at Tanken strax faldt paa ham.

Der blev skikket Bud ud til Karlene om strax at indfinde sig. Bevæbnet med sin Bøsse gik Kristen Mikkelsen fulgt af Karlene ud i Bryggerset. I Lygte-skæret kunde strax intet mistænkeligt opdages, Yderdøren var laaset, saa af den Vej var ingen kommen ind, men et lille Vindue højt oppe var taget ud, og en Person havde øjensynlig klemt sig ind gennem denne snævre Aabning.

Kristen Mikkelsen vendte sig nu mod Bagerovnen, tog Laagen fra, stak Bøssepipen ind og raabte:

»Kommer du ikke her ud, Søren, skyder jeg, Dæn'ridemig!«

Saa kom Søren.

Kommen ud i Bryggerset fik Søren Øje paa Hunden og var nok klar over, hvem der var Skyld i dette her. Ja, siger han, havde du ikke været født stump-halet, skulde jeg nok have faaet dig til at tie stille.

Der blev sendt Bud til Naboer, og Kywling Søren blev anbragt i Folkestuen under stærk Bevogtning. Tiden begyndte at falde Fangen noget lang, og han spurgte, om man da ikke havde noget Garn, saa han kunde forkorte Tiden med at strikke lidt. Han fik overladt Garn og Bindepinde, og da Morgenens brød frem, havde den flittige Mand strikket en Nathue færdig. *)

Kywling Søren bliver utaalmodig.

Maaske det var Skuffelsen over de uheldige Flugtforsøg, der gjorde Søren lidt bitter; en lille Trøst var det jo ganske vist, at Peder Dick ikke havde noget at lade ham høre; sammen med en anden Arrestant brød Dick ud i Midten af Januar, men naaede ikke længere end til Underup ved Horsens, inden han blev nappet og ført tilbage til den velbesatte Aarhus Arrest, der paa dette Tidspunkt rummede omkring ved 40 Arrestanter. Imidlertid var Kommissionsdommen, der blev afsagt af Herreds-foged J. D. Wesenberg og const. Birkedommer Niels Kler, falden den 6. April 1831.

*) Beretningen om Kywling Søren's Paagrivelse i Hvolbæk skyldes mundtlig Meddelelse af fhv. Landstingsmand Rs. Rasmussen, Hvolbæk.

Kywling Søren blev sammen med Peder Dick, Rasmus Sjælland og Ole Qvist Knudsen dømt til at stryges til Kagen, brændemærkes og derefter hensættes til Fæstningsarbejde paa Livstid under streng Bevogtning. Søren havde appelleret Dommen til Højesteret, det offentlige forøvrigt ogsaa, og da Søren den 27. Juni var i Retten i Anledning af nogle ubetydelige Ting Arresten vedrørende, besværede han sig over, at han nu sad arresteret paa tredje Aar, uden at der var nogen Udsigt til, at det vilde faa nogen Ende. Ingen vilde derfor finde det urimeligt — føjede han til — at han søgte sin Frihed.

I god Overensstemmelse hermed fortsatte Søren sine Bestræbelser for at bryde ud af Arresten for tredje Gang.

Det var ogsaa lige paa Nippet til, at det skulde lykkes ham. Den 12. August 1831 læstes i Aarhus Stiftstidende:

Kylling Søren, bekendt af sine mange Udbrud af Arresterne, har atter i Tirsdags Nat været nær ved at befri sig, uagtet han var belagt med saa meget Jern, at man skulde ansee det for en aldeles Urimelighed. Hvis man havde opdaget det en Time sildigere, havde han været borte.

Det var en aarvaagen Vagtmester — Vinterslev hed han — der forpurrede Undvigelsen. Natten til den 10. August Kl. 2¼ hørte han, at der bankedes flere Gange i den Arrest, hvor Kywling Søren sad. Han løb straks op og vækkede Arrestforvarer Sultan, og de begav sig øjeblikkelig ned til Sørens Arrest, hvor de konstaterede, at Søren havde faaet Halsjernet af sig og Jernstængerne for Vinduet brækket løse. Gerningsmanden laa i sin Seng, men der fandtes ingen Instrumenter hos ham, og dog havde han faaet de tre Hør-Seler, hvormed de saakaldte Syninger var sluttede paa ham, siddt i Stykker. Tvangstrøjen havde han faaet af sig, undtagen paa det ene Ben. I den store Jernkæde, hvormed han var fastgjort til Loftet, havde han faaet et af Leddene brudt itu.

Ved nøjere Undersøgelse fandt man senere hos ham et lille Søm, to smaa Flintestene og et Stykke Jern af en Gjord, men med saadanne Ubetydeligheder kunde han naturligvis ikke have savet Jernkæden over — mente man da. Men Søren fastholdt, at det netop var med disse Flintestene, han havde savet Kæden over. Jernstængerne var løsnede, før han sidste Gang brød ud, men Mærkerne var oversmurt med tygget Brød. De to Flintestene havde han fundet i Gulvet i nogle Rottehuller, og to Søm havde han taget af en Seng. Det havde taget ham en 3 Ugers Tid at file Jernkæden over, og det var af bare Kedsommelighed, han havde paabegyndt dette haabløse Arbejde. I Retten tilføjede han, at hvis han maa blive fri for Jern med Undtagelse af en Rildkæde og faa Lov til at komme i frisk Luft en Gang imellem, vil han ikke tiere befatte sig med at bryde ud.

Dommeren synede hans Arrest. Leddet i Jernkæden var ½ Tomme tykt, Sammet havde en Længde af 2 Tommer, Flintestene var omtrent 1 Tomme lang og ½ Tomme bred. Retsprotokollen slutter derpaa med Ordene: Omtrent (Dommeren) forundredes over, at dette Arbejde har kunnet lade sig udføre med saa simple Remedier.

Under Militærbevogtning til Slaveriet i København.

Det lakkede imidlertid mod Enden med Kywling Sørens Arrestophold i Aarhus. Endnu inden Højesteretsdommen var falden, førtes han til det Slavearbejde paa Livstid, der ventede ham i Rasphuset i København; men sine Udbrudsforsøg vedblev han med i Aarhus til det sidste. Herom melder Aarhus Stiftstidende den 29. September 1831:

Den berygtede Kylling-Søren samt hans værdige Staldbrødre Peder Dick og Rasmus Løllænder blev i Gaar Nat, under en Militærbevogtning af en Corporal og 4 Dragoner, tilsøes transporteret herfra til Slaveriet i Kjøbenhavn. To Aftener iforvejen havde Kylling-Søren været nær ved at bryde ud igjen. En stor Mængde Mennesker havde samlet sig for at see hans Henfart.

Den 1. Oktober indbragtes Kywling Søren igen i Københavns Stokhus. Efter Dommen skulde han have været brændemærket, men ved kongelig Reskript af 8. Februar 1832 fritoges han for Brændemærket.

Nogle Medlemmer af Kywling Søren's „Bande“.

Sagen mod Kywling Søren og hans Medhjælpere udviklede sig stærkt, efterhaanden som Forhørene skred frem, og tilsidst var ikke mindre end 42 Personer impli-

cerede. Det varede ogsaa næsten to Aar, inden Herredsfoged Wesenberg kom til Ende med Sagen.

Af dette Galleri af Tyve og Omløbere skal nævnes nogle af de mest celebre.

Karen Jensdatter fra Skave, Kywling Søren's nære Veninde, var født i 1781 i Bovbjerg Sogn i Hjerm Herred, Ringkjøbing Amt, som en uægte Datter af Ane Jensdatter fra Hvam; den udlagte Barnefader var en Tjenestekarl fra Lintved i Tvis Sogn. I 1832 var hun separeret fra Manden og sad med 2 Børn. I 1828 fik hun ved Lysgaard Herreds Ret nogle Ugers Fængselsstraf for Betleri. Da hun i Oktober Maaned 1828 var paa Hjemvejen fra Viborg efter udstaaet Straf, mødte hun i Sejlbæk i Daugbjerg Sogn Kywling Søren og Drengen Andreas Petersen, der gik med nogle Tyvekoster, som Søren vilde give Udseende af at have købt, hvad Karen ikke vilde tro. Der er Grund til at antage, at Karen ikke i nævneværdig Grad har været indblandet i Kywling Søren's Tyverier, idet der kun nævnes et enkelt Tilfælde, hvor en Kvinde ved Navn Karen har overnattet et Sted, hvor der Dagen efter manglede nogle Rigsdaler. I Kywling Søren's Sag idømtes hun 1 Aars Forbedringshus.

Zidsel Madsdatter eller Zidsel Langs bedrev flere Indbrud sammen med Kywling Søren. Hun var født i Vindum Sogn i Middelsom Herred, Viborg Amt, den 17. September 1786. Faderen hed Mads Bruun; hun blev tidlig Omløber og har aldrig haft noget fast Opholdssted, hvorfor hun blev forsørgelsesberettiget i sin Fødekommune. Zidsel var ugift, men havde en Dreng, da hun i Viborg blev arresteret for Løsgængeri, Hæleri og Betleri. Hun blev ved Højesteret idømt 1 Aars Tugthus og indsat i Viborg Tugthus 8. August 1820. Foruden Sønnen havde hun 1829 ogsaa en Datter. I Kywling Søren's Sag dømtes hun for Tyveri, Hæleri og Betleri til livsvarigt Tugthus. Den 22. Juni 1840 fik Zidsel Madsdatter imidlertid Oprijsning „paa Ære“ og efter kgl. Kancelliskrift løsladt 10. Oktober 1844 og hjemsendt til sin Hjemstedskommune Vindum.

Marie den blide. Hun var ikke døbt Marie, men Maren Jørgensdatter og var født 27. Febr. 1798 i Hornborg Sogn, uægte Barn. Moderen hed Ane Dorthe Nielsdatter og var fra Kovsted i Nørhald Herred, Randers Amt. Som Barnefader var udlagt Jørgen Hansen. Hun var forsørgelsesberettiget i Hvirring. Allerede 10. Juli 1813 blev hun indsat i Aarhus Arrest og kom først fri igen 13. April 1814, skønt Dommen ved Hasle m. fl. Herreders Ret kun lød paa 2 Maaneder. Hun blev døbt i Viborg Tugthus 5. April 1814, skønt hun dengang var 18 Aar gammel. Fra Tugthuset blev hun afleveret i fast Tjeneste hos Smed Døllerup i Viborg, ikke just det heldigste Sted. Den 1. Juni 1822, da hun var 26 Aar gammel, blev hun indsat i Tugthuset paa 16 Maaneders Forbedringshus, men allerede Aaret forud var hun ved Mols og Søndre Herreds Ret idømt 28 Dages Fængsel. Hun havde 1822 en Søn og en Datter, men var ugift. I 1825 sidder hun i Viborg Arrest for at afsone 3 Mdr.s Forbedringshus, næste Aar sad hun i Randers Arrest et Aars Tid og hjemsendes 11. September 1822 til sin Forsørgelseskommune Hornborg-Hvirring.

Maren Jørgensdatter var ikke høj af Vækst, 60 $\frac{1}{2}$ Tomme, havde sort Haar, sort-brune Øjne, saa godt ud og var rask af Væsen. Kywling Søren betegner hende som før og bollet. Som kært Barn havde hun mange Navne, bl. a. kaldtes hun den fine Marie, den blide, den bløde o. s. v. Hun var oprindelig Kæreste med Peder Dick, men senere med Rasmus Skomager eller Rs. Sjøllænder. Da Peder Dick brød ud af Rendsborg Tugthus, løb hun med ham i Egnen ved Fredericia. Han var en meget farlig og meget ondsindet Forbryder og yndede at spille Greven. Da han kom sammen med Rasmus Sjøllænder, holdt han til i Landsbyerne Syd og Vest for Aarhus, saaledes Ormslev, Skibby og Aarslev, hvor de traf sammen med Kywling Søren og Drengen Andreas Pedersen, og sammen med ham begik de en Del Tyverier, bl. a. i Skibby.

Peder Dick, hvis rigtige Navn var Peder Bendsen Sørensen, blev under Kywling Søren's Sag dømt til Rasphus paa Livstid. Han blev anholdt og indsat i Aarhus Arrest 23. Maj 1830. Han havde ved en tidligere Lejlighed været „Stikker“ og forraadt Jens Rye. Efter Kywling Søren's Flugt fra Aarhus Arrest ved Nytaarstid 1831 forsøgte han sig igen som Stikker ved at angive Flygtningens Tilflugtssteder, saa vidt han kendte dem. Peder Dick var i sin Tid undvejet fra Rendsborg Tugthus og betegnes som en særlig ondsindet Forbryder med Anlæg for voldsom Optræden og Tilbøjelighed til fine Manerer. Han var paafaldende velklædt, og efter sin Flugt holdt han en Tid Ridehest. Han omløb en Tid med Marie den blide. Flugten fra Rendsborg Arrest skete i Juni 1828. Han var i samme Celle som Kywling Søren, da denne undveg 2. Nytaarsdag 1831, og den 16. Januar flygtede ogsaa Peder Dick sammen med en forhenværende Bagerdreng, som var anholdt for Kvægtyveri og angav sig selv

efter et Par Dages Ophold paa et Loft ved Rathlousdal. Peder Dick blev senere anholdt hos Smeden i Underup ved Horsens og indsat igen 1. Februar.

Ole Quist Knudsen var født i Ry ca. 1799 og blev konfirmeret i Tugthuset den 4. Maj 1819. Han blev 2. September 1818 ved Højesteret dømt til Tugthus paa Livstid, men blev benaadet og løsladt 11. Marts 1824. Han blev imidlertid indsat igen i Tugthuset 1828 og 2. Gang dømt paa Livstid ved Hads-Ning Herreds Ret 2. August 1828. I denne Sag var han sammen med tre af de i Kywling Sørensen Sag implicerede, nemlig Karen Marie Pedersdatter, Ane Pedersdatter og Johanne Cecilie Poulsdatter. Ole Quist var ugift, men havde baade en Søn og en Datter. Han efterlyses som udbrudt af Viborg Tugthus den 21. December 1829 sammen med Mikkel Nielsen Zahz.

Tater Adam og hans Slægt.

Adam Carlsen, kaldet Tater-Adam, var født i Grundfør Sogn, Vester Lisbjerg Herred, og var en decideret Omløber. Han opholdt sig i Østbirk Sogn i Voer Herred og var forsørgelsesberettiget der. I 1826 havde han 2 Sønner og 1 Datter, to af Børnene var indblandet i Kywling Sørensen Sag, nemlig Christian Peder Adamsen og Ane Magdalene Adamsen. Han var af ren Taterslægt. I 1806 blev han ved Frijsenborg Birketings Dom dømt til 3 Maaneders Forbedringshus for Tyveri og Betleri. I 1808 fik han igen en Dom, denne Gang for Løsgænger!; han var i Frijsenborg Birks Arrest under denne Sag og fik ved Vestre Landsret 1 Aars Forbedringshus for Løsgænger! og Ørkesløshed. — I 1816 var han havnet i Slaveriet i København, og 10 Aar senere sendte Rougsø og Østre Lisbjerg Herreds Politiret ham 1 Aar i Forbedringshus for Løsgænger!, hvilket dog Højesteret ændrede til 3 Aars Tugthus; han blev løsladt 6. August 1829 og var nogle Dage inden Hjemsendelsen indsat i Aarhus Arrest, hvor han delte Celle med Kywling Sørensen og var Medvider ved Flugten, hvilket kostede ham 1 Aars Forbedringshus. Senere fik han forskellige Domme, og 1847 idømtes han for sjette Gang Tugthusstraf for Løsgænger!.

Tater Adam var som sagt født i Grundfør, men opgiver at være konfirmeret i Bælum, og i 1847 nævnes han som Enkemand og Fattiglem i Østbirk og har 2 Sønner og 1 Datter. Han var ikke klar over, hvornaar han var født, men hans Fødselsaar ligger omkring 1777. Hans Datter Ane Magdalene Adamsen blev ved Kywling Sørensen Sag idømt 5 × 5 Dages Vand og Brød. Sønnen Peder Christian Adamsen blev derimod frifundet; han var født i Dover Sogn 1801, forsørgelsesberettiget i Østbirk. I 1834 sad han i Aarhus Arrest og var gentagne Gange i Forbedringshuset og Tugthus.

Da Taterne 11. Febr. 1835 skulde indfanges og føres til deres Hjemstedskommune, gik Præsten i Østbirk i Forbøn for Adam Carlsen, saa denne fik Lov at besøtte sig der, hvor hans Børn og deres Efterkommere dannede en Taterkoloni. Der fortællendes hos E. T. Kristensen, at Tater Adam gav Præsten et stort Sølvkrus for at tage sig til Alters, saa han blev sognepligtig der. Datteren kaldtes „Tater Lene“, og i 1866 stader Digteren A. M. Goldschmidt under sin Jyllandsrejse paa hende i Østbirk Fattighus, ligesom han i Viborg Tugthus traf hendes Broder Christian. Begge omtales i „En Hederelse i Viborg-Egnen“.

Peder Christian Carlsen var muligvis ogsaa Tater; han var født i Slet Herred ca. 1788, straffet utallige Gange for Tyveri og Betleri, og var Kæreste med Kirsten Marie Rasmusdatter, der var flygtet fra Viborg Tugthus og under sin Flugt begik forskellige Lovovertrædelser i Forbindelse med Kywling Sørensen Bande. Hun var født i Sommersted Sogn i Sønderjylland og straffet utallige Gange for Omløben og Betleri. Da hun i 1824 sad i Viborg Arrest, fødte hun en Søn, som hun havde med sig, da hun 3. Sept. blev overført til Viborg Tugthus for at afsone en Dom. Barnets Hjemmedaab i Arresten blev bekræftet i Tugthusets Kirke nogle Dage senere (Tugthuset dannede sit eget Kirkesogn); de indskrevne Faddere var ikke helt almindelige, to af dem sad i Aalborg Arrest, en i Fredericia og Gudmoderen Birthe Rasmusdatter fra Rostved i Thorsager Sogn var i Randers Arrest. Disse Fadderens Ansvar for Barnets Opdragelse i den kristne Tro blev dog ikke af længere Varighed, thi et Par Maaneder efter døde det lille Tugthusbarn. Barnets Fader var dengang selv i Brødstrup Arrest, det var Bødker Peder Christian Carlsen.

Listen over Kywling Sørensen „Bande“ er som sagt lang, og det vilde føre alt for vidt at komme ind paa en Omtale af de øvrige Omløbere og samtlige 42 implicerede løvrigt. Kun skal nævnes, at forskellige paa Egnen var tiltalte for at have huset Omløbere, hvilket dengang var strafbart. De fleste blev dog frikendte, enkelte blev tillige sigtede for Hæleri, og blandt disse var Gaardmand Jørgen Christensen, kaldet Ga m-

mel, og hans Kone Ane, begge af Grundfør. De blev dog frikendt ved Højesteret. Jørgen Gammel var bleven indsat i Aarhus Arrest 14. November 1829, og ved Kommissionsdommen var han og hans Kone hver idømt 5 Dages Vand og Brød.

De afsagte Domme over Kywling Søren og hans „Bande“.

Ved Kommissionsdommen, afsagt 6. April 1831 af Herredsfoged Wesenberg og Birkedommer Kler, blev Arrestanterne og de tiltalte dømt, dels for Indbrud, Tyveri og Hæleri, dels for Betleri og Løsgængeri m. v. For 16 af de dømtes Vedkommende gik Sagen til Højesteret. Dommen faldt her den 12. December samme Aar.

Det endelige Udfald af den omfattende Sag blev, at 5 frifandtes, 14 fik Fængselsstraffe paa Vand og Brød, 10 fik Forbedringshus, og endelig straffedes 6 af Politiets gamle Kendinge med Slaveri eller Tugthus paa Livstid, 1 fik 5 Aars Rasphus og flere forskellige mindre Straffe.

De Erstatninger, der skulde udredes til de bestjaalne, omfattede 24 Tilfælde, og Beløbene varierede fra 6 Mark til 13 Rigsbankdaler.

Kywling Søren blev dømt for Indbrud hos Skolelærer J. Jensen i Haldum, Sognefoged Rs. Hansen i Østerby, J. Jensen i Hinnerup, Grd. Niels Sørensen i Malling og Jens Nielsen, Kørth. Disse Tyverier dømtes han for at have forøvet alene med Johanne Jensdatter som Hæler. Zidsel Madsdatter blev dømt for Indbrud i Hvaløse hos Gmd. Niels Povlsen og i Skejby hos Gmd. Lars Jensen. Ved disse 2 Indbrud var hun sammen med Kywling Søren, og Johanne Jensdatter var Hæler. Zidsel Madsdatter alene dømtes for Indbrud i Drammelstrup hos Gmd. Knud Sørensen, i Onsted hos Gmd. Rs. Nielsen, i Vejlbj ved Gmd. Rs. Petersen Just og i Labing hos Gaardmandsenke Ane Marie Knudsdatter. Ved disse Tyverier var Johanne Jensdatter ogsaa Hæler. Der var ikke flere Tyverier inddraget under Højesteretsdommen, men under Sagen behandlede iøvrigt Tyverier i Viby, Hinnerup, Virring, Odder, Langballe, Over Maarslet, Boustrup, Elbæk, Hornborg, Flemming, Felling, Testrup, Vinterslev, Hjemstok, True, Asedrup, Vitved og Taanum ved Randers.

De afsagte Domme omfattede iøvrigt følgende Personer :

1. Ane Magdalene Adamsdatter : 5 × 5 Dages Vand og Brød.
2. Christian Peder Adamsen : frifundet.
3. Adam Carlsen (Tater Adam) : 1 Aars Forbedringshus.
4. Ane Christensen Gammel : frifundet.
5. Jørgen Christensen Gammel : frifundet.
6. Ane Christensen : 5 × 5 Dages Vand og Brød.
7. Marie Dameisdatter (født i Fredericia) : 2 × 5 Dages Vand og Brød.
8. Andreas Nielsen Gandrup (f. i Kær Herred v. Aalborg) : 8 Mdr.s Forbedringshus.
9. Søren Jakobsen Fløjstrup : 6 × 5 Dages Vand og Brød.
10. Thomas Hansen, Ask : 60 Dages Fængsel (død).
11. Johanne Jensdatter, Ask : 1 Aars Forbedringshus.
12. Karen Jensdatter, Skave : 1 Aars Forbedringshus.
13. Jens Christian Jensen : Livsvarigt Fæstningsarbejde.
14. Maren Kirstine Jensdatter : 5 × 5 Dages vand og Brød.
15. Rodine Marie Jensdatter : 6 × 5 Dages Vand og Brød.
16. Maren Jørgensdatter : 3 Aars Forbedringshus.
17. Jens Nielsen Knob : 5 Aars Rasphus.
18. Ole Quist Knudsen (født i Ry) : Livsvarigt Fæstningsarbejde.
19. Rs. Larsen, kaldet Sjællænder : Livsvarigt Rasphus.
20. Johanne Marie Lorents datter (født i Vejlbj v. Aarhus) : 1 Aars Forbedringshus.
21. Zidsel Madsdatter : Livsvarigt Tugthus.
22. Johanne Nielsdatter : 5 Dages Vand og Brød.
23. Maren Nielsdatter : 20 Dages Fængsel.
24. Andreas Pedersen (Drengen) : Rls.
25. Ane Pedersdatter (født i Koldt Sogn) : 3 × 5 Dages Vand og Brød.
26. Maren Pedersdatter : 5 × 5 Dages Vand og Brød.
27. Mariane Pedersdatter (født i Grøttrup, Todbjerg Sogn) : 1 Aars Forbedringshus.
28. Niels Pedersen Lergrav : 6 × 5 Dages Vand og Brød.
29. Rs. Pedersen eller Koch : 5 Rbd. Bøde.
30. Søren Pedersen Hvam (Kywling Søren) : Livsvarigt Rasphus, Kagstrygning.
31. Johannes Pedersen : 6 × 5 Dages Vand og Brød.
32. Johanne Cecilie Poulsdatter (født i Vejlbj ved Aarhus) : frifundet.
33. Anne Mette Rasmusdatter (født i Føvling Sogn) : 6 Maaneders Forbedringshus.

34. Anne Cathrine Rasmusdatter: 9 Maaneders Forbedringshus.
35. Kirstine Marie Rasmusdatter: 3 Aars Forbedringshus.
36. Peder Bendtsen Sørensen: Livsvarigt Rasphus.
37. Maren Thomasdatter, Ask: frifundet.
38. Niels Thomsen, Ask: 2 × 5 Dages Vand og Brød.
39. Rasmus Thomsen, Ask: 5 Dages Vand og Brød.
40. Søren Thomsen, Ask: 5 Dages Vand og Brød.
41. Peder Christian Carlsen: tidligere dømt.
42. Stine Olesdatter: tidligere dømt.

23 Aar efter. — Kywling Sørenns sidste Aar.

I de følgende 23 Aar var der Tavshed om Kywling Sørenns Navn. Men den 23. Oktober 1854 bragte „Randers Amtsavis“ en saalydende Notits:

En i sin Tid i Jylland meget bekendt Person „Kylling-Søren“ har i afvigte Uge været indlogeret i Arresten her i Byen, indtil han derfra kunde afgaa til sin Hjemstavn i Frijsenborg-Egnen. I en Række af 23 Aar har han været i Slaveriet, men er nu, paa Kongens Fødselsdag, bleven benaadet.

Efter at have tilbragt de mange Aar i Slaveriet i København kom Kywling Søren til sin Hjemstedskommune Skjød som Fattiglem og henlevede sine sidste Leveaar i Fred og Ro i Skjød Fattighus. I et Møde, som Skjød Sogneforstanderskab afholdt den 6. November 1854, forelaa en Regning fra Københavns Politidirektør paa 6 Rigsdaler som Udlæg for Søren Pedersen Hvam til hans Overfart til Randers. Til Livets Ophold i den resterende Del af Aaret 1854 tillagdes der ham 2 Skæpper Rug, 2 Skæpper Byg, 1½ Skæppe Malt og 1 Penge 4 Rdrl.

Den 18. December 1856 kan Aarhus Stiftstidende meddele, at „den bekendte „Kylling Søren“ nylig er afgaaet ved Døden,“ og i Sogneforstanderskabets første Møde i 1857 opfører Fattigvæsenet til Udgift 3 Mark 2 Sk. for Pleje af Kywling Søren under hans Sygdom og 5 Rigsdaler til Ligkiste. Han var død den 16. Decbr.

Kywling Søren blev saaledes 66 Aar gammel.

Kywling Sørenns Efterkommere.

Som antydet efterlod Kywling Søren sig en Søn; han blev født 28. April 1815 som usøgte Barn af Maren Nielsdatter af Vithen, og fik i Daaben Navnet Niels Sørensen. Af en eller anden Grund kom han til at gaa under Navnet Niels Brandtsen. Han mindes endnu paa Frijsenborgegnen, og i nogle Optegnelser, som Folkemindesamler, Gdr. Povl R. Poulsen i sin Tid indsendte til Dansk Folkemindesamling, anføres, at Kywling Søren havde givet Sønnen det Raad, at dersom han vilde drive Tyvehaandteringen, skulde han aldrig stjæle i Komplot med andre, men altid arbejde paa egen Haand; drev han det paa denne Maade, da skulde det nok gaa ham godt.

Niels Brandtsen valgte som sin Fader Tyveriet til sin Næringsvej og blev en slem Tyveknægt, selv om han aldrig som Faderen drev det til at blive Mestertyv. Han boede i et Hus i det nordvestlige Hjørne af Tinning Mose. Her havde han under Huset en Kælder, hvori han havde Oplag af Tyvekoster. Nedgangen til Kælderen var skjult under Sengen, saaledes at denne skulde flyttes, for at man kunde komme til Lemmen over Nedgangen.

Saalænge Niels Brandtsen fulgte Faderens Raad, gik det godt med Tyveriet, men da han indlod sig i Kompagniskab med andre Tyve, gik det galt. Komplottet blev opdaget i Efteraaret 1869, og Tyvekælderen funden. Niels Brandtsen kom i Tugthuset, men efter Hjemkomsten efter endt Straffetid opgav han Tyvehaandteringen og opførte sig siden retskaffent; han døde i Vithen sidst i 1890'erne. Hans eneste Søn, Anders, ernærede sig ærlig og redelig som Træskomand og døde i Lyngaa som en agtet Mand 1926. Efterkommerne lever den Dag i Dag som hæderlige Mennesker.

Kilder: Hvor intet andet er nævnt, er Kilden Retsprotokoller, Straffeanstaltternes Protokoller, Kirkebøger m. v.

Kylling-Sørens Danse.

Af O. Larsen.

»Kylling-Sørens« Navn er blevet bevaret derigennem, at det er blevet knyttet til flere forskellige gamle Folkemusikstykker og Folkedanse. Den Tilknytning, som overleveres gennem Folketraditionen og i Evald Tang Kristensens »Jydsk Almuelliv«, er uhistorisk. »Kylling-Sørens« er aldrig blevet anholdt ved noget Dansegilde eller Bryllup. Det Bryllup, der sigtes til, hvor der skulde have danset »Tyve Par Tyve«, er Søren Thomsens Bryllup i Ask med hans 1. Kone, Johanne Sørensdatte, straks før Paaske 1829, nemlig den 20. Marts; men netop i disse Dage var »Kylling-Sørens« paa Togt i helt andre Egne. Natten mellem 21. og 22. Marts 1829 lavede han Indbrud hos Kirkesanger Anders Jessen i Haldum og hos Jens Sørensen paa Haldum Mark og Natten til 1. Paaskedag hos Laurs Thomsen i Haldum. Det næste Gilde i Gaarden i Ask var Barnedaab over Søren Thomsens Søn, Thomas Sørensen, født 31. Juli og døbt 30. August 1829; men »Kylling-Sørens« var blevet anholdt Natten mellem 7. og 8. Juli 1829 og blev først fri igen 1854 omkring 23. Oktob. Barnets Farmor, Johanne Jensdatte, sad ved Daaben i Aarhus Arrest, hvor hun var indsat 3. August 1829. Søren Thomsen blev arresteret 22. Okt.; Thomas Hansen og hans 2 Børn, Maren og Niels, blev arresteret d. 28. Okt. og Rasmus d. 5. November 1829. — Det historiske synes at være det, at »Kylling-Sørens«, der var en sagtmodig Fyr, gerne fløjtede og fortrinsvis gamle Folkedansemelodier fra hans Barndom og Ungdom i Skød; siden sad han enten i Fængsel eller førte en borttrømt Slaves Tilværelse som Vagabond.

De Melodier, som Folk kunde huske, at »Kylling-Sørens« plejede at fløjte fik saa Navnene: »Kylling-Sørens Stykke« og »Kylling-Sørens Dans«; de ældste Optegnelser er fra ca. 20 Aar før »Kylling-Sørens« Død og kun nogle faa Aar efter hans Arrestation. Da han kom til Skød igen i 1854 efter sin Anholdelse 7.—8. Juli 1829, fandt han sit Navn knyttet til gamle Folkemusikstykker og gamle Folkedanse i forskellige Egne. Det maa have været ganske ejendommeligt for det gamle Fattiglem i Skød at se sig saa »berømt« ved sin Løsladelse.

Det var tilfældigt, hvilke af »Kylling-Sørens« Yndlingsmelodier, man huskede og opnoterede i de forskellige Egne, og hvilke Folkedanse der fik Navnet »Kylling-Sørens Dans« efter de tilsvarende Melodier, som vel bruges til forskellige Danse. For det meste var det vist gamle Polsk-Dans Melodier fra Aarhus-Eggen. En Rækkedans fra Sydjylland under Navnet »Kylling-Sørens« falder noget uden for Rammerne.

Der forelaa en »Kylling-Sørens Dans« paa Tryk i 1856 i A. P. Berggrens »Danske Folkesange og Melodier«, II Udgave. Her betegnes »Kylling-Sørens Dans«, som en Dans fra Frijnsborg-Eggen: »En Dans, som for henved 30 Aar siden blev spillet ved alle Gilder i Eggen af Frijnsborg, nær ved Aarhus, og har faaet sit Navn efter en bekjendt Gavtyv der fra Eggen, der skal have sunget den, medens han blev pisket«. Denne Dans: »Kylling-Sørens Dans« (fra Frijnsborg-Eggen) blev danset saaledes: 1ste Repetits: Alle rundt med hinanden i udstrakte Hænder. 2. Repetits 1. Gang: Alle Karlene i Midten sætter de venstre Hænder op mod hinanden og holder Pigerne under højre Arm, medens de svinger rundt; 2. Gang: Pigerne ligesaaan med Karlene under Armen. Opstilling: 4 Par i Kvadrille; Trin, Hoptrin. Takt 1—4: Stor Kreds til venstre af de 4 Par; Takt 1—4 (gentages): Stor Kreds til højre. Herrene venstre Haands Møllefatning bøjede Arme med Albuerne sammen og Hænderne opad; Herre og Dame højre Armkrogsfatning. Takt 5—12: Møl-

le modsols med Hoptrin, Herrerne forlænds, Damerne baglænds; Takt 5—12 (Gentagelse) det samme modsols. Takt 12: Damerne svinges ind i Midten og alle danser nu modsat af før, altsaa Damerne som Herrerne før og omvendt. Derpaa forfra med stor Kreds osv. Danse-Figurerne er ganske som det ene Afsnit af »Sving-Kontra«. Melodien findes i A. P. Bergreen: Danske Folkesange og Melodier som Nr. 197, Side 262. Denne »Kylling-Sørens Dans« er optegnet før 1842 af cand. theol. O. F. Kynde og tilsendt Berggreen skriftligt som en Melodi fra Frijsenborg-Egnen, (senere Overlærer i Nykøbing F.)

En anden gammel Hjemstavnsdans er »Kylling-Sørens Dans« (fra Laasby, (se Grüner Nielsen: »Vore ældste Folkedanse«, Side 60); i Beskrivelsen kaldes den »Kylling-Sørens Stykke«. Beskrivelsen af denne »Kylling-Sørens Stykke« stammer fra Skrædder Jens Nielsen i Laasby, som var 74 Aar (født c. 1842), da han meddelte Optegneren, J. Egedal, denne Dans: »Kylling-Sørens Stykke« (fra Laasby) i 1916, (se »Foreningen til Folkedansens Fremme«s Arkiv). Den samme Dans blev ligeledes i 1916 meddelt J. Egedal af Niels Hermansen ved Laasby Korsvej og af en 70 Aar gammel Kåbitmand i Laasby i 1908. »Kylling-Sørens Stykke« (fra Laasby) er en parvis Runddans — medens »Kylling-Sørens Dans« (fra Frijsenborg-Eggen) er en Kvadrilledans, danset af 4 Par. I Laasby-Eggen tog man til »Kylling-Sørens Stykke« parvis Fatning, Herren med begge Hænder om Damens Lænd og Damen med begge Hænder paa Herrens Skulder, og saa dansede man rundt og rundt, hele Tiden med den samme Dame og »Polsk-Trin« saaledes: ret om modsols i Salen. Herre og Dame gør samme Trin, begynd med den i Danseretningen vendende Fod. Først et hurtigt Polkatrin i Danseretningen, derefter et Hop paa højre Fod, medens venstre Fod ved svag Knæløftning kastes lidt bagud; derefter et Hop til paa højre Fod, medens venstre føres frem med et Sparktrin med et Kast med strakt Knæ og forholdsvis større Bevægelse end bagud. Den omdrejende Bevægelse faar langt det største Kontingent fra de to Hop.« Denne »Kylling Sørens Stykke« (fra Laasby) dansedes kun ret om hele Tiden, og der skiftedes ikke Damer; mærkelig nok spores der ved denne Polskdans intet Skel mellem en Fordans og en Efterdans. Trinene er analog med Polsk-Trinene i »Å heidili å herum«. Melodien til denne Dans, »Kylling-Sørens Stykke« (fra Laasby), findes i Musikbilaget, Nr. 64, til Grüner-Nielsens: »Vore ældste Folkedanse«. Grüner-Nielsen oplyser, at denne Melodi stammer fra Erik Jensens Spillemandshog, Glarbo ved Silkeborg, dateret 1836.

Paa Galten-Skjørring Egnen kendtes endnu i 1917 en anden »Kylling-Sørens Dans« til samme Melodi som foranstaaende. Melodien staar i $\frac{3}{4}$ Takt og dansedes »som Familie-Vals«, skriver Grüner-Nielsen, skønt Melodien staar i $\frac{3}{4}$ Takt og ikke i Valsetakt.

Der har ogsaa været en Pærevals under Navn af »Kylling-Sørens Stykke« (jfr. E. Tang Kristensens »Jydsk Almueiv« V 258).

»Kylling-Sørens Stykke« (fra Aarhus-Skanderborg-Eggen) indtager en Særstilling blandt de forskellige »Kylling-Sørens Stykker«. Den er i Virkeligheden en Slags »To-Ting«, idet »Femskawt« og »Kylling-Sørens Stykke« dances ud i et. Denne »Kylling-Sørens Stykke« er lignende den gamle »Femskawt« (»Gamle Danse fra Møen«, Side 16) og dances saaledes: Opstilling: Modsols, parvis, med alm. Fatning. Herrerne begynder med venstre Fod, Damerne med højre. Trinene: 1 Chassè, højre Fod til et lille Sparktrin fremad og tilbage bagved venstre Ben — uden at støtte mod Gulvet — og samtidig et Hop paa venstre Fod. Det hele gentages med højre Fod foran; men denne Gang føres Spark-

Østjydske Folkedanser i Egnsdragt. (Den 91-aarige R. P. Bock, Skanderborg).

trinnet ikke bagud men kun til samlede Hæle, idet man falder ned i Hoppet. Gentages forfra. Det umiddelbart efterfølgende Stykke: »Kylling-Sørens Stykke«, (fra Aarhus-Skanderborgegnen) dances saaledes: Opstilling og Fatning bør bibeholdes. Herre og Dame begynder begge med udvendig Fod og støder dennes Skosaals Snude haardt i Gulvet med eet Taastød og let bøjet Knæ. Derpaa Hop paa modsat Fod. Skifte med Taastød paa den indvendige Fod og Hop paa den udvendige o. s. v.

I Overleveringen er det blevet til, at »Kylling-Søren« efterabede en halt Skrædder, som Søren var vred paa, fordi han havde anmeldt Søren!

Kylling Sørens-Dans. Noder nedskrevet 8. Februar 1836 af R. Mathiassen, Glarbo. Afskrift i Dansk Folkemindsamling.

Det er dette »Kylling-Sørens Stykke«, der dances i de østjydske Folkedansforeninger. Det blev optegnet efter den gamle Træskomand Peder Jørgensen i Stilling, født i Veng 1849. Den 2. November 1930 drog en Ekspedition af Folkedansere fra »Folkedanse-Foreningen for Aarhus og Omegn« til Stilling og lærte af Peder Jørgensen følgende gamle hidtil uskrevne Egnsdanske: »Femskawt-Kywling-Sørens Stykke«, »Den gamle Dronning«, »Wienervals«, »Galopade« og »Hamburger Styw«, den samme Dans, som Grüner Nielsen har i »Vore Gamle Valse« optegnet fra Laasby. Den gamle Rasmus P. Bock i Skanderborg, født i Skaarup i Fruering Sogn 7. April 1850 indøvede disse Egnsdanske med Folkedanserne (fra ^{22/12} 1930) og lærte dem flere gamle,

glemte Egnsdanske som: »Kongevalsen«, »Jyden, han er stærk og sejt« en Trippevals og »Aarhus Kavalleri« samt den ene Variation af »Kontra fra Blegind«, som Folkedanserne paa Aarhus-Egnen har baade i Sejr-Tempi og Wienervals-Takt foruden »Store Kontra fra Hads Herred« m. fl. som »Syvtur« (fra Aarhus-Skanderborg-Egnen). Gamle R. P. Bock lever endnu som aktiv Folkedanser i Skanderborg, og den 91-aarige danser kvikt sit »Kylling-Sørens Stykke« sammen med de unge Folkedansere, saa vi har her paa Aarhus-Egnen praktisk talt denne Dans paa 1. Overlevering. Disse Aarhus-Egnens Hjemstavnsdanske blev ført paa Papiret ved Hr. Amtsfuldægtig Steen Kæmpegaard, Skanderborg, og ligger — formentlig godt hengemt — i »Dansk Folkemusæum«.

Blandt Meddelemændene af Aarhus-Egnens gamle Egnsdanske fortjener Skomager og Spillemand Søren Frederik Bøtcher fra Blegind en særlig Omtale; han lærte Eftertiden den gamle Egnsdans »Kontra fra Blegind«. Søren Bøtcher var født i Bøgeskov d. 13. Maj 1860 som Søn af den gamle Smed der, og døde i Blegind d. 13. Aug. 1932 i sit fyldte 72. Aar. Søren Bøtcher havde mange gode Ting blandt sine haandskrevne Noder, bl. a. den gamle Kontra fra Blegind.

De fornævnte »Kylling-Sørens Stykker« og »Kylling-Sørens Dans« fra henholdsvis 1) Frijsenborg-Egnen, 2) Laasby-Egnen, 3) Galten-Skjørring-Egnen og 4) Aarhus-Skanderborg-Egnen er vidt forskellige Danse til varierende Melodier; man maa dog indrømme, at Melodierne har en fælles musikalsk Ide, men i varierende Udformning.

Helt forskellig fra alle andre er en Dans »Kylling-Søren«, der er optaget i »Gamle Danse fra Vejle Vesteregne« Side 56. Melodien havde en vis Lighed med Melodien i Grüner Nielsens »Vore ældste Folkedanse«, men Udførelsen

er noget helt for sig selv, en helt artsfremmed Dans, en saakaldt Rækkedans. Denne Dans »Kylling-Søren«, blev optegnet nede i det sydlige Jylland af H. Grüner Nielsen og J. Egedal i 1916. »Kylling-Søren« figurerer her som en Hønsekræmmer, og Dansen gaar ud paa at »fange Kyllingen«.

Til Slut er der fundet en Melodi til en Dans kaldet »Kylling-Søren« i en gammel Spillemandsbog, som ejes af Lærer N. Mathiassen i Udstolpe Skole pr. Sakskøbing. Bogen findes i Afskrift i »Dansk Folkemindesamling« og er dateret $\frac{3}{2}$ 1836. Som Nr. 9 i denne Bog findes en Melodi med Betegnelsen: »Dans, kaldet Kylling-Søren«. Bogen er skrevet af R. Mathiassen, Glarbo, 1836. Grüner Nielsen skriver i et Privatbrev om denne: »Melodien synes blot nedskrevet som Støttepunkt for Hukommelsen. Rytmisk set er Melodi-Optegnelsen helt igennem fejlfuld og vilkaarlig. Melodien er ikke til at spille direkte efter Noderne nu, saa meningsløs er Rytmen«. Denne Melodi til »Kylling-Søren« lader sig vel rekonstruere engang.

Det er ganske mærkeligt, at man fra samme By, Glarbo ved Himmelbjerget i samme Aar, 1836, har samme Dans. »Kylling-Søren«, i to forskellige Spillemands Bøger, Erik Jensens og R. Mathiassens med to tilsyneladende helt forskellige Melodier. Enten maa der foreligge to forskellige Instrumenter, skønt begge Bøger angives at være skrevet for Violin — eller, og det bliver maaske det rigtigste, har man i Glarbo ved Ry i 1836 haft to forskellige Danse og to forskellige Melodier til Dansen »Kylling-Søren«. Det var kun 7 Aar efter »Kylling-Sørens« Anholdelse og 20 Aar før »Kylling-Sørens« Død.

Dansen »Kylling-Sørens Stykke« er derefter mindst fra 1836. »Kylling-Søren« som Folkedans vil bevare Søren Pedersen (Hvam) fra Forglemmelse, og det havde han næppe tænkt sig.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Virksomheden i Aaret fra 1. Oktober 1940 til 30. September 1941.

Femte Aargang af Østjydske Hjemstavn blev udsendt omkring 20. Novbr. 1940. Paa Grund af de stigende Bogtrykpriser var den lidt mindre end sædvanlig, men til Gengæld medfulgte som gratis Tillæg 1. Bind af Foreningens nye Skriftrække, bestaaende af Aug. F. Schmidt's: Fra Julestue til Valborgblus, der omhandler de ældgamle Folkeskikke, som her i Østjylland staar i Forbindelse med Valborgblussene og som finder Udtryk i Gadelam og Gadebasser. Det er første Gang disse Skikke er gjort til Genstand for en udtømmende Behandling, og Carlsbergfonden havde støttet Udgivelsen med et større Bidrag.

Foreningens aarlige Generalforsamling afholdtes den 2. Decbr. 1940 paa Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus og var særdeles godt besøgt. Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, aflagde en kort Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar. Trods Forholdene havde Medlemstallet været i Stigning.

Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab og meddelte, at anonyme Velyndere havde skænket Foreningen betydelige Pengegaver, hvorved Gælden var bragt stærkt ned.

Til Medlemmer af Bestyrelsen genvalgte Lærer J. K. Andersen, Dørup, Gdr. A. Bomholt, Egaa, Amtsskolekonsulent J. Drensgaard, Grundfør, Dr. phil. P. Esben-Petersen, Silkeborg, Gdr. Karl Jacobsen, Stenkildegaard, Viby, Konsulent A. Jelsbak, Hammel, Sogneraadsm. Vald. Jensen, Nølev, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Smedemester Carl Mikkelsen, Hjemstok, og Kommunelærer V. Sigfred Knudsen, Aarhus.

Til Revisor genvalgte Distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Aarhus.

Umiddelbart efter Generalforsamlingen afholdtes Aarsmøde. Skoledirektør Sejerholt, Aarhus, holdt et fængslende Foredrag om Anne Sophie Reventlow og Clausholm. Ved det paafølgende Kaffe bord blev holdt flere Taler, og der herskede en udmærket Stemning.

Nogle Dage senere holdtes Møde paa Forsamlingsbygningen i Skanderborg. Paa Grund af daarligt Vejr var Besøget mindre end sædvanligt. For-

manden, fhv. Landstingsmand Rasmus Nielsen, holdt Foredrag og foreviste Foreningens Lysbilleder fra Østjylland. Efter Foredraget var der fælles Kaffe-bord, ved hvilket forskellige af Deltagerne havde Ordet.

Da vi heller ikke i Aar paa Grund af de indskrænkede Trafikforhold kunde afholde vore sædvanlige Ekspursioner om Sommerudflugter, maatte vi tage til Takke med en enkelt Sammenkomst, der fandt Sted paa Malling Landbrugsskole Søndag den 24. August 1941.

Dette Sommermøde var meget vellykket. Forstander S. Larsen Sørensen viste os den Velvilje at forevise Landbrugsmuseet for Deltagerne, der interesseret fulgte Forklaringerne over de gamle Redskaber og deres Anvendelse. Museet er som bekendt en Afdeling af Frilandsmuseet i Lyngby; vi savner jo endnu et haardt tiltrængt Frilandsmuseum for Østjylland.

Efter Forevisningen samledes Deltagerne til et fælles Kaffebord paa Skolen, i hvilket ca. 160 deltog. Efter Kaffen gjorde Medlemmer af Folkedansereforeningen for Aarhus og Omegn Mødedeltagerne den Fornøjelse at give en Opvisning af gamle Folkedanse, bl. a. af Kywling Sørensen. Opvisningen skete i gamle maleriske Egnsdragter og vakte stærkt Bifald.

Derefter holdt fhv. Skolebestyrer Thorvald Madsen, Odder, Foredrag om Statsminister Joachim Otto Schack-Rathlou (1728—1800), der var Medlem af Guldbergs Ministerium og som saadan øvede en betydelig Indflydelse. Efter sin Fæder Fru Rathlou arvede han 1771 Godserne Rathlousdal og Gersdorffs-lund, og efter at han 1788 var traadt tilbage som Minister, levede han paa Rathlousdal til sin Død som en meget anset Mand. — Paa Grund af den knappe Tid, idet Togtiderne jo skulde passes, maatte det interessante Foredrag desværre forkortes ret betydeligt.

I det forløbne Aar har Foreningen haft en betydelig Tilgang af nye Medlemmer, hvilket især skyldes den fortjenstfulde Virksomhed som Foreningens Formand, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, har udfoldet som Foredragsholder og Foreviser af østjydske Lysbilleder, en Virksomhed, der skulde vække og styrke Kærligheden til Hjemstavn.

I Tiden fra 1. November 1940 til Midten af Oktober i Aar har Rs. Nielsen holdt ikke mindre end 21 Møder, ved hvilke han har talt og forevist Foreningens smukke Farvefotografier. Tilslutningen har været meget stor, og Møderne har været nationalt prægede, ligesom Stemningen har været påvirket af de særlige Forhold, hvorunder vort Folk lever. Ved den store Part af Møderne har der været mange Unge til Stede. Saadanne Sammenkomster, der i saa høj Grad bidrager til at uddybe Kendskabet til Hjemstavn og til Foreningens Arbejde og Formaal, har været afholdt i Galten, Stjær (to Møder), Blegind, Skanderborg, Ølsted, Rv, Jexen, Framlev, Egaa, Elev, Voerladegaard, Sjelle, Lillering, Klank, Harlev, Hvilsted, Hem Odde, Høver, Stilling og Gandrup. De indskrænkede Trafikforhold har gjort det vanskeligt og besværligt for Rs. Nielsen at naa frem til Møderne, men han har ingen Anstrengelser sparet sig og har ofte maattet foretage lange Cykelture i Mørke og Kulde og alskens Vejr for at naa hen og hjem. Det er Foreningen ham megen Tak skyldig for.

Medlemsantallet er nu naaet betydeligt over de 1200.

Foreningen har i det forløbne Aar haft den Glæde at modtage et Tilskud fra Staten paa 155 Kr., fra Aamtsraadene i Aarhus og Skanderborg Aamtsraads-kredse 50 Kr. fra hver og fra Skanderborg Byraad 25 Kr. For disse Tilskud bringer Foreningen dem sin bedste Tak, ligesom den takker de Pengeinsti-tutioner, der har støttet dens Arbejde ved at avertere i Aarskriftet.

Ø.

Østjydske Hjemstavn.

1. Aargang 1936

indeholder bl. a.: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor *Mathias Møller*. Skanderborg Aamts 2. Valgkreds. I. Kredsen Historie 1848—1890. Ved pens. Lærer *Kjeld Jensen*. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenborg-egnen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Fra Halvfjerdserne og Firserne. Efterladte

Erindringer af Gdr. *Anton Jørgensen*. Præsten Niels Bak. Af Højskoleforstander. *Rs. Bording*. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Red. *N. P. Østergaard*. Gamle Stednavne og Beboere i en gl. Landsby. Af *R. P. Randsløv*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*. Folkemængden i østjydske Købstæder og Landkommuner 1769—1930. Stednavne i Ø. Lisbjerg Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*. »Gamle Weiersø«. Af *Knud Skytte*.

— Foreningens Medlemmer kan faa denne Aargang til nedsat Pris 2.00 Kr.

2. Aargang 1937

Lidt om østjydske. Af Professor *Peter Skautrup*. Alrø. Træk af Øens Historie. Af cand. phil. *Henrik Larsen*. Træk og Billeder af Livet paa Alrø. Af Gdr. *M. Gjæderlsen*. Just Rosenmejer. Af Red. *N. P. Østergaard*. Alrøs Natur. Af *J. Kr. Findal*. Aaleblusning ved Alrø. Af Købmd. *Jørg. Østergaard Olesen*. Indtryk fra et Vinterophold paa Testrup Højskole. Af Højskoleforstander *Rs. Nielsen*. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. II. 1890—1920. Ved *Kjeld Jensen*. Da Fæsterne paa Grevskabet Frijsenborg blev Selvejere. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Jens Stougaard. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Lidt om Skanderborgegnens Fauna. Af *R. P. Randsløv*. Pibemarkedet i Horsens. Af *M. Clemmensen*. Fra Halvfemserne og Begyndelsen af Aarhundredet. Af Gdr. *Anton Jørgensen*. To Portrætter. Af *Edu. Egeberg*. Peter Bojsen. Af Højskoleforstander *Rs. Bording*. Om Kaløvigegnens Fugle. Af Kommune lærer *V. Sigfred Knudsen*. I Gern Lyngbakker. Af *Aug. Fr. Schmidt*. Ved Rosenholm Aa. Af *And. Bang* — m. v.

— Sælges ikke særskilt.

3. Aargang 1938

Trær i Landskabet og ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Stednavne i Hasle og V. Lisbjerg Herreder. Af mag. art. *Kr. Hald*. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsraads-kreds. Af *Kjeld Jensen*. Peder Lausen, en østjydske Eventyrfortæller. Af Højskoleforst. *Rs. Nielsen*, Særslev. Fra Beder og Malling Sogne. Af *Aug. F. Schmidt*. Ane Jensdatters Erindringer. Af *Johs. Vinther*. Biologiske Skildringer fra Lilleaa. Af *Hj. Ussing*, Randers. Vandringer i Vrads Herred. Af *Chr. Heilskov*. Aandelige Strømninger i Aarhuseggen i 1850'erne og 60'erne. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Fæstebonden Niels Remmer. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt *Jens Clausen*, Aarhus. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randsløv*. Per og Sidselmarie. Af *Edu. Egeberg*. Østjyllands Skove i Fortiden. I. Hads, Voer og Nim Herreder. Af *Henrik Larsen*. Soldaterliv og Husmandskaar i Fr. 6's Tid. Opt. af *Jørg. Thyresen*. Af Skvæt Møllens Historie. Af Overretssagfører *Chr. Hollet*. Niels Poulsen, Røgen. Af Gdr. *Søren Leth*, Hørlev. — m. m.

— Pris for Medlemmer Kr. 3.00. Bogladepris Kr. 5.00.

4. Aargang 1939

Et Lærershjem. Barndoms erindringer af *Edu. Egeberg*. Østjyllands Skove i Fortiden II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Hylke Sognekald og Skolevæsen omkring 1800. Af Lærer *P. Bundgaard Lassen*. Tobaksfabrikør *Th. P. Funder*. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Den gamle Landsby. Træk fra Adsløv. Af *M. Sørensen*. Fuglelivet i Aarhusskoven. Af Kommune lærer *Sigfred Knudsen*. Den hellige Kilde ved Skvæt Mølle. Af Overretssagfører *Chr. Hollet*. Erindringer I. Af *R. P. Randsløv*. Lidt om »Hæror-men« i Silkeborgegnen. Af Dr. phil. *P. Esben-Petersen*. Horsens 1779. Af cand. mag. *N. Lund Hansen*. Ungdom i 1880'erne. Skyttebevægelsen i den sydlige Del af Randers Amt. Af Lærer *Jens Birk*. Odderkredsen og Gert Winther. Af Lærer *Kjeld Jensen*. Aandelige Strømninger i Aarhuseggen i 1850'erne og 60'erne. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Fra Kolt Sogn. I., II. Af *Aug. F. Schmidt*. Jens Lassen Tommesen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Højskoleforstander *N. P. Simonsen*. Af Gdr. *Villads Villadsen*. Kapitelstakterne for hvert Aar i Aarhus Stift 1750—1938. Lidt om de gamle Fastelavnsrevyer i Skanderborg. Af Lærer *L. Thane*.

— Pris for Medlemmer Kr. 3.00. Bogladepris Kr. 5.00.

5. Aargang 1940

Nye østjydske Mosefund. Af Læge *Ulrik Balslev*. Lidt om Pottemageri og Folkekunst i Gjern Herred. Af Dr. phil *Helge Søgaard*. Nogle Erindringer om Kammerherre Reedtz til Bisgaard. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Minder fra Adslev i 1870'erne. Af *M. Sørensen*. Skovene i Tyrsting og Vrads Herreder i Fortiden. Af *Henrik Larsen*. Minder fra et Lærerhjem. Ved Lærer *A. Steen*. Farre Bys Vide 1663. Af Lærer *Alfr. Kaas*. Stednavne i Sabro Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*. Fra Hads Herreds Østkyst. Af Lærer *A. Veien*. Erindringer. II. Ungdomsaarene. Af *R. P. Randsløv*. Østjylland, geologisk set. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Dansk Hjemstavnskultur. Af Lektor *Regnar Knudsen*. Nørre Vissing. Af Overretssagfører *Chr. Hollet*. Hans Raas Gaard. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Lars og Karen. Fra Livet i et Haandværker- og Husmandshjem i Borum. Af Hmd. *Laurits K. Larsen*. Stensballe og Horsens i Tredserne og Halvfjerdserne. Af fhv. Tobaksspinder *M. P. Clemmensen*.

— Pris for Medlemmer Kr. 3.00. Bogladepris Kr. 5.00.

I Østjydske Hjemstavnsforenings Skriftrække er udkommen:

Fra Julestue til Valborgblus. Gadebasse og Gadelam. En folkloristisk Undersøgelse. Af *August F. Schmidt*. — Bogladepris Kroner 4.50.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
1. Hjemstavn. Af Højskolelærer <i>Olaf Andersen</i> , Tommerup..	5
2. Amdsraadsvalg og Amdsraadsmedlemmer i Aarhus Amtsrads-kreds gennem 100 Aar. I. 1842—1891. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg.....	8
3. Af Kolt Bys Landbohistorie i Middelalderen. Af stud. mag. <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov.....	32
4. Østjydske Folkeminder. Et Par Smaating fra Kolt. Af <i>M. Sørensen</i>	35
5. Barndomserindringer fra Horsenseggen i 1860'erne. Af fhv. Proprietær <i>Carl Ammitzbøll</i> (†).....	36
6. Et Kjørmesgilde i Halvfjerdserne. Af <i>M. Sørensen</i> , Cedar Rapids, Iowa, U. S. A.....	48
7. En Tur omkring Kalø Vig nu og for 15,000 Aar siden. Af Dr. phil. <i>S. A. Andersen</i> , Gentofte.....	50
8. Bjørnkjær. Af Læge <i>J. Didriksen</i> , Gylling.....	55
9. Erindringer. III. Manddomsaarene. Af <i>R. P. Randsløv</i>	68
10. Aarhus 1779. Efter en samtidig Skildring. Ved cand. mag. <i>H. Lund Hansen</i> , København.....	81
11. Præsterne i Linnerup-Hammer. Fra Reformationen til Pastoratets Deling 1911. Af Lærer <i>J. Kristensen</i> , Hjortsvang	85
12. Østjydske Ordsprog. Af <i>R. P. Randsløv</i>	102
13. Biologiske og geologiske Skildringer fra Gudenaå ved Randers. Af <i>Hj. Ussing</i>	103
14. Blade af en Slægtgaards Historie. Af Gdr. <i>Poul R. Povlsen</i> , Tinning Vesterholm	107
15. Skjærring By og dens Beboere i Halvfjerdserne. Af Forf. pens. Lærer <i>N. Ø. Lassen</i>	118
16. Sognefogderne i Grundfør Sogn fra 1791. Af Gdr, <i>Thomas Nielsen</i> , Grundfør.....	126
17. Kywling Søren og hans Bande. Af <i>Peter Sørensen</i>	128
18. Kylling-Sørens Danse. Af fhv. Lærer <i>O. Larsen</i> , Aarhus..	150
19. Østjydske Hjemstavnsforening 1840—41	153

Titelbillede efter Tegning af *M. Hougaard*. Motiv fra Gjeding ved Mundelstrup.

RETTELSER:

Side 32 sidste Linie forneden, 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. Byg, læs 32 Tdr. Byg.